

MODERNÁ BIBLIOGRAFIA
NIEKTORÉ OTÁZKY TEÓRIE BIBLIOGRAFICKEJ KOMUNIKÁCIE A
INTEGRUJÚCICH NÁSTROJOV VÝMENY BIBLIOGRAFICKÝCH ÚDAJOV

HABILITAČNÁ PRÁCA

DUŠAN KATUŠČÁK

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra knižničnej a informačnej vedy

Študijný odbor: Knižničná a informačná veda
Predseda: prof. ing. Štefan Kimlička, CSc.

Stupeň vedeckopedagogickej kvalifikácie: Docent knižničnej a informačnej vedy

Dátum odovzdania práce: 1997-11-25

Dátum obhajoby: - -

Bratislava 1997

Abstrakt

KATUŠČÁK, Dušan: *Moderná bibliografia : niektoré otázky teórie bibliografickej komunikácie a integrujúcich nástrojov výmeny bibliografických údajov* [Habilitačná práca]. - Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta. Katedra knihovníctva a vedeckých informácií. - Komisia pre obhajoby: Knižničná a informačná veda. - Predseda: prof. ing. Štefan Kimlička, CSc. - Stupeň vedeckopedagogickej kvalifikácie: Docent knižničnej a informačnej vedy. - Dátum odovzdania práce: 1997-11-25. - Bratislava : Univerzita Komenského, KKVI FFUK, 1997. - 205 s.

Hlavnou témou habilitačnej práce je bibliografia ako disciplína knižničnej a informačnej vedy, kultúrny fenomén a praktická činnosť. Práca je rozdelená na desať kapitol. Obsahuje 30 obrázkov a 15 tabuliek. Autor podáva výklad pojmu bibliografia. Uvažuje o zmenách v súčasnej bibliografii v súvislosti s prienikom informačných technológií do bibliografie a v súvislosti s rozvojom teoretických poznatkov a zavádzaním nových metód do bibliografie a bibliografických služieb. Interpretuje model postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede. Popisuje bibliografiu ako štruktúru a otvorený systém, pričom sa dotýka vzťahov bibliografického a knižničného systému a modelu postavenia bibliografického systému v národnom knižničnom systéme Slovenskej republiky. Zdôrazňuje význam Internetu pre knižnice a bibliografiu. Jadro práce tvoria kapitoly 4, 6, 9, 10. Kapitola 4 obsahuje komunikačnú koncepciu bibliografie. Autor v nej vysvetľuje pôvodnú koncepciu bibliografickej komunikácie, model bibliografickej komunikácie, priebeh, prvky a zložky bibliografickej komunikácie, výklad bibliografickej komunikácie z hľadiska teórie textu. Interpretuje schému jazykovej a literárnej komunikácie a model vzťahov univerza dokumentov a bibliografického univerza. (Bibliografickú komunikáciu považuje za mechanizmus, ktorého primárnym poslaním je výmena hodnôt duchovnej kultúry. Osobitnú kapitolu venuje vzťahom bibliografie ako humanitnej disciplíny a postmodernizmu. Charakterizuje niektoré druhy bibliografických textov a vysvetľuje hlavné termíny a pojmy bibliografickej komunikácie. Popisuje štruktúru bibliografického popisu a úroveň podrobnosti bibliografického popisu podľa medzinárodných štandardov ISBD (International Standard Bibliographic Description). Osobitne sa zaoberá iniciatívou kódovania textu (TEI - Text Encoding Initiative) ako aplikáciou štandardu ISO SGML (Standard Generalized Markup Language). Kapitola 6 obsahuje výklad systému národných bibliografických služieb. Venuje sa druhom bibliografie, načrtáva vývin bibliografických služieb na Slovensku, najmä v Matici slovenskej v Martine a v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Charakterizuje moderné formy a úlohy bibliografických služieb pri znižovaní nákladov na katalogizáciu, pri akvizícii a pri vyhľadávaní a bibliografickom prieskume v podmienkach využívania počítačov a sietí. Kapitola 9 obsahuje výklad problematiky výmeny bibliografických údajov a informuje o medzinárodných programoch výmeny bibliografických údajov, najmä o programe univerzálnej bibliografickej registrácie (IFLA UBCIM). Kapitola 10 obsahuje opis bibliografických formátov - formáty na výmenu bibliografických údajov, terminológia, hlavné formáty, charakteristika formátov MARC, vývoj formátov MARC. Osobitne vysvetľuje štruktúru formátu USMARC a UNIMARC a podáva výklad konkrétneho použitia formátu MARC a výklad k problému formátov pre autority.

Kľúčové slová

Bibliografia. Knižničná a informačná veda. Bibliografická komunikácia. Text. Bibliografický text. Bibliografický záznam. Bibliografický popis. ISBD. Kódovanie textu. TEI. Bibliografické služby. Národná bibliografia. Integrácia. Manažment záznamov. Informačná technológia. Výmena bibliografických údajov. Formáty. Výmenný formát. Autority. MARC. USMARC. UNIMARC. ISO 2709.

MDT 01+001.92+006.72+007(437.6)

Predhovor

Bibliografia patrí medzi najstaršie humanitné disciplíny. Sprewádza duchovno civilizačný rozvoj spoločnosti už druhé tisícročie. Vyvíja sa viac *evolučne* ako *revolučne*. Prečo sme teda použili v názve práce spojenie *moderná* bibliografia? Veď v každej dobe sa bibliografia prispôbovala vonkajším podmienkam, premenám vo vedeckej a odbornej komunikácii, vede, literatúre a knižnej kultúre. Rovnako na svojej ceste využívala aj vlastné poznatky a skúsenosti. Atribút modernosti je v danom kontexte relatívny. V práci nejde v žiadnom prípade o odmietanie bibliografie, ktorá existovala doteraz. Ak hovoríme o bibliografii *modernej*, máme na mysli významné a zásadné zmeny, ktoré sa uskutočňujú v samotnej bibliografii, ako aj mimo nej, pričom bibliografia z týchto zmien a podnetov vyvodzuje pre seba vlastné závery, ktorých realizácia jej dáva znaky modernosti.

Úroveň novej slovenskej bibliografie dvíhali generácie vzdelancov najmä od štyridsiatych rokov nášho storočia. Problémy bibliografie sa riešili hlavne na *organizačnej platforme knižníc*, najmä v Matici slovenskej, v Univerzitnej knižnici v Bratislave, vo vedeckých a verejných knižniciach ale aj v prostredí dokumentačných pracovísk. Sformoval sa, v súlade s medzinárodným *programom Univerzálnej bibliografickej registrácie* (IFLA UBCIM), národný *bibliografický systém*. Jeho napojenie na medzinárodné programy je logické, pretože bibliografia, napriek jej významu pre národné prostredie, sa nemôže rozvíjať bez kontaktov s medzinárodným bibliografickým úsilím. Bibliografia sa stala *predmetom stredoškolskej výuky a študijným predmetom* magisterského vysokoškolského štúdia. Otázky bibliografie sa často riešia na stránkach odbornej tlače, na vedeckých a odborných seminároch, školeniach a pod.

Najkomplexnejší pohľad na *nedávny stav* bibliografie a jej históriu u nás doteraz podala Katarína Ruttkayová vo svojich učebniciach bibliografie. Ďalšie poznatky a informácie na tému *bibliografia* možno nájsť u nás najmä v *Bibliografickom zborníku* vydávanom v Matici slovenskej a v mnohých čiastkových štúdiách a výskumných materiáloch *Národného bibliografického ústavu* a iných inštitúcií. Napriek solídnej úrovni našej bibliografie sme sa podujali považovať súčasnom stave a perspektívach bibliografie komplexnejšie, aktuálnejšie, s prihliadnutím na nové javy a faktory ako aj vlastné poznatky, koncepcie a praktické skúsenosti.

Zaoberáme sa bibliografiou už niekoľko desaťročí po stránke teoretickej i metodicko-praktickej. V našej práci sa chceme zamerať viac na súčasnosť a perspektívy bibliografie ako na jej dejiny. Existuje niekoľko podnetov, ktoré nás viedli k napísaniu práce. Medzi ne patrí aj potreba predložiť habilitačnú prácu a ďalej profilovať študijný predmet, ktorému sa venujeme na vysokej škole. Rovnako dôležité sú však aj iné podnety. Ktoré sú to? Aký je širší odborný a sociálny kontext práce?

Po viacročnom úsilí vznikol *študijný odbor knižničná a informačná veda*. Považujeme preto za potrebné nastoliť otázku *postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede* a pokúsiť sa o výklad tohoto vzťahu. Ďalej, slovenské knihovníctvo sa komplexne *transformuje*. Bibliografický systém bol inštitucionálne napojený na štruktúru *knižničného systému*. Zdá sa nám preto vhodné načrtnúť problém *postavenia bibliografie v novom národnom knižničnom systéme*, o konštituovanie ktorého sa usilujeme. Dávnejšie nás znepokojuje, že oblasti knižničnej a informačnej vedy, ako prevažne humanitné disciplíny akoby stáli *bokom od hlavného prúdu* vedeckého, filozofického a kultúrneho myslenia. O prekonanie tohoto stavu sa pokúšame v úvahách o *vzťahu bibliografie a postmodernizmu*. Naša pôvodná koncepcia bibliografie, ktorú rozvíjame už viac rokov, je postavená na téze, že bibliografia je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch, že teda *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*. Podávame aktuálny výklad dopadu niektorých nových faktorov na bibliografiu a jej súčasné metódy, možnosti, limity a perspektívy.

Pre súčasnú *modernú bibliografiu* je charakteristické, že informatizačné tendencie a globalizačné trendy v oblasti komunikácie informácií sa zásadným spôsobom dotýkajú všetkých *prvkov a zložiek bibliografickej komunikácie* - tvorby a získavania dokumentov, ich spracovania, uchovávaní a sprístupňovania bibliografických počítačových záznamov. V porovnaní s uplynulými desaťročiami došlo v nebvývalej miere k prudkému *rozvoju v univerze dokumentov*. Predmetom bibliografie už nie sú len knihy a časopisy a tlačene

texty. Univerzum dokumentov sa značne *diverzifikuje*, pokiaľ ide o *druhy* dokumentov a *nosiče* informácií. Moderná bibliografia, na túto skutočnosť reaguje rozvojom organizačných a metodických nástrojov. Ďalšie znaky modernej bibliografie sú spojené s jej *formou*. Moderná bibliografia je *postpapierová bibliografia*. Štandardom sa stal *počítačový bibliografický záznam*. Moderná bibliografia - to nie je už len činnosť zameraná na *formálny identifikačný popis* dokumentu. Počítačové záznamy v štruktúre formátov MARC umožňujú *hlbkové spracovanie dokumentov* a umožňujú vykonávať veľmi *dôkladný bibliograficko-informačný prieskum*. Sofistikované softvéry umožňujú spájať bibliografický popis s úplnými textami dokumentov alebo s multimédiami, využívať súbory autorít, pracovať v integrovanom a používateľsky komfortnom prostredí, využívať nástroje Word Wide Webu a pod. Ďalším štandardným znakom modernej bibliografie je využívanie štruktúry formátov MARC v bibliografickom spracovaní, v tvorbe a využívaní heslárov (autorít) a prácu s vlastníckymi údajmi (holdingy). Vo vzťahu k *bibliografickému textu* a *textu dokumentu* sa rozvíjajú dve hlavné konvergujúce tendencie: *štruktúrna* a *hypertextová*. Prvá - *štruktúrna* - je evolučná, vnútrobibliografická. Jej dokladom je sústavne zdokonaľovaný systém formátu MARC, najmä formátu USMARC. Druhá - *hypertextová* - je mimobibliografickej proveniencie. Viazje sa na informačné technológie, počítačovú lingvistiku a elektronické publikovanie. Zdá sa, že pre modernú bibliografiu nie sú zatvorené dvere, ktoré vedú *od manažmentu záznamov* o dokumentoch *k manažmentu údajov a znalostí*. *Profesia bibliografa* si *vyžaduje zvládnutie informačnej technológie*. Produkovanie množstva čiastkových papierových bibliografických súborov sa stalo neefektívnym z ekonomického ako aj z informačného hľadiska. Počítačové bibliografické záznamy sa uchovávajú v moderných *datábázových systémoch* a sú dostupné cez globálne *počítačové siete* (World Wide Web). Technologická infraštruktúra *Internetu a WWW* otvára pre moderné bibliografické služby úplne nové horizonty. Dokonca sa zdá, že Internet je pre vývoj bibliografie natoľko významný, že bude možné hovoriť *o bibliografii pred Internetom a o bibliografii s Internetom*. Rovnako sa to týka aj verejne online prístupných katalógov knižníc (OPAC).

Našou autorskou ambíciou nie je vyriešiť všetky nastolené otázky. Pokúšame sa zhrnúť, vyložiť, načrtnúť alebo interpretovať témy, ktoré sú z nášho pohľadu najživšie prípadne najperspektívnejšie. Niekde je náš výklad koncíznejší a systematický, niekde má charakter voľnej úvahy s publicistickými črtami, inde povahu dôkladného didaktického výkladu. Domnievame sa, že naša práca sa napriek parciálnosti v niektorých častiach koncentruje na najpodstatnejšie aktuálne a perspektívne otázky bibliografie a že podnieti iných k úvahám, polemike alebo k dopracovaniu niektorých načrtnutých myšlienok.

Autor

Obsah

<i>1 Všeobecná charakteristika pojmu bibliografia</i>	21
<i>1.1 Bibliografia v knižničnej a informačnej vede</i>	26
<i>2 Bibliografia ako štruktúra a systém</i>	34
<i>2.1 Imanentistická a komunikačná koncepcia bibliografie</i>	35
<i>2.2 Vzťah bibliografického a knižničného systému v kontexte transformácie slovenského knihovníctva</i>	39
<i>2.2.1 Slovenské knihovníctvo a bibliografia pred transformáciou</i>	41
<i>2.2.2 Model Národného knižničného systému Slovenskej republiky</i>	43
<i>2.2.3 Knižnice, bibliografia a Internet</i>	45
<i>3 Bibliografia a postmodernizmus</i>	46
<i>4 Komunikačná koncepcia bibliografie</i>	51
<i>4.1 Metodologický význam koncepcie bibliografickej komunikácie</i>	51
<i>4.1.1 Aspekt obsažnosti bibliografického textu</i>	52
<i>4.1.2 Signál a znak</i>	52
<i>4.2 Základný teoretický model bibliografickej komunikácie</i>	58
<i>4.2.1 Model bibliografickej komunikácie</i>	60
<i>4.2.2 Prvky a procesy bibliografickej komunikácie</i>	62
<i>4.2.3 Priebeh bibliografickej komunikácie</i>	62
<i>4.2.3.1 Expedient, vysielateľ (ex) a kódovanie (k)</i>	62
<i>4.2.3.2 Prototext (pt)</i>	64
<i>4.2.3.3 Percipientpercipient+expedient, bibliograf (pc1+ex1) a dekódovanie (dk1)</i>	64
<i>4.2.3.4 Kódovanie v procese komprimačnej, kondenzačnej deskripcie (K1)</i>	66
<i>4.2.3.5 Metatext, bibliografický text, bibliografický záznam (mt)</i>	69
<i>4.2.3.5.1 Bibliografický text z hľadiska medzitéxtového nadväzovania</i>	69
<i>4.2.3.6 Percipient (pc), dekódovanie (dk1)</i>	71
<i>4.3 Príjem a spracovanie informácií</i>	72
<i>4.4 Bibliografická komunikácia z aspektu teórie textu</i>	73
<i>4.4.1 Štruktúra bibliografického textu</i>	74
<i>4.4.2 Funkcie bibliografického textu</i>	75
<i>4.4.3 Bibliografický údaj</i>	76
<i>4.4.4 Bibliografický popis</i>	77
<i>4.4.4.1 Údaje bibliografického popisu v ISBD(G)</i>	79
<i>4.4.4.2 Minimálny bibliografický popis</i>	79
<i>4.4.4.3 Stredný bibliografický popis</i>	80

4.4.4.4 Maximálny bibliografický popis	81
4.4.5 Bibliografický záznam	82
4.4.6 Riadenie tvorby bibliografických záznamov MARC (bibliographic control)	84
4.4.7 Záznamy jednotiek (Item Records), exempláre a zväzky (Copies & Volumes)	84
4.4.8 Abstrakt	85
4.4.9 Indexovanie	86
5 Iniciatíva kódovania textu (TEI)	88
5.1 Štruktúra SGML	90
5.2 Program TEI a Pravidlá TEI	91
5.3 Lokálne použitie TEI	92
5.4 Štruktúra Pravidiel TEI	93
6 Národné bibliografické služby	94
6.1 Druhy bibliografie v bibliografických službách	97
6.1.1 Druhy bibliografie a informačné technológie v bibliografii	97
6.1.2 Národná bibliografia	101
6.1.2.1 Súbežná národná bibliografia	103
6.1.2.1.1 Slovenská národná bibliografia na CD-ROM	106
6.1.2.2 Retrospektívna národná bibliografia	106
6.2 Náčrt vývinu bibliografických služieb na Slovensku	113
6.2.1 Matica slovenská	113
6.2.2 Univerzitná knižnica	115
6.3 Úlohy a funkcie národných bibliografických služieb	117
6.3.1 Znižovanie nákladov na katalogizáciu	117
6.3.1.1 Organizačná štruktúra	120
6.3.2 Pomoc knižniciam pri akvizícii	123
6.3.2.1 Povinný výtlačok	124
6.3.3 Pomoc pri vyhľadávaní a prieskume	124
6.4 Technologické aspekty národných bibliografických služieb	125
6.5 Charakteristika vstupného spracovania záznamu	127
6.5.1 Akvizícia	127
6.5.2 Katalogizácia menná	127
6.5.3 Vecné spracovanie	128
7 Aspekty bibliografickej a informačnej integrácie	129
7.1 Informačné systémy a riadenie	129
7.2 Informačné systémy a integrácia	129

7.3 Integrácia a podniková sféra	130
7.4 Informačno-politické aspekty európskej integrácie	132
7.4.1 Slovensko a európska informačná integrácia	134
7.4.2 Nevyhnutnosť integrácie a euroskepticizmus	135
8 Manažment záznamov	136
8.1 Procesy manažmentu záznamov	137
9 Výmena bibliografických údajov	139
9.1 Rôzne typy výmeny údajov	141
9.1.1 Štruktúra EDIFACT	141
9.2 Bibliografická registrácia a bibliografická výmena	142
9.3 UBCIM	142
9.4 Nosiče výmeny, technológia CD - ROM a výmena údajov	145
9.4.1 Národné bibliografie na CD-ROM	147
9.5 UNISIST/PGI, sekundárne informačné služby a UBCIM	147
9.6 Problémy výmeny bibliografických údajov	148
9.7 Slovenská situácia	148
9.7.1 Slovenská bibliografia a európska integrácia	150
10 Formáty	152
10.1 Formáty na výmenu bibliografických údajov	152
10.2 Terminológia okruhu formátov bibliografických údajov	152
10.2.1 Záznam. Znakový repertoár a iné základné termíny	152
10.2.2 Blok, pole, podpole, tagy polí, kódy podpolí	153
10.2.3 Údaj, pole, podpole, výmenný a interný formát	154
10.3 Hlavné formáty na medzinárodnú výmenu	155
10.4 Formáty a norma ISO 2709	155
10.5 UNISIST Reference manual	158
10.6 UNESCO Common Communication Format	158
10.7 Všeobecná charakteristika formátov MARC	159
10.7.1 Vývoj formátov MARC	159
10.8 USMARC	159
10.9 Špecifické vlastnosti knižničných MARC formátov	170
10.11 Kompatibilita a konvertibilita	170
10.12 Integrácia formátov USMARC, UKMARC a CANMARC	171
10.10 Formát UNIMARC	172
10.10.1 UNIMARC - výmenný formát	174

<i>10.10.2 Štruktúra formátu UNIMARC</i>	<i>175</i>
<i>10.10.3 Návestie záznamu (a. Record Label)</i>	<i>175</i>
<i>10.10.5 Polia s premenlivou dĺžkou</i>	<i>179</i>
<i>10.11 Väzby medzi záznamami</i>	<i>180</i>
<i>10.12 Znakové repertoáre</i>	<i>180</i>
<i>10.13 Opakovanie údajov</i>	<i>180</i>
<i>10.14 Forma a obsah údajov v UNIMARCu</i>	<i>180</i>
<i>10.15 Interpunkcia v UNIMARCu</i>	<i>181</i>
<i>10.16 Význam polí kódovaných údajov UNIMARC pre spracovanie a bibliografický prieskum</i>	<i>193</i>
<i>10.17 Tvorba a využívanie súborov autorít pri spracovaní dokumentov</i>	<i>197</i>
<i>10.17 Tvorba a využívanie súborov autorít pri spracovaní dokumentov</i>	<i>197</i>
<i>10.17.1 Autority</i>	<i>197</i>
<i>10.18 Riadenie tvorby záznamov MARC</i>	<i>198</i>
<i>10.18.1 Riadenie dát</i>	<i>198</i>
<i>10.18.2 Čo je v praxi formát MARC?</i>	<i>200</i>
<i>10.18.3 Načo je v praxi formát MARC?</i>	<i>200</i>
<i>10.18.4 Ktoré druhy dokumentov sa dajú spracovať podľa MARCu?</i>	<i>201</i>
<i>10.19 Z čoho sa skladá MARC pre autority?</i>	<i>201</i>
<i>10.20 Ako konkrétny softver môže pracovať s formátom MARC</i>	<i>204</i>
<i>10.21 Riadenie autorít MARC (authority control)</i>	<i>205</i>

Zoznam ilustrácií a tabuliek

OBRÁZOK 1	TEÓRIOVÁ ŠTRUKTÚRA INFORMAČNEJ VEDY	18
OBRÁZOK 2	BIBLIOGRAFIA V ŠTRUKTÚRE KNIŽNIČNATEXTOM V BIBLIOGRAFII.....	60
OBRÁZOK 12	SÉMANTICKÁ ŠKÁLA BIBLIOGRAFICKÝCH TEXTOV	62
OBRÁZOK 13	LINEÁRNE ZOBRAZENIE BIBLIOGRAFICKEJ KOMUNIKÁCIE	69
OBRÁZOK 14	SCHÉMA INDEXOVANIA S POUŽITÍM TEZAUROU	77
OBRÁZOK 15	UKÁŽKA ZÁZNAMU Z LETOPISU MATICE SLOVENSKEJ	91A
OBRÁZOK 16	UKÁŽKA Z BIBLIOGRAFIE JURAJA RIBAYA.....	91B
OBRÁZOK 17	NETRADÍČNÝ MODEL RIADENIA SPRACOVANIA DOKUMENTOV V PODMIENKACH INFORMATIZÁCIE.....	112
OBRÁZOK 18	VSTUPNÝ ZÁZNAM Z TECHNOLOGICKEJ LINKY UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE	112
OBRÁZOK 19	SCHÉMA VZŤAHU BLOK, POLE, PODPOLE VO FORMÁTE UNIMARC	116
OBRÁZOK 20	PODROBNÁ ŠTRUKTÚRA ZÁZNAMU ISO 2709.....	147
OBRÁZOK 21	VŠEOBECNÁ ŠTRUKTÚRA FORMÁTU UNIMARC	165
OBRÁZOK 22	SCHÉMA POČÍTAČOVÉHO ZÁZNAMU MARC SO ŠTRUKTÚROU ISO 2709.....	168
OBRÁZOK 23	ADRESÁR ZÁZNAMU V UNIMARCU	169
OBRÁZOK 24	RIADIACE POLIA S PREMENLIVOU DĹŽKOU V UNIMARCU.....	169
OBRÁZOK 25	POLIA S PREMENLIVOU DĹŽKOU V UNIMARCU	170
OBRÁZOK 26	UKÁŽKA ZÁZNAMU AUTORITY - OSOBNÉ MENO - L. PODJAVORINSKÁ. VTLS/ISO 2709.....	192
OBRÁZOK 27	PRÍKLAD ZÁZNAMU AUTORITY - OSOBNÉHO MENA V ŠTRUKTÚRE USMARC ISO 2709.....	193
OBRÁZOK 28	UKÁŽKA ZÁZNAMU: DIELO - L. PODJAVORINSKÁ: BARÁNOK BOŽÍ. VTLS/ISO 2709.....	194
OBRÁZOK 29	UKÁŽKA ZÁZNAMU: KNIHA O TVORBE L. PODJAVORINSKEJ. VTLS/ISO 2709	194
OBRÁZOK 30	VSTUPNÝ ZÁZNAM AUTORITY - OSOBNÉHO MENA.....	196
TABUĽKA 1	SCHÉMA TRIEDENIA V LISA	20
TABUĽKA 2	JAZYKOVÉ ROVINY PODĽA PRAŽSKEJ ŠKOLY ALGEBRAICKEJ LINGVISTIKY	46
TABUĽKA 3	MINIMÁLNY BIBLIOGRAFICKÝ POPIS	69
TABUĽKA 4	STREDNÝ BIBLIOGRAFICKÝ POPIS.....	70
TABUĽKA 5	PODROBNÁ TYPOLÓGIA BIBLIOGRAFICKÝCH SÚPISOV	88
TABUĽKA 6	POROVNANIE NÁKLADOV NA KATALOGIZÁCIU	109
TABUĽKA 7	NÁKLADY NA 1 KATALOGIZAČNÝ ZÁZNAM NA SLOVENSKU.....	110
TABUĽKA 8	ÚDAJE ZAPISOVANÉ V PODSYSTÉME AKVIZÍCIE.....	117
TABUĽKA 9	ÚDAJE ZAPISOVANÉ V PODSYSTÉME VECNÉHO SPRACOVANIA	118
TABUĽKA 10	SÚČASNÝ VÝZNAM INTEGRÁCIE PRE PODNIK.....	120
TABUĽKA 11	VÝVOJ PODNIKOVÝCH INFORMAČNÝCH SYSTÉMOV.....	122
TABUĽKA 12	USMARC FORMÁT PRE BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE - SÚHRNNÝ PREHĽAD POLÍ ...	151
TABUĽKA 13	UNIMARC - NÁVESTIE, ÚDAJE S PEVNOU DĹŽKOU	166
TABUĽKA 14	UNIMARC, PRÍKLAD ROZLOŽENÉHO NÁVESTIA	167
TABUĽKA 15	PREHĽAD POLÍ A PODPOLÍ FORMÁTU UNIMARC	172
TABUĽKA 16	EKVIVALENTY POLÍ VO FORMÁTOCH AUTORÍT USMARC - UNIMARC	197
TABUĽKA 17	VYUŽITIE POLÍ BIBLIOGRAFICKÉHO FORMÁTU UNIMARC VO FORMÁTE AUTORÍT UNIMARC	197

Zoznam skratiek

AACR2	- Anglo-American Cataloguing Rules
AIS SNB	- Automatizovaný informačný systém slovenskej národnej bibliografie
ALA	- American Library Association
ASCII	- American Standard Code for Information Interchange
CASE	- Computer Aided Software Engineering
CASLIN - Czech and Slovak Library Information System	
CCF	- Common Communication Format
CD-ROM	- Compact-Disc - Read Only Memory
CDS/ISIS	- Computerized Documentation Service / Integrated Set of Informations Systems
CIP	- Cataloguing in Publication
ČSN	- Československá norma
DTD	- Document Type Definition
DTP	- Desktop publishing
EDI	- Electronic Data Interchange
EDIFACT	- Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport
FID	- Fédération International de documentation
HTML	- Hypertext Mark-up Language
HW	- hardver
IBM EBCDIC	- Extended Binary Coded Data for Interchange
ICSTI	- International Council for Scientific and Technical Information
IFLA	- International Federation of Library Associations and Institutions
IKIS	- Integrovaný knižnično-informačný systém
ISBD	- International Standard Bibliographic Description
ISBN	- International Standard Book Number
ISDS	- International Serials Data System
ISO	- International Standard Organisation
ISSN	- International Standard Serials Number
KKVI FFUK	- Katedra knihovníctva a vedeckých informácií
LAN	- Local Area Network
LC	- Library of Congress
LCSH	- Library of Congress Subject Headings)
LISA	- Library and Information Science Abstract
MARC	- Machine-Readable Catalogue / Cataloguing
MDT	- Medzinárodné desatinné triedenie
MESH	- Medical Subject Headings
MsK	- mestská knižnica
MSS	- Muzeálna slovenská spoločnosť
NATIS	- National Information System
OK	- okresná knižnica
OPAC	- Online Acces Public Catalog
OSI	- Open System Interconnection
PGI	- Program général d'information - General Information Programme
PRECIS	- Preserved Context Indexing System
RAMEAU	- Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié
RDMS	- Relational Database Management System
RM	- Reference Manual
RTD	- Research Technology Developpement
SGML	- Standard Generalized Markup Language
SME	- Small or Medium Sized Enterprise
SNK MS	- Slovenská národná knižnica v Matici slovenskej
STN	- Slovenská technická norma
SW	- softver
TEI	- Text Encoding Initiative
UBC	- Universal Bibliographic Control
UBCIM	- Universal Bibliographic Control and International MARC
UK	- Univerzitná knižnica v Bratislave
UNESCO	- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNIMARC	- Universal MARC format
ÚPK	- Ústredná poľnohospodárska knižnica
USMARC	- MARC USA
VTLS	- Virginia Technology Library System
WAN	- Wide Area Network
WWW	- World Wide Web

1 Všeobecná charakteristika pojmu bibliografia

Bibliografia je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch. Inými slovami, *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*.

V medzinárodnej norme ISO sa bibliografia definuje s dôrazom na jej praktickú stránku ako (1) *technika identifikácie a popisu dokumentov a triedenie získaných popisov* (ISO 5127/1:1983). V anglickom výklade sa termín bibliografia definuje ako (2) *štúdium techník produkcie a šírenia kníh* a je vlastne synonymom termínu *bibliológia* (veda o knihe) ISO 5127/1:1983). V ďalšej norme je definovaná bibliografia ako (3) *sekundárny dokument, ktorý predstavuje súpis špecificky usporiadaných záznamov a obsahuje údaje popisujúce dokument a umožňujúce jeho identifikáciu* (ISO 5127/2:1983). Bibliografia v tomto zmysle existuje buď ako autonómny dokument (bibliografický súpis), prípadne ako príloha alebo časť dokumentu (skrytá bibliografia). Analogicky podľa zloženého slova *bibliografia* je možné použiť príponu *grafia* na vytvorenie ďalších zložených termínov, ktoré označujú iné špecifické zbierky dokumentov: filmy - *filmografia*, disky (platne) - *diskografia* a pod.

Samotné slovo bibliografia je gréckeho pôvodu. Je zložené z dvoch gréckych slov *biblion* = kniha a *graphein* = písať. Pôvodne sa slovo bibliografia vzťahovalo na písárske práce a prepisovanie kníh. Za bibliografov sa považovali v antickom Grécku tí, ktorí sa zaoberali ručným opisovaním kníh. Slovo bibliografia má pomerne široký rozsah a niekoľko významov. Etymologicky sa však viaže na slovo kniha a na určité činnosti spojené s knihou. Po zániku Rímskej ríše a s nástupom latinskej stredovekej kultúry bibliografia ako slovo gréckej proveniencie ustúpilo. V období humanizmu sa pôvodné používanie slova bibliografia v zmysle *písať knihu, opisovať knihu* postupne zmenilo na *popisovať knihu* a nadobúdalo význam vzťahujúci sa na *zoznam (súpis) kníh*. Ako prvý použil pomenovanie *bibliografia* vo význame *súpis kníh* v roku 1633 vo Francúzsku Gabriel Naudé, tajomník a knihovník kardinála Mazarína v názve diela *Bibliografia politica*. Od tých čias sa súpisy kníh pomenúvajú aj rozličnými inými názvami: katalóg (catalogus), knižnica (bibliotheca), zoznam (repertorium), inventár (inventarium), register (index) (Malčíš, 1985).

Zatiaľ neexistujú úplné dejiny bibliografie. Mnohí autori spájajú začiatky bibliografie so vznikom rukopisných textov, predpokladajú bibliografické archetypy v sumersko-asyrsko-babylonských ríšach. Najkomplexnejší pohľad na dejiny bibliografie u nás poskytuje K. Ruttkayová (1992). Autorka, odvolávajúc sa na prácu archeológa H. V. Hilprechta a jeho objavy v sumerskom meste Nippur konštatuje, že doklady popisov hlinených tabuliek, pochádzajúcich z rokov okolo 2500 pred našim letopočtom v sumerskej knižnici už boli usporiadané a klasifikované podľa vedeckých princípov (Ruttkayová, 1992, s. 18-19). Začiatky bibliografie vidí aj v tzv. Ašurbanipalovej knižnici z asýrskeho Ninivu, z ktorej sú tiež doložené katalógy a záznamy o tabuľkách v origináloch a v ich odpisoch. Poukazuje na význam Alexandrijskej knižnice pre ľudskú civilizáciu a osobitne aj pre bibliografiu a Kallimachosa z Kyrény (305-240 pred n.l.), autora najstaršieho katalógu (Ruttkayová, 1991). Z obdobia byzantskej renezancie poukazuje na význam pôsobenia konstantinopolského patriarchu Fótia a jeho zoznam kníh, nazývaný Mirobiblion.

Niektoré pramene situujú zrod bibliografie do 15. st. a dávajú ho do súvislosti s vynálezom knihtlače. Francúzske pramene uvádzajú medzi prvými tlačenými súpsmi kníh dielo *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, ktoré zostavil a v r. 1494 publikoval Jean Trithème (Johann

ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic and framework terms*. Termín 1.2-11. (Revízia 1996-06-27). Tiež: STN ISO 5127-1 (predtým ČSN 0167).

ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic concepts*. Termín 1.2-12.

ISO 5127/2:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 2: Traditional documents*. Termín 2.1.3-05. (Revízia 1997).

Malčíš, Louis-Noelle. 1985. *Manuel de bibliographie*. - 4ieme éd. rev. et augm. par Andrée Lhéritier. - Paris : Presses universitaires de France, 1985.

Ruttkayová, Katarína. 1992. *Teória a metodológia bibliografie : Genéza a súčasný stav vybraných inonárodných bibliografií*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992.

Ruttkayová, Katarína a Kábrt, Jiří. 1991. *Bibliografia*. - 1. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991.

Trithem), ale podobne ako encyklopédia Britannica považujú za *otca bibliografie* nemecko-švajčiarskeho naturalistu a spisovateľa Conrada Gesnera a jeho dielo *Bibliotheca universalis*, ktoré bolo publikované v r. 1545.

Slovo bibliografia encyklopédie najprv nezaznamenali. Nie je napríklad zahrnuté v Slovníku (Dictionnaire) Francúzskej akadémie z r. 1694. Určitý čas, zhruba do polovice 18. storočia, bol termín bibliografia vyhradený pre paleografickú vedu. V r. 1751 v Encyklopédii Diderota a d'Alemberta sa slovom *bibliographe* označoval ten, čo sa vyzná v starých rukopisoch. Až vo 4. vydaní Slovníka (Dictionnaire) Francúzskej akadémie v r. 1762 sa slovo *bibliografia* definuje ako „veda bibliografa“ a popri jeho pretrvávajúcom paleografickom význame, znalosti starých rukopisov, objavuje sa nový význam v spojitosti s definovaním slova *bibliographe*. Za bibliografa sa považuje ten, *čo vie lúštiť staré rukopisy a čo sa vyzná rovnako v tlačených knihách ako aj rukopisoch*. V tomto zmysle sa „vedou bibliografa“ ako prvý zaoberal parížsky historik tlače a kníhkupec Jean François Née de La Rochelle. Ide o jeho úvod s názvom *Discours sur la science bibliographique et sur les devoirs du bibliographe* (*Rozprava o bibliografickej vede a o úlohách bibliografa*), ktorý bol uverejnený vo Francúzsku v prvom výbere pozoruhodných diel publikovaných od 15. st., ktorý má názov *Bibliographie instructive...* a ktorý zostavil a v desiatich zväzkoch v r. 1763-1782 vydal parížsky kníhkupec Guillaume-François De Bure le Jeune.

Knižničná a informačná veda vo svojich disciplínach, bibliografiu nevynímajúc, neprešla v niektorých krajinách, ako niektoré iné humanitné vedy, zreteľnou fázou vyčlenenia a interpretácie svojich vlastných špecifických štruktúr. Zostáva, na vlastnú škodu, na vonkajšej, javovej úrovni skúmania dokumentov, bez hľadania a teoretických analýz hlbkových, semiotických a medzitextových vzťahov medzi *dokumentami a informatickými textami*, ktoré sa profesionálne produkujú v oblasti knihovníctva, bibliografie a dokumentácie. Z toho vyplývajú aj určité metodologické ťažkosti definovania vlastného predmetu, špecifických faktov, koncepcií a metód a v konečnom dôsledku je potom nevyhnutné zdôrazňovať interdisciplinaritu a *vypožičiavanie* si terminológie a argumentácie z iných odborov a disciplín (jazykoveda, sociológia, psychológia a pod.). V našej odbornej literatúre je na druhej strane dostatok dôkazov o tom, že naši odborníci z odboru knižničnej a informačnej vedy zaznamenávajú vývoj teoretického myslenia v iných krajinách. Spravidla však ide viac o *metateoretickú registráciu* poznatkov, ku ktorým sa dospelo inde, než o konfrontáciu koncepcií, porovnávanie výsledkov vlastného výskumu a praktických skúseností s výsledkami a skúsenosťami iných.

Pojem bibliografia sa v súčasnosti používa naďalej jednak vo význame *popis a súpis* dokumentov a jednak ako pomenovanie *disciplíny*, ktorá je zameraná na bibliografickú komunikáciu a praktické riešenie problémov výmeny bibliografických údajov.

Vzhľadom na spojenie bibliografie s informačnými technológiami sa postupne mení chápanie bibliografie ako *popisu a súpisu*. *Popis* sa transformuje na pomerne sofistikovaný proces a produkt uplatnenia analýzy komplexnej štruktúry dokumentov, s využitím iných informačných zdrojov. *Súpis*, respektíve súpisové znaky bibliografického záznamu strácajú v elektronickej forme v databázach svoj niekdajší úzky význam vzhľadom na množinové, spravidla papierové, bibliografické súpisy a kartotéky. Paleta bibliografických údajov sa mimoriadne prehĺbila, precizovala jednak v zmysle čast'-celok, jednak v zmysle diverzifikácie techník zaznamenania vzťahov diachronických a hierarchických, ako aj vzťahov medzi *univerzom dokumentov a bibliografickým univerzom*.

V každom prípade patrí bibliografia medzi základné pojmy *knižničnej a informačnej vedy a knižnej kultúry*. Napriek značnému rozšíreniu sa však nepoužíva bezvýhradne a rovnako vo všetkých krajinách, čo súvisí s rôznymi kultúrnymi a profesionálnymi tradíciami niektorých krajín. V anglo-saských krajinách sa napr. používa termín bibliografia „*bibliography*“ na označenie celej knihovedy (Beaudiguez, 1989).

Beaudiguez, Marcelle. 1989. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1989.

V Encyklopédii Britannica z r. 1989 sa pojem bibliografia vysvetľuje ako *systematické štúdium a popis kníh* (Bibliography, 1989, s. 195-196).

U nás sa termín bibliografia používa najmä v týchto troch významoch.

(1) Bibliografia ako veda, ktorá skúma zákonitosti bibliografickej komunikácie, bibliografickej praxe, vytvára systém poznatkov v disciplínach teórie bibliografie, dejín bibliografie a riadenia bibliografie. (2) Bibliografia ako činnosť, ktorá je zameraná na získavanie, spracovanie, uchovávanie a sprístupňovanie bibliografických informácií. (3) Bibliografia ako výsledok bibliografickej činnosti. Popri týchto troch základných významoch termínu bibliografia - bibliografická veda, bibliografická činnosť, bibliografická produkcia - niektorí autori uvádzajú aj ďalšie významy a spresňujúce výklady ďalších atribútov bibliografie. Napr. *tvoriť bibliografiu, používať bibliografiu, zaoberať sa bibliografiou* (Beaudiguez, 1989, s. 23).

Bibliografia sa považuje za spoločenský jav, ktorého obsahom je komunikácia bibliografických informácií. Pojmom *bibliografická informácia* sa rozumejú *bibliografické údaje*, ktoré charakterizujú bibliografickú jednotku, dokument, napríklad knihu, seriálovú publikáciu, hudobninu, film, počítačový súbor, audiovizuálny dokument, článok, kompaktný disk a pod.

Bibliografické informácie, čiže *bibliografické údaje* o dokumentoch sú usporiadané podľa určitých štandardov a noriem v *bibliografických záznamoch*, ktoré sú zaradené vo väčších celkoch, napríklad v *bibliografických súpisoch* (ako je napríklad národná bibliografia, špeciálna bibliografia a pod.). Bibliografické *záznamy* sú usporiadané do *súborov* buď v tradičnej, papierovej forme, alebo v digitalizovanej forme v *počítačových súboroch* a v bibliografických *bázach údajov*. Jadro všetkých bibliografických záznamov, ktoré sa vyskytujú v rozličných oblastiach komunikácie informácií o dokumentoch ako je knihovníctvo, knižný obchod a vedecké informácie tvorí *bibliografický popis* ako objektívna časť *bibliografického záznamu*.

Predmetom bibliografie ako *vedeckej disciplíny* je komplex problémov *bibliografickej komunikácie* v kontexte knižnickej a informačnej vedy. Teoretické zložky bibliografie sú najmä: *teória bibliografickej komunikácie, bibliografická analýza a syntéza, bibliografické jazyky, teória kondenzačnej deskripcie, teória spracovania dokumentov, bibliografické služby, bibliografický prieskum, bibliografické systémy, bibliografický manažment a marketing*. Moderná bibliografia sa realizuje a skúma v kontexte rozvoja informačnej a komunikačnej technológie.

Bibliografia ako veda a *činnosť* sa spoločensky a profesionálne realizuje jedine v bibliografickej komunikácii, v procese tvorby uchovávaní a výmeny bibliografických informácií, a to hlavne prostredníctvom bibliografickej produkcie, ktorá je výsledkom viac alebo menej tvorivej činnosti bibliografa.

Bibliografia ako *produkt* predstavuje výsledok bibliografickej činnosti. Samotné produkty bibliografickej činnosti sú v praxi rozličné druhy a typy bibliografických diel, bibliografických súpisov, zoznamov a báz údajov v elektronickej forme.

Bibliografia ako *disciplína knižnickej a informačnej vedy* sa zo špecifických hľadísk zaoberá jednotlivými prvkami a zložkami systému bibliografickej komunikácie, ako je *dokument* (bibliografická jednotka), *bibliograf* (tvorca bibliografického záznamu alebo diela), *bibliografický text* (bibliografický záznam, bibliografický popis, bibliografický súpis, báza bibliografických údajov atď.), *prijemca bibliografie*. Predmetom pozornosti bibliografie sú tiež jednotlivé procesy *kódovania a dekódovania*, ktoré súvisia s bibliografickým *spracovaním* dokumentov, s *tvorbou a využívaním* bibliografických textov. Organizovaná množina prvkov bibliografickej komunikácie spolu s inštitucionálnou základňou bibliografie tvorí *bibliografický systém*, ktorý sa navonok prejavuje cez *bibliografické služby*.

Bibliografia ako *disciplína* reaguje na zmeny sociálnej komunikačnej situácie, technologický pokrok, objavovanie nových druhov dokumentov a so zreteľom na vonkajšie faktory primerane koriguje metódy a celkový charakter bibliografickej komunikácie tak, aby

Bibliography. 1989. In: *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol.2. : *Micropaedia*. - 15th ed. - Chicago : The University of Chicago, 1989.

Beaudiguez, Marcelle. 1989. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1989.

bibliografická činnosť v zmenených podmienkach primeraným a efektívnym spôsobom umožňovala ľuďom orientáciu vo svete literatúry a dokumentov.

Bibliografická činnosť je závislá na dokumentoch, na množine akýchkoľvek dokumentov, napr. na systéme vedeckej a technickej literatúry, umeleckej literatúry a pod. Kým pre tvorcov primárnych dokumentov, teda vedcov, spisovateľov, hudobných skladateľov, filmových tvorcov a pod. je zdrojom inšpirácie, poznávania a interpretácie svet ako taký, teda *mimotextová ontológia*, univerzum, komunikovateľná realita, ktorú odrážajú v dokumentoch ako výsledkoch svojej tvorivej činnosti, pre tvorcov bibliografického záznamu alebo bibliografického súpisu či iného bibliografického diela je zásadne zdrojom popisu a inej činnosti dokument - textová ontológia.

Vznik bibliografie je podmienený dvoma hlavnými faktormi. Na jednej strane je to vznik literatúry (písomníctva), teda vznik dokumentov. Na druhej strane je to potreba vzdelancov mať informácie o svete literatúry, o svete dokumentov, ktoré sú nositeľmi informácií a poznatkov, teda potreba ľudí poznávať svet.

Vznik a rozvoj bibliografie bol od počiatku spojený nielen s úsilím o zaznamenanie údajov o dokumentoch ale aj so snahou usporiadať dokumenty a triediť poznatky, ktoré sú v nich obsiahnuté. Toto úsilie bibliografov viedlo k vzniku rozličných klasifikačných systémov, ako je napríklad Medzinárodné desatinné triedenie, Deweyho desatinné triedenie, Klasifikácia Kongresovej knižnice a rozličné špecializované klasifikačné systémy.

Najväčší rozvoj bibliografie, pokiaľ ide o množstvo a druhy bibliografických diel, nastal od konca 18. storočia. V podstate už v tomto období sa začali profilovať základné druhy bibliografie: univerzálna bibliografia, národná bibliografia, špeciálna bibliografia, kníhkupecká bibliografia, medzinárodná bibliografia. V 19. st. a v prvej polovici 20. st. vznikol celý rad pozoruhodných bibliografických diel, ktoré sú dokladmi mimoriadneho vzdelania a pracovitosti bibliografov v mnohých krajinách. Pre toto *obdobie ručnej klasickej bibliografie* je charakteristický intelektuálny individuálny autorský prístup k bibliografickej tvorbe, zdokonaľovanie tradičných metód a foriem bibliografickej práce, rozvoj bibliografickej vedy a jej etablovanie ako svojbytnej knižničnovednej disciplíny a v mnohých krajinách aj ako študijného odboru a knižníckej či dokumentačnej profesie. Sú to tiež začiatky inštitucionalizácie bibliografie.

Pre vývoj bibliografie bolo dôležitým medzníkom pôsobenie Paula Otleta a Henriho Lafontainea, ktorí v r. 1892 založili najprv v Bruseli *Office international de Bibliographie*. Títo dvaja belgickí advokáti sa pokúsili ako prví o medzinárodnú bibliografickú kooperáciu a považujú sa za zakladateľov dokumentácie. V r. 1895 založili Medzinárodného bibliografického inštitútu (*Institut International de Bibliographie*). Zaoberali sa hlavne klasifikáciou. Do r. 1900 zozbieral Otlet okolo 17 miliónov záznamov, spolu s Melwilom Deweym pripravil desatinné triedenie a v r. 1910 zorganizoval 1. svetový bibliografický kongres.

V polovici 20. st. nastal vo vývoji bibliografie prudké zmeny, ktoré boli spôsobené vznikom kybernetiky, rozvojom informačnej technológie a uplatnením systémového inžinierstva v knižníctve, bibliografii dokumentácii a v iných oblastiach aplikovanej informatiky. Pre *obdobie počítačovej technologickej bibliografie* je charakteristické výrazné uplatnenie informačnej techniky a technológie, výpočtovej techniky, digitalizácia, tvorba mnohomiliónových bibliografických báz údajov, využívanie lokálnych a rozľahlých sietí a globálnych počítačových sietí a inštitucionalizácia bibliografie.

V medzinárodnom meradle sa najmä od sedemdesiatych rokov 20. st. efektívne rozvinul medzinárodný program IFLA s názvom UBC (*Universal Bibliographic Control*), čiže Univerzálna bibliografická registrácia. Pre bibliografiu má v tejto etape vývoja rozhodujúcu úlohu aj národné a medzinárodné úsilie IFLA a UNESCO o budovanie národných sietí MARC (*National MARC Network*), čiže národných strojov čitateľných katalógov, resp. súborných katalógov vytváraných a využívaných v rámci národných kooperačných združení knižníc a bibliografických agentúr. Dochádza k výraznejšej špecializácii bibliografov, z ktorých niektorí sa zameriavajú na bibliografický popis, iní na klasifikáciu a indexovanie, ďalší na technickú infraštruktúru bibliografických systémov, poskytovanie bibliografických služieb z vlastných a vonkajších bibliografických zdrojov, komercializáciu bibliografickej produkcie a pod.

Pre bibliografickú činnosť je i napriek nástupu počítačov a automatickej výrobe bibliografií stále potrebný tvorivý regulujúci vplyv človeka vo fázach vstupného spracovania dokumentov a vo fáze výstupnej intelektuálnej modifikácie bibliografických produktov pre používateľov. Aj v telematických službách je nezastupiteľná úloha bibliografa ako navigátora a sprostredkovateľa, ktorý analyzuje, spresňuje a usmerňuje požiadavku používateľa na určitú bázu informácií, pomáha mu orientovať sa v literatúre a vybrať taký zdroj, ktorý jeho požiadavku čo najlepšie uspokojí.

1.1 Bibliografia v knižničnej a informačnej vede

Informačná veda je nový a azda najdynamickejší smer poznávania sveta. Rozvoj informačnej vedy je napojený na procesy informatizácie a univerzalizácie informačných metód a na globalizáciu informačných procesov. Premennivosť a rozsah predmetu informačnej vedy ako aj univerzálny charakter aplikácií sťažuje možnosť jej jednoduchého a vyčerpávajúceho ohraničenia.

Knižničná a informačná veda je odborom informačnej vedy a profiluje sa ako *študijný a vedný odbor*.

O vymedzenie rámca *knižničnej a informačnej vedy* ako *študijného odboru* sa pokúsil Š. Kimlička (1997, s. 5-8). Rámec *knižničnej a informačnej vedy* vymedzuje v úzkej spojitosti

„s chápaním knihovníctva, bibliografie, informatiky, informačnej vedy a ďalších disciplín, s ich vzájomným prepojením a rozsahom prieniku. Ide predovšetkým o hĺbku zásahu informatiky ako vedy o počítačoch a o šírku záberu informačnej vedy ako všeobecnej vedy o spracovaní a využívaní informácií“.

Študijný odbor *knižničná a informačná veda* reprezentovaná pojmi a termínmi, ktoré označujú predmety štúdií tak, ako sa vyprofilovali v priebehu rokov na KKVI FFUK. Napriek tomu, že ide o účelový výpočet študijných predmetov a disciplín, zahŕňa tento rámec podstatné teoretické zložky informačnej vedy.

O vymedzenie štruktúry *informačnej vedy* sa pokúsila A. Čabrunová (1997, s. 259-263). Teoretická zložka informačnej vedy sa podľa nej

„formuje na základe rozvoja celého radu *disciplín*: informačná analýza, informačné jazyky, informačný prieskum, informačné služby, informačné systémy, informačný manažment a marketing, informačná technológia, informačná technika“.

Takéto vymedzenie štruktúry môže byť prijateľné aj z hľadiska postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede. Pravda, isté ťažkosti pri pozornejšom pohľade môže predstavovať používanie a rozlišovanie termínov *disciplína*, *konceptia* a *teória*, *metóda*, *nástroj*.

Nazdávame sa, že tu treba zdôrazniť, že v koncepcii A. Čabrunovej ide o *teoretické zložky* skutočných *odborov* a *disciplín* knižničnej a informačnej vedy. *Disciplínami* tohto odboru je napríklad *knihovníctvo*, *knihoveda*, *bibliografia*, *dokumentácia*, *dokumentológia*, *biometriá* a *infometria* a pod. Alebo sú to azda *odbory*, v ktorých sú určité disciplíny?

V knižničnej a informačnej vede a v jej disciplínach sa uplatňujú *metodologické*, *teoretické* a *technologické nástroje prierezových disciplín, koncepcií a teórií*, ako je napríklad *teória komunikácie*, *teória poznania*, *teória systémov*, *systémová analýza*, *systémové inžinierstvo*, *teória textu*, *teória množín*, *objektové modelovanie*, *štandardizácia*, *manažment* a *marketing* a pod.

Na otázku štruktúry informačnej vedy sa predstavitelia knižničnej a informačnej vedy chtiac-nechtiac pozerajú prevažne z hľadiska knihovníctva, bibliografie, dokumentácie a pod., preto nie je vylúčené, že ide o síce zaujímavé, ale predsa len jednostranné a subjektívne koncepcie. Východiskom z tejto situácie by mohlo byť založenie vedeckej diskusie na tému *štruktúra knižničnej a informačnej vedy*. Mohla by prebiehať so snahou o starostlivé a trpezlivé posúdenie všetkých stránok tejto témy bez apriórnych súdov a s prihliadnutím na empirické aspekty a myšlienkové trendy v informačnej vede i mimo nej.

Pokúsme sa však o pracovné vymedzenie miesta modernej *bibliografie* v štruktúre *knižničnej a informačnej vedy*. *Modernú bibliografiu* pritom definujeme široko ako *vedu o bibliografickej*

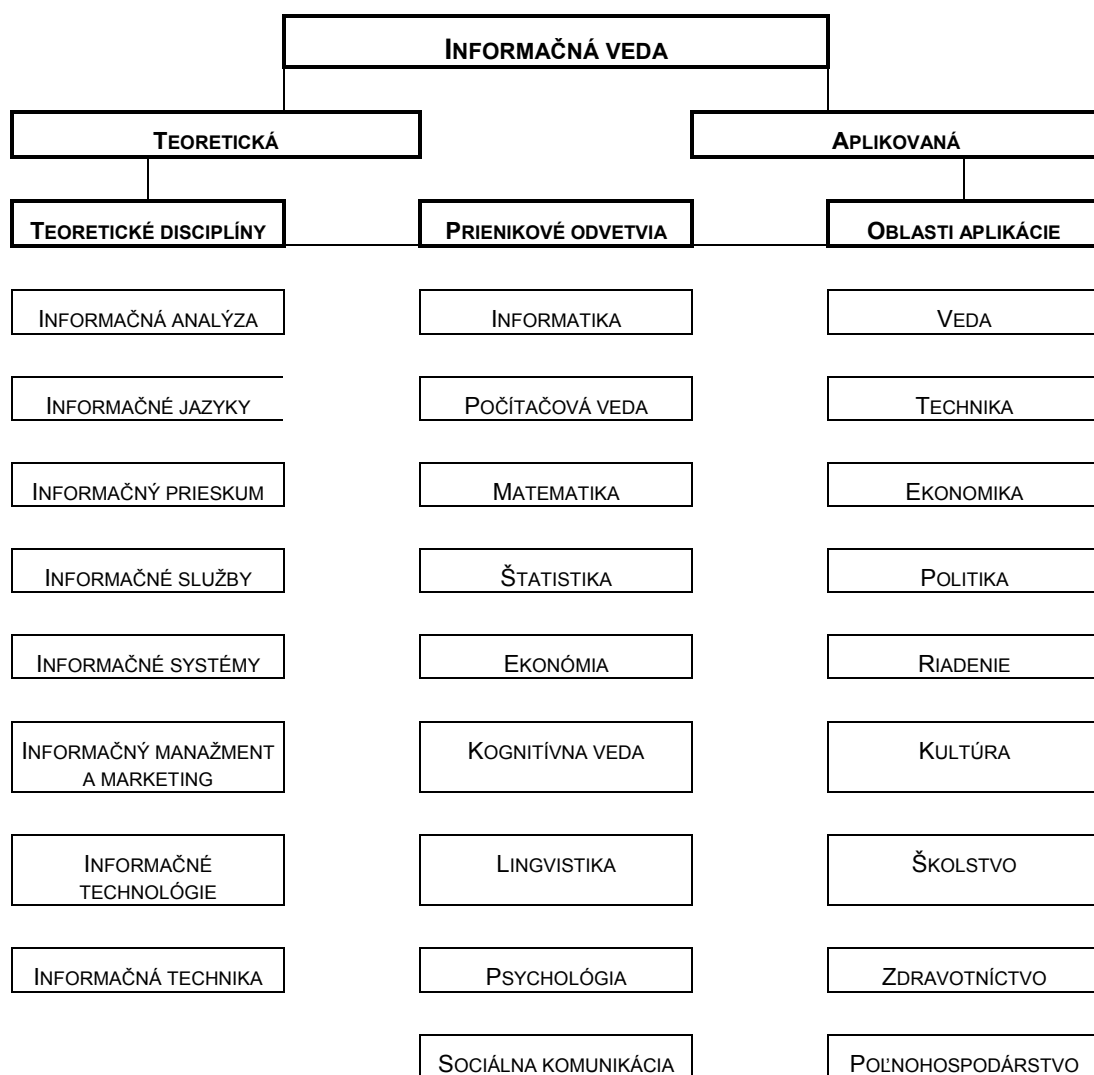
Kimlička, Štefan. 1997. Knižničná a informačná veda - teória a metodológia pre prax. In: *INFOS '97 : Zborník z 27. informatického seminára konaného v dňoch 14.-17. apríla 1997 v Jasnej pod Chopkom*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

Čabrunová, Anna. 1997. Informačná veda a knihovníctvo. In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov 1996*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

komunikácii. Úzke statické definovanie bibliografie ako vedy o *popise a súpise* už nemožno akceptovať, nakoľko toto chápanie už dávnejšie koriguje bibliografická teória i bibliografická prax.

Ako východisko pre daný účel môžeme použiť štruktúru informačnej vedy tak, ako ju vymedzuje A. Čabrunová (1997, s. 261). Zaujímá nás pritom postavenie bibliografie a jej teoretických disciplín vzhľadom na teoretické disciplíny informačnej vedy. Schému týchto vzťahov obsahuje nasledujúci obrázok. (*Obrázok 1 Teóriová štruktúra informačnej vedy*).

Čabrunová, Anna. 1997. Informačná veda a knihovníctvo. In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov 1996*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

Obrázok 1 Teóriová štruktúra informačnej vedy (Čabrunová, 1997, s. 261)

V tejto schéme sú pre určenie miesta *bibliografie* v knižničnej a informačnej vede dôležité *teoretické zložky*, ktoré sú uvedené v prvom stĺpci. Menej dôležité sú z hľadiska nášho zámeru *prienikové odvetvia* a *oblasti aplikácie*. Považujeme za sporné umiestnenie *informačnej technológie* a *informačnej techniky* medzi teoretické disciplíny. Považujeme ich skôr za prierezové oblasti, ktoré sú prítomné a významné hlavne v aplikačných zložkách.

Rámec *informačnej vedy*, ktorý je predstavený na obrázku 1 je pre potreby nášho výkladu príliš široký. Musíme prejsť do prostredia *knižničnej a informačnej vedy*. Postavenie bibliografie v knižničnej a informačnej vede spresňujeme na schéme (*Obrázok 2 Bibliografia v štruktúre knižničnej a informačnej vedy*). Treba zdôrazniť, že bibliografia má svoje vlastné teoretické zložky, ktoré sú ekvivalentami všeobecných teoretických disciplín knižničnej a informačnej vedy. Tieto disciplíny, rovnako ako empirický základ bibliografie, tvoria organickú súčasť knižničnej a informačnej vedy. V žiadnom prípade to však neznamená, ako by mohlo z obrázku vyplývať, že bibliografia sa prekrýva s knižničnou a informačnou vedou, alebo že je s ňou dokonca totožná.

Obrázok 2 Bibliografia v štruktúre knižničnej a informačnej vedy

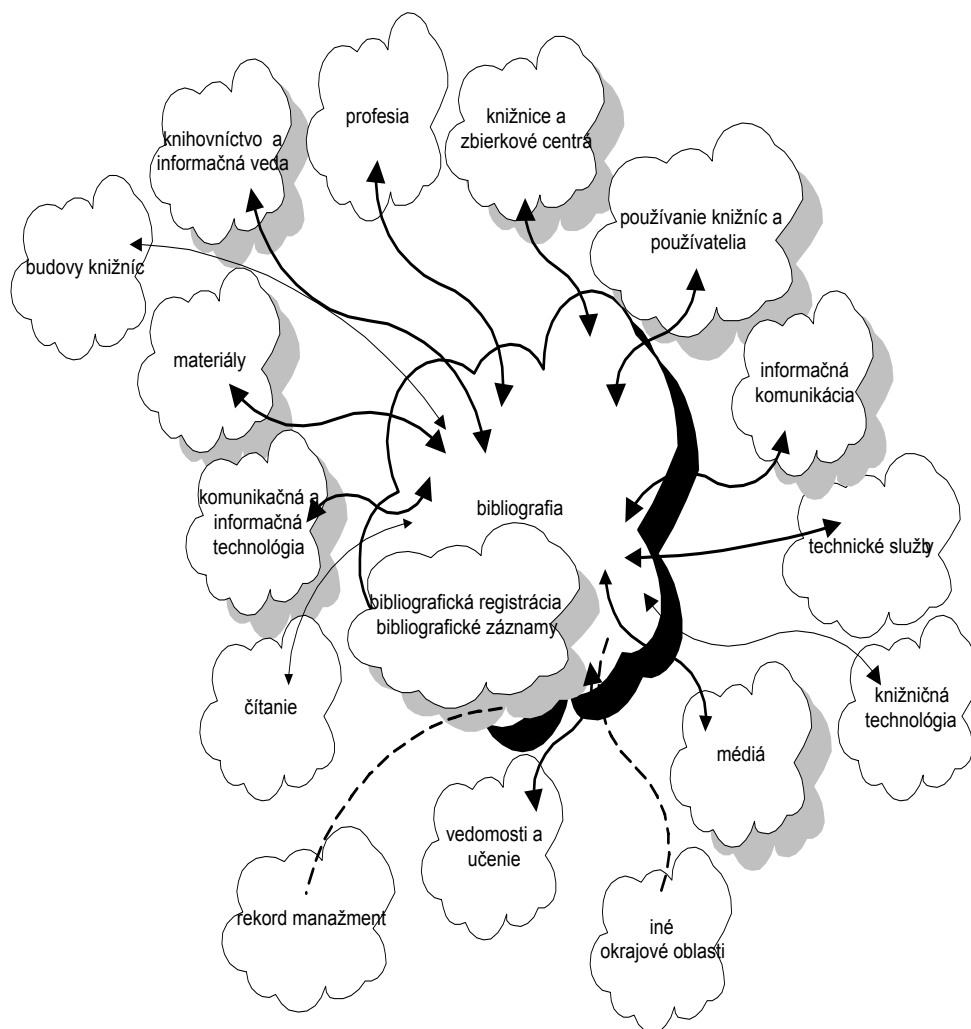
Presnejší pohľad na miesto bibliografie umožňuje zobrazenie bibliografie v kontexte ostatných oblastí knižničnej a informačnej vedy v prehľade (*Tabuľka A Schéma triedenia v LISA*). Ide o pragmatickú klasifikáciu oblastí knižničnej a informačnej vedy v reprezentatívnom profilovom abstraktovom časopise *Library and Information Science Abstracts*. Na základe tejto schémy sme zobrazili postavenie bibliografie v knižničnej a informačnej vede v samostatnom modeli s podstatnými vzťahmi bibliografie k iným oblastiam knižničnej a informačnej vedy (*Obrázok 3 Model postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede*).

Tabuľka 1 Schéma triedenia v LISA (Library and Information Science Abstract)

1.0	LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCE	KNIHOVNÍCTVO A INFORMAČNÁ VEDA
1.1	PUBLICATIONS AND DATABASES	PUBLIKÁCIE A DATABÁZY
1.11	BOOK REVIEWS	PREHLADY KNÍH
1.12	CONFERENCES	KONFERENCIE
1.13	RESEARCH	VÝSKUM
1.14	WORLD LIBRARIANSHIP	SVETOVÉ KNIHOVNÍCTVO
2.0	PROFESSION	PROFESIA
2.1	ORGANIZATIONS	ORGANIZÁCIE
2.11	BIOGRAPHIES	BIOGRAFIE
2.12	EDUCATION AND TRAINING	VÝCHOVA A VZDELANIE
2.13	LIBRARY AND INFORMATION STAFF	KNIŽNÍČNÍ A INFORMAČNÍ PRACOVNÍCI
3.0	LIBRARIES AND RESOURCE CENTRES	KNIŽNICE A ZBIERKOVÉ CENTRÁ
3.1	WORLD LIBRARIES	SVETOVÉ KNIŽNICE
3.11	NATIONAL LIBRARIES AND STATE LIBRARIES	NÁRODNÉ KNIŽNICE A ŠTÁTNE KNIŽNICE
3.12	PUBLIC LIBRARIES	VEREJNÉ KNIŽNICE
3.13	ACADEMIC LIBRARIES (NOT SCHOOL LIBRARIES)	AKADEMICKÉ KNIŽNICE (NIE ŠKOLSKÉ)
3.14	GOVERNMENT LIBRARIES	VLÁDNE KNIŽNICE
3.15	LIBRARIES OF OTHER ORGANIZATIONS AND PRIVATE LIBRARIES	KNIŽNICE INÝCH ORGANIZÁCIÍ A SÚKROMNÉ KNIŽNICE
3.16	SPECIAL SUBJECT LIBRARIES, RESEARCH LIBRARIES	ODBOROVO ŠPECIALIZOVANÉ KNIŽNICE, VEDECKÉ KNIŽNICE
3.17	SOCIAL SCIENCE, BUSINESS LIBRARIES	SPOLOČENSKOVEDNÉ, FIREMNÉ KNIŽNICE
3.18	HUMANITIES LIBRARIES	HUMANITNÉ KNIŽNICE
3.19	SCIENCE, TECHNOLOGY, MEDICINE LIBRARIES	PRÍRODOVEDNÉ, TECHNICKÉ, LEKÁRSKE KNIŽNICE
3.2	ARCHIVES	ARCHÍVY
3.21	NATIONAL AND GOVERNMENT ARCHIVES	NÁRODNÉ A ŠTÁTNE ARCHÍVY
3.22	BUSINESS ARCHIVES	PODNIKATEĽSKÉ ARCHÍVY
3.23	CHURCH ARCHIVES	CIRKEVNÉ ARCHÍVY
3.24	ARCHIVES OF OTHER ORGANIZATIONS AND PRIVATE ARCHIVES	ARCHÍVY INÝCH ORGANIZÁCIÍ A SÚKROMNÉ ARCHÍVY
3.25	SOUND AND FILM ARCHIVES	HUDOBNÉ (ZVUKOVÉ) A FILMOVÉ ARCHÍVY
3.26	SPECIAL SUBJECT ARCHIVES	ŠPECIÁLNE ODBOROVÉ ARCHÍVY
3.27	MUSEUMS	MÚZEÁ
4.0	LIBRARY USE AND USERS	POUŽÍVANIE KNIŽNÍC A POUŽÍVATEĽIA
4.1	LIBRARIES AND SERVICES BY TYPES OF USERS	KNIŽNICE A SLUŽBY PODĽA TYPU POUŽÍVATEĽOV
4.11	USERS - CHILDREN AND YOUNG PEOPLE	POUŽÍVATEĽIA - DETI A MLÁDEŽ
4.12	SCHOOL LIBRARIES	ŠKOLSKÉ KNIŽNICE
4.13	USERS - SOCIAL GROUPS	POUŽÍVATEĽIA - SOCIÁLNE SKUPINY
4.14	USERS - OCCUPATIONAL GROUPS	POUŽÍVATEĽIA - ZAMESTNANECKÉ SKUPINY
4.15	USER SERVICES	POUŽÍVATEĽSKÉ SLUŽBY
4.16	USER TRAINING	PRÍPRAVA POUŽÍVATEĽOV
4.17	PROMOTION	PROPAGÁCIA
4.18	ACTIVITIES	AKTIVITY
4.19	EXHIBITIONS	VÝSTAVY
4.2	DOCUMENT DELIVERY	POSKYTOVANIE DOKUMENTOV
4.21	INTERLOANS AND PHOTOCOPYING SERVICES	MEZIKNIŽNÍČNÉ A FOTOKOPIROVACIE SLUŽBY
4.22	LOANS	VÝPOŽIČKY
5.0	MATERIALS	MATERIÁLY
5.1	OLD AND RARE MATERIALS	STARÉ A VZÁCNÉ MATERIÁLY
5.11	MATERIALS BY PUBLISHERS	MATERIÁLY A VYDAVATEĽIA
5.12	MATERIALS BY LANGUAGE AND GEOGRAPHICAL AREA	MATERIÁLY PODĽA JAZYKOVEJ A GEOGRAFICKEJ OBLASTI
5.13	PERIODICALS AND NEWSPAPERS	PERIODIKÁ A NOVINY
5.14	GREY LITERATURE	SIVÁ LITERATÚRA
5.15	OTHER PRINTED DOCUMENTS	INÉ TLAČENÉ DOKUMENTY
5.16	NON PRINT MATERIALS	NETLAČENÉ MATERIÁLY
5.17	AUDIOVISUAL MATERIALS	AUDIOVIZUÁLNE MATERIÁLY
5.18	ELECTRONIC MEDIA	ELEKTRONICKÉ MÉDIÁ
5.19	MICROFORMS	MIKROFORMY
5.2	SUBJECTS	PREDMETY
5.21	SOCIAL SCIENCES, BUSINESS MATERIALS	SPOLOČENSKÉ VEDY, FIREMNÉ MATERIÁLY

5.22	HUMANITIES MATERIALS	HUMANITNÉ MATERIÁLY
5.23	SCIENCE, TECHNOLOGY, MEDICINE MATERIALS	MATERIÁLY Z OBLASTI VEDY, TECHNIKY, MEDICÍNY
5.24	BIBLIOMETRICS, SCIENTOMETRICS, INFORMETRICS	BIBLIOMETRIA, SCIENTOMETRIA, INFOMETRIA
6.0	ORGANIZATION	ORGANIZÁCIA
6.1	COOPERATION	KOOPERÁCIA
6.11	MANAGEMENT (OTHER THAN PERSONNEL MANAGEMENT)	MANAŽMENT (OKREM PERSONÁLNEHO MANAŽMENTU)
6.12	FINANCE	FINANCIE
6.13	PUBLIC RELATIONS	PUBLIC RELATIONS
6.14	OTHER MANAGEMENT PROCEDURES AND OPERATIONS	INÉ PROCEDÚRY A OPERÁCIE MANAŽMENTU
7.0	LIBRARY BUILDINGS	BUDOVY KNIŽNÍC
7.1	REMOVALS	ŠTAHOVANIE
7.11	PLANNING AND DESIGN OF LIBRARY BUILDINGS	PLÁNOVANIE A PROJEKTOVANIE KNIŽNIČNÝCH BUDOV
7.12	NEW AND RENOVATED LIBRARY BUILDINGS	NOVÉ A RENOVOVANÉ KNIŽNIČNÉ BUDOVY
7.13	FURNITURES	ZARIADENIA
7.14	VEHICLES	DOPRAVNÉ PROSTRIEDKY
8.0	LIBRARY TECHNOLOGY	KNIŽNIČNÁ TECHNOLOGIA
8.1	TELECOMMUNICATIONS	TELEKOMUNIKÁCIE
8.11	NETWORKS	SIETE
8.12	COMPUTERS	POČÍTAČE
8.13	SOFTWARE	SOFTVER
8.14	OTHER MACHINES	INÉ STROJE
9.0	TECHNICAL SERVICES	TECHNICKÉ SLUŽBY
9.1	CIRCULATION CONTROL	RIADENIE VÝPOŽIČIEK
9.11	ACQUISITIONS	AKVIZÍCIA
9.12	COLLECTION DEVELOPMENT	BUDOVANIE ZBIEROK
9.13	WITHDRAWALS	VYRAĐOVANIE
9.14	STOCKTAKING	INVENTARIZÁCIA
9.15	PRESERVATION	OCHRANA
9.16	SECURITY	BEZPEČNOSŤ
9.17	SHELF ARRANGEMENT	STAVANIE
9.18	OTHER TECHNICAL SERVICES	INÉ TECHNICKÉ SLUŽBY
10.0	INFORMATION COMMUNICATION	INFORMAČNÁ KOMUNIKÁCIA
10.1	INFORMATION WORK	INFORMAČNÁ ČINNOSŤ
10.11	SOCIAL SCIENCE, BUSINESS INFORMATION WORK	SPOLOČENSKÉ VEDY, OBCHODNO-INFORMAČNÁ ČINNOSŤ
10.12	HUMANITIES INFORMATION WORK	INFORMAČNÁ ČINNOSŤ V HUMANITNEJ OBLASTI
10.13	SCIENCE, TECHNOLOGY, MEDICINE INFORMATION WORK	INFORMAČNÁ ČINNOSŤ V PRÍRODNÝCH, TECHNICKÝCH A MEDICÍNSKÝCH OBLASTIACH
10.14	INFORMATION SERVICES	INFORMAČNÉ SLUŽBY
10.15	REFERENCE WORK	KONZULTAČNÉ REFERENČNÉ SLUŽBY
11.0	BIBLIOGRAPHIC CONTROL	BIBLIOGRAFICKÁ REGISTRÁCIA
11.1	BIBLIOGRAPHY	BIBLIOGRAFIA
11.11	BIBLIOGRAPHIES	BIBLIOGRAFIE
12.0	BIBLIOGRAPHIC RECORDS	BIBLIOGRAFICKÉ ZÁZNAMY
12.1	PERIODICALS CONTROL	REGISTRÁCIA SERIÁLOV
12.11	CATALOGUING AND INDEXING	KATALOGIZÁCIA A INDEXOVANIE
12.12	COOPERATIVE CATALOGUING, BIBLIOGRAPHIC UTILITIES	KOOPERATÍVNA KATALOGIZÁCIA, BIBLIOGRAFICKÉ NÁSTROJE
12.13	CATALOGUING RULES	KATALOGIZAČNÉ PRAVIDLÁ
12.14	BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	BIBLIOGRAFICKÝ POPIS
12.15	MANUAL CATALOGUES	RUČNÁ KATALOGIZÁCIA
12.16	COMPUTERIZED CATALOGUES	POČÍTAČOVÁ KATALOGIZÁCIA
12.17	ONLINE CATALOGUES	ONLINE KATALÓGY
12.18	CD-ROM CATALOGUES	SD-ROM KATALÓGY
12.19	INDEXING	INDEXOVANIE
12.2	BOOK INDEXING	INDEXOVANIE KNIH
12.21	SUBJECT INDEXING	VECNÉ INDEXOVANIE
12.22	SEARCHING	VYHLADÁVANIE
12.23	INDEX LANGUAGE AND SYSTEMS	INDEXOVACIE JAZYKY A SYSTÉMY
12.24	SUBJECT HEADING SCHEMES	ZOZNAMY PREDMETOVÝCH HESIEL
12.25	THESAURI	TEZAURY
12.26	CLASSIFICATION	KLASIFIKÁCIA
12.27	CLASSIFICATION SCHEMES	KLASIFIKAČNÉ SCHÉMY
12.28	COMPUTER ASSISTED INDEXING	POČÍTAČOM PODPOROVANÉ INDEXOVANIE
13.0	COMPUTERIZED INFORMATION AND RETRIEVAL	POČÍTAČOVÁ INFORMÁCIA A PRIESKUM
13.1	ECONOMIC AND COMMERCIAL ASPECTS	EKONOMICKÉ A OBCHODNÉ ASPEKTY
13.11	NETWORKS	SIETE
13.12	SOFTWARE	SOFTVER
13.13	AUTOMATIC TEXT ANALYSIS, AUTOMATIC INDEXING,	AUTOMATICKÁ ANALÝZA TEXTU, AUTOMATICKÉ

	MACHINE TRANSLATION	INDEXOVANIE, STROJOVÝ PREKLAD
13.14	SEARCHING	VÝHLADÁVANIE
13.15	DOWNLOADING	PREBERANIE
13.16	DATABASES IN GENERAL	DATABÁZY VŠEOBECNE
13.17	NON BIBLIOGRAPHIC DATABASES, DATABANKS	NEBIBLIOGRAFICKÉ DATABÁZY, BANKY DÁT
13.18	BIBLIOGRAPHIC DATABASES	BIBLIOGRAFICKÉ DATABÁZY
13.19	IMAGE DATABASES	DATABÁZY OBRAZOV
13.2	FULL TEXT DATABASES	DATABÁZY ÚPLNÝCH TEXTOV
13.21	MULTIMEDIA	MULTIMÉDIA
13.22	ONLINE SYSTEMS	ONLINE SYSTÉMY
13.23	ONLINE DATABASES	ONLINE DATABÁZY
13.24	DISC STORED SYSTEMS	SYSTÉMY MAGNETICKEJ DISKOVEJ PAMÄTE
13.25	CD-ROMS	CD-ROM
13.26	CD-ROM DATABASE	CD-ROM DATABÁZY
13.27	OTHER DISC STORED SYSTEMS	INÉ SYSTÉMY DISKOVEJ PAMÄTE
13.28	OTHER STORAGE SYSTEMS	INÉ SYSTÉMY PAMÄTE
13.29	VIDEOTEX	VIDEOTEX
14.0	COMMUNICATION AND INFORMATION TECHNOLOGY	KOMUNIKAČNÁ A INFORMAČNÁ TECHNOLOGIA
14.1	COMPUTER INDUSTRY	POČÍTAČOVÝ PRIEMYSEL
14.12	NETWORKS	SIETE
14.12	COMPUTER SCIENCE	POČÍTAČOVÁ VEDA
14.13	COMPUTERS	POČÍTAČE
14.14	SOFTWARE	SOFTVER
14.15	IMAGING TECHNOLOGY	ZOBRAZOVACIA TECHNOLOGIA
14.16	ONLINE SYSTEMS	ONLINE SYSTÉMY
14.17	DISC STORED SYSTEMS	SYSTÉMY MAGNETICKEJ DISKOVEJ PAMÄTE
14.18	TELECOMMUNICATIONS AND BROADCASTING TECHNOLOGY	TELEKOMUNIKAČNÉ A PRENOSOVÉ TECHNOLOGIE
14.19	COMPUTER APPLICATIONS	POČÍTAČOVÉ APLIKÁCIE
15.0	READING	ČÍTANIE
15.1	LITERACY	GRAMOTNOSŤ
16.0	MEDIA	MÉDIA
16.1	COPYRIGHT	COPYRIGHT
16.11	PRINTING, PUBLISHING AND BOOKSELLING	TLAČ, VYDÁVANIE, DISTRIBÚCIA DOKUMENTOV
16.12	PRINTING	TLAČ
16.13	PRINTING HISTORY AND ANALYTICAL BIBLIOGRAPHY	DEJINY TLAČE A ANALYTICKÁ BIBLIOGRAFIA
16.14	PUBLISHING AND BOOKSELLING	VÝDÁVANIE A DISTRIBÚTORSTVO
16.15	AUTORSHIP	AUTORSTVO
16.16	PUBLISHING	VÝDÁVANIE
16.17	PUBLICATIONS	PUBLIKÁCIE
16.18	ELECTRONIC PUBLISHING	ELEKTRONICKÉ PUBLIKOVANIE
16.19	BOOKSELLING	DISTRIBÚTORSTVO
16.20	AUDIOVISUAL MATERIALS	AUDIOVIZUÁLNE MATERIÁLY
16.21	BROADCASTING	VYSIELANIE (ŠÍRENIE PRENOSOM)
17.0	KNOWLEDGE AND LEARNING	VEDOMOSTI A UČENIE
17.1	RESEARCH	VÝSKUM
17.11	EDUCATION	VZDELÁVANIE
18.0	RECORDS MANAGEMENT	REKORD MANAŽMENT
19.0	OTHER FRINGE SUBJECTS	INÉ OKRAJOVÉ OBLASTI

Obrázok 3 Model postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede

Model znázorňuje bibliografiu ako jeden z objektov knižničnej a informačnej vedy. Načrtáva relácie medzi bibliografiou a disciplínami knižničnej a informačnej vedy. Jadro modelu tvorí *bibliografia* a v rámci nej *bibliografická registrácia* a *bibliografické záznamy*. Z modelu možno usudzovať jednak fakt, že bibliografia má relácie na *knihovníctvo* a *informačnú vedu*. Relatívne silnejšie vzťahy má bibliografia s *materiálmi* a *médiami* na jednej strane a *používatelmi*, *čítaním*, *vedomosťami* a *učením* na druhej strane. Bibliografia sa silne viaže aj na *knížnice* a *zbierkové centrá*, *knihovníctvo* a *profesiu*, ako aj na *komunikačné* a *informačné technológie*, *technické služby* a *rekord manažment*. Slabšie sú relácie bibliografie na *budovy knižníc*, *knížičnú technológiu* a *okrajové oblasti*.

2 Bibliografia ako štruktúra a systém

V odbornej filozofickej literatúre sa všeobecne uznáva, že hranice medzi systémom a štruktúrou nie sú celkom jasné.

„Pokiaľ ide o rozlíšenie pojmov štruktúra a systém, niektorí myslitelia chápu oba pojmy ako synonymné, iní ich rozlišujú. Jednotného ponímania dosiaľ niet. ... pojem systému je najvhodnejšie rezervovať pre ideové alebo nociónálne sústavy a pojem štruktúry pre objektívny materiálny, empirický objekt sám. No aj pojem materiálnej štruktúry možno chápať ako systém, ak prvky systému exaktne zastupujú podstatné vlastnosti štruktúry. Výskum štruktúry materiálneho objektu podnecuje k výstavbe systému alebo k systémovému objektu, pričom systémujeme určité podstatné (z hľadiska danej kvalitatívnej roviny) vlastnosti objektu“ (Hrušovský, 1970, s. 30).

Bibliografia je z aspektu filozofie systému a štruktúry aj *nociónálny objekt* aj *materiálny, empirický objekt*. Pre teóriu bibliografie, modelovanie a projektovanie je závažná práve nociónálnosť, pojmosť, dôraz na jasnosť termínov a pojmov, ktoré sa vzťahujú na jednotlivé podstatné stránky modelovania bibliografie ako objektu.

Na bibliografiu sa možno zásadne pozeráť ako na materiálny objekt a aplikovať *objektovo orientované modelovanie*. Možno sa ňou zaoberať aplikovaním *systémových metód* výskumu, čím sa rozumie súhrn metodologických princípov analýzy a konštruovania objektov ako systémov. *Systém* sa definuje ako množina prvkov, nachádzajúcich sa vo vzťahoch a súvislostiach, ktoré tvoria určitý celok, jednotu. *Štruktúra* je spravidla definovaná ako stavba a vnútorná forma organizácie systému, ktorá vystupuje ako jednotu stálych vzájomných väzieb medzi jeho prvkami. V závislosti od cieľov skúmania, v závislosti od uplatneného hľadiska v teórii môže vystúpiť do popredia raz jeden, inokedy iný komponent štruktúry. Každý reálne existujúci objekt je štruktúrovateľný. Štruktúrovateľnosť je atribútom objektov. V tomto zmysle potom môžeme hovoriť a systéme dokumentov a o štruktúre textu konkrétneho dokumentu.

Bibliografia je *štruktúrovateľný objekt*. Pri uplatnení systémového prístupu a modelovaní bibliografie je účelné využiť všeobecný algoritmus. V súlade s ním je možné ku kvalitatívnej prestavbe systémového objektu postupovať podľa krokov. Od charakteristiky skúmaného objektu, čiže *vymedzenia štruktúry* a jej fungovania, cez nastoľovanie a riešenie problémov, cez *model reštrukturalizácie systému*, realizáciu zmien až po kontrolu fungovania reštrukturalizovaného systému.

Pojmom štruktúry sa podľa Hrušovského (1968, s. 322) vyjadruje

„jednota zákonitých vzťahov, funkcií, kauzálnych a dialektických súvislostí predmetu, jednota jeho vnútornej diferenciacie. Pojem štruktúra je teda výrazom jednoty nevyhnutných, a teda podstatných vzťahov a zákonov predmetu a nie mechanického súboru zákonov. Špecifický charakter predmetu, jeho štruktúry, nie je výsledkom jeho jednotlivých črt ponímaných izolovane, ale ich funkčnej jednoty. Celok nie je len súčtom častí, ale má aj špecifické integratívne vlastnosti“.

Z hľadiska interpretácie bibliografie ako štruktúry je potom dôležité určiť podstatné prvky, vzťahy a zákonitosti fungovania bibliografie.

V prvom kroku môžeme venovať väčšiu pozornosť prvým krokom algoritmu, menovite charakteristike skúmaného objektu prostredníctvom štruktúralného prístupu. Dávnejšie sme charakterizovali bibliografiu ako *otvorenú materiálnu štruktúru*. Otvorenú preto, lebo na jej vznik a trvanie neprestajne vplyvajú vonkajšie faktory, najmä *používateľské prostredie* a vývoj *informačných technológií*. Bibliografia ako sociálny informačný systém je výrazne determinovaná vonkajšími vplyvmi. Medzi najintenzívnejšie vonkajšie podnety patria požiadavky na zvyšovanie *informatívnosti* bibliografie, tlak na hlbšie informovanie o *obsahu* dokumentov a intenzívnejšie napĺňanie informačno-komunikačnej funkcie (Katuščák, 1978, s.

Hrušovský, Igor. 1970. *Problémy filozofie*. Bratislava : Obzor, 1970.

Hrušovský, Igor. 1968. *Kapitoly z teórie vedy*. Bratislava : SAV, 1968.

241) .Otvorenosť však neznamená len schopnosť prijímať vonkajšie podnety a komunikovať s okolím. Otvorenosť znamená aj vnútornú dynamiku, premenu jednotlivých prvkov samotnej štruktúry bibliografie a ustavičnej zmeny charakteru vzťahov medzi týmito prvkami.

Každá štruktúra, bibliografiu nevynímajúc, pozostáva z prvkov, ktoré koexistujú v interakčnom vzťahu. Pritom vždy jestvuje taký prvok, ktorý citeľnejšie pôsobí a určuje vzťah a charakter štruktúry ako celku. Hrušovský v tejto súvislosti hovorí o prvku, ktorý má „determinatívny vplyv, je dominantným členom alebo faktorom vzťahu.“ Hovorí tiež, že *dominantné zložky štruktúry* primárne určujú jednotu špecifickej štruktúry, funkciu jej zložiek a ich vzájomné vzťahy, predovšetkým ony organizujú výstavbu danej štruktúry.

2.1 Imanentistická a komunikačná koncepcia bibliografie

Naša metodologická koncepcia vychádza z tézy, podľa ktorej je bibliografia veda o bibliografickej komunikácii a *bibliografický záznam* je determinatívnym prvkom bibliografie. Práve bibliografický záznam je tým prvkom, ktorý určuje primárne, čo a aká je bibliografia. Bibliografický záznam odráža a podmieňuje zmeny bibliografie. Je križovatkou a podmienkou zmien. V bibliografickom zázname sa odráža dokument, ktorý je podmienkou a dôvodom jeho vzniku; odráža sa v ňom informačné úsilie jeho tvorcu ako aj anticipovaná vôľa a očakávanie jeho používateľa.

Bibliografický záznam pritom nechápeme len ako konkrétny jednotlivý produkt praktickej bibliografickej činnosti. Pojem *bibliografický záznam* je *komplexná abstrakcia, ktorá zahŕňa akt tvorby diferencovaného bibliografického textu ako špecifického jazykového znaku, variantnosť jeho štruktúry a jej jednotlivých prvkov ako aj modifikovateľnosť ich používateľského tvaru.*

Táto téza je bezpochyby a evidentne dôkazom toho, že upozorňujeme aj na produktivnosť imanentistickej platformy v teórii bibliografie. Znamená to, že podstatu bibliografie sa snažíme vyvodzovať viac z bibliografie samotnej, než z mimobibliografických javov a vplyvov.

Ideovými zdrojmi imanentizmu je formálna metóda a štrukturalistická koncepcia výkladu bibliografického textu, ktorá ovplyvňovala teoretické myslenie u nás najmä v prvej polovici 20. storočia. Imanentizmus priniesol svoje dobré plody v lingvistike, literárnej vede a iných odboroch a žije naďalej, avšak je rozšírený o *komunikačný princíp*.

Imanentistická koncepcia bibliografie nechce absolutisticky nadradzovať časť nad celok. Vyplýva zo snahy dôslednejšie aplikovať štrukturálnu analýzu a v jej rámci vyčleniť dominantný, determinatívny prvok.

Skúsme tzv. imanentistickú tézu rozvinúť vo vzťahu k histórii bibliografie.

História bibliografie sa zvykne odvodzovať od sociálnych, politických zmien a historických prelomov. Napríklad „slovenská bibliografia do roku 1918“, alebo „slovenská bibliografia po roku 1945“ a pod. Úlohou dejín bibliografie by malo byť skúmanie vývoja poznania, pokiaľ ide o základné koncepcie a metódy bibliografie. Výklad dejín bibliografie primárne na pozadí historických udalostí môže byť zaujímavý, ale z metodologického hľadiska a z hľadiska teórie bibliografie nie je produktívny. Historizujúce dejiny bibliografie vlastne len zaznamenávajú organizačné dôsledky historických udalostí a registrujú pozoruhodnejšie bibliografické činy. Málo hovoria o tom, ako a v čom sa bibliografia mení a vyvíja *ako taká*.

Možno, že pri hlbšej analýze a konkrétnej *interpretácii bibliografických textov* by sa ukázalo, že vývoj bibliografie má svoje vlastné vnútorné zákonitosti, ktoré sa nemusia prekrývať so sociálnymi zmenami, ktoré nasledovali po historických spoločensko-politických zlomoch. Môže sa ukázať, že bibliografický záznam, ako základný bibliografický text žil svojím vlastným životom niekoľko storočí bez ohľadu na sociálno-politické a hospodárske zvraty. Ak v jeho vývoji došlo k nejakým zmenám, boli tieto pravdepodobne podmienené vyvíjajúcim sa poznaním bibliografov a úvah o bibliografii. Z vonkajších faktorov a vplyvov boli najskôr

Katuščák, Dušan. 1978. Príspevok k problematike spracovania pramenných dokumentov v národnej bibliografii z textového a metakomunikačného hľadiska : Komprimačná (kondenzačná) deskripcia / Dušan Katuščák. - In: *Bibliografický zborník 1975*, s. 229-284.

dôležité len, alebo hlavne, tie, ktoré súviseli so zmenami v širšom profesionálnom kontexte knižnej kultúry, vydavateľskom sektore, so zmenami v kvantite vydavateľskej produkcie, s premenami v spôsoboch výroby dokumentov, vývojom v šírení dokumentov cez distribútorov a knižný obchod, so zmenami v používateľskej sfére.

Popri prekrývaní sociálneho a profesionálneho vývoja, akejsi sociálno-profesionálnej konvergencii, existuje vývinový posun bibliografie vzhľadom na sociálny kontext, dokonca možno jej relatívna vývojová nezávislosť.

Bibliografia, ako každá iná vedná disciplína má v rámci knižničnej a informačnej vedy svoje vlastné *stupne a zákonitosti vývoja*, ktoré sa viažu na bibliografiu samotnú, na jej vlastnú *štruktúru*. Možno by bolo zaujímavé preskúmať a interpretovať *bibliografický záznam* v diachronickom priereze. Preskúmať, ako sa bibliografický záznam vyvíjal a menil od počiatku do súčasnosti. Akú vývinovú cestu prešiel, povedzme, bibliografický záznam od D. Cwittingera, M. Hamuljaka, M. Rešetku, cez Letopis Matice slovenskej, L. V. Riznera, Čaploviča, Mišianika, Kotvana ... a strojové spracovanie súbežnej národnej bibliografie po súčasnosť v kontexte globálnych počítačových sietí. Možno by aj takýto pohľad umožnil vidieť vývoj bibliografie *ako takej*.

Vo vzťahu k dejinám teórie slovenskej bibliografie sa už dávnejšie naznačuje, že za praktickou činnosťou permanentne zaostáva. Hovorilo sa, že bibliografická prax bola charakterizovaná *živelnosťou a praktikizmom*, pričom sa zúžitkúvali vzory českých, maďarských a nemeckých bibliografických prác. Teoretické náhľady na bibliografiu v minulosti nezverejnil žiaden významný slovenský bibliograf. Ťažko možno v spojitosti s teóriou bibliografie hovoriť o nejakom koncentrovanom úsilí s cieľom formulovať a zjednotiť pôvodné teoretické východiská, a to vlastne až do konca štyridsiatych rokov 20. storočia. Často sa však teória u nás zamieňa s činmi organizačného rázu a sústredenejším praktickým úsilím, napríklad koncepciou práce v oblasti slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie, projektom elektronizácie súbežnej národnej bibliografie a pod.

Dôležitú úlohu v rozvoji teórie bibliografie na Slovensku zohral *Bibliografický zborník*. Prvou prehliadkou stavu teoretického myslenia na Slovensku bol seminár o teórii bibliografie, ktorý sa konal 9.-10. júna 1961 v Diviakoch. Materiály zo seminára boli zverejnené (*Bibliografický zborník* 1962). P. Liba (1962, s. 33-55) poukázal na biedu slovenskej teórie bibliografie. Nastolil potrebu mať jasno nielen v „ideologických otázkach“, ale usilovať sa riešiť kľúčové teoretické otázky na základe, vtedy povinnej a univerzálnej, teórie marxizmu-leninizmu. Poukázal na slabú rozvinutosť teórie a dokonca zapochyboval o tom, či nejaká teória bibliografie vôbec existuje. V podstate konštatuje, že do roku 1956 fakticky neexistovala nijaká sústavná teoretická práca, okrem náhodných a okrajových teoretických poznámok bibliografov pri príležitosti tvorby bibliografických diel a poukazuje najmä na vplyv českej bibliológie a objektivistické zdôrazňovanie „formálneho popisu“. Do roku 1945 bibliografiu slovenskí bibliografi nedefinovali inak ako „službu v zmysle praktickom“. Určité podmienky pre rozvoj teórie bibliografie sa vytvorili až v polovici päťdesiatych rokov. V podstate však P. Liba, v súlade s parížskym kongresom bibliografov, moderne, v protiklade s tradičným chápaním (popis, súpis), vymedzuje bibliografiu ako „sprostredkovanie vedenia, vloženého do prác kultúrnej povahy a vyjadreného spôsobom idiografickým a zvukopisným.“ Teda *idey*, vedomosti na jednej strane a *človek* - konzument, príjemca na druhej strane. Liba zdôrazňuje *sprostredkovaciu* funkciu bibliografie a v podstate naznačuje prístup k bibliografii ako k systému. Stručný súhrn pohybu v slovenskej teórii bibliografie načrtol neskôr A. Riško (1983, s. 9-30), a to v rámci všeobecnejšieho pohľadu na bibliografickú činnosť a vývin bibliografickej vedy na Slovensku.

Napriek apelom sa naša teória bibliografie rozvíjala len nevýrazným tempom. Zdá sa, že do polovice sedemdesiatych rokov sa bibliografii pripisovali najmä *statické, kultúrno-dokumentačné a evidenčné funkcie*. Komunikačnú koncepciu bibliografie sme skoncipovali

Bibliografický zborník 1962. Red. Michal Potemra. Martin : Matica slovenská, 1962.

Liba, Peter. 1962. Prehľad, stav a problematika teórie bibliografie na Slovensku. In: *Bibliografický zborník 1962*. Red. Michal Potemra. Martin : Matica slovenská, 1962. Úvodný referát prednesený na seminári o teórii bibliografie dňa 9.-10. 6. 1961 v Diviakoch.

Riško, Andrej. 1983. Štvrtstoročie Bibliografického zborníka a vývoj bibliografie na Slovensku. In: *Bibliografický zborník 1982-1983*. Zost. Tomáš Trancygier. Martin : Matica slovenská, 1983.

začiatkom sedemdesiatych rokov v napojení na metodologickú platformu nitrianskej školy literárnej komunikácie (Katuščák, 1975)

Naša teória bibliografie nemala primerane aktívny vzťah k *systematizačnej funkcii*. Hoci jednou z geneticky najdôležitejších funkcií bibliografie nie je len zaznamenať fakt existencie dokumentu a komunikovať tento záznam, ale aj *usporiadať*, *triediť* a *systematizovať* tieto záznamy (klasifikácia, indexovanie). *Informačná a komunikačná funkcia* sa začala plnšie uplatňovať v našej teórii a praxi najmä v súvislosti so strojovým spracovaním súbežnej národnej bibliografie koncom sedemdesiatych a v osemdesiatych rokoch.

Určítym dlhom našej teórie bibliografie je tiež to, že nehľadala *prepojenie s vydavateľským a kníhkupeckým sektorom*. Naviazanie bibliografie na *knihovníctvo* a organizáciu knižničného systému viedlo k úzkemu chápaniu bibliografie a jej funkcií ako jednej z praktických zložiek knižničnej práce, respektíve práce vykonávanej prevažne a takmer výlučne v knižniciach.

Z pohľadu teórie dominovali skôr vedecko-organizačné iniciatívy a projekty prípadne teoretické koncepcie týkajúce sa najmä národnej a odbornej bibliografie a dejín bibliografie. Organizačné kroky a vedecko-organizačné projekty pochopiteľne posúvajú úroveň bibliografie. Majú veľký význam pre oblasť bibliografických služieb. Zmeny vyplývajúce z vedecko-organizačných projektov sa však dotýkajú viac *formy* a „*poriadku*“ v systéme než objektu a javu samotného.

Potvrdzujú to slová M. Kovačku:

„Niet pochyb o tom, že vklad teórie systémov do slovenskej bibliografie mal historický význam v tom, že *pomáhal usporadúvať bibliografický proces* (podč. D.K.) - prvky a zložky bibliografického systému nemohol projektovať inak ako v usporiadaných vzťahoch. Rátal pritom so sústavou bibliografických pracovísk, ktoré nechcel vnímať a v princípe ani nevnímal ako štruktúru prvkov riadených ideologickou doktrínou vtedajšej jednotnej sústavy knižníc, ale ako zmysluplný súbor na bibliografickej koordinácii a kooperácii založených vzťahov“ (1997, s. 325).

Menej sa takéto zmeny dotýkajú základného bibliografického textu - *bibliografického záznamu a jeho funkcií*. Bibliografický záznam sa síce dostáva do nového technologického a organizačného kontextu, avšak na jeho tradičnej štruktúre sa dlho nič podstatné nezmenilo.

Dokladom tvrdenia o pomalosti premien v bibliografii môže byť ukážka záznamu zo Slovenského knihopisu z roku 1866, ktorý zostavoval Michal Chrástek a publikoval ho v Letopise Matice slovenskej (1868). Dokazuje, že naši vzdelanci už v polovici 19. storočia ovládali vtedy moderné európske metódy bibliografického popisu. Bibliografický záznam v tej forme, ktorú mal asi pred 150 rokmi pretrval v slovenskej tradičnej bibliografii doteraz. Pri dôkladnejšom pohľade sa dá identifikovať, že záznamy z polovice 19. storočia majú, fakticky štruktúru popisu, ktorú dnes predpisujú štandardy ISBD. Iný spôsob popisu, viac evidenčný, metodicky odlišný a pre používateľa neprehľadnejší zaviedol L. V. Rizner vo svojom diele Bibliografia písomníctva slovenského.

V posledných desaťročiach sa objavili dosť naliehavo aj požiadavky na posilnenie *obsahovocharakteristickej* stránky bibliografie (anotácie, kritika, rozborové štúdie). Žiaľ bibliografia sa nedokázala presadiť v konkurencii s agilnejšou a azda aj spoločenky podporovanejšou oblasťou *dokumentácie*. A to aj napriek tomu, že dokumentácia, hoci operatívnejšie, vlastne pracovala prevažne metódami špeciálnej bibliografie. V súčasnosti informačná a komunikačná technológia stiera rozdiely medzi tradičnými dokumentografickými disciplínami a do popredia sa dostávajú otázky kvality, rýchlosti služieb a používateľského komfortu. Samotná informatizácia bibliografie znamenala doteraz prevažne *napodobňovanie* tradície s využitím informačných technológií.

Katuščák, Dušan. 1975. Obsahová charakteristika pramenných dokumentov v národnej bibliografii z komunikačného hľadiska. In: *Knižnice a vedecké informácie*, roč. 7, 1975, č. 4, s. 176-182.

Kovačka, Miloš. 1997. Horizonty slovenskej bibliografie. In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov 1996*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

Letopis Matice slovenskej. Ročník V. Sväzok I. Sostavil Viliam Paulíny-Tóth. Matičných spisov číslo 15. Banská Bystrica : E. Krčméry, 1868. Michal Chrástek: Slovenský knihopis, s. 87-94.

Ukazuje sa, že komplexnejšie sa bude treba otázkami teórie bibliografie zaoberať v kontexte knižničnej a informačnej vedy a so zreteľom na vývoj informačných a komunikačných technológií. Pritom treba bez predsudkov *prehodnotiť* vzťahy medzi bibliografiou, dokumentáciou a knihovníctvom z hľadiska ich vzťahu k predmetu, dokumentu a nie s apriórnu snahou potvrdiť ich umelú samostatnosť. Predmet, metódy a technológia sú faktory, ktoré *integrujú* všetky disciplíny, ktoré majú niečo spoločné s vyhotovovaním, uchovávaním a šírením záznamov o dokumentoch. V tomto smere vývoj asi bude smerovať k spoločnej univerzálnej teórii akejsi *dokumentografie*.

Ako bibliografi bývame niekedy dotknutí, keď sa bibliografia a naša činnosť označuje prívlastkami *prakticistická*, ako *služba*, ako *metóda* a popiera sa jej vedecký charakter alebo jej príslušnosť medzi disciplíny knižničnej a informačnej vedy.

Znevažovanie bibliografie a knižnično-informačných systémov v praktickej vedeckej komunikácii vedie potom niekedy k voluntarizmu a mystifikácii čitateľov v tvorbe dokumentov. Žiadny autor sa totiž nezaobíde bez využívania formálnych kanálov komunikácie informácií, bez dokumentácie, knižníc, bibliografie a pod. Málokto autor však považuje za vhodné uviesť vo svojej práci bibliografický odkaz na *bibliografiu*, alebo na iný sekundárny zdroj, bez ktorého by často nebol schopný vysporiadať sa s témou svojej práce. Napríklad autor, ktorý sa zaoberá nejakou témou z histórie divadla a divadelníctva v medzivojnovom období, sa jednoducho nemôže zaobiť bez bibliografie článkov zo slovenských novín a časopisov z medzivojnového obdobia. Odvoláva sa možno priamo na články v samotných novinách a časopisoch, ale zvyčajne nepovažuje za potrebné odkázať na bibliografiu, bez ktorej by sa k samotnému zdroju vôbec nedostal. Bibliografia sa považuje za samozrejmu službu, pomôcku, ktorá akoby bola anonymná a pozabúda sa na to, že copyright a autorské právo sa vzťahuje na bibliografie rovnako ako na ktorékoľvek iné dokumenty a vedecké či odborné diela.

Napriek tomu treba priznať, že výhrady *zvonku* voči bibliografii a jej teórii sú často opodstatnené.

Treba pripustiť, že napríklad u nás niet teórie bibliografie:

- ktorá by sa intenzívne, cieľavedome a inštitucionalizovane zaoberala bibliografiou ako spoločenským javom z hľadiska jej vlastných objektových atribútov a zákonitostí,
- ktorá by sa uplatnením konceptuálneho a objektovo-orientovaného modelovania vyrovnávala s dynamikou rozvoja v komunikácii informácií.
- ktorá by sa rozvíjala v kontexte s rozvojom špičkových informačných technológií a vyvodzovala by z poznávania a osvojovania si štandardov dôsledky pre prax,
- ktorá by poskytovala uspokojivé poznatky o bibliografickej vede a bibliografii ako systéme v štruktúre knižničnej a informačnej vedy,
- ktorá by sformulovala a syntetizovala vlastné teoretické výdobytky na podklade empirického materiálu, ktorý jej poskytuje sám objekt,
- ktorá by sa intenzívne a permanentne snažila o vytváranie pojmového a terminologického aparátu, jeho vedecké rozširovanie a prehlbovanie,
- ktorá by sa na pôde základného výskumu vyrovnávala s dotýčnými tendenciami iných disciplín,
- ktorá by sa aspoň prechodne orientovala na vhodnú konkrétnovedeckú metódu a na nej skoncipovala svoju teoretickú platformu

Na vec sa však dá pozeráť aj z opačnej strany, z aspektu bibliografie. V prvom rade treba rozlišovať, či ide o bibliografiu slovenskú, alebo či hovoríme o slovenskej bibliografii v kontexte vývoja bibliografie vôbec, v medzinárodnom meradle, alebo či ju azda posudzujeme z hľadiska špičkového teoretického myslenia o nej. To je však stále ešte len jedna stránka veci. Druhá sa týka toho, nakoľko a prečo si iné disciplíny a teórie *prepožičiavajú* predmet a metódy bibliografie a robia z nich predmet svojich vlastných výkladov, v špecifickom teoretickom kontexte, označujúc bibliografické javy a entity novými termínmi a pojmami.

2.2 Vzťah bibliografického a knižničného systému v kontexte transformácie slovenského knihovníctva

Transformácia knihovníctva od novembra 1989 prebieha na Slovensku v kontexte rozsiahlych *politických, ekonomických a sociálnych zmien*. Všetky zmeny a inovácie v slovenskom knihovníctve je vhodné vidieť *komplexne* a vo vzájomných súvislostiach. Komplexný pohľad je dôležitý pri transformácii ako celku. Osobitne pri takých závažných zmenách, ako je napríklad *systém právnych zmien, zmena systému finančných vzťahov, zmena objemu a charakteru dostupných informačných zdrojov, zmena organizačných vzťahov, zmeny technologické* a pod.

Transformácia knihovníctva je pri tomto pohľade komplikovaný a dlhodobější proces, v ktorom sa odráža v celej zložitosti hľadanie cesty k novej paradigme nášho knihovníctva.

Hlavným cieľom transformácie knižnično informačnej sféry je *nová kvalita knižnično-informačných služieb*, ktoré knižnice a informačné strediská majú poskytovať jednotlivo i ako celok. Ak teda chceme uspokojivo nájsť odpovede na ďalšie transformačné kroky, mali by sme mať na pamäti najmä *služby*, ktorými sa knižničný systém spoločensky a profesionálne realizuje.

Bibliografický systém na Slovensku sa formoval najmä od polovice šesťdesiatych rokov. Úsilie slovenských bibliografov bolo zamerané na modelovanie bibliografického systému na Slovensku. Medzi dôležité iniciatívy na ceste k formovaniu bibliografického systému na Slovensku patrí *Seminár o problémoch koordinácie vedeckovýskumnej práce v knihovníctve, bibliografii a dokumentácii v pripravovanej päťročnici*, usporiadaný v dňoch 13.-15. apríla 1965 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach. Materiály zo seminára priniesol Knižničný zborník v roku 1966. Dôležitým medzníkom v tomto úsilí *bol seminár o koordinácii bibliografie na Slovensku*, ktorý sa konal 8.-10. októbra 1974 v Račkovej doline. Medzi vedúce osobnosti cieľavedomej práce na tvorbe bibliografického systému na Slovensku patrili spočiatku Michal Potemra (1966), potom Peter Liba, ktorý bol iniciátorom *seminára o súčasnej národnej bibliografii* v Ľubochni 30.-31. 10. 1969 (1971). Dôležitými predelmi na ceste k modernému bibliografickému systému boli rôzne podujatia, najmä pravidelne organizované *bibliografické konferencie*, najmä však koncepcie a riešenia, ktoré boli spojené s riešením *štátnych výskumných a rezortných úloh*. Spomedzi nich treba spomenúť najmä *úlohu Výskum systému slovenskej národnej bibliografie a jej strojového spracovania* (1970-1975), neskôr *Projekt automatizovaného systému slovenskej národnej bibliografie* a projekt *Integrovaný knižnično informačný systém na báze elektronizácie - IKIS* (1985-1990). Kľúčovými osobnosťami týchto projektov boli najmä Štefan Ďurovčík, Andrej Riško, Ján Mišík (1975) a iní (1975). O formovanie bibliografického systému na Slovensku sa významne pričínal aj Štefan Hanakovič svojou prácou o modeli koordinácie bibliografie (1975) a k modelu bibliografického systému (1976). Tento autor súhrnne informuje o formovaní

Potemra, Michal. 1966. *Metodológia bibliografie*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1966. 72 s.

Seminár o súčasnej národnej bibliografii. Ľubochňa 30.-31. 10. 1969. In: *Bibliografický zborník*. Martin : Matica slovenská, 1971. 266 s.

Katuščák, Dušan et al. 1985. *Integrovaný knižnično-informačný systém na báze elektronizácie*. Martin : Matica slovenská, 1985. - 34 s. : Tb. Sch. ; 21 cm. - Príl. k zb. INFOS 85 z 15. infor. seminára konaného v dňoch 15.-18.4. 1985 Boboty-Vrátna. Rozmn. (Brož.)

Mišík, Ján - Riško, Andrej. 1975. Správa pre záverečnú oponentúru štátnej výskumnej úlohy P 18-521-079-00-01 Výskum systému slovenskej národnej bibliografie a jej strojového spracovanie. Martin : Matica slovenská, 1975.

Ďurovčík, Štefan - Katuščák, Dušan - Kovačka, Miloš. 1975. Základné otázky systémovej výstavby a optimalizácie slovenskej národnej bibliografie : Záverečná štúdia úlohy P 18-521-079-00-01 Výskum systému slovenskej národnej bibliografie a jej strojového spracovanie. Martin : Matica slovenská, 1975. 84 s.

Hanakovič, Štefan. 1975. Model koordinácie bibliografickej práce na Slovensku. In: *Koordinácia bibliografie na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1975.

Hanakovič, Štefan. 1976. *Model bibliografického systému na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1976. 50 s.

bibliografického systému (Hanakovič, 1981, s. 5-21). Úsilie slovenských bibliografov vyústilo do administratívnych aktov, ktoré stanovili základné rámce a mechanizmus fungovania bibliografického systému na Slovensku. Medzi tieto akty patrí úprava o koordinácii bibliografie (Úprava, 1981) a smernica o metodickej činnosti (Smernice, 1976).

Slovenský bibliografický systém nadobudol do začiatku deväťdesiatych rokov všetky črty moderného informačného systému, ktorý v súčasnosti ďalej rozvíja najmä Národný bibliografický ústav, ktorý vedie Miloš Kovačka.

Slovenský bibliografický systém v mnohom predbehol analogické systémy v iných krajinách, najmä v automatizácii a v uplatňovaní systémového prístupu na národnej úrovni. V niektorých oblastiach však možno konštatovať určitú *uzavretosť*.

Uzavretosť možno pozorovať napríklad v tom, že bibliografický systém sa formoval *na pôdoryse jednotnej sústavy knižníc*. Bibliografické pracoviská existovali najmä vo vedeckých a špeciálnych vedeckých knižniciach spravidla ako samostatné bibliografické oddelenia. V krajských a okresných knižniciach vznikali bibliografické pracoviská v súlade so vzorovým organizačným poriadkom (Vzorový, 1978). V rámci knižničného systému potom bibliografický systém nadobudol automaticky charakter akéhosi funkčného a administratívneho *podsystemu*, ktorý je existenčne naviazaný na *knižničný systém*. Zo systémového uvažovania uniklo, že bibliografický systém síce môže byť veľmi tesne prepojený s knižničným systémom, a že takéto spojenie je veľmi efektívne a obojstranne prospešné. Na druhej strane však bibliografický systém môže mať značne väčšiu autonómiu a omnoho väčšiu nezávislosť na knižničnom systéme, než má v našom bibliografickom systéme. Inými slovami, bibliografický systém môže byť založený na širšom pôdoryse ako knižničný systém. Alebo inak: *takmer všetko knižnícke je aj bibliografické, ale nie všetko bibliografické je nevyhnutne aj knižnícke*. Podstata rozdielu spočíva v známom fakte, že knižnica pracuje s knižničnou jednotkou v knižnici, kým bibliografia pracuje s dokumentami a záznamami o nich tak v knižniciach ako aj mimo nich.

Moderný bibliografický systém je, podobne ako knižničný systém, *informačným systémom*. Je zameraný na realizáciu bibliografickej komunikácie jednak prepojením s knižničným systémom, ale aj mimo rámca knižničného systému. Hlavným poslaním bibliografického systému je poskytovať bibliografické služby. Takéto poslanie si vyžaduje, aby bibliografický systém zakomponoval do svojej organizačnej a funkčnej štruktúry aj prvky a javy, ktoré s jeho fungovaním bezprostredne súvisia. Máme na mysli najmä:

- vydavateľský a kníhkupecký sektor,
- oblasť šírenia bibliografických informácií formou masmédií, tlače, rozhlasu, televízie,
- oblasť globálnych počítačových sietí, najmä World Wide Web (predtým on-line databázy).

Druhou črtou *uzavretosti* slovenského bibliografického systému bolo, že knižničný a bibliografický systém nebol priamo napojený na medzinárodné bibliografické programy IFLA, štandardizačné programy ISO a iných organizácií. Moderný bibliografický systém na národnej úrovni si vyžaduje úplnú otvorenosť, veľkú mieru suverenity a pochopenie nevyhnutnosti integrácie na národnej a medzinárodnej úrovni. V tomto smere existovala informačná bariéra v podobe informačného centralizmu a regulovania prístupu k informáciám a regionálny politicko-hospodársky kontext v podobe bývalého bloku socialistických krajín. Ako veľmi závažný nedostatok sa pociťuje, že na Slovensku neexistuje inštitucionálny gestor pre štandardizáciu v oblasti dokumentácie.

Hanakovič, Štefan. 1981. Tvorba a uplatňovanie metodických zásad v bibliografickom systéme SSR. In: *Bibliografický zborník 1979-1980*. Zostavili Tomáš Trancygier a Gabriela Tyukosová. Martin : Matica slovenská, 1981.

Úprava Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky pre koordináciu bibliografickej činnosti v Slovenskej republike. In: *Zvesti Ministerstva školstva SSR a Ministerstva kultúry SSR 3/1981*, s. 69-71.

Smernice Ministerstva kultúry SR o metodickej činnosti v knižniciach jednotnej sústavy v Slovenskej socialistickej republike. Číslo: MK 9506/1976 -osv. Bratislava : MK SSR, 1976.

Vzorový organizačný poriadok MK SSR pod č. 3374/78 - osv. zo dňa 3. mája 1978.

2.2.1 Slovenské knihovníctvo a bibliografia pred transformáciou

Transformácia sa dotýka v rôznej miere jednotlivých prvkov knižničného systému: verejných knižníc, akademických knižníc, vedeckých knižníc, špeciálnych knižníc a pod.

Vysvetlime si najprv pojem knižničný systém, ktorý je *predmetom* transformácie.

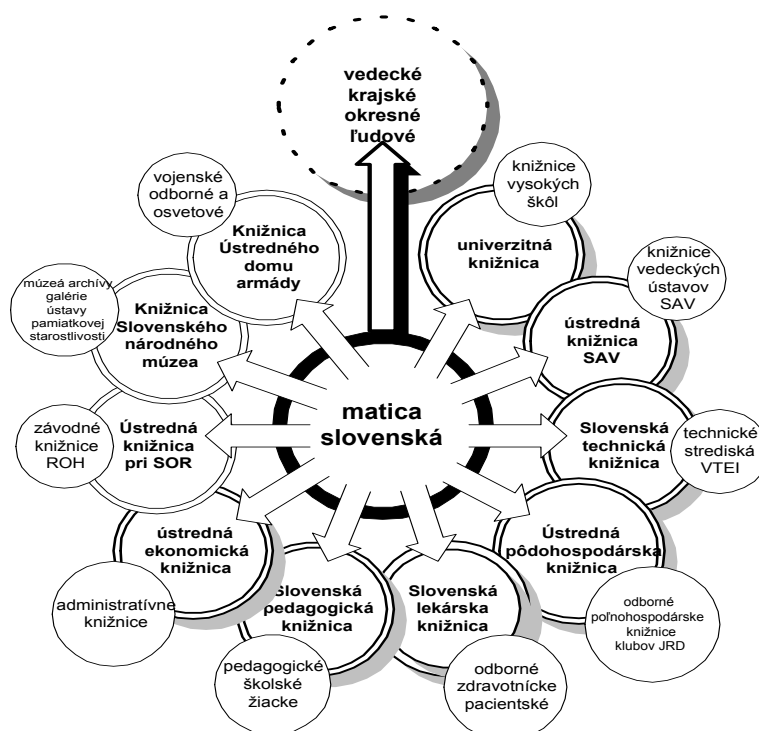
Pojem *knižničný systém* (KS) sa môže vzťahovať na *jednotlivú knižnicu* (systém knižnice), alebo na určitú *množinu knižníc* (systém knižníc). V oboch prípadoch možno KS považovať za druh spoločenského informačného systému. Jeho vonkajším cieľom je poskytovať knižničné a informačné služby. Ide o otvorený a dynamický systém, ktorý má typické systémové väzby, vstupy, výstupy, globálne i čiastkové ciele a ktorý sa mení v čase. Pojem KS možno zaradiť medzi *základné pojmy knižničnej vedy*, v ktorej sa začal používať s prenikaním aplikácií systémových teórií a kybernetiky začiatkom šesťdesiatych rokov do rôznych disciplín. Niekedy sa s pojmom knižničný systém stotožňuje celé *knihovníctvo*. Z hľadiska informatizácie spoločnosti patria KS do oblasti (verejných) informačných služieb. Ak sa pojem KS týka systému knižníc, rozumie sa ním množina knižníc, ktorá má spoločné hlavné úlohy a princípy činnosti a ktoré fungujú ako jeden viacstupňový celok v rámci krajiny, regiónu alebo oblasti ľudskej činnosti. V tomto význame je pojem KS v knihovníctve najrozšírenejší.

V súlade s týmto výkladom sa pojem knižničný systém vzťahuje jednak na *celý národný knižničný systém Slovenskej republiky* (NKS SR). Je to systém systémov, v ktorom ako reálne systémy funguje systém verejných knižníc, systém akademických knižníc, špeciálnych knižníc a pod. V kontexte NKS SR sú to podsystémy, ktoré môžu byť pri určitej rozlišovacej úrovni systémami s vlastnými podsystémami. Napríklad systém špeciálnych knižníc má podsystém firemných knižníc, alebo systém verejných knižníc má podsystém mestských knižníc, okresných a krajských knižníc a pod. Termín *systém* považujeme pri formovaní NKS SR za vhodnejší ako termíny *sústava* a *sieť*.

Aby sme si názorne ukázali rozsah transformácie, ukážeme si *východiskový model* bývalej Jednotnej sústavy knižníc a potom *cieľový model* Národného knižničného systému Slovenskej republiky, o ktorý sa usilujeme v novom knižničnom zákone.

Koncom 50. rokov sa objavuje pojem "jednotná sústava knižníc" a vyjadruje snahu o dovršenie formovania súboru inštitúcií do relatívne uzavretého celku s vnútorným funkčným usporiadaním. Právnou normou o jednotnej sústave knižníc je Knižničný zákon č. 53 z r. 1959, ktorý kodifikoval systém knižníc na štátnej resp. národnej úrovni. JSK sa považuje aj za systém systémov. Prvkami tohto systému sú knižničné siete, ktoré možno posudzovať ako relatívne samostatné systémy.

Model *Jednotnej sústavy knižníc* zobrazuje Obrázok *Model Jednotnej sústavy knižníc na Slovensku 1959-1989*.

Obrázok 4 Model Jednotnej sústavy knižníc na Slovensku 1959-1989

Knižničný systém v zmysle zákona z r. 1959 pozostával z týchto knižničných sietí: ľudové knižnice, štátne vedecké knižnice, školské knižnice, vysokoškolské knižnice, knižnice múzeí, galérií, archívov a ústavov pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, odborárske knižnice, knižnice zložiek Národného frontu, technické knižnice, pôdohospodárske knižnice, knižnice ústavov Slovenskej akadémie vied, knižnice ostatných vedeckých a výskumných ústavov, knižnice výskumných zdravotníckych ústavov a zariadení, administratívno - ekonomické knižnice, knižnice ozbrojených síl.

Na čele jednotlivých *sietí* boli *ústredné knižnice* a na čele celej JSK bola *Matica slovenská*. Pre etapu JSK bol charakteristický pokus o definovanie a realizáciu funkčných parametrov a cieľov systému. Išlo najmä o funkcie: 1. medziknižničná výpožičná služba, 2. spolupráca v bibliografickej a informačnej činnosti, 3. kooperácia v dopĺňovaní fondov, 4. centralizácia v spracúvaní fondov (ústredná katalogizácia, dokumentácia a pod.), 5. štandardizácia a normalizácia knižničnej techniky, 6. centralizácia evidencie činnosti (štatistiky, kvalitatívne rozbor, prehľady pracovníkov a materiálnych podmienok), 7. koordinácia perspektívnych plánov činnosti a rozvoja knižníc, 8. jednotný systém výchovy odborných pracovníkov pre knižnice, bibliografiu a strediská vedeckých informácií, 9. centralizácia výstavby knižníc a výroby typizovaného nábytku a technických pomôcok pre knižnice, 10. jednotný systém metodologickej pomoci a s ním súvisiaca koordinácia teoretických prác počnúc dokumentáciou a končiac uplatnením najpokrokovejších domácich i zahraničných skúseností. Základným nástrojom riadenia systému sa stal jednotný systém metodologickej pomoci.

Knižnice JSK sa zameriavali najmä na *masové verejné informačné služby* a neboli schopné uspokojovať *potreby hospodárskej sféry a špeciálnych používateľov*. Preto, najmä v sedemdesiatych rokoch nastal rozmach tzv. sústavy VTEI.

Vznikol systém *odvetvových, odborových a základných stredísk VTEI* s ústrednými informačnými inštitúciami. Boli napojené na rezortné a odborové úlohy plánu technického a

ekonomického rozvoja a základného výskumu, financovaného štátom. Bol to hierarchicky usporiadaný systém vedeckých, technických a ekonomických a celý bol financovaný štátom.

Pre obdobie JSK v menšej miere aj pre obdobie existencie sústavy VTEI bola charakteristická snaha o administratívnu centralizáciu, unifikáciu, formálnu i obsahovú jednotu ako aj výrazný ideologický nátlak ako mimoprofesionálny a determinujúci faktor, čo možno považovať za jednu z príčin rozpadu JSK po roku 1989. Vo VTEI bolo evidentné napríklad úsilie kontrolovať a regulovať prístup do zahraničných databázových centier. Zo systémového hľadiska mali JSK a sústava VTEI ako reálne systém nevýrazné základné systémové vlastnosti, medzi ktoré patrí celosťnosť, zviazanosť, organizovanosť a integračné vlastnosti.

2.2.2 Model Národného knižničného systému Slovenskej republiky

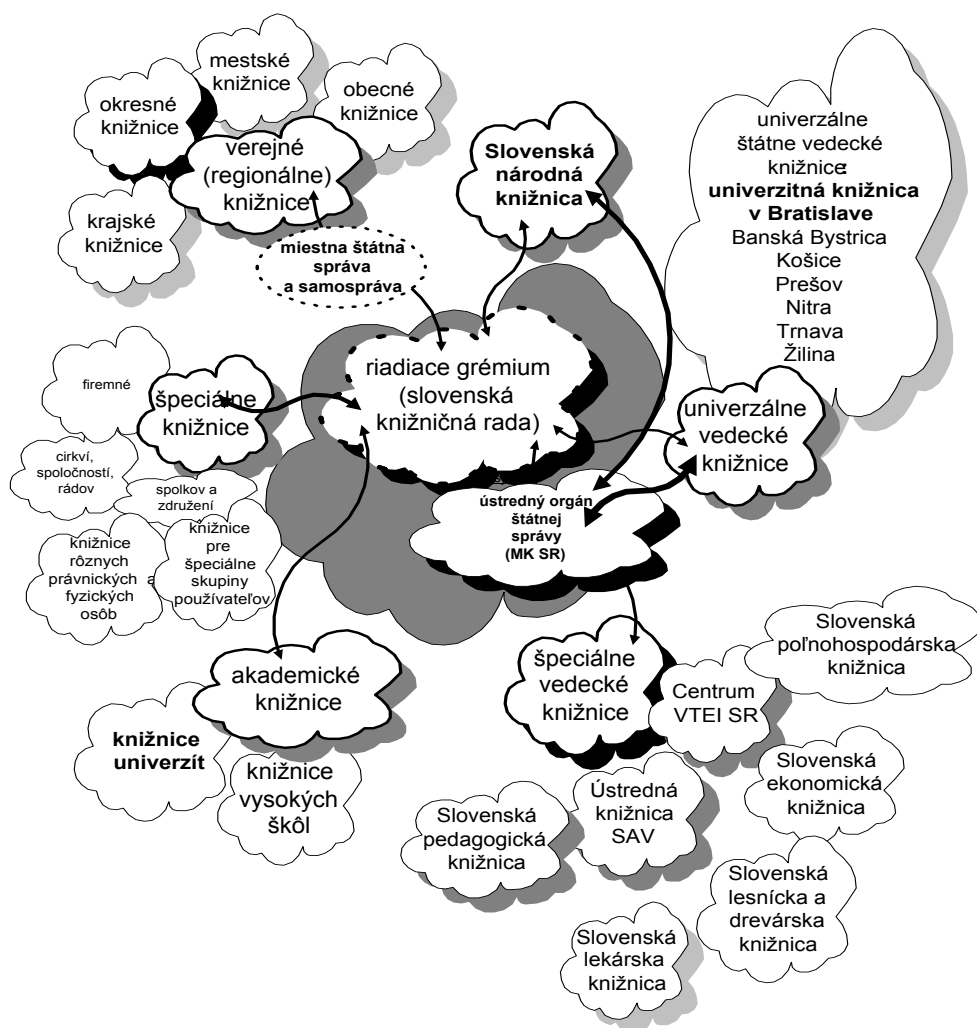
Ďalšou etapou formovania KS, resp. KIS na Slovensku, ktorú treba vidieť ako pokračovanie doterajšieho vývoja, bude pravdepodobne etapa integrovaného knižnično-informačného systému, pre ktorý je charakteristická snaha o účelnú decentralizáciu, integráciu, výkonnú kooperáciu (vznik a pôsobenie kooperačných združení knižníc), koordináciu, výrazné uplatnenie informačnej techniky a technológie, využitie komunikačných prostriedkov s cieľom zefektívniť knižnično-informačné služby.

Otvorená je pre niekoho možno otázka *paralelnosti knižničnej a informačnej sústavy*. Inými slovami ide o otázku, či sa má aj v budúcnosti tvoriť *dvojkoľajný* národný knižničný systém v ktorom bude relatívne izolovane fungovať *knižničný systém* (pokračovanie línie JSK) a *informačný systém* (pokračovanie línie sústavy VTEI). Nazdávame sa, že táto otázka už nemá opodstatnenie. Národný knižničný systém by mal mať takú organizačnú a funkčnú štruktúru, aby bol schopný efektívne uspokojovať všetky knižničné a informačné potreby čitateľov, používateľov, zákazníkov, klientov.

Treba zdôrazniť, že knihovníctvo veľmi rýchlo mení svoju tvár a prispôsobuje sa novým podmienkam pokiaľ ide o nové druhy dokumentov, nové komunikačné možnosti a požiadavky na nové služby. Dôležité je, aby si aj naše knihovníctvo čo najskôr osvojilo metódy a formy modernej knižničnej práce, ktorá sa čoraz viac *informatizuje*. Knihovníctvo je schopné zabezpečiť uspokojovanie aj tých najzložitejších informačných požiadaviek. Preto paralelnosť knihovnícko-informačnej sústavy už možno považovať za *anachronizmus*. Skôr sa treba usilovať o formovanie moderného NKS SR založeného na decentralizácii, kooperácii, integrácii, komunikácii a riešení predmetov spoločného záujmu konsenzom všetkých zúčastnených subjektov.

Schéma vyjadruje *decentralizovaný model* usporiadania NKS. Nepočíta sa v ňom s centrálnym riadením jednou organizáciou, ale *riadacím grémiom*, ktoré pripravuje koncepčné a organizačné návrhy pre ústredný orgán štátnej správy, stanovuje priority a rieši podmienky *kooperácie, integrácie, štandardizácie a informatizácie* NKS. Model počíta s tým, že ústredná štátna knižnica bude zabezpečovať operatívne výkon odborného metodického usmerňovania s využitím potenciálu knižníc.

Návrh predpokladá, že systém *univerzálnych vedeckých knižníc, špeciálnych vedeckých knižníc, špeciálnych knižníc, akademických knižníc a verejných knižníc budú mať svojich zástupcov v riadiacom grémiu*, ktoré bude koncepčne riadiť národný knižničný systém a so zreteľom na vzájomnú výhodnosť formovať národnú knižnično-informačnú politiku. Možno by bolo vhodné, aby fungovali aj riadiace grémiá jednotlivých uvedených systémov. V riadiacom grémiu na národnej úrovni by mali byť predstavitelia hlavných systémov a predstavitelia veľkých podsystémov. Napríklad v systéme špeciálnych knižníc by mali byť v riadiacom grémiu aj predstavitelia firemných knižníc.

Obrázok 5 Návrh modelu Národného knižničného systému SR

Tento model predpokladá, že knižnice sa navzájom potrebujú, že sú odkázané na kooperáciu a že je účelné akceptovať určité spoločné zásady a štandardy, ktoré uľahčia a zefektívnia kooperáciu. Práve tieto zásadné oblasti kooperácie a konkrétne podmienky by mali byť predmetom pozornosti riadiaceho grémia národného knižničného systému, prípadne grémii jednotlivých podsystémov. Konkrétnou úlohou by mohlo byť napríklad rozhodnúť o konkrétnych štandardoch, ktoré sa majú prijať pre národný knižnično-informačný systém zo zoznamu štandardov prijatých pre štátny informačný systém.

Národný bibliografický systém SR bude pravdepodobne založený aj v budúcnosti na organizačnej platforme NK SSR. Možno však očakávať, že sa bude na jednej strane výraznejšie prejavovať úsilie o kooperáciu s celou sférou knižnej kultúry, vydavateľmi, kníhkupcami, distribútormi a na druhej strane sa bude systém popri zachovaní národného obsahu ešte viac otvárať pre medzinárodnú kooperáciu a integráciu v oblasti štandardizácie ako aj tvorby a výmeny bibliografických údajov s využívaním globálnych sietí.

2.2.3 Knižnice, bibliografia a Internet

Internet predstavuje v súčasnosti pre šírenie informácií a komunikáciu to, čo v polovici 15. storočia znamenal pre kultúru vynález kníhtlače Jánom Guttnbergom. Osobitne dôležitý je pre knižnice World Wide Web (WWW), ktorý využíva Internet ako základnú infraštruktúru. WWW núti knihovníkov, bibliografov a informačných špecialistov zásadne prehodnotiť fungovanie svojich systémov. WWW je možné využívať vo všetkých zložkách informačnej práce (Nieuwenhuysen, 1997).

Knižniční a informační špecialisti môžu využívať WWW napríklad v týchto oblastiach:

- akvizícia - využívanie webovských stránok a brán (gateways) do bibliografických databáz, ktoré pripravujú spravujú distribútori a vydavatelia kníh, časopisov, multimédií a pod.,
- katalogizácia, klasifikácia a indexovanie - využívanie webovských stránok na distribúciu a získavanie prístupu k bibliografickým pravidlám, štandardom a odporúčaniam, súborom autorít, ktoré sa týkajú týchto oblastí,
- medziknižničné služby a dodávanie dokumentov - využívanie WWW gateways pri objednávaní kópií dokumentov cez sieť,
- informačné služby a konzultácie - využívanie nástrojov vyhľadávania Internetu a webovských prieskumových strojov v bibliografických bázach údajov na získanie komplexných informačných súborov,
- používateľský komfort - čitatelia, návštevníci, klienti knižníc a bibliografických agentúr majú cez softver prístup k externým informačným zdrojom.

Z metodologického hľadiska musia všetky druhy knižničných a bibliografických systémov počítať s tým, že vývoj bude smerovať ku *konvergencii knižníc, bibliografických agentúr s WWW*.

Význam Internetu pre knižnice ustavične rastie. Informácie o tomto fakte možno sledovať priamo v prostredí Internetu a WWW. O význame Internetu pre knižnice píše S. Makulová (1997, 1997a).

Nieuwenhuysen, Paul a Vanouplines, Patrick. 1997. Libraries an the World Wide Web. In: *The Electronic Library*, Vol. 15, No. 2, April 1997, s. 79-83.

Makulová, Soňa. 1997. Internet a knižnice. In: *Bulletin Spolku slovenských knihovníkov* 1996. Roč. 7 (1996). Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997, s. 69-96.

Makulová, Soňa. 1997a. *Sprievodca po Internete od A po Z*. Bratislava : Easy Learning & Teaching, 1997.

3 Bibliografia a postmodernizmus

Môže sa zdať, že snaha o „modernistické“ sprehľadnenie a usporiadanie vecí je anachronizmom v dobe *postmodernej*. Pre postmoderu je, okrem iného, charakteristické, že pri tvorbe textov, je príznačná „prítomnosť viacerých hľadísk, zorných uhlov, pohľadov, perspektív alebo vidov; žiadny z nich nie je nadradený, všetko je zrovnoprávnené a rovnako dôležité“ (Žilka, 1995, s. 26).

Moderna vo vede a umení vyrastala v lone industriálnej spoločnosti a viaže sa na nové sociálne učenia a najmä na technický pokrok polovice 19. storočia. Bola založená na túžbe vytvoriť novú spoločnosť a na inovácii. Programovo, najmä v literatúre a umení bolo pre modernizmus charakteristické negovanie tradície, popieranie spojenia s minulosťou.

Prejavy modernizmu sú doložené vznikom a existenciou rozličných modernistických prúdov v umení (Nezval, 1964). Patrí k nim napríklad futurizmus, konstruktivizmus, surrealizmus, dadaizmus, symbolizmus, poetizmus, socialistický realizmus a iné. Modernizmus existuje v architektúre, technike, doprave a podobne. Sprievodnými znakmi modernizmu bolo úsilie o nový sociálny poriadok aj s jeho extrémnymi podobami nemeckým a talianskym fašizmom, stalinskou totalitou a gigantomániou. Modernistický projekt oslobodenia človeka sa nekonal. Modernizmus skončil vo vojne, v kobkách gulagov, vo vyhladzovacích táboroch a holokaustom. Technika, vedecko-technický pokrok sa obrátil proti človeku.

„Práve holocaust je medzníkom: je začiatkom konca modernizmu a východiskovým bodom epochy postmodernizmu. Zjednocovanie myslenia vždy vedie k totalite, k diktatúre a k teroru. Postmodernizmus sa preto utvára na princípe mnohorakosti názorov, konsenzu, eklekticismu a solidarity, s čím súvisí aj odmietnutie národného šovinizmu a národného egoizmu“ (Žilka, 1995, s. 25).

Postmoderna reaguje na „modernistické“ úsilie a výzvy k poriadku, túžby po jednote, totožnosti a snahy „zbaviť sa dedičstva avantgárd“. J. F. Lyotard na snahu „očistiť“ cez návrat k realizmu hovorí:

„Ale kapitalizmus má v sebe takú schopnosť derealizovať bežné veci, úlohy sociálneho života a inštitúcie, že takzvané „realistické“ predstavy môžu evokovať realitu už len na spôsob nostalgie alebo výsmechu skôr ako príčinu utrpenia a spokojnosti. Zdá sa, že vo svete, kde je realita taká destabilizovaná, že nedáva podnet ku skúsenosti, ale k prieskumu a experimentovaniu, je klasicizmus zakázaný“ (Lyotard, 1991, s. 95).

Pre súčasnú fázu postmodernizmu je však príznačné, že sa nestavia na programovej negácii modernizmu ako celku a že v súčasnom štádiu vývoja súvisí priamo s rozvojom informačných a komunikačných technológií. Nové médiá, nové výrazové prostriedky (fotografia, film), *nová syntax*, *nová lexika* ...:

„umožňujú adresátovi rýchlo dešifrovať obrazy a sekvencie a teda bez námahy dospieť k vedomiu svojej vlastnej identity ... pretože tieto štruktúry obrazov a sekvencií vytvárajú medzi nimi všetkými komunikačný kód. Takto sa účinky reality alebo, ak chceme, vidiny realizmu znásobujú“ (Lyotard, 1991, s. 96).

Čo z toho vyplýva pre teóriu bibliografie? Ťažko nájsť vyčerpávajúcu a všeobecne platnú odpoveď. Zdá sa však, že znakom postmodernej v bibliografii sú zmeny, ktorými ona reaguje na svoj vlastný vývoj a na nové vonkajšie podnety novými formami *zástupnosti* reality a integráciou prístupu k rozličným písomným, zvukovým, obrazovým a audiovizuálnym dokumentom. Bibliografia je súčasťou postmodernej. Ona ju spoluvytvára a reprezentuje rovnako, ako ktorákoľvek iná oblasť vedy, kultúry, umenia, výskumu a praxe.

Žilka, Tibor. 1995. *Text a posttext : Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995.

Nezval, Vítězslav. 1964. *Moderní básnické směry*. Praha : Československý spisovatel, 1964.

Lyotard, Jean Francois. 1991. Odpoveď na otázku: Čo je postmoderna? Thomasovi E. Carrollovi, Miláno 15. mája 1982. In: *Za zrkadlom moderny*. Zost. Egon Gál a Miroslav Marcelli. Bratislava : Archa, 1991.

Modernizmus a v rámci neho napríklad futurizmus sa nepovažuje len za výlučne literárny alebo umelecký smer. Je to „výrazné duchovné prúdenie v organizme našej civilizácie, ktorého rozmanité kultúrne prejavy sú veľmi zreteľne identifikovateľné v myslení, správaní i konaní človeka XX. storočia a v tvorbe jeho artefaktov“ (Grach, 1997, s. 10). Hlavný predstaviteľ futurizmu F. T. Marinetti vo svojom manifeste futurizmu v roku 1909 sformuloval umelecký a duchovný program, ktorý anticipoval duchovné a kultúrne smerovanie v celom 20. storočí. Manifest deklaruje hodnoty a postoje, ktoré sa vo väčšej a menšej miere skutočne naplnili v duchovnej, kultúrnej a dokonca vo vojensko-politickej rovine. Staval na láske k boju, nebezpečenstvu, energii, odvahe, smelosti, statočnosti a vzbure. Velebil agresívny pohyb, rýchlosť, agresivitu. Futuristi chceli ospevovať človeka v pohybe, ktorého úmyslom je prescestovať celý svet. Velebili pohľad do budúcnosti, oslavovali vojnu, militarizmus, patriotizmus, anarchizmus, zabíjajúce ideály. Futuristi, v zmysle programu odmietania tradície a minulosti chceli *skazu všetkých múzeí a knižníc* a pod.

Tento program sa napĺňa a bude napĺňať aj v nasledujúcom storočí. M. Grach o tom hovorí:

„Futuristická revolúcia“ z roku 1909 nám nechtiac zanechala nové evanjelium moderného človeka XX. storočia. Toto evanjelium dovtedy ešte len latentne prítomného futuristického ducha sazačalo počas nasledujúceho kultúrno-spoločenského vývoja euroamerickej civilizácie napĺňať reálnym obsahom, žiaľ, často infernálnej, antihumanistickej povahy. A takým sa napĺňa dodnes. ... Umelecký futurizmus predbehol svoju dobu a otvoril bránu novému životnému pocitu - futuristickej senzitivite. Tá je „šedou eminenciou“, ovládajúcou spoza kulís euroamerickej civilizácie naše životy, naše individuálne a duchovné Ja. ... Naše storočie, naša súčasnosť i začiatok tretieho milénia sú a *budú epochou duchovného futurizmu*, alebo, ak to niekomu azda znie presvedčivejšie, *neofuturizmu*, no rozhodne nie postfuturizmu. (Grach, 1997, s. 10)

V čase rozkvetu modernizmu, v rokoch 1895-1900 dvaja belgickí advokáti - bibliografi *Paul Otlet* a *Henri Lafontaine* založili *Institut International de Bibliographie* vedení veľkolepou snahou zaznamenať a usporiadať bohatstvo dokumentov. Zozbierali milióny bibliografických záznamov. Otlet spolu s Melvilom Deweym pripravil Medzinárodné desatinné triedenie a zorganizoval prvý svetový bibliografický kongres.

Domnievame sa, že v humanitných vedách to bol čin, ktorý je rovnako významný, ako bolo v literatúre básnické dielo Guillauma Apollinaira, v technike stavba Eiffelovej veže, rozvoj telegrafu, železníc a pod. Má azda pre civilizáciu, ľudský pokrok a dejiny národov menší význam vznik národných bibliografií alebo monumentálnych diel typu Bibliografie písomníctva slovenského od Vladimíra Riznera či bibliografické dielo poľského Estreichera? Bibliografia spolu s dokumentáciou patrili neskôr medzi prvé disciplíny z oblasti humanitných vied, ktoré sa začali napájať inšpiráciami z kybernetickej teórie informácie a medzi prvými pochopili význam automatizácie a elektronizácie svojich hlavných procesov. Celkom určite nejde o počiny, ktoré sú natoľko viditeľné a všeobecne pochopiteľné, ako sú povedzme veľké a stále žijúce umelecké a architektonické diela. Sú duchovným, intelektuálnym a písomným prejavom moderného, modernistického ducha. Ducha, ktorý sa v dobrej viere snažil pochopiť svet, zaznamenať a usporiadať poznanie a dať ho do služieb ľudstvu.

V časoch postmodernizmu bibliografia na jednej strane rezignovala na *centrálne* a absolútne *vyčerpávajúce* bibliografické zaznamenanie všetkého poznania, obsiahnutého v dokumentoch. Na druhej strane je pre postmodernú bibliografiu charakteristické rešpektovanie zložitej štruktúry a veľkosti univerza poznania reprezentovaného univerzom prototextov a prispôsobovanie, modifikácia metód a foriem tak, aby tomuto stavu tieto metódy a formy lepšie zodpovedali. Aj bibliografia sa globalizuje a neofuturisticky zrýchľuje (*accelerando*). Musí vyhovovať požiadavkám súčasníka na rýchle a komplexné služby, simultánny viacúlohový režim práce, čomu zodpovedajú technologické prostriedky, ako je napríklad multitasking a práca s oknami vo Windows. Neofuturistický životný štýl súčasníka sa prenáša aj do vzťahov k bibliografii.

Postmoderná bibliografia sa už neusiluje o zhromaždenie záznamov o dokumentoch na jednom mieste, ale o univerzálnu bibliografickú registráciu dokumentov založenú na princípoch kooperácie, decentralizácie, integrácie a štandardizácie. To je však vedecko-organizačný aspekt. Dôležitejšie sú konzekvencie, ktoré bibliografia vyvodila sama zo seba a pre seba. Dospela k dôležitým zmenám toho podstatného, a síce bibliografického textu v kontexte s modelovaním univerza prototextov.

Starší modernistický a všeobecne pochopiteľný vyvážený vzťah *dokument - bibliografický záznam o dokumente* sa zmenil na vzťah *prototextové univerzum - virtuálne bibliografické univerzum*. V tomto novom vzťahu, v ktorom je pre virtuálne bibliografické univerzum východiskom textová ontológia, už nie dôležitá len formálna objektivnosť, pravdivosť a kompaktnosť bibliografického záznamu o dokumente, teda formálna stránka bibliografického popisu.

Bibliografický záznam sa v dôsledku uplatnenia informačných a komunikačných technológií rozpadá na elementárne prvky, na údaje o dokumente, polia, podpolia, v ktorých je možné zaznamenať všetky formálne a obsahové atribúty dokumentu, ktoré fungujú vďaka relačným databázovým systémom v nových vzťahoch. Rovnako je možné v zázname o dokumente zaznamenať poznámky, poznatky a doplnujúce organizačné informácie bibliografa.

Vo *virtuálnom bibliografickom univerze* nadobúdajú obsahové a formálne údaje z dokumentu nový informačný potenciál. Množina dát, ktoré sa do bázy dostali *pod zámkou* vyhotovenia bibliografického záznamu, akoby začali žiť novým vlastným životom. V procese bibliografického prieskumu môže kreatívny používateľ z bibliografických databáz vyťažiť nové poznatky. Môže vidieť predmet alebo jav, o ktorý sa zaujíma, v nových súvislostiach. Môže sa mu objaviť nový aspekt, ktorý sa nenachádza v žiadnom jednotlivom dokumente, o ktorom bol vyhotovený bibliografický záznam.

Bibliografický záznam, ako základný bibliografický text, sa prestáva chápať ako uzavretý produkt, uzavretý text, a začína sa presadzovať jeho väčšia *obsahovosť a otvorenosť*. Z množiny údajov v bibliografickej databáze je možné aj naďalej pohodlne generovať tradičný bibliografický záznam ako *surogát* konkrétneho dokumentu. *Zobrazením* katalogizačných záznamov formou tlače sa však používateľsky aktivizujú a operatívne využívajú len niektoré údaje. Táto možnosť však prestáva v bibliografii dominovať.

Bibliografické údaje nadobúdajú akoby efemérnu, nepolapiteľnú podobu. Majú síce svoje miesto, svoj domov, formu a obsah a sú dostupné cez počítačové siete z ľubovoľného miesta. Majú často *vlastnú* vypovedaciu hodnotu. Štandardná elektronická forma bibliografických údajov stiera časové a priestorové bariery. Objavujú sa bariery iné - najmä *technologické*, spočívajúce v nerovnakej úrovni technológie účastníkov komunikácie a bariery *jazykové*. Súčasne sa stiera tvrdá *hierarchia* údajov a *uvolňujú sa väzby* medzi údajmi a ich atribútmi.

Povedzme, že máme *objekt*, ktorým je osoba. *Meno osoby* je atribútom dokumentu, môže však byť aj objektom, či entitou. Osoba môže byť *autorom* dokumentu, môže byť *predmetom* dokumentu, alebo osobou so *sekundárnou intelektuálnou zodpovednosťou*. Navyše môže byť osoba zamestnancom, používateľom a pod. Vo vzťahu k dokumentu môže teda osoba mať vlastné atribúty a vystupovať v desiatkach rôznych funkcií. Všetky aspekty osoby a iných objektov by sa mohli definovať pri uplatnení *objektového modelovania*. Z hľadiska používateľa, ktorý sa o osobu zaujíma v bibliografickom prieskume je v podstate jedno, či napríklad meno osoby je atribútom dokumentu, alebo je sama osoba predmetom, ktorá má svoje vlastné atribúty - rok narodenia, miesto pôsobenia, diela, ktoré osoba vytvorila a pod. Záznam o osobe pritom môže vzniknúť úplne *nezávisle na zázname o dokumente*, ktorý je s danou osobou spojený. K spojeniu záznamu o osobe a dokumente dochádza vďaka vysoko sofistikovaným programom.

Používateľ môže len uvítať uvoľnenie prísnej hierarchie a možnosť zistenia nových väzieb medzi údajmi. Dôležité je, že bibliografia pre bibliografický prieskum poskytuje také nástroje, ktoré používateľ môže veľmi efektívne využiť.

Iným znakom postmodernizmu v bibliografii je *participácia* nových subjektov na tvorbe a zaznamenaní bibliografických prvkov ako *prístupových výrazov*, napríklad *presun výkonu informačnej analýzy dokumentu z bibliografa na autora*, ktorý má bibliografickú alebo informatickú prípravu. Evidentná je táto koncepcia v dokumentačnej disciplíne, ktorá sa venuje *manažmentu záznamov*. Tento presun bibliografickej kompetencie na autora je

osobitne dôležitý v dokumentoch, ktoré sú ako úplné texty alebo záznamy o nejakom jave, predmete, aktivite, transakcii a pod. prístupné v elektronickej forme. Autor sám pripravuje dokument v elektronickej forme pre bibliografický prieskum, čím vznikajú napríklad využitím hypertextových techník (aplikácie SGML...) akési *vnorené bibliografické texty* alebo prieskumové prvky bibliografického typu priamo v texte dokumentu.

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že bibliografia patrí v postmodernom veku k oblastiam, ktoré sú, viac ako iné humanitné disciplíny, napojené na hlavný generátor rozvoja, ktorým sú *informačné technológie*.

Bibliografia patrí medzi oblasti činnosti, ktoré sa okamžite a bez väčších ťažkostí uplatňujú v globálnych informačných sieťach, akým je *Internet*. Internet bibliografov neprekvapil. Bibliografické bázy údajov boli medzi prvými v Internete prístupné cez WWW (World Wide Web). Svedčí to o tom, že bibliografia sa rozvíja v tesnom kontakte s dominantným prúdom postmodernizmu, informačnými technológiami, ktoré pre bibliografiu nie sú novinkou a nenašli ju nepripravenú. Napríklad verejne prístupné on-line katalógy (OPAC) je možné veľmi rýchlo sprístupniť resp. nástrojmi WWW. Zďaleka sa to nedalo donedávna povedať o iných, spoločensky a profesionálne *lukratívnejších* oblastiach a disciplínach v kultúre alebo mimo nej (múzeá, galérie, obchod, štátna správa, cestovný ruch apod).

Je zaujímavé, že charakteristické *symboly postmoderny* v umení sú knižnica, múzeum, maska, zrkadlo, bludisko. Upozorňuje na to Tibor Žilka (1995, s. 31). Dokladá to napríklad tým, že príbehy typických diel postmoderny, romány Umberta Eca *Foucaultovo kyvadlo* a *Meno ruže* sa odohrávajú v múzeu a knižnici.

Na bibliografickej konferencii v roku 1976 (Katuščák, 1980, 88-95) sme v rámci svojho referátu predniesli ukážku z románu Anatola Francea *Ostrov Tučniakov*, v úvode ktorého je obraz, v ktorom je istý zjav, človečik, ktorý má meno *Fulgentius Tapír*. Usiluje sa zaznamenať svedomie na rôznofarebné kartičky informácie o svete. Jeho snaha je však márna a napokon sa utopí v záplave pestrofarebných lístkov, ktoré sa na neho vyvalia z poličiek a kartoték.

Táto symbolika v sebe skrýva snahu *nájsť východisko* z bludiska, zo záhady, tajomnosti alebo záplavy informácií, ktoré reprezentuje knižnica a múzeum. Ukazuje sa, že človek hlbkovo vníma knižnicu, ktorá pochopiteľne zastupuje v danom prípade aj bibliografiu, ako vážny fenomén a myšlienkovú platformu, ktorá môže slúžiť ako odrazová plocha pre *hľadanie* vo filozofickom zmysle slova.

Postmodernistická metafora a práca so symbolikou zrkadla, odrazu, knižnice, múzea má však aj inú konotáciu. Ide o metonymické vyjadrenie *sveta o svete*. V knižnici sú predsa dokumenty *o realite, o svete a nie svet sám*, tak, ako je *v zrkadle odraz reality a nie realita samotná*. Človek akoby nie je schopný vnímať a porozumieť celý svet priamo, ale cez nejakú sprostredkujúcu transformáciu, cez nejaký zástupný element. Človek akoby rezignoval na možnosť racionálneho usporiadania sveta a uchýľuje sa k tomu, čo mu ho nahrádza. Realitu akoby nahrádzala iná, upravená a ľahšie stráviteľná virtuálna alebo zidealizovaná realita. Človek sa, niekedy *našťastie*, nestretáva s realitou samotnou, ale s jej upraveným obrazom. Medzi človeka a realitu vstupuje veda, kultúra, literatúra a iné sprostredkovacie systémy. Taký bol *priamy prenos vojny* v Perzskom zálive prostredníctvom televízie CNN, taká je masová komerčná *hollywoodská filmová produkcia*, také sú reklamou *predžuvané potravinové výrobky* a pod.

Pokiaľ ide o oblasť knižnej kultúry a literatúry, niektorí myslitelia dokonca konštatujú, že „tzv. sekundárna literatúra sa široko ďaleko prevalila cez tvorbu primárnu, čo mnohým ľuďom robí ťažké starosti“ (Mathauser, 1994, s. 30). Mathauser uvádza, že Cesare Segre hovorí o rakovinovom bujení na tele literárnej tvorby, iní, napr. George Steiner, by ju, alebo jej najväčšiu časť, najradšej vykázali zo sveta vzdelanosti.

Bibliografia patrí tiež medzi systémy, ktoré sa realizujú na sekundárnej úrovni, tzv. *metaúrovni*. Možno, že by Segre a Steiner bibliografii udelili výnimku. K svojej existencii

Katuščák, Dušan. 1980. Diferencovaná stavba bibliografického textu vo vzťahu k modelu bibliografického systému a sústave špecializovaných výstupov. In: *Bibliografický zborník 1977*. Zost. Tomáš Trancygier. Martin : Matica slovenská, 1980. Materiál z 5. bibliografickej konferencie v Ždiari, 1976.

Mathauser, Zdeněk. 1994. *Estetické alternativy : Jazyk vědy a jazyk poezie*. Praha : Karel Stibral; Gryf, 1994.

potrebuje bibliografia inú realitu - *univerzum prototextov*. Bez tohto univerza bibliografia nemôže existovať. Expresívne výhrady, ktoré sa dotýkajú parazitickej povahy tzv. sekundárnej literatúry sú do určitej miery namieste aj v prípade bibliografie. Môžu sa, napríklad, dotýkať faktu, že na základe *pôvodných* bibliografií, ktoré vznikli ako produkty uplatnenia metódy *de visu*, vznikajú ďalšie *nepôvodné* odvodeniny, ktoré sú zdanlivo nadbytočné, avšak pre používateľa môžu byť *užitočné*. Výhrada voči *nadbytočnosti* sekundárnej literatúry sa môžu vzťahovať aj na fakt, že jeden dokument je dôvodom pre vznik desiatok a možno stovák rovnakých, alebo aspoň veľmi podobných bibliografických záznamov. Obrazne povedané, nezvyšuje sa počet poznatkov, ale počet textov, jazykových *znakov, písmen, obrazov, tónov*. Rozpor medzi pôvodným a odvodeným, medzi originálnym tvorivým dielom a užitočnou informáciou o ňom je jednoducho fakt, s ktorým nám prichodí sa vyrovnávať. Tento rozpor je ťažko možné uspokojivo vyriešiť. Mathauser v tejto súvislosti len konštatuje, že je síce fakt, že táto sekundárna literatúra, či parazitické sekundárne texty existujú. Dodáva však, že „akákoľvek umelá redukcia ich počtu je nemysliteľná“ (Mathauser, 1994, s. 30).

Otázka *primárnosti - sekundárnosti* súvisí s komplikovanou otázkou *medzitextového nadväzovania* a s *intertextualitou*. Tibor Žilka (1995, s. 7-8) poukazuje na intertextualitu ako bežnú metódu postmodernistickej tvorby. Hovorí o literatúre, avšak postreh sa dotýka do značnej miery aj iných textov. Napokon znakom postmoderny je *zblížovanie vedy s literatúrou a umením*, pričom ich hlavnou spoločnou črtou je *tvorivosť* a *solidarita* tvorivej komunity. Žilka upozorňuje na myšlienku otca postmoderny J. L. Borgesa: „Okrem citátov nám už nič neostáva.. Jazyk je systémom citátov“.

„Dnes sú texty významných literárnach diel popretkávané rozličnými citáciami, alúziami, vkomponovanými do textu vo forme palimpsestu. Pravda, nejde vždy iba o citácie, ale aj o kvázicitácie či komentáre k už jestvujúcim dielam ... Dá sa povedať, že sa celá tvorba presunula na vzťah *text₁ - text₂*. Ak sa povie referencia, sémanticky síce vždy ide o vzťah k realite, ale dôraz sa kladie na syntagmatický aspekt - na vzťah k inému textu, k prvovzoru, ktorý autor zväčša deštruuje, znovu píše či prepisuje.“ (Žilka, 1995, s. 7).

Z hľadiska bibliografie vyššie uvedené myšlienky zaujímavo vyjadrujú to, čím sa ona sama profesionálne zaoberá. Myslíme najmä na bibliografickú starostlivosť o etickú a technickú stránku tvorby *bibliografických odkazov* a na *techniky citovania*. (STN ISO 690). Znamená to, že bibliografia pozná problém medzitextového nadväzovania a patrí medzi systémy, ktoré pomáhajú zaznamenať väzby medzi textami.

Pravda, bibliografia môže len ťažko skúmať, na aké texty reaguje autor literárneho diela. V umeleckej literatúre ide prevažne o skryté medzitextové nadväzovanie, o alúzie, voľné inšpirácie, podnety, motívy, kontemplácie, pričom autor spravidla otvorene nemanifestuje vzťah k iným textom. Bibliografia dbá o to, aby autor jasne, technicky správne a eticky, s rešpektovaním práv iných autorov, *manifestoval* fakt, že sa inšpiroval cudzím textom, a že naň nejakým spôsobom nadväzuje.

Žilka, Tibor. 1995. *Text a posttext : Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995.

STN ISO 690:1997 : *Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra*. Slovenský text normy spracoval Dušan Katuščák.

4 Komunikačná koncepcia bibliografie

Popri *imanentistickej* koncepcii bibliografického textu stavíme našu koncepciu na *komunikačnom princípe*. Pôvodnú teóriu *bibliografickej komunikácie* sme zverejnili v polovici sedemdesiatych rokov (Katuščák, 1975). Inšpirovali sme sa metodologickými výdobytkami nitrianskej školy, sústredenej okolo Františka Miku a Antona Popoviča, teórie textu, teórie literárnej komunikácie, teórie prekladu, jazykovednej štylistiky a koncepcie literárneho vzdelania.

Z hľadiska formovania teórie bibliografickej komunikácie sú dôležité najmä dva zdroje: *kybernetická teória informácie a teória textu*. V novšej dobe k týmto teoretickým základom treba počítať aj *teóriu množín a teóriu objektovo-orientovaného modelovania*.

Teória informácie poskytuje *komunikačný princíp*. *Teória textu* umožňuje v aplikáciách odpútať sa od čisto *lingvistickej stránky* (jazyk) bibliografického textu a prejsť k ďalším plánom textu, čiže rozšíriť túto teóriu o *sémantický aspekt* (téma, výrazový posun v bibliografickom texte), *semiotický, resp. štylistický a komunikačný aspekt* (znakovosť, komunikácia znaku). Analogicky s teóriou prekladu, v ktorej sa preklad považuje za *komunikačný akt*, keď hovorí, že preklad je textotvorná operácia, „štylistické modelovanie prototextu jeho prekladovým metatextom“ (Popovič, 1983, s. 164).

V prípade prekladu i v prípade tvorby bibliografického textu dochádza k tzv. *výrazovému posunu*, čo je ústredný pojem analýzy textu prekladu a treba s ním počítať aj v analýze bibliografického textu. Problematika *výrazového posunu a invariantnosti* totiž patrí medzi kľúčové problémy teórie bibliografického textu a ich riešenie má rozhodujúci význam pre celú sféru bibliografického prieskumu, čiže používateľského zúčtovania prvkov bibliografického textu.

V bibliografickom prieskume sa môže využiť len to, čo sa nachádza v bibliografickom texte. Štruktúra bibliografického textu je preto hlavným predmetom záujmu teórie bibliografie, pričom poznatky o štruktúre bibliografického textu majú svoj význam pre koncipovanie bibliografických textov rôznych úrovní.

4.1 Metodologický význam koncepcie bibliografickej komunikácie

Môžeme uviesť niekoľko dôvodov, ktoré považujeme za dôležité na to, aby sme sa zaoberali bibliografickou komunikáciou, respektíve bibliografiou z aspektu komunikácie:

- V modeli bibliografickej komunikácie sa ukazujú principiálne prvky a procesy bibliografie; bibliografia sa v komunikačnom modeli ukáže ako špecifická homogénna štruktúra. Tým sa vytvára možnosť považovať bibliografickú komunikáciu za najvšeobecnejšie teoretické východisko skúmania bibliografie cez jej základné prvky, zložky a ich funkcie. V modeli bibliografickej komunikácie sa odhaľuje funkčná štruktúra systému.
- Model bibliografickej komunikácie odkrýva princípy štruktúrácie bibliografického textu.
- Komunikačné hľadisko umožňuje skúmať nielen texty - produkty bibliografických spracovateľských operácií, ale aj komunikačné postoje subjektov komunikácie, čiže sociopsychologický aspekt.
- Komunikačné hľadisko je východiskom pre skúmanie nielen metatextotvorných operácií, ale aj pre typológiu žánrov. Rozdiely a podobnosti medzi žánrami bibliografických textov dosiaľ neboli uspokojivo popísané.
- Koncepcia bibliografickej komunikácie prekonáva statickoštruktúralnu koncepciu bibliografie a umožňuje akcentovať jej dynamiku a otvorenosť.

Katuščák, Dušan. 1975. Obsahová charakteristika pramenných dokumentov v národnej bibliografii z komunikačného hľadiska. In: *Knižnice a vedecké informácie*, roč. 7, 1975, č. 4, s. 176-182.

Popovič, Anton. 1983. *Originál / preklad*. Bratislava, 1983.

Pojem „komunikácia“ je v bibliografii, knihovníctve a dokumentácii dosť rozšírený. Používa sa v rôznych spojeniach, často dosť voľne a bez potrebnej didaktickej interpretácie. Známe sú napríklad spojenia: komunikatívny oblúk, dokumentová komunikácia, spoločenský systém komunikácie vedných informácií, spoločenské aspekty adresnej komunikácie informácií, komunikačný trojuholník a mnohé ďalšie. Z uvedených je najperspektívnejšia pôvodná kybernetická predstava o *komunikačnom trojuholníku*, s vrcholmi: *vysielač, správa, príjemca*, v ktorom sa rozhoduje, či komunikovaná správa je pre príjemcu informáciou alebo nie. V tejto súvislosti sa uvádzajú kritériá, dôležité pre komunikovanie správ: *kto, kedy* podáva správu, *aké* je médium komunikácie, *čo* obsahuje správa, *ako* je formulovaná, *ktorým* priestorom a v *akom* čase má dosiahnuť cieľ, *kto* je príjemca, *čo* má správa ovplyvniť, v *akom* vzťahu je príjemca ku správe, *akým* vplyvom je vystavená správa, *ako* ju príjemca ďalej spracúva, *ktoré* spätné väzby má voči vysielačúcemu miestu, *či* je správa schopná nastoliť dialóg a pod.

V procese deľby práce vznikli a inštitucionalizovali sa profesionálne sprostredkovateľské služby, informačné systémy, ktoré sú založené na komunikačnom princípe. Udržiavajú kontakty medzi producentami správ, tvorcami správ - vysielačmi a príjemcami - používateľmi.

Niektorí autori zasa spomínajú extrémne málo prvkov komunikácie, napríklad iba *prameny dokument - používateľ*, alebo hovoria o komunikácii bez nosných prvkov.

Bibliografická komunikácia je založená na *texte*, presnejšie na opozícii *prototext - metatext*, na opozícii *komunikát - metakomunikát*. Bibliografická komunikácia je vlastne *metakomunikáciou*.

4.1.1 Aspekt obsažnosti bibliografického textu

Z hľadiska bibliografického prieskumu je napríklad rozdiel, či bibliografickým textom je len minimálny bibliografický popis, alebo či bibliograf pri tvorbe bibliografického textu využíva celú škálu štruktúry formátu USMARC alebo UNIMARC. Práve využívanie štandardných nástrojov štruktúrovania bibliografických textov je perspektívnou cestou *zvyšovania obsažnosti bibliografických textov*, počítačových bibliografických záznamov, a tým aj zvýšenie ich hodnoty pre bibliografický prieskum. Pre našu prax to znamená, že nestačí o týchto možnostiach len zhruba vedieť, ale usilovať sa o ich pochopenie, zvládnutie a praktické využitie.

Inou, perspektívne iste zaujímavou cestou, môže byť informačná práca s prirodzeným textom dokumentov v elektronickej forme, bez zásahu sekundárnych bibliografických a informačných služieb a systémov. Nazdávame sa, že k informačnej práci s prirodzeným textom, pripraveným na informačný prieskum, nedôjde nejakým radikálnym skokom, ale postupným prechodom od štrukturálnej metódy bibliografickej práce, jej kombinovanie a rozširovanie o hypertextové metódy, metódy na báze SGML, zúžitkovanie ďalších poznatkov z výskumov v oblasti umelej inteligencie a objektovo orientovaného modelovania. Súbežne s týmito postupmi sa pravdepodobne vo väčšej miere bude na informačnej príprave dokumentu pre informačný prieskum podieľať sám autor.

Popri téze o *imanentnosti a komunikatívnosti* pridávame k našej teoretickej koncepcii tézu o princípe *obsažnosti* bibliografického textu, ako dominantného atribútu, ktorý rozhoduje čím ďalej tým viac o zmysle a perspektívach bibliografie ako takej.

4.1.2 Signál a znak

Jeden z najvšeobecnejších pohľadov na komunikáciu poskytuje *teória informácie*.

Zavedenie pojmu informácie umožňuje prístup k výskumu najrozličnejších procesov riadenia a komunikácie v prírode a spoločnosti z jedného všeobecného hľadiska. V terminológii teórie informácie môžeme jeden z prvkov bibliografickej komunikácie, *expedienta*, považovať za zdroj, ktorý vyberá zamýšľanú správu z celej skupiny možných správ.

Správou, informáciou, sa tu rozumie spojenie signálu a znaku.

Signál je fyzikálny stav alebo proces, ktorý slúži na časový alebo priestorový prenos správ. Signál vzniká v dôsledku nejakej činnosti, má svoju samostatnú fyzikálnu podstatu, môže byť vyslaný na veľkú vzdialenosť a na konci svojho jestvovania sa môže premeniť na činnosť. Pri informačnom hodnotení signálu nezáleží na jeho fyzikálnej forme, ani na množstve energie,

ale na *izomorfnjej zhode vonkajšej udalosti a signálu*. Za izomorfnú možno považovať napríklad množinu ideí a tém, ktoré sú obsiahnuté v spracúvanom dokumente a ktoré ďalej existujú nezávisle na zdroji, na autorovi, expedientovi a *odrazovú* množinu ideí a tém zaznamenanú v správe, odvodenú z dokumentu. Teoreticky môže ísť vlastne len výnimočne o *homomorfný* vzťah identity. Spravidla ide o *izomorfný* vzťah, v ktorom existuje v odvodennej správe určitý *posun* vzhľadom na zdrojovú správu. *Expedienta* súčasne môžeme považovať za *vysielača*, ktorý mení správu na *signál*, ktorý sa cez *komunikačný kanál* vedie ďalej do *prijímača*.

Pre teóriu bibliografie, rovnako ako pre iné disciplíny knižničnej a informačnej vedy je dôležité ujasniť si význam pojmu *znak*. Najvšeobecnejšia definícia hovorí, že *znak* je to, čo stojí za niečo iné - *signum est aliquid quod stat pro aliquo*. *Zástupnosť* je prvá vlastnosť znaku. Druhou charakteristickou vlastnosťou znaku je, že znakom sa niečo *oznamuje*. (Pauliny, 1981, s.17).

Z nášho pohľadu sú dôležité tie znaky, ktoré sú schopné niesť a komunikovať nejaký obsah. V teórii znaku sa sa rozlišujú: *príznamy, signály, symboly a znaky*.

Príznam alebo *symptóm*, je vonkajším prejavom predmetu alebo javu. Napríklad dýchanie je príznakom života, žlté oči príznakom choroby. Príznam sa môže chápať ako znak, ale obyčajne sa nemôže komunikovať ako znak a nedá sa umelo reprodukovat'. *Signál* je vonkajší jav, ktorý upozorňuje na nejakú udalosť, ktorá nasleduje za ním, alebo nabáda na nejaké konanie. Napríklad červené svetlo na semafore na križovatke signalizuje povinnosť zastaviť. *Symbol* je dohovorový vonkajší jav, ktorý vyvoláva myšlienku o určitom obsahu. Napríklad *križ* je symbolom viery. Iný symbol, *vatra zvrchovanosti* má byť symbolom hrdosti na slovenskú suverenitu, ktorý má upevniť historické fakty a mýty, vyvolať romanticko-nostalgickú náladu účastníkov a ich strmé pohľady vrhané smerom na juh a na západ.

Príznamy, signály a symboly sú síce *znaky*, ktoré sú schopné fungovať v komunikácii, avšak nie sú to znaky vo vlastnom zmysle slova. Sú to tzv. *predznaky*. (Horecký, 1978, s. 45).

Jazykový znak má dve časti:

- to čo sa označuje (čiže význam, obsah, téma, predmet, jav), tzv. označované - *signifié*;
- to, čím sa označuje (čiže formálna stránka jazykového znaku), tzv. označujúce - *signifiant*.

O jazykovom znaku sa hovorí len vtedy, ak ide o nerozlučné spojenie týchto dvoch komponentov. „Jazykový znak je invariantná jednotka formálnej štruktúry jazyka (morféma, slovo, spojenie slov, veta), majúca nominatívnu (denotatívnu, referenčnú), signifikatívnu a často aj komunikatívnu funkciu (tak či onak sa vzťahuje na skutočnosť).“ (Horecký, 1987, s. 45-46).

Jazykové znaky, alebo spojenia jazykových znakov sú jazykovými prostriedkami a jazykovými jednotkami určitého konkrétneho *jazykového systému*. Jazykové znaky nie sú *rovnorodé*, pokiaľ ide o ich formu a obsah. V rozličných civilizačných zoskupeniach sa prvky objektívnej reality prostredníctvom psychických obsahov formujú do jazykových znakov rôznym spôsobom. V rôznych jazykových systémoch sa jazykové jednotky, napr. slová, lexikálne jednotky, môžu členiť na *slovné druhy* rôznym spôsobom. Podľa povahy obsahu a formy jazykových znakov sa utvorili isté jazykové typy: slovenčina - prevažne flektívny typ, maďarčina - aglutinačný typ, angličtina - izolatívny typ, nemčina - polysyntetický typ (Pauliny, 1981, s. 21).

V bibliografii sa pracuje s *jazykovými znakmi*. Špecifickými jazykovými znakmi v bibliografii sú bibliografické texty. Dôležité však je, o akú úroveň jazykového znaku ide.

Predmetom záujmu bibliografie sú prevažne dokumenty a záznamy o dokumentoch. Dokumenty a záznamy o nich sú *komplexné jazykové znaky*. Sú to *texty*. Z hľadiska bibliografie nie sú predmetom prvoradej pozornosti nižšie jazykové znaky (fonémy, morfémy...), ale *ucelená štruktúra textu* dokumentu a najmä štruktúra a zákonitosti výstavby textu o texte dokumentu, čiže bibliografického textu - metatextu s jeho osobitosťami, znakmi a vlastnosťami.

Pauliny, Eugen. 1981. *Slovenská gramatika : (Opis jazykového systému)*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981.

Horecký, Ján. 1978. *Základy jazykovedy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

Vidí sa nám, že pre *bibliografiu* je výhodná koncepcia textu *ako komplexného jazykového prejavu, prehovoru alebo komunikátu* (Mistrík, 1985, s. 272). V teórii znaku v súvislosti s textom hovorí napríklad Bense (1967, s. 8) o *superznaku*, o znaku, o zmysle celej štruktúry textu. V tomto zmysle je dokument *textom*. Pojem *text* má najširší a pre mimolingvistické aplikácie vhodnú koncepciu v prácach reprezentantov tzv. *tartuskej školy*. Vedúci predstaviteľ tejto školy J. M. Lotman definuje text: 1) ako *zafixovaný jazykový prejav*, resp. *súbor informácií* slúžiaci na zachovanie v ňom obsiahnutých informácií; 2) *nerozčlenený, celistvý signál*, ktorý je rámcovaný začiatkom a koncom; 3) *osobitná štruktúra*, nakoľko informácie v ňom obsiahnuté sú usporiadané a hierarchizované podľa princípov samej štruktúry. V tomto zmysle sa *za text považuje v podstate akýkoľvek dokument* - výtvarné dielo, audiovizuálny dokument a podobne, teda nie len písomný dokument (Lotman, 1970, s. 67-69). Táto koncepcia je prijateľná pre bibliografiu, nakoľko fyzická forma média a povaha vyjadrenia znaku prestáva byť z hľadiska predmetu bibliografie dôležitá. V bibliografii je možné spracovať a sprístupňovať nielen písomné dokumenty, ale aj grafiku, hudbu, predmety, počítačové súbory a pod.

Všeobecne sa uznáva, že *informácia je spojenie signálu a znaku* a že informácia je to, čo odstraňuje alebo redukuje neurčitost', alebo čo pomáha riešiť nejaký problém.

Podľa Ashbyho ako ekvivalent informácie možno použiť pojem *variety*. To znamená, že informácia, ktorá je prenášaná správou, závisí od množiny, z ktorej je vybratá. Toto sú dôležité všeobecné poznatky, ktoré sa využívajú a potvrdzujú aj v *teórii textu*.

Na bibliografickú komunikáciu sa môžeme konkrétnejšie pozeráť ako na zvláštny prípad *textovej komunikácie* alebo *jazykovej komunikácie*, nakoľko jazyk je najdôležitejšou rovinou v štruktúre textu.

V oblasti textovej komunikácie sú médiami prenosu správy znaky prirodzeného jazyka, čiže znaky, slová, vety, text. V textovej komunikácii pritom ide o narábanie s jazykovými prostriedkami predovšetkým na úrovni základných plánov jazyka, čiže na úrovni plánu lexikálneho a syntaktického. Laterálne, okrajovo, aj na úrovni plánu fonologického a sémantického. Súhrnne sa hovorí o rovine textu, o texte, ktorý v koncepcii teórie textu Františka Miku (1973, s. 10-22) zahŕňa všetky jazykové plány. V rovine jazyka sú *fyzikálne* najmenšie kódovacie jednotky. Ich osamotením a izolovaným, neorganizovaným použitím by bola jazyková, textová komunikácia veľmi problematická. Veď aký zmysel by malo vstupovať do komunikácie náhodným, neorganizovaným súborom reťazcov znakov, ktoré by boli mimo pravidiel určitého jazyka. Texty sa netvoria na to, aby sa v nich použili určité slová, syntagmy, vety, odstavce a pod., ale aby sa komunikoval nejaký obsah, myšlienka, informácia.

Teória textu disponuje okrem *roviny jazyka* aj *podrovinou štýlu* a *podrovinou témy*. Práve táto komplexnosť koncepcie textu je vhodná pre aplikácie v bibliografickej komunikácii.

„Úroveň štýlu je síce podrovinou textu, no nie v takom zmysle ako podrovina témy, ktorá je vlastne jadrom roviny textu. Rovina témy zahŕňa totiž všeobecnú problematiku textu bez zreteľa na štylistické rozdiely. Podrovina štýlu vstupuje do roviny textu na vyššom stupni, a to ako diferencujúci faktor („literárny text, „vedecký text“, „hovorový text“ a pod.). Podrovina štýlu sa pritom nerealizuje vo texte samostatne, ale prostredníctvom podroviny témy a prostredníctvom roviny jazyka, t.j. tematické a jazykové dianie sa na istej úrovni stáva štylistickým dianím“ (Miko, 1973, s. 14).

Jazyková komunikácia podľa Františka Miku (1970, s. 121) zahŕňa sedem faktorov; sú to:

- 1) expedient (Exp), podávateľ prejavu,
- 2) percipient (Percp), prijímateľ prejavu,

Mistrík, Jozef. 1985. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

Lotman, J. M. 1970. *Struktura chudožestvennogo teksta*. Moskva : Iskusstvo, 1970. Podľa: Žilka, Tibor: Text a posttext. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995, s. 10-11.

Miko, František. 1973. Cesta k modelu literárnej komunikácie. In: *Literárna komunikácia*. Martin : Matica slovenská, 1973.

Miko, František. 1970. *Text a štýl*. Bratislava, 1970.

- 3) text (T),
- 4) jazyk (L),
- 5) skúsenostný komplex (EC), ktorý je v texte tematizovaný,
- 6) komunikačnú situáciu (CS), v ktorej sa prejav uskutočňuje,
- 7) diachronický a synchronický prierez (v literárnej komunikácii je to vývinový rad a literárna situácia, v bibliografii je to bibliografický časový kontext a konkrétna bibliografická situácia).

CS

EC

Exp - ... T_{i-2} $\langle T_{i-1} \quad T \quad T_{i+1} \rangle$ $T_{i+2} \dots$ - Percp

L

Obrázok 6 Schéma jazykovej komunikácie

V schéme je základný obraz jazykovej komunikácie znázornený prvými šiestimi faktormi (Exp, Percp, T, EC, L, CS).

Text (T) je rámcovaný faktormi T_{i-2} a T_{i-1} , ktoré znamenajú *literárnu situáciu* a faktory T_{i+2} a T_{i+1} , znamenajúce *temporálne navrstvovanie*.

V našej lingvistike existujú aj iné modely jazykovej komunikácie, v ktorých sa objavuje v podstate už informatické chápanie jazykovej komunikácie a sú do nej zahrnuté aj elementy z oblasti fyziológie spracovania a komunikácie informácií. (Král', 1974, s. 53-91)

V lingvistike sa stále objavujú nové snahy o hľadanie menších celkov v štruktúre jazyka a o vyčleňovanie tzv. jazykových *plánov jazyka* alebo *rovin jazyka*. Vyššie načrtnutá koncepcia postavenia jazykových plánov je napojená na pôvodnú koncepciu F. Miku, ktorý už na začiatku sedemdesiatych rokov reagoval na výskumy v oblasti hypersyntaktických výskumov jazykového znaku a v súlade so svetovým trendom položil u nás základy komunikačného výskumu textu. V roku 1972 rozpracoval pôvodnú koncepciu generatívnej štruktúry slovenskej vety (Miko, 1972).

Král', Ábel. 1974. *Model rečového mechanizmu*. Bratislava : Veda, 1974.

Miko, František. 1972. *The Generative Structure of the Slovak Sentence*. Hague, Paris, Bratislava : Mouton, SAV, 1972.

Vlastné koncepcie jazykových rovín vniesla pražská škola matematickej lingvistiky (Sgall et.al. 1969), ktorá rozoznáva tieto jazykové roviny:

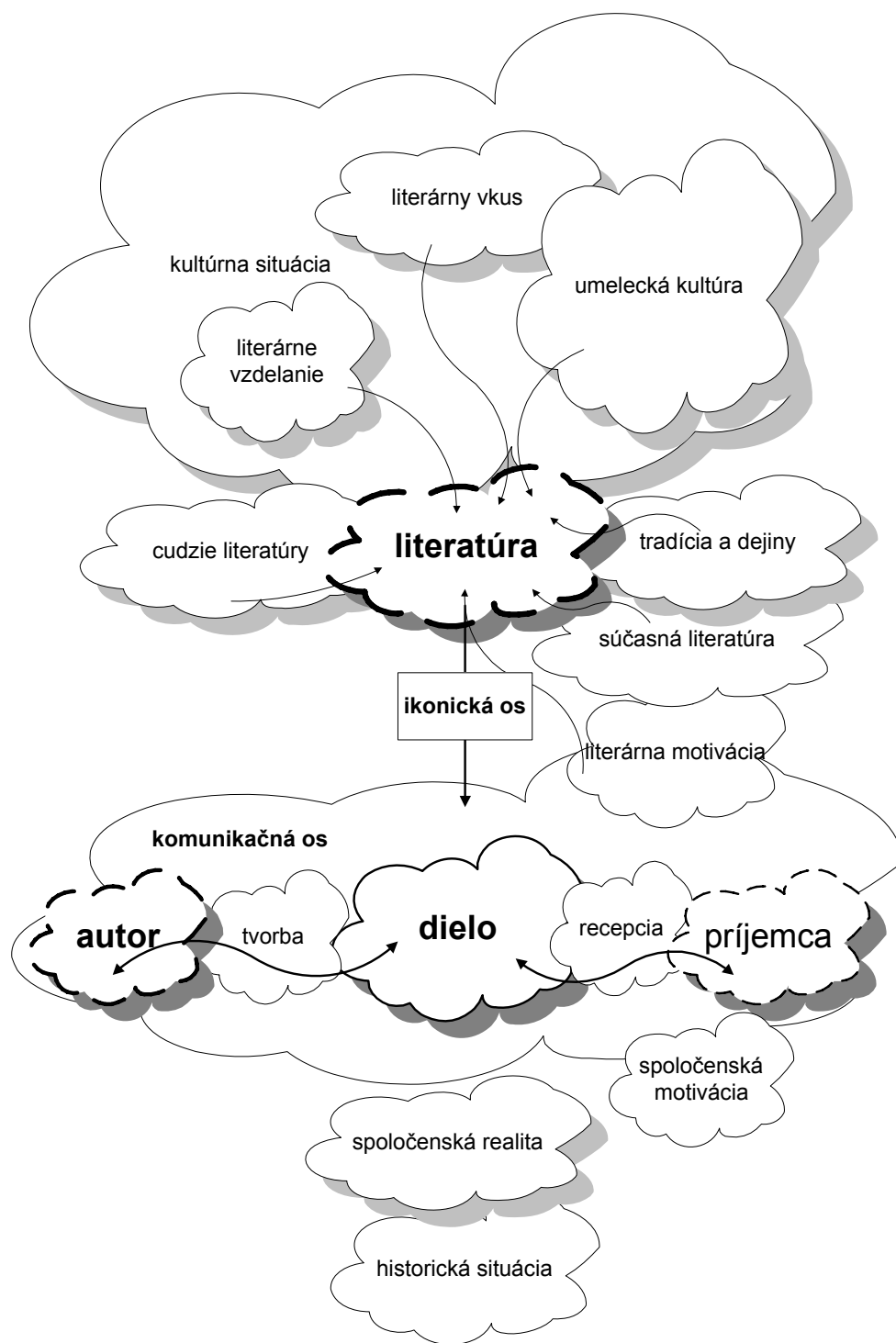
Tabuľka 2 Jazykové roviny podľa pražskej školy algebraickej lingvistiky

rovina	základná jednotka	zložky jednotky
tektogramatická	propozícia	sémantéma
tagmémická	veta	tagméma
morfologická	séma	morféma
morfonologická	morfonéma	morfa
fonetická	hláska	dištinkatívny príznak

Existujú aj ďalšie koncepcie rovín jazyka, napríklad Horeckého model jazykového systému (1978, s. 68), ktorý rozoznáva: 1) syntaktickú rovinu (vetné členy, význam vety); 2) onomatologickú rovinu (pomenovania, význam slov); 3) fonematickú rovinu (fonéma, dištinkatívne príznaky).

Sgall, P. et. al. 1969. *A Functional Approach to Syntax in Generative Description of Language*. New York, London, Amsterdam : Elsevier, 1969. Podľa: Horecký, J.: *Základy jazykovedy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

Horecký, Ján. 1978. *Základy jazykovedy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

Obrázok 7 Schéma literárnej komunikácie (podľa F. Miku)

4.2 Základný teoretický model bibliografickej komunikácie

Schéma literárnej komunikácie zobrazuje komplex entít, ktoré sa v literárnej komunikácii nachádzajú. Základom literárnej komunikácie je ikonická os a komunikačná os. *Ikonická os* (vertikálna) je *zobrazovacia*. Zahŕňa faktory a entity, ktoré sa odrážajú v literárnom komunikáte. Na konkrétny literárny komunikát, ktorý je súčasťou literatúry, majú vplyv faktory, ako je kultúrna situácia, umelecká kultúra, literárny vkus, literárne vzdelanie, cudzie literatúry, tradície, motivácia, spoločenská literatúra, historická situácia a pod. *Komunikačná os* znázorňuje samotný fakt prenosu literárneho komunikátu, čím sa komunikácia fakticky naplňa a realizuje.

V základnom, teoretickom modeli komunikácie sú tieto prvky a procesy:

- EXPEDIENT, vysielač (EX)
- Kódovanie (K)
- TEXT (T) = Prototext (PT)
- Dekódovanie (DK)
- PERCIPIENT, prijímač, používateľ (PC)

Naša schéma bibliografickej komunikácie na pozadí všeobecného modelu jazykovej komunikácie je zobrazená jednoduchšie. Postráda faktory CS, EC, L.

Na prvej, primárnej úrovni komunikácie sú len prvky *Expedient*, *Prototext* a *Percipient*.

Je to, pravdaže, už krajne zjednodušená prdstava. Jednoducho, základný teoretický model komunikácie. Pojem *prototext* tu už zohľadňuje a avizuje bibliograficko komunikačný, teda matakunikačný aspekt.

Model prvej, *primárnej úrovne komunikácie* používame na to, aby sme za jeho pomoci ukázali *praktický, reálny obraz bibliografickej komunikácie*. *Primárna komunikácia* existuje len ako teoretická možnosť, ktorá v praxi spravidla nefunguje. Zriedka sa stáva, aby autor poskytol knihu priamo čitateľovi, čiže bez vydavateľstva, bez distribútora, bez knižného obchodu, bez knižnice. Pritom azda netreba pripomínať, že všetky tieto subsystemy knižnej kultúry pracujú s bibliografickými informáciami. Vo formálnej komunikácii teda existujú profesionálne sprostredkovateľské kanály, ako je vydavateľský sektor, kníhkupecký sektor, knižnice, bibliografia, ktoré sú, ako sme už spomenuli, z informačno-komunikačného hľadiska nadbytočné, ale sú spoločensky a profesionálne nevyhnutné. *Prakticky* totiž vždy jestvuje nejaký kanál, ktorý umožní to, aby sa percipient dostal k textu vlastného dokumentu. Bibliografická činnosť je jednou z tých, ktoré sú povinné túto sprostredkovaciu činnosť inštitucionalizovane a profesionálne zabezpečovať.

Potom sa dá povedať, že jazyková komunikácia, a bibliografia je jej špecifickým prípadom, sa v bibliografii nevykonáva priamo, ale sprostredkovane. V prípade bibliografie sa realizuje na úrovni *bibliografickej komunikácie*. Táto *bibliografická komunikácia* je vzhľadom na základný teoretický model jazykovej komunikácie vlastne *metakomunikáciou*. Predpona *meta* tu nemá nijaký hanlivý, alebo degradujúci význam, pretože ide o označenie reálnej a závažnej činnosti. Keďže bibliografická komunikácia sa fakticky nevykonáva priamo, na prvej, primárnej úrovni (I.), ale sprostredkovane, cez *metakomunikačnú odbočku* (II.), treba brať proces dekódovania (DK) na prvej úrovni brať na vedomie len ako teoretickú možnosť.

Ak sme vynechali faktory jazykovej komunikácie (CS, EC, L) v tejto schéme, nijako ich nemôžeme ignorovať pri vysvetlení a interpretácii tohto modelu. Skúsenostný komplex (EC) a jazyk (L) tam budú mať dokonca veľmi dôležité miesto. Komunikačnými situáciami (CS) sa zasa nevyhnutne treba zaoberať pri skúmaní funkcionality bibliografie, pri projektovaní konkrétnych výstupov a pri výskume používateľa. Čím lepšie dokážeme anticipovať komunikačné situácie, tým adekvátnejšie dokážeme štruktúrovať a koncipovať bibliografický text a uspokojiť používateľské potreby a požiadavky realizované v bibliografickom prieskume.

Univerzum dokumentov je v podstate veľmi zložitý objekt. Tvorcami dokumentov sú autori a korporatívni autori (korporácie). Produkujú monografie, seriály, články, súbory. Tieto objekty sú ďalej štruktúrované a môžu existovať v rôznych fyzických formách. Napríklad monografia môže mať formu tlačeneho textu alebo počítačového súboru. Monografie môžu vytvárať väčšie súbory (edície), alebo sa môžu členiť na menšie časti (články) a pod.

Bibliografické univerzum je odrazom a modelom univerza dokumentov. Usiluje sa zaznamenať vzťahy medzi dokumentami v diachronickom a synchronickom priereze a reprezentovať tieto fakty a vzťahy ako usporiadanejšie a systematizované v tvare, ktorý je vhodnejší na komunikáciu informácií o univerze dokumentov.

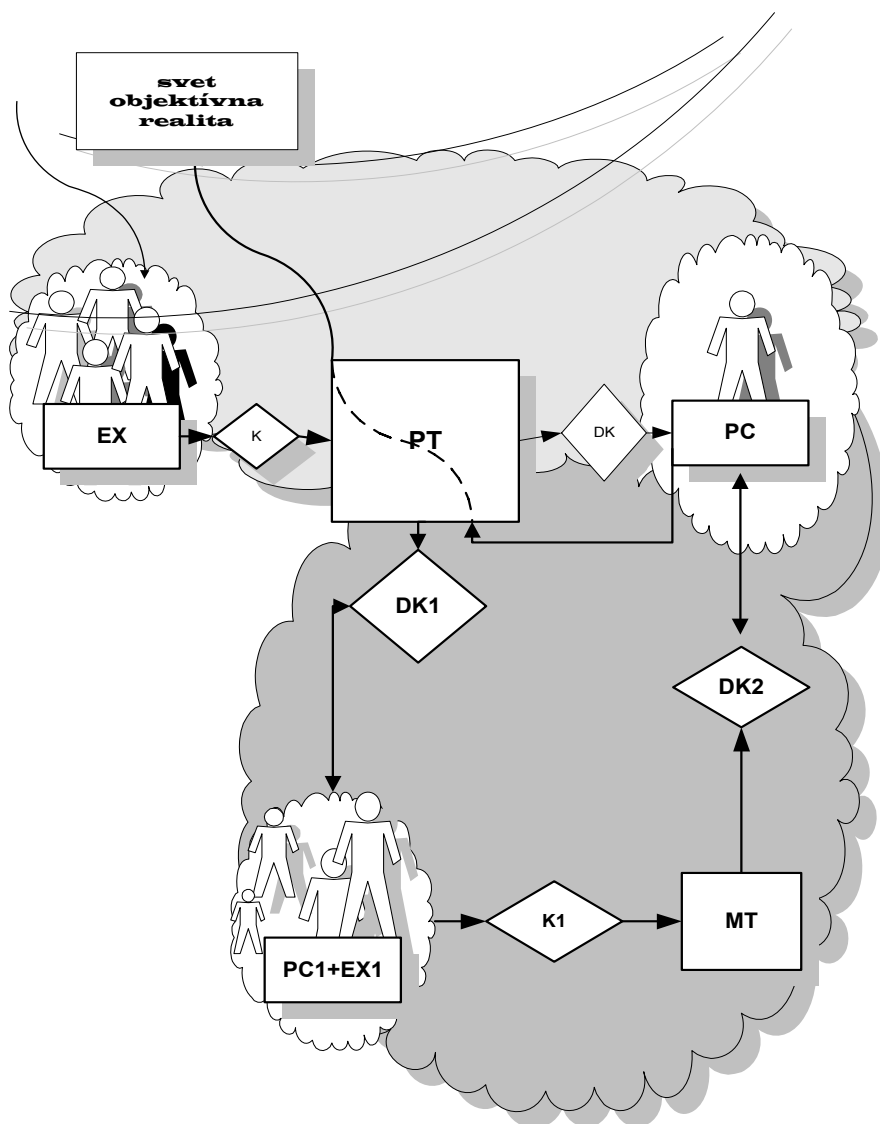
Schéma tiež ukazuje, že *bibliografické univerzum* je závislé na *univerze dokumentov*. Vyjadruje to široká šípka, ktorá znázorňuje *proces*, prostredníctvom ktorého bibliografické univerzum vzniká; je to *kondenzačná deskripcia* alebo *modelovanie bibliografických vzťahov chronologických, vertikálnych a derivovaných*.

4.2.1 Model bibliografickej komunikácie

Náša schéma umožňuje vidieť model so základnými prvkami a procesmi bibliografickej komunikácie. Je to dynamická otvorená štruktúra bibliografického systému. Z nášho pohľadu je bibliografia veda o bibliografickej komunikácii. (Katuščák, 1981, s. 93-136).

V schéme bibliografickej komunikácie sú tieto prvky a procesy:

- EXPEDIENT, vysielateľ (EX)
- Kódovanie (K)
- PROTOTEXT (PT)
- Dekódovanie (DK)
- PERCIPIENT+EXPEDIENT, Bibliograf (PC1+EX1)
- Kódovanie v procese komprimačnej, kondenzačnej deskripcie (K1)
- METATEXT, bibliografický text, bibliografický záznam (MT)
- Dekódovanie (DK1)
- PERCIPIENT, prijímač, používateľ (PC)

Obrázok 9 Model bibliografickej komunikácie

4.2.2 Prvky a procesy bibliografickej komunikácie

V modeli bibliografickej komunikácie vidíme všetky podstatné štrukturálne prvky a zložky a vzťahy medzi nimi. Je to otvorená materiálna štruktúra, bibliografického informačného procesu a *univerzálny funkčný model akéhokoľvek dokumentového informačného systému, predstavujúci dynamický pohľad na bibliografický systém*. Je rozšírením statického pohľadu na bibliografiu ako *objekt*. Vytvára nocionálny základ pre *entitno-relačné modelovanie* alebo *objektovo orientované* modelovanie bibliografie. Metódy štruktúrovanej analýzy pre účely vývoja softverov sú však mimo témy našej práce.

Čo vlastne znázorňuje model bibliografickej komunikácie?

Objektívna realita, svet, univerzum (UX) sú východiskom i cieľom bibliografickej komunikácie. Daný komunikačný proces sa začína a relatívne *končí* realitou. Je to proces otvorený, neukončený, dynamický, rekurzívny, podmienený pohybom a rozvojom poznania, zaznamenaného v univerze dokumentov.

4.2.3 Priebeh bibliografickej komunikácie

Expedient (EX) je prvok bibliografickej komunikácie, ktorý vyberá zamýšľanú správu z množiny možných správ, ktorých zdrojom je univerzum (UX). Výsledkom tvorivej činnosti tohto subjektu (EX) je dokument, ktorý je v bibliografickej komunikácii prototextom (PT). Východiskovým prvkom *bibliografickej* komunikácie je text dokumentu (PT). V procese dekódovania (DK1), čiže v procese informačnej analýzy sa dokumentu zmocňuje bibliograf, ktorý je súčasne percipientom (PC1) a expedientom (EX1) v jednej osobe. Môže to byť bibliograf, katalogizátor, dokumentarista, informačný pracovník, vydavateľ, autor a pod. Subjekt (PC1+EX1) vytvára na základe dokumentu bibliografický (informatický) text a uplatňuje pritom špecifické pravidlá kódovania (MARC, ISBD, HTML, SGML ...). Výsledkom činnosti kódovania subjektom (PC+EX1) je bibliografický (informatický) text, čiže metatext (MT). Nasleduje proces dekódovania (DK1), ktorého agensom je percipient (PC), používateľ a ktorý sa uskutočňuje v procese bibliografického prieskumu. Percipient (PC) ako výsledky prieskumu získa najprv metatexty (MT) a cez ne prototexty (PT), dokumenty, cez ktoré sa dostáva k tomu výseku objektívnej reality, univerza (UX), ktoré v dokumente (PT) zobrazil autor dokumentu (EX).

Dynamickosť bibliografickej komunikácie je daná dialektickým napätím medzi medzi *prototextom* (PT) a *používateľom* (PC). Ide o napätie, vyvolané komunikačnou asymetriou, komunikačnou nerovnováhou. Prototext má *to*, čo nemá používateľ, ktorý sa *k tomu* dostane cez bibliografický text (MT). Prototext sa môže považovať za *východiskový objekt bibliografickej komunikácie* a používateľ za *cieľový objekt komunikácie*.

Keďže však ide o homogénnu štruktúru, alebo, inak povedané, o štrukturálnu jednotu, nemožno o *prototexte* a *používateľovi* uvažovať ako o výlučných a jediných prvkoch bibliografickej komunikácie. Objektívne vzaté, pri interpretácii tejto štruktúry ako objektu teórie bibliografie, či vôbec objektu skúmania, sú rovnako dôležité všetky prvky a zložky, ktoré majú charakter predmetovosti tak, ako sme ich uviedli vyššie. Znamená to, že ak máme záujem o vyčlenenie a preskúmanie niektorého prvku alebo zložky, musíme si ujasniť hľadisko, rozlišovaciu úroveň, cieľ a zmysel takého počínania. Súčasne si musíme uvedomiť, že je nemožné zabudnúť na usúvstážnenie vyčleneného prvku či zložky s ostatnými prvkami a zložkami tejto štruktúry. Táto štruktúra by nemohla fungovať, akonáhle by sme vypustili, zanedbali alebo deštruovali ktorýkoľvek z prvkov alebo zložiek. Tento princíp však platí aj obrátene. Ak dôjde ku zmene hociktorého z uvedených prvkov alebo zložiek, zasiahnu sa tým vo väčšej alebo menšej miere všetky ostatné štrukturálne elementy.

4.2.3.1 Expedient, vysielateľ (ex) a kódovanie (k)

Expedient (EX) je prvkom, subjektom bibliografickej komunikácie, ktorý vyberá podnety, poznatky a informácie pre svoju správu z celej množiny možných správ, podnetov, poznatkov a informácií. Vo vzťahu ku komunikovateľnej realite, univerzu (UX) vlastne nie je ničím determinovaný. Má možnosť slobodného výberu tém a môže ich podľa svojho autorského

zámeru ľubovoľne kombinovať a podávať. Jeho základný postoj ku skutočnosti je, teoreticky vzaté, voľný. Expedient v závislosti od svojho komunikačného postoja, autorského zámeru, určuje zo svojho skúsenostného komplexu tie fakty, ktoré sa stanú cez proces tematizácie skúsenostného komplexu *témou*, teda konkrétnym sledom tematických jednotiek, *motívov*. Ide tu o proces *selektie* motívov, ich stvárnenie pomocou jazykových prostriedkov a ich *lineárne zoradenie*. Proces vytvorenie sémantickej informácie o pragmatickej informácii nevyhnutne predpokladá účasť takéhoto subjektu. Na úrovni metakomunikácie metakomunikácie, pri vytváraní sémantickej informácie na základe prvotnej sémantickej informácie to platí takisto.

Nakoľko sa už pohybujeme na úrovni bibliografie, mali by sme spresniť, že expedient je vlastne subjekt, ktorý sa nie celkom presne nazýva *autorom*. Presnejšie je to subjekt, ktorý má *intelektuálnu zodpovednosť* za dielo. V bibliografii sa tento subjekt zahŕňa do *údaja o zodpovednosti*. Týmto termínom sa rozumie „meno (mená) alebo výraz (výrazy), ktoré sa vzťahujú na identifikáciu alebo funkciu všetkých osôb alebo korporácií, ktoré sú zodpovedné za vytvorenie umeleckého alebo intelektuálneho obsahu popisovaného diela alebo za jeho realizáciu.“ (ISO 5127:1981). Musíme mať na pamäti, že expedient je entita, alebo objekt, ktorá môže mať rôzne atribúty a stavy. V odbornej terminológii je dosť nešikovné používanie pojmu *autor* na označenie tejto entity, pretože *autor* je vlastne iba jedným z atribútov alebo stavov danej entity. Nazvime ho pracovne *zodpovedný subjekt* a myslíme ním akúkoľvek entitu, ktorá je *agensom* a výsledkom jej činnosti je *dokument*. Touto entitou môže byť osoba, ako napríklad autor, zostavovateľ, skladateľ, režisér, maliar a pod. Môže ňou byť spoluautor, prekladateľ, ilustrátor, upravovateľ, aranžér, anotátor, umelec, rozprávač, dirigent, interpret, rytec, tlačiar, vydavateľ, darca a pod. Slovom môže ísť o subjekty, ktorých funkcie a relačné kódy sú taxatívne vymenované napríklad v manuáli Unimarc, príloha C (1994, s. 417-424). Rovnako treba mať na pamäti, že *zodpovedným subjektom* nemusí byť len osoba, ale aj korporácia, alebo že dokument môže, ale nemusí mať *expresis verbis štandardný zodpovedný subjekt* alebo ho nemusí mať *vyjadrený* vôbec.

Jednoducho povedané, autor môže písať o čomkoľvek, môže vytvoriť dielo podľa svojej vôle. Je potom už iná vec, že v skutočnosti *zámerne*, so zreteľom na svoj *komunikačný postoj* volí zo skúsenostného komplexu tie fakty a myšlienky, ktoré sa stanú cez proces *tematizácie skúsenostného komplexu* tým, čo nazývame *téma*.

Téma, teda to, o čom sa v texte hovorí, je v texte jazykovo realizovaná. Bez jazykovej realizácie témy, čiže bez využitia jazykových prostriedkov na tvorbu sémantickej informácie je len nerealizovaný skúsenostný komplex. Bez jazykovej realizácie témy nie je komunikácia možná.

Expedient (EX) je praktický subjekt, ktorý si v procese poznávacej činnosti osvojuje, afirmuje, externé podnety. Vo vedomí tvorivého praktického subjektu sa v procese *spredmetňovania* vo vzťahu k objektívnej realite, súčasťou ktorej sú aj iné dokumenty, relatívne ustáľuje a zaznamenáva to, čo sa v teórii textu nazýva *skúsenostný komplex*. Je to závažným pojmom teórie textu je *skúsenostný komplex*.

„Skúsenostný komplex je súhrn skúseností, predstáv, myšlienok, citov, záujmov a podnetov, ktoré tvoria vo vedomí človeka istý celok a ktoré sú podkladom pre komunikáciu, t.j. vytvorenie jazykového prejavu. Skúsenostný komplex je výberovou základňou pre konkrétny text, determinuje rozsah, v ktorom sa môže daný text realizovať. Sú to realizačné možnosti textu. Konkrétny text je výberom z týchto možností.“ (Miko, 1973, s. 14).

Pojem skúsenostný komplex je dôležitý najmä pre objasnenie pozície *subjektov* bibliografickej komunikácie (EX, EX1). Skúsenostný komplex a komunikačný postoj - to je predmetová a myšlienková základňa pre výber lexikálnych prostriedkov a určitého špecifického

ISO 5127/3 a):1981 : Information and documentation - Vocabulary - Section 3a) : Acquisition, identification, and analysis of documents and data.

UNIMARC manuál : Slovenská verzia - UNIMARC(SK). Prekl. a ved. red. Dušan Katuščák. Martin : Matica slovenská, 1994.

Miko, František. 1973. Cesta k modelu literárnej komunikácie. In: *Literárna komunikácia*. Martin : Matica slovenská, 1973, s. 10-22.

koncipovania komunikátu. Proces tematizácie skúsenostného komplexu spolu so spredmetňovaním a výsledkom tohto procesu - textom - vytvárajú *odrazovú os komunikácie*.

4.2.3.2 Prototext (pt)

V bibliografickej komunikácii je pojem *prototext* synonymom pojmu *dokument*. *Prototext* je základom pre vytvorenie nového textu - *metatextu*; je to text, ktorý *predchádza inému textu, znak*, na základe ktorého vzniká *metaznak, komunikát*, na základe ktorého vzniká *metakomunikát*.

Teoreticky tento pojem symbolizuje univerzum prototextov, v ktorom sú všetky dokumenty, ktoré sú potenciálne východiskom bibliografickej komunikácie.

Výskumná skupina IFLA pre funkčné požiadavky na bibliografický záznam vypracovala východisko pre teoretický model, ktorý obsahuje zoznam typov entít, ktoré reprezentujú predmet bibliografického záujmu:

- *Dielo* (Work) - intelektuálny a umelecký obsah; súbor všetkých vyjadrení originálneho textu a všetky vyjadrenia odvodené od originálu prekladom alebo revíziou.
- *Náklad* (Impression) - súbor všetkých jednotiek z jednej sadzby, od jedného vydavateľa alebo viacerých vydavateľov v tom istom čase.
- *Vydanie* (edition) - súbor všetkých dokumentov, ktoré vznikli z jedinečnej typografickej sadzby (single act of typographic composition),
- *Text* (text) - súbor všetkých jednotiek vyjadrujúcich rovnaký obsahom
- *Superdielo* (superworks) - súbor všetkých vyjadrení originálneho diela a všetkých vyjadrení, odvodených od neho,
- *Výraz* (Expression) - intelektuálny alebo umelecký obsah realizovaný vo forme softveru, textu (písomnej forme), vo forme vizuálnej, hudobnej alebo vo forme choreografickej notácie,
- *Vyjadrenie* (Manifestation) - fyzické vyjadrenie intelektuálneho obsahu a súčasne abstrakcia, ktorá sa vzťahuje na všetky diela, ktoré majú rovnaké fyzické charakteristiky.
- *Dokument* (Item) - samostatná položka, exemplár (copy), ktorý je predmetom zaznamenávania a ktorá sa môže skladať z viacerých fyzických jednotiek (pieces). (Losee, 1997, s. 254-269), (Svenonius, 1992, s. 5-6).

4.2.3.3 Percipientpercipient+expedient, bibliograf (pc1+ex1) a dekodovanie (dk1)

Bibliograf ako percipient (PC1) podriaďuje proces dekodovania procesu a pravidlám kódovania (K). Musí analyzovať štruktúru, výstavbu textu dokumentu, čiže musí sa zoznámiť s tým, ako je dokument koncipovaný, čiže ako sú v ňom informácie zakódované. Tento proces nie je úplne determinovaný. Bibliograf nevytvára presný obraz dokumentu. Bibliograf ako expedient (EX1) je povinný vytvoriť *bibliografický záznam* (MT - metatext), a to v procese bibliografického *kódovania*, ktoré nazývame kódovaním v procese komprimačnej alebo *kondenzačnej deskripcie* (K1). V procese bibliografického *kódovania* bibliograf rešpektuje *štruktúru* dokumentu, ktorý spracúva a súčasne rešpektuje špeciálne profesionálne *pravidlá a pomôcky* kódovania, medzi ktoré patria napríklad odporúčania pre medzinárodný štandardný bibliografický popis, katalogizačné pravidlá, slovníky, tezaury, hesláre, bibliografické formáty typu MARC, ktoré mu poskytujú nástroje na štruktúrovanie bibliografického záznamu, štandardy pre tvorbu prístupových výrazov, tvorbu abstraktov, anotácií a pod.

Losee, R. M. 1997. A discipline independent definition of information. In: *Journal of the American Society for Information Science*, 48 (3) Mar 1997, s. 254-269.

Svenonius, Elaine. 1992. Bibliographic entities and their uses. In: *Seminar on Bibliographic Records. Proceedings of the Seminar Held in Stockholm, 15-16 August 1990* ... Edited by Ross Bourne. UBCIM Publication - New Series, vol 7. Muenchen, London, New York, Paris : Saur, 1992.

Prakticky je týmto subjektom knihovník, bibliograf, informačný pracovník a v podstate každý subjekt, ktorý vytvára záznam o dokumente. Je to teda odborný pracovník, ktorý vyhotovuje akvizičný záznam, vyhotovuje bibliografický popis, robí vecnú katalogizáciu, klasifikuje a indexuje dokument, vyhotovuje záznam CIP a pod. Je to aj autor, ktorý vyhotovuje bibliografický odkaz, vydavateľstvo alebo redaktor rozhlasu, tlače, televízie, ktorí informujú o nových knihách a pod. Je ním tiež autor, ktorý pripravuje svoj text v elektronickej forme na informačné využitie (META údaje, aplikácie SGML - HTML, TEI a pod.). Všetci títo prichádzajú do styku s cudzím alebo vlastným textom a rôznym spôsobom naň reagujú ako *metatextotvorné subjekty*.

Subjekt (PC1+EX1) sa vyznačuje *recepčnou aktivitou*. To znamená, že nie je len pasívnym účastníkom komunikácie, prijímateľom textu dokumentu, ale prejavuje voči textom a ostatným účastníkom komunikácie *textotvornú aktivitu*.

Subjektom bibliografickej komunikácie sú knihovníci, bibliografi a iní odborní pracovníci.

Činnosť knižnice zabezpečujú knihovníci. Knihovník je odborný zamestnanec, ktorý vyberá, získava, spracúva, sprístupňuje informácie a riadi knižničné služby. U nás sa pripravuje v študijnom odbore, ktorý sa pomenúva termínom "knižničná a informačná veda" a "informačné štúdiá". Vzdelanie získava na univerzitách, vysokých školách, stredných školách alebo im rovnocennou formou vzdelania. Popri knihovníkoch, ktorí majú v knižniciach najvyššie postavenie, pracujú v knižniciach aj knižniční technici a personál.

Na *knihovníka* sú kladené všeobecné a špeciálne odborné požiadavky.

Knihovník popisuje, plánuje, organizuje, zavádza, riadi a vyhodnocuje knižničné a informačné služby a systémy. Knihovník musí najmä vedieť:

- analyzovať knižničné a informačné potreby spoločnosti, v ktorom knižnica pôsobí z hľadiska požiadaviek na *akvizíciu* a informačné služby,
- navrhovať najlepšie informačné systémy a služby na uspokojovanie informačných potrieb,
- vybrať a poskytnúť informácie so zreteľom na potreby používateľov,
- *tvoriť a udržiavať* bazy údajov podľa potrieb knižnice,
- vypracúvať a zavádzať plány zabezpečenia fungovania knižnice a služieb,
- zdokonaľovať akvizíciu, systémy a procedúry na zlepšenie dostupnosti knižničných zdrojov,
- ovládať originálnu *katalogizáciu a klasifikáciu* knižničných dokumentov,
- navrhovať, plánovať, zdokonaľovať systém riadenia cirkulácie (evidencie obehu dokumentov),
- asistovať používateľom pri používaní knižničných a informačných systémov,
 - * poskytovať odpovede na *informatívne a informačné otázky*,
 - * riadiť a administrovať knižnice a informačné systémy,
- pozorovať, hodnotiť a modifikovať knižničné a informačné služby a systémy, aby čo najlepšie zodpovedali požiadavkám používateľov a požiadavkám na ich kvalitu,
- ovládať tvorbu rozpočtov a zdokonaľovať knižničné služby,
- vyberať, hodnotiť, riadiť a vzdelávať personál,
- sledovať knižničnú politiku a technológie.

Knihovník je subjektom bibliografickej komunikácie v tých zložkách, ktoré sa dotýkajú procesov akvizície, tvorby a udržiavania báz údajov, katalogizácie a klasifikácie a informačných služieb knižnice. Treba povedať, že činnosť knihovníka sa viaže najmä na konkrétny fond knižnice.

Bibliograf je osoba, ktorá sa profesionálne zaoberá bibliografiou po vedeckej, výskumnej, vzdelávacej alebo organizačnej stránke. Prakticky vykonáva bibliografickú činnosť a poskytuje bibliografické služby z fondov konkrétnej knižnice, bibliografickej agentúry, dokumentačného strediska alebo iného informačného zariadenia, poskytujúceho dokumentové informačné služby. Bibliograf na rozdiel od knihovníka nemusí byť spojený s činnosťou knižnice.

Termín bibliograf sa pôvodne vzťahoval na osobu, ktorá vykonávala písárske práce a prepisovala knihy. Za bibliografov sa považovali v antickom Grécku tí, ktorí sa zaoberali ručným opisovaním kníh. V širšom význame sa tento termín používa na pomenovanie osoby, ktorá sa zaoberá knihovedou, bibliológiou.

Bibliograf ovláda:

- techniku identifikácie a bibliografického popisu všetkých druhov dokumentov,
- metódy a techniky klasifikácie, indexovania a kódovania,
- štúdium techník produkcie a šírenia dokumentov,
- tvorbu bibliografických písomných textov - popisov, záznamov, súpisov (bibliografií, katalógov, rešerší, rozborových štúdií...)
- tvorbu lokálnych a distribuovaných bibliografických báz údajov v elektronickej forme, ktoré predstavujú súpis špecificky usporiadaných záznamov a obsahujú údaje popisujúce dokument a umožňujú jeho identifikáciu,
- metódy parametrizácie softverov pre účely bibliografickej komunikácie
- metódy navrhovania a riadenia bibliograficko-informačných systémov,
- bibliografické normy a štandardy a štandardy zo súvisiacich oblastí informačnej technológie,
- metódy a techniky bibliografického a informačného prieskumu v lokálnych a globálnych sieťach.

Bibliograf je prakticky schopný analyzovať bibliografické a informačné potreby používateľov a so zreteľom na tieto potreby optimalizovať bibliografický systém, tvoriť bibliografické popisy a bibliografické záznamy o všetkých druhoch a typoch dokumentov, a to buď manuálne alebo s použitím výpočtovej techniky. Ďalej je schopný redigovať bibliografické súpisy, klasifikovať dokumenty, tvoriť selekčné prístupové výrazy, záhlavia, predmetové heslá, kľúčové slová, registre a pod. Vie tvoriť a využívať bibliografické bázy údajov a poskytovať bibliograficko-informačné služby.

Odborné zamerania bibliografickej práce sa mení pod vplyvom uplatňovania informačných technológií a v dôsledku nových nosičov informácií v knižniciach, bibliografických agentúrach a informačných pracoviskách. Bibliograf sa stáva mediátorom, resp. navigátorom, ktorý analyzuje používateľovu informačno-bibliografickú požiadavku a nájde najefektívnejší spôsob jej uspokojenia. Prakticky dokáže používateľa zorientovať v miliónoch bibliografických záznamov v rozličných bibliografických bázach údajov všeobecného ako aj špeciálneho zamerania (DIALOG, DATASTAR, OCLC, Internet - WWW a pod.).

4.2.3.4 Kódovanie v procese komprimačnej, kondenzačnej deskripcie (K1)

Komprimačná (kondenzačná) deskripcia je pojem, ktorým operatívne pomenúvame konkrétny proces tvorby bibliografického metatextu na základe odborného spracovania prototextu. Termín *komprimácia* sme zaviedli začiatkom sedemdesiatych rokov, neskôr sme začali používať pojem *kondenzácia* (Katuščák, 1975). Pod týmto pojmom rozumieme súhrn všetkých *metatextotvorných postupov*, výsledkom ktorých je *bibliografický text*. Z teoretického hľadiska je kondenzačná deskripcia základom *bibliografickej analýzy* ako typu *informačnej analýzy*. Prehľad teórií komprimácie informácií sa venuje Z. Jurčacková (1997, s. 46-48).

Myšlienka komprimačnej (kondenzačnej) deskripcie vychádza z bibliografickej empirie, teórie metakomunikácie, teórie textu, teórie metatextov a z predpokladu, že tvorba bibliografického metatextu je predovšetkým operácia vykonávaná na úrovni textu, roviny jazyka, podroviny štýlu a podroviny témy. Pojem má v sebe textové, hlavne štylistické, a metakomunikačné kvalifikátory. Vyjadruje fakt vykonania korektného popisu, deskripcie, pramenného dokumentu za účelom získania komprimovaného, kondenzovaného modelu. Vyjadruje prevažne *afirmatívnu závislosť* metatextu od prototextu. Znamená *kompozičný postup* - deskripciu a princíp kondenzácie, komprimovania, zužovania, vypúšťania istých jazykových prostriedkov, tematický, jazykový a štylistický, čiže *výrazový posun a zachovanie medzitextového*

Katuščák, Dušan. 1975. Príspevok k problematike spracovania pramenných dokumentov v národnej bibliografii z textového a metakomunikačného hľadiska : Komprimačná /kondenzačná/ deskripcia. In: *Bibliografický zborník 1975*, s. 229-284.

Jurčacková, Zora. 1997. *Spracovanie dokumentov v knižniciach a informačných inštitúciách : Teoretické základy a perspektívy*. 2. preprac. a dopl. vyd. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 1997. ISBN 80-85165-64-3.

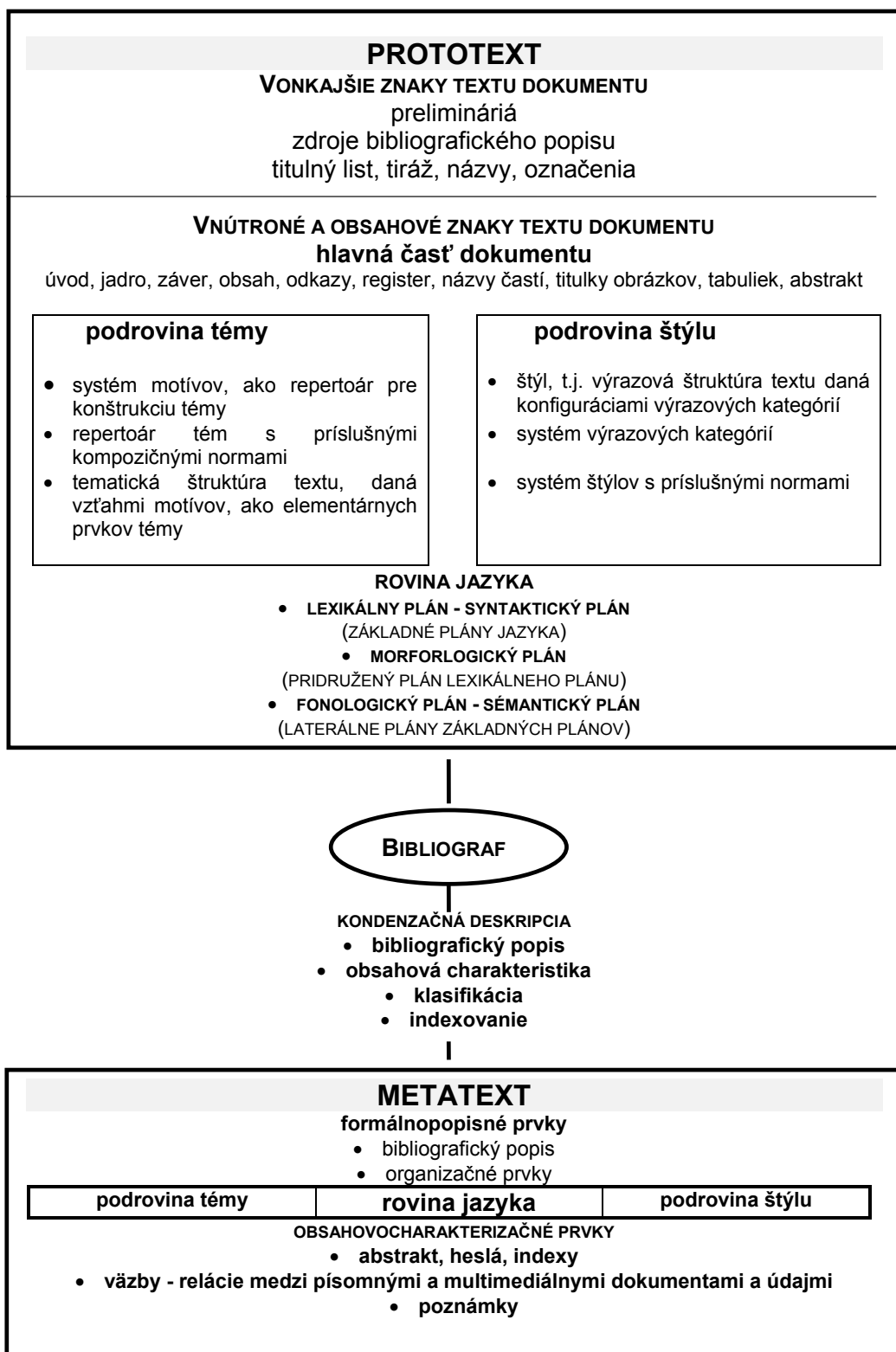
invariantu v postupe bibliograficky funkčného medzitextového nadväzovania. Kondenzačná deskripcia je špecifický spôsob medzitextového nadväzovania a osobitný druh intertextuality. Termín sa vzťahuje na tvorbu bibliografického popisu, bibliografického záznamu, na indexovanie, tvorbu abstraktov, skrátka na celú oblasť bibliografického spracovania a tvorby bibliografických textov.

Pojem *kondenzačná deskripcia* je významovo širší, ale aj konkrétnejší, ako pojem *analyticko-syntetické spracovanie dokumentov*, ktorý sa v našom knihovníctve, bibliografii a dokumentácii používa. V pojme *analyticko-syntetické spracovanie dokumentov* sú obsiahnuté až príliš široko dve všeobecnovedecké metódy (analýza, syntéza), ktoré sa viažu na dokument. Z. Jurčacková (1997, s.18-21) poukazuje na rozdielne chápanie a rôznu interpretáciu termínu analyticko-syntetické spracovanie dokumentov. Zdá sa že nejednoznačný výklad tohto termínu spôsobujú najmä prívlastky *analytický* a *syntetický*. Z. Jurčacková spomína, že termín sa chápe aj tak, že analytické spracovanie sa viaže na *vstup* a syntetické na *výstup* spracovania. Sama sa pridrižiava tejto terminológii a dáva jej vlastný obsah. Do postupu spracovania dokumentov zahŕňa a) informačnú analýzu (formálnu (identifikačnú) analýzu a obsahovú analýzu), b) syntetické spracovanie, ktoré je zamerané na transformáciu výsledkov informačnej analýzy do selekčného jazyka. Problém vidíme v tom, že v praktickej bibliografickej činnosti nie je vlastne možné oddeliť analýzu od syntézy. Cieľom bibliografie je najmä syntéza. Analýza je jej operatívnu metódou.

Pojem *kondenzačná deskripcia* je bibliograficky príznakovejší, a pomenúva nielen *proces*, ale aj *výsledok procesu* a *fakt odvodenosti a zmenšenia* bibliografického textu vzhľadom na dokument. V teoretickom kontexte je termín kondenzačná deskripcia presnejší aj preto, lebo zahŕňa textovú a metatextovú podstatu, čiže aspekt medzitextového nadväzovania, daného procesu.

V procese komprimačnej, kondenzačnej deskripcie vzniká bibliografický záznam ako komprimovaný, kondenzovaný model pramenného dokumentu.

Jurčacková, Zora. 1997. *Spracovanie dokumentov v knižniciach a informačných inštitúciách : Teoretické základy a perspektívy*. 2. preprac. a dopl. vyd. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 1997. ISBN 80-85165-64-3.

Obrázok 10 Vzťahy medzi prototextom a metatextom v bibliografii

4.2.3.5 Metatext, bibliografický text, bibliografický záznam (mt)

Postavenie bibliografického záznamu ako *metakomunikátu*, *metatextu*, je v procese bibliograficko-komunikačného sprostredkovania mimoriadne dôležité. Tento metakomunikát, ako sme už naznačili, je dominantným prvkom štruktúry bibliografickej komunikácie. Najlepšie odzrkadľuje kvalitatívnu úroveň metakomunikačného subjektu (bibliografa), ktorý ho vytvoril. O úrovni a skúsenostnom komplexe *autora* dokumentu (prototextu) hovorí samotné jeho dielo. O úrovni a skúsenostnom komplexe *bibliografa* hovorí jeho špecifický bibliografický text (metatext).

Téza o jazykovej podstate bibliografickej komunikácie má principiálny význam pre bibliografický informačný prieskum, v ktorom musia nástroje informačného prieskumu vychádzať z jazyka, z jeho zákonitostí a nejednoznačnosti. Problém bibliografického informačného prieskumu spočíva v jazykovom zaznamenaní a znovunájdení tematických prvkov textu, pričom hľadanie tém a motívov je opäť najmä otázka využitia jazykových prostriedkov. Jazyk bibliografického textu je extrémne štruktúrovaný (MARC) a kombinovaný s prirodzeným, neštruktúrovaným textom (poznámky, voľné indexovanie, abstrakty a pod.). Štruktúra bibliografického textu je zdrojom možností aj limitom bibliografického informačného prieskumu. V tomto zmysle je otázka informačného prieskumu najmä otázkou výskumu a špecifického použitia jazyka.

4.2.3.5.1 Bibliografický text z hľadiska medzitextového nadväzovania

V modeli bibliografickej komunikácie sa rozlišuje, skôr konvenčne ako presne, primárna a sekundárna komunikácia. Takisto treba rozlišovať, čo je hlavným prvkom na primárnej a čo na sekundárnej úrovni. Jednoducho, treba špecifikovať nosné komunikáty charakteristické pre komunikáciu a metakomunikáciu, čiže prototext a metatext.

Teoretický systém metakomunikácie rozpracoval A. Popovič (1974). Vypracoval základnú charakteristiku textotvorných činností uskutočňovaných v procese medzitextového nadväzovania a základnú typológiu metatextov (1975).

Prvým dôležitým aspektom medzitextového nadväzovania medzi dokumentom a záznamom o ňom, je *sémantický aspekt*.

„Prvou a nevyhnutnou podmienkou existencie metatextu je totiž jeho významový vzťah k inému textu, ktorý nazývame prototextom. Pomer medzi prototextom a metatextom teda možno charakterizovať ako pomer invariantu významu a jeho variantných realizácií. To, čo je dvom alebo viacerým textom spoločné, označujeme pojmom medzitextového invariantu. Pod týmto pojmom rozumieme teda množinu existujúcich textov a ich spoločný význam. Jednotlivé varianty prototextu sa od seba odlišujú významovými posunmi. Prechod invariantu z jedného textu do druhého možno tiež vysvetliť ako vytváranie užitočnej redundancie v literárnej komunikácii“ (Popovič, 1978).

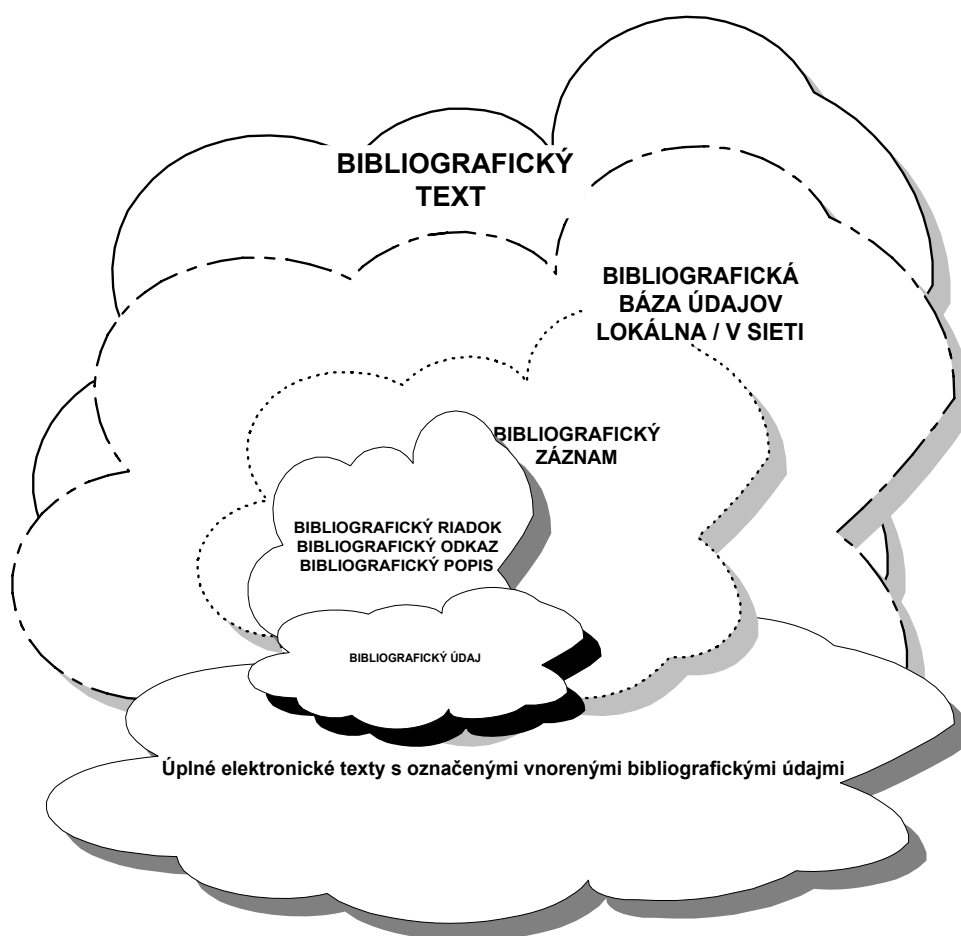
Zo sémantického hľadiska je najdôležitejšie, aby bibliografický text rešpektoval požiadavku maximálneho sémantického prekrytia invariantu variantom, čiže aby sa v bibliografickom texte maximálne zachovala významová zhoda medzi bibliografickým textom a dokumentom. V dôsledku kondenzačnej deskripcie sú bibliografické texty *fyzicky* menšie ako dokumenty. Obsahujú menej jazykových prostriedkov, a teda majú aj menšiu schopnosť zachovať všetky významové stránky dokumentu. Bibliografický text je spravidla formálne a obsahovo

Popovič, Anton. 1974. *Teória metatextov*. Nitra : Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky PF, 1974. 101 s.

Popovič, Anton. 1975. *Problémy literárnej metakomunikácie. Teória metatextu*. Nitra : Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky PF, 1975. 106 s.

Miko, František - Popovič, Anton. 1978. *Tvorba a recepcia : Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava : Tatran, 1978. 386 s.

miniaturizovaný. Jednotlivé druhy bibliografických textov majú rôznu schopnosť niest' medzitekstový invariant. Ide o škálu textov od sémanticky najchudobnejšie po sémanticky bohatšie bibliografické texty alebo dokonca o úplné texty, v ktorých sa vyznačujú tematické prvky a motívy, ktoré môžu v bibliografickom prieskume slúžiť ako prístupové a vyhľadávacie výrazy.

Obrázok 11 Sémantická škála bibliografických textov

Z *pragmatického aspektu* existujú v škále bibliografických textov tie, ktoré sú užitočné pri identifikácii a vyhľadaní dokumentu a tie, ktoré charakterizujú obsah dokumentu a zabezpečujú relácie s inými údajmi a dokumentami. Týka sa to všetkých typov v uvedenej škále. Napríklad spomedzi bibliografických údajov majú všetky údaje *bibliografického popisu* identifikačnú funkciu, ale len niektoré majú aj význam z hľadiska *obsahu* (názvy, mená). V *bibliografickom zázname* už je obsahovocharakterizačných prvkov viac (názvy, titulky, heslá, klasifikačné znaky, abstrakty).

Ďalšie sémanticky významné prvky sú prítomné v množinovom bibliografickom texte - *bibliografickom súpise* (úvodná štúdia, textologické poznámky, komentáre, výskumné state k bibliografickému materiálu, študijno-rozborové pasáže ako súčasť súpisu alebo samostatne s odvolávkami na bibliografické zdroje). Úplne nové sémantické a pragmatické aspekty má bibliografický text v *elektronickej forme*, pričom môže ísť o bibliografické texty na lokálnom počítači, v lokálnej sieti (LAN), širšej sieti (WAN), globálnej sieti sietí (Internet, WWW).

Ďalším dôležitým aspektom medzitextového nadväzovania je *semiotický aspekt*. Bibliografický text je vo vzťahu k tokumentu *znakom znaku*, čiže *metaznakom*. Logicko-sémantické výklady v bibliografii a dokumentácii dostatočne objasňujú *všeobecnú* semiotiku jazykového prejavu. Metakomunikačný semiotický aspekt sa však dostatočne nevyužíva.

Ďalším aspektom medzitextového nadväzovania nášho typu je *štylistický aspekt*. Je zrejmé, že tvorba bibliografického textu je *štylistická operácia*, ktorá sa dotýka všetkých úrovní textu: témy, jazyka a štýlu. Na popis bibliografického textu sa môže veľmi produktívne použiť systém výrazových kategórií, ktorý rozpracoval F. Miko (1978, s. 76-89).

Pri výstavbe bibliografického textu ide o rôzne *transformácie*. Z tohto pohľadu rozoznávame s Popovičom: *imitatívne nadväzovanie*, *selektívne nadväzovanie*, *kondenzačné nadväzovanie*, *komplementarizujúce nadväzovanie*. Pri bibliografickom texte dominuje *kondenzačné nadväzovanie*. Tento aspekt je zachytený v pojme *kondenzačná deskripcia*. Ostatné spôsoby sa uplatňujú v rôznych prípadoch v rôznej miere. *Imitatívne nadväzovanie* sa môže napríklad využiť v rámci kondenzačného prístupu v závislosti od kompozičného koncipovania textu. Napríklad v texte abstraktu (ktorý vzniká ako kondenzát) sa môže použiť citát (imitácia predlohy). Môže ísť o kombináciu kondenzačného a *komplementarizujúceho* nadväzovania. Komplementarizujúca zložka môže dokonca byť dôležitejšia. V praxi má komplementarizujúcu rolu napríklad úvodná štúdia k bibliografickému dielu, textologické dodatky bibliografa v bibliografických textoch, poznámky bibliografa a pod.

Zaujímavé je aj *selektívne nadväzovanie*. Na myšlienke selektívneho nadväzovania je fakticky vybudovaný jeden zo základných princípov bibliografie vo vzťahu k dokumentom. Rozhodovanie o stupni selektivity súvisí v bibliografii s úrovňami bibliografického popisu a vyhotovenia celého záznamu o dokumente. Pojem úrovni bibliografického popisu sa zaviedol kvôli jednoznačnejšiemu určeniu typu záznamov. Záznam o dokumente môže byť vyhotovený na *analytickej*, *monografickej* a *súbornej úrovni*. Ak sa z dokumentu, napríklad z časopisu robí záznam o článku, ide o analytickú úroveň. Ak sa tvorí záznam o jednej samostatnej knihe ako celku, ide o monografickú úroveň.

Aspekty spôsobu medzitextového nadväzovania sa môžu využiť pri typológii bibliografických textov.

Bibliograf sa usiluje pri tvorbe záznamu a jeho obsahovocharakterizačných zložkách (abstrakt, heslá, indexy...) čo najplnšie zachytiť *medzitextový invariant*. Prísne sa zameriava na *tematickú stránku* textu, na *tematické prvky* a ich popis alebo reprodukciu (názvy, titulky, ilustrácie, tabuľky...). Bibliografický text je výrazovo jednostrannejší, chudobnejší ako dokument. V metatexte sa na popis dokumentu používajú prakticky výlučne len výrazové kategórie na ramene *ikonickosť -pojmovosť*. V metatexte sa znižuje redundancia dokumentu, odstraňujú sa šumy a nadbytočné prvky, ktoré sa nehodia na obsahovú charakteristiku dokumentu. V metatexte sa uplatňujú jazykové prostriedky, ktoré sú základom týchto výrazových kategórií: *tematickosť*, *analytickosť*, *determinatívnosť*, *štruktúrnosť*, *konzekventnosť*, *kompaktnosť*, *textovosť* (menej *súvislosť*), *autosémickosť*, *faktickosť*, *rezervovanosť*, *terminologickosť*, *odbornosť*, *abstraktnosť*, *deduktívnosť*, *formalizácia*. Z iných ramien výrazovej sústavy by to mohli byť hlavne kategórie *oznam*, *afirmatívnosť* a *zdržanlivosť*. V niektorých bibliografických textoch môže ísť aj o *hodnotenie*, *výzvu* a *sociolekt*.

4.2.3.6 Percipient (pc), dekódovanie (dk1)

Percipient (PC) je subjekt, ktorý vykonáva bibliografický prieskum a používa bibliografický text.

Bibliografický text sa dostáva dostáva jednotlivo (záznam) alebo v súbore záznamov (súpis, súbor, dokument) k používateľovi, ktorý sa po *dekódovaní* významov záznamu (DK2), po zhodnotení informatívnosti, relevantnosti a pertinentnosti obsiahnutých informácií rozhodne získať alebo nezískať text pramenného dokumentu, alebo sa uspokojí s informáciami a poznatkami, ktoré nesie samotný bibliografický text. Takto, okľukou, sa používateľ

bibliografického systému alebo bibliografickej služby dostane k tomu výseku *odrazenej* komunikovateľnej reality (UX), objektívnej skutočnosti, obrazu sveta, ktorú podávateľ, autor (EX) pramenného dokumentu zobrazil v texte viac alebo menej pôvodným spôsobom. Expedienta (EX) sme nezačlenili priamo do modelu so základnými prvkami a procesmi bibliografickej komunikácie, nakoľko tento sa realizuje v texte (PT) uplatnením svojho skúsenostného komplexu. Autor dokumentu je prítomný v bibliografickej komunikácii cez text (prototext).

Bibliografickú komunikáciu môžeme vidieť ako lineárne zreťazenie prvkov a procesov. Obsahuje: prototext (PT), dekódovanie (DK1), bibliograf (B), ktorý je súčasne percipientom i expedientom (PC1+EX1, kódovanie (K1), metatext (MT) - dekódovanie (DK2), percipient (PC).

.... PT → DK1 → (B) PC1+EX1 → K1 → MT → DK2 → PC

Obrázok 12 Lineárne zobrazenie bibliografickej komunikácie

Po počiatočnej neurčitej situácii máme teraz k dispozícii zjednodušený obraz bibliografie ako homogénnej štruktúry, ktorá je dynamizovaná v procese bibliografickej komunikácie.

4.3 Príjem a spracovanie informácií

“Človek prijíma z vonkajšieho prostredia veľké množstvo informácií (10^9 bit.s⁻¹). Lenže iba malá časť z tohto množstva vstupuje do vedomia človeka (10^1 - 10^2 bit.s⁻¹). Zostatok sa spracúva podvedome, alebo sa vôbec nevyužíja. Dôležité, zaujímavé informácie sa totiž do vedomia vyberajú pri starostlivom “pátraní” a počúvaní. Na druhej strane človek vydáva prostredníctvom reči a mimiky do okolia informácie v množstve asi 10^7 bit.s⁻¹.”

Bit je jednotka informačného obsahu, bit.s⁻¹ je jednotka toku informácie. Jedno tlačené písmeno má asi 4,5 bitov. Jedna strana knihy 1 000 bitov. Ak prečítame stránku za 20 sekúnd, príjmem 1 000/20 = 50 bit.s⁻¹. Televízny obraz prenáša viac ako 10^6 bit.s⁻¹.” (Silbernagl, 1993, s. 247).

Fyziologické aspekty príjmu a spracovania informácií sú pravdepodobne dôležitým faktorom pôsobiacim v bibliografickom prieskume a v informačnom prieskume vôbec. Pochopová kapacita človeka je organickou zložkou jeho tzv. skúsenostného komplexu. Pravdepodobne existujú *fyziologické* prahové hodnoty, ktoré rozhodujú o tom, prečo používateľ reaguje na odozvu informačného systému určitým spôsobom. Ak systém oznámi, že na určitú prieskumovú požiadavku existuje 10 000 relevantných odkazov, pravdepodobne sú to aj fyziologické zákonitosti, ktoré rozhodujú o tom, že sa používateľ rozhodne prieskumovými nástrojmi, napr. pomocou booleovských operátorov, zúžiť prieskum na fyziologicky prijateľnú mieru.

Predpokladajme, že spomenutých 10 000 odkazov, ktoré dostaneme ako výsledok bibliografického prieskumu, predstavuje vlastne 10 000 záznamov, z ktorých každý má 500 znakov. Znamená to 5 000 000 znakov, čiže asi 5 000 strán. To predstavuje 22 500 000 bitov, ak predpokladáme, že jeden znak má 4,5 bitu. Ak používateľ prečíta jednu stranu, na ktorej sú dva záznamy po 500 znakoch za 20 sekúnd, bude čítať asi 100 000 sekúnd. To je asi 1666,6 minút teda si 27,7 hodín. Prakticky to znamená, že na preštudovanie obsahu poskytnutých záznamov by potreboval viac ako tri dni po osem hodín, počas ktorých by nerobil nič iné. V skutočnosti by na zbežné osvojenie si daného objemu informácií potreboval minimálne jeden týždeň. V danom momente pochopiteľne funguje viac ďalších faktorov, ako je napríklad čas, ktorým disponuje subjekt na daný účel, dôležitosť úlohy pre používateľa a pod.

Silbernagl, Stefan - Despopoulos, Agamemnon. 1993. Atlas fyziologie člověka. 2. vyd. Praha : Grada, Avicenum, 1993.

4.4 Bibliografická komunikácia z aspektu teórie textu

Teória textu, hypersyntax, je založená na zistení, že v komunikácii nie sú rozhodujúce nižšie jazykové roviny, ako je fonéma, slovo, veta, ale vyšší jazykový znak, ktorý sa nazýva *text*. V teórii textu sa skúmajú nadvetné jednotky, tzv. nadvetná syntax, inak nazývaná aj hypersyntax. Pri syntaktickej analýze textu sa vychádza z tézy, že text nie je len mechanickým súčtom viet (S), čiže (S + S + S ...), ale že sú dôležité aj textové konektory, spájacie prvky medzi vetami (*preto*, *v dôsledku toho*..., zámená a pod.). V texte je napokon dôležité aj tzv. kontextové členenie výpoveda alebo funkčná perspektíva vety. Ide teda o zásadu, že v každej vete je východisko, *téma* (o čom sa hovorí) a jadro, *réma* (čo sa hovorí). *Statické* analýzy textu, ktoré nebrali do úvahy spôsob vzniku textu, vzťah prijímateľa k textu a pod. boli rozšírené o metódy dynamické, ktoré sa zameriavajú aj vzťahy textu s okolím. (Horecký, 1978, s. 86). Ďalšie bádania smerovali k rozpracovaniu teórie textu z aspektu komunikácie.

František Miko rozpracoval rozdiely medzi *jazykovou* stránkou textu a jeho *tematickou* stránkou. *Téma* je vyšším plánom textu, ktorý je vyjadrením skúsenostného komplexu a komunikačného postoja. Táto myšlienka je zaujímavá tým, že zachytáva rozdiely medzi jazykovou sémantikou a témou. V jazykovej sémantike ide o lineárne reťazenie lexikálnych sém, medzi ktorými existujú gramatické vzťahy. Sú to, jednoduchšie povedané, vety v ktorých sa uplatňujú podľa gramatických pravidiel napríklad isté syntaktické prostriedky a morfológické pravidlá. Medzi vetami potom existujú vnútrotextové vzťahy. Jazykové prostriedky sa hromadia lineárne. Téma sa pritom nestráca, ale hromadí sa, narastá. Zaujímavé je, že čitateľ si zapamätáva to, čo sa viaže k téme, teda to, o čom sa v texte hovorí. To, čo je obsahom dokumentu. (Žilka, 1995, s. 12). Záujem čitateľa a používateľa bibliografie sa tiež viaže na obsah, predmet, a nie na jednotlivé vety textu osve.

Predmetom záujmu je teda vyšší *tematický plán textu* a nie jeho jazyková podstata. Bibliograf, najmä pri vypracovaní obsahovej charakteristiky dokumentu, napríklad *abstraktu* alebo pri *indexovaní* sa potom primárne orientuje na tie časti textu, ktoré obsah, tému daného dokumentu vyjadrujú najsilnejšie. Pritom používa jazykové prostriedky tak, aby zachytil len tému a základné vzťahy. Linearita jazyka je pritom deštruovaná.

V teórii textu je dôležitý poznatok, že text nie je len sledom jazykových jednotiek (viet, slov ...), ale aj sledom motívov. Text, jazykovednou terminológiou prehovor, jazykový prejav, je aj tematickou jednotkou. Je to homogénna štruktúra, ktorá je predmetom teórie textu.

Téma je v texte realizovaná pomocou jazyka. Bez jazykovej realizácie témy je len nere realizovaný skúsenostný komplex. Bez jazykovej realizácie témy nie je možná jazyková komunikácia. Lexikálne prostriedky sa vo vete volia tak, že zodpovedajú skúsenostnému komplexu tvorca textu a jeho komunikačnému postoju a autorskému zámeru. Keď autor vyberie určité motívy, jazyk mu poslúži lexikálnymi a gramatickými prostriedkami.

Na vyššej ako vetnej úrovni sa text člení na kapitoly, odseky, pododseky, odstavce alebo na podobné textové celky. V prípade písomných textov je to takzvané horizontálne členenie textu. Členenie textu má z hľadiska bibliografie, najmä obsahovej charakteristiky, osobitný význam. Členenie na odstavce, odseky, pododseky, kapitoly alebo vyššie celky vyjadruje, ako autor koncipoval text, ako sa zmocňoval témy. Časti textu ukazujú, čo je dôležitejšie a čo menej dôležité. V odborných písomných textoch sa dokonca odporúča, aby určité časti štruktúry textu mali svoje formálne označenie, napríklad číslami (1, 1.1, 1.1.1, 1.1.2 ...). Ide tu o určitý spôsob hierarchizácie textu a o spôsob formalizácie, ktorý uľahčuje čítanie textu a sprehľadňuje ho.

Horecký, Ján. 1978. *Základy jazykovedy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

Žilka, Tibor. 1995. *Text a posttext : Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995.

4.4.1 Štruktúra bibliografického textu

Bibliografické texty majú svoju špecifickú štruktúru, ktorá sa tvorí podľa špeciálnych odborných pravidiel.

Bibliografický text z *hľadiska vzniku* môže byť:

- prebratý z dokumentu, napr. titulný list, tiráž, titulok, ...
- prebratý a odvodený od textu dokumentu, napr. z predhovoru, záveru, hlavného textu ...
- prebratý a odvodený z iných prameňov a pomôcok, napr. z encyklopédií, slovníkov, tezaurův ...
- fixovaný v texte dokumentu vo forme prístupových výrazov, napr. hypertextové prvky, META-prvky ...

Z *hľadiska kompozície* môže byť bibliografický text:

- jednotkový, napr. bibliografický záznam
- zložený, napr. množina bibliografických, strojom alebo okom čitateľných záznamov
- vnorený, napr. META-prvky, hypertextové prvky, TEI ...
- samostatný, napr. bibliografický záznam,
- nesamostatný, napr. názov dokumentu, údaj o počte strán a pod.

Štruktúrou metainformácií v texte sa dávnejšie zaoberá na Slovensku M. Cigánik (1979)⁷², (1989)⁷³, (1991). Ide o zaujímavé koncepcie, hoci sa autorovi zatiaľ nepodarilo preukázať ich význam pre prax. Snaží sa identifikovať štruktúru metainformácie v texte. Pokúša sa vytvoriť asociačný tezaurus automatizovane použitím vlastného metainformačného postupu (1997)⁷⁴. V citovanej práci z roku 1997 sa zameriava okrem iného aj na tzv. metainformačný modely (MIM) textu. Ako jeden typ metainformačného modelu spomína bibliografický systém, presnejšie text. Domnieva sa, že metainformačný model môže pokryť i tzv. metaznalosti. V prípade redukcie pre bibliografický systém uvádza takýto tvar:

MIMb = X (P) □ D

Formulácia vyjadruje známu skutočnosť, že dokument, resp. informačné zdroje X sú charakterizované bibliografickým popisom P a začlenené do domén D. Mýlne tvrdí, že medzinárodnou normou bibliografického opisu je SGML. Asi má na mysli štandardy ISBD. Ďalej sa zaoberá možnosťami obohatenia metainformácií o metaznalosti, pričom demonštruje svoj prístup na príkladoch z anglického jazyka.

Ukazuje sa, že dlhoročná teoretická odvaha autora nepomáha vyriešiť metodologickú dilemu tzv. obohacovania metainformácií o metaznalosti. Touto dilemou je, či je principiálne možné k implicitným autorským textom na úrovni vetu a jednotlivého textu pridávať automaticky *dodatočné* významy z metaúrovne. V tejto otázke sa skôr prikláňame k ceste, ktorá je založená na lingvisticky kompetentnej analýze štruktúry textu, ktorú reprezentuje napríklad koncepcia TEI.

Inak, pre naše podmienky by bolo popri metateoretických koncepciách účelné osvojiť si *štandardné* aplikácie počítačovej lingvistiky v oblasti dokumentácie a textových procesorov. Máme na mysli absenciu tezaurův, heslárov, kódovníkov ako aj slovníkov či tezaurův, ktoré by napríklad v štandardnom textovom procesore MS Word umožnili robiť automatickú jazykovú kontrolu alebo umožnili značkovanie editovaním textov aplikovaním SGML.

Cigánik, Marek. 1979. *Informačné systémy vo vede, technike a ekonomike*. Bratislava : Alfa, 1979.

Cigánik, Marek, 1989. *Automatizované spracovanie textových informácií*. Bratislava : Alfa, 1989.

Cigánik, Marek. 1991. Od dátových systémov k znalostným systémom. In: *Knižnice a vedecké informácie*, roč. 23, 1991, č. 1, s. 1-8.

Cigánik, Marek. 1997. Pred koordináciou a kooperáciou informačných systémov. In: *Knižnice a informácie*, roč. 29, 1997, č. 10, s. 389-396.

Autor sa mýlne domnieva, že bibliografický opis je daný medzinárodnou normou v jazyku SGML, hoci v skutočnosti ide o štandardy ISBD a formáty MARC.

4.4.2 Funkcie bibliografického textu

Bibliografické texty majú svoje špecifické *funkcie*, ktorými sa odlišujú od iných typov textov. Bibliografické texty vytvárajú zložitý systém špecifického druhu informatických textov. Podľa vlastností samotných textov a ich používateľského určenia môžeme identifikovať *funkcie bibliografických textov*:

Substitučná funkcia. Bibliografický text je náhradou, substituentom dokumentu, na základe ktorého vznikol. V závislosti na rozsahu bibliografického spracovania je dokument fyzicky a semioticky nahradený bibliografickým textom, ktorý môže dokument do určitej miery zastupovať v určitých komunikačných situáciách. Napríklad je to bibliografický záznam o dokumente v katalógu knižnice, záznam o dokumente v informačnom časopise alebo elektronickej báze údajov, kde je súčasťou záznamu abstrakt a pod.

Systematizačná funkcia. Podstata tejto funkcie sa viaže na najzákladnejšie funkcie bibliografie ako vednej disciplíny a praktickej činnosti. V porovnaní s relatívne chaotickou a neusporiadanou množinou dokumentov v univerze prototextov sa v procese bibliografického spracovania vytvárajú záznamy, ktoré sú odrazovo-semiotickými ekvivalentami dokumentov, avšak na rozdiel od dokumentov nesú tieto záznamy klasifikačné znaky, indexy a kódy, prostredníctvom ktorých sa záznamy o dokumentoch dajú usporiadať do určitých skupín. Takto sa svet dokumentov stáva prehľadnejším prostredníctvom bibliografických textov. Nástrojom systematizácie je klasifikačné tabuľky a schémy, ako je napríklad Medzinárodné desiatinné triedenie, Deweyho triedenie, tezaury, kódovníky, slovníky a pod. Táto funkcia má úzky praktický význam. Uľahčuje prácu s bibliografickými textami a uľahčuje dostupnosť dokumentov. Usporiadanosť bibliografických textov je vyjadreným, zaznamenaným, realizovaným odrazom mnohotvárnosti univerza dokumentov a súčasne silou, spolupodmieňujúcou ďalšie poznávanie a hlbšiu diferenciáciu poznávania.

Informačná funkcia. Informačná funkcia bibliografických textov sa realizuje v procese bibliografickej komunikácie a spočíva v prenose a transformácii informácie nachádzajúcej sa v dokumente používateľovi. Informačná funkcia bibliografického textu sa viaže na bibliografické údaje, konkrétne na textové hodnoty, zaznamenané v logickej štruktúre záznamu, ako sú polia, podpolia, kódované informácie, obsahovocharakterizačné prvky, klasifikačné znaky, indexy a pod. Informačnú funkciu majú aj bibliografické prvky vnorené a zámerne označené ako prístupové výrazy v dokumentoch mimo bibliografie.

Registračná funkcia. Význam registračnej funkcie spočíva v tom, že bibliografický text registruje, zaznamenáva fakt existencie dokumentu na takej úrovni, ktorá je dostatočná na jeho vyhľadanie a získanie. Napríklad bibliografický odkaz, kníhkupecký záznam.

Propagačná funkcia. Bibliografické texty môžu plniť vo vzťahu k univerzu dokumentov propagačnú funkciu. Táto funkcia má dve stránky. Jednak sa môže realizovať cez špeciálne bibliografické texty, ako je napríklad odporúčajúca bibliografia, vydavateľská bibliografia, odporúčajúca anotácia, alebo sa uplatňuje priamo v komunikačnom postoji, v komunikačnej stratégii konkrétnych bibliograficko-informačných systémov, cez kritériá výberu dokumentov na spracovania. Tejto stratégii potom môže byť podriadená aj kompozícia a úprava bibliografických textov. Napríklad služba LISA vyberá a zverejňuje záznamy o určitých vybraných dokumentoch (seriálových publikáciách) a keďže výber je kvalifikovaný a relatívne reprezentatívny, možno tieto texty považovať aj za *odporúčajúce*.

Receptívna funkcia. Podstata tejto funkcie spočíva v tom, že bibliografický text poskytuje používateľovi návod na príjem informácií a poznatkov obsiahnutých v dokumentoch. Receptívnosť sa uplatňuje najmä v súborných informatických textoch, ako sú napríklad bibliografické súpisy. Napríklad bibliografická štúdia ako prostriedok bibliografickej interpretácie určitého bibliografického materiálu, metodické poznámky, metodický úvod, návody na používanie záznamov, registrov, rozborové, komparačné, výhľadové a prehľadové štúdie, ktoré vychádzajú z rozsiahleho bibliografického prieskumu a naznačujú spôsob a dôvody prístupu k dokumentom a tým vlastne pripravujú používateľa na určité spôsoby percepcie. Cieľom informatického receptného návodu je získať používateľa pre bibliografickú komunikáciu.

Poznávacia funkcia. Vysvetlenie tejto funkcie si vyžaduje rozdeliť bibliografické texty na jednotkové a množinové (súborné). Nakoľko máme dočinenia s poznávacou funkciou vo filozofickom zmysle slova, treba do vysvetlenia zahrnúť nielen vzťah dokument - bibliografický text, ale aj mimotextovú realitu, svet. Konečným a hlavným zmyslom bibliografickej komunikácie totiž nie je poznávanie dokumentov, ale poznávanie sveta, teda objektov a javov objektívnej reality, hoci aj nepriamo, skrz dokumenty. Zmysel využívania bibliografických textov ukazujúcich cestu k dokumentom alebo ich priamo nahrádzajúcich, nie je spravidla v samoúčelnom uspokojovaní *zvedavosti* používateľa. Aj dokumenty aj bibliografické texty mu slúžia ako nástroje poznávania a pretvárania sveta.

Jednotkové a súborné bibliografické texty majú rozdielnu poznávaciu hodnotu. Jednotkový bibliografický text, napríklad bibliografický záznam s abstraktom, registruje fakt, že dokument existuje a hovorí o jeho obsahu a forme. Niekedy samotný záznam postačuje ako informácia o dokumente. Avšak, bez ohľadu na to, či sa používateľ zastaví na čítaní záznamu o dokumente, alebo sa zoznámí s dokumentom, predsa vo vzťahu k realite, ktorá je odrazená v téme dokumentu, je determinovaný pohľadom autora. Akceptuje, alebo nie, autorovo videnie cez jednotlivý dokument. Tým netvrdíme, že jednotlivý dokument nemá poznávaciu hodnotu. Zdá sa však, že tá sa zreteľnejšie ukáže pri súborných bibliografických textoch.

Pri súborných bibliografických textoch, ako sú napríklad bibliografické bázy údajov alebo bibliografické súpisy nositeľmi informácií jednotlivé záznamy s bibliografickými údajmi. Záznamy sú však usporiadané systematicky, do skupín podľa predmetu, času alebo podľa iných kritérií. Práve tak množina neusporiadaných dokumentov po bibliografickom spracovaní nadobúda novú poznávaciu silu. Bibliografické súborný text akoby zatienilo poznávací význam jednotlivých podkladových dokumentov, záznamy o ktorých v novom kontexte nadobúdajú nový zmysel. Vo vzťahu k určitej komunikovanej realite (tému, predmetu) vzniká v bibliografickom texte nová kvalita, ktorá je vyššia v porovnaní s poznávacou silou jednotlivých dokumentov, ktoré boli základom na jeho vytvorenie. Syntetický asystematizovaný súborný bibliografický text sa stáva priamym nástrojom poznania určitého objektu alebo javu.

Priama poznávacia funkcia bibliografického textu sa uplatní najmä v situáciách, kde sa používajú obsahovo bohaté texty, čo je napríklad v dokumentácii, špeciálnej bibliografii, abstraktových systémoch a službách. Pre ohraničenosť metód bibliografie sa bibliografický text automaticky nestáva vedecko-výskumným dielom. Je to produkt špecifickej bibliograficko-poznávacej aktivity.

4.4.3 Bibliografický údaj

Bibliografické údaje sú základnými stavebnými jednotkami bibliografického popisu a v zásade slúžia na jednoznačnú *identifikáciu* dokumentu, poskytujú základné informácie o jeho existencii, obsahu prípadne stanovujú jeho miesto v systéme dokumentov a poznatkov.

Bibliografické údaje sú usporiadané logicky v bibliografickom popise v rámci bibliografického záznamu, ktorý môže obsahovať aj ďalšie údaje a ktorý zastupuje dokument alebo dokumenty v rozličných komunikačných situáciách.

Informatizácia knižníc, bibliografie a dokumentácie si vyžiadala dôkladnejšiu analýzu bibliografických údajov, ktoré sú fakticky základné, najmenšie elementy príslušných systémov. Postupne sa vykryštalizovali tieto hlavné funkčné skupiny bibliografických údajov:

- *názvové údaje* (názov, súbežný názov názov...),
- *mená osôb spojených s tvorbou diela* (autor, umelec, kartografická agentúra...),
- *relačné údaje, ktoré popisujú hierarchické a iné vzťahy medzi dokumentmi* (vzťah článku a základného dokumentu, čísla periodických publikácií, sprievodné dokumenty, vzťah daného vydania k predchádzajúcemu vydaniu...),
- *údaje vyjadrujúce intelektuálny obsah* (predmetové heslo, anotácia, resumé...),
- *mená osôb alebo pôvodcov spojených s výrobou diela ako s fyzickou jednotkou* (vydavateľ, tlačiar...),
- *údaje o forme a charaktere dokumentu* (bibliografia, novela...),
- *údaje o spôsobe výrazu a komunikácie* (obrazová, slovná...),

- *údaje popisujúce fyzikálne vlastnosti a zložky dokumentu* (mapa, film, rozmery, počet zväzkov alebo častí, potrebné technické informácie...),
- *dodatkové údaje*, ktoré pridáva bibliografická alebo iná agentúra v záujme identifikácie alebo registrácie (ISBN, kľúčový názov...).

V praxi je pomerne ťažké odčleniť bibliografické údaje v pravom zmysle slova (názov, autor, bibliografická adresa...) od údajov, ktoré sa do záznamu o diele pridávajú v procese spracovania dokumentu (kľúčový názov, MDT) a slúžia k zvýšeniu efektívnosti bibliografickej komunikácie. Vyššie uvedené skupiny príbuzných bibliografických údajov tvoria v komunikačných formátoch a normách bibliografického popisu *bloky, polia a podpolia*.

Nedá sa jednoznačne povedať, či všetky údaje majú rovnaký význam. Konvenčne sa za *podstatné údaje* považuje *názov, autor a údaje o obsahu* a za sekundárne také údaje, ako napr. údaj o počte strán, väzbe atď. Pravda, niekedy môže mať sekundárny údaj (o ilustrácii, cene, rozmeroch...) väčší alebo menší význam. Pre antikvára môže mať údaj o roku vydania a cene väčší význam než meno autora alebo názov. Iný používateľ môže mať napríklad záujem zhromaždiť informácie o všetkých knihách, ktoré sú viazané v ľudskej koži (Cutter, 1904). Význam bibliografických údajov teda možno posudzovať z hľadiska "subjektívno-situačného" či pragmatického. To je však ich menej významný funkčný príznak. Bibliografia ako oblasť výskumnej a praktickej činnosti a ako každá iná veda používa objektívne postupy a metódy. Dôležitejší je objektívny charakter bibliografických údajov. Spočíva v tom, že tieto údaje objektívne, vecne, pravdivo, podľa štandardných pravidiel a z hľadiska spracovateľa korektne a indiferentne odrážajú určité fyzické charakteristiky určitého typu dokumentu. Existujú údaje, ktoré sú spoločné pre niekoľko typov dokumentov (názov, údaje o intelektuálnej zodpovednosti, bibliografická adresa a pod.), a údaje, ktoré sa viažu iba na niektoré typy dokumentov (mierka - pri geografických materiáloch, dĺžka trvania nahrávky - pri hudobných nahrávkach a pod.).

4.4.4 Bibliografický popis

Bibliografický popis je základným stavebným prvkom bibliografického záznamu. Niekedy sa nesprávne stotožňuje s bibliografickým záznamom alebo sa zvyrazňuje len jeho identifikačná funkcia (identifikačný popis).

Podľa výkladu v ISBD sa pod pojmom bibliografický popis *rozumie súbor bibliografických údajov, ktoré popisujú a identifikujú dokument*. ISBD odporúča, aby bibliografické údaje boli v bibliografickom popise usporiadané do oblastí (area), ktoré sa niekedy nazývajú aj polia. (V STN 01 0195 sa tento pojem, žiaľ, nepoužíva). Oblasti sú vlastne skupiny príbuzných údajov bibliografického popisu. Bibliografické údaje v týchto oblastiach predstavujú vlastný obsah bibliografického popisu a hlavnú časť bibliografického záznamu.

Medzinárodné štandardy pre bibliografický popis špecifikujú pravidlá pre popis a identifikáciu dokumentov všeobecne (ISBD(G)), monografií (ISBD(M)), seriálových publikácií (ISBD(S)), starých tlačí (ISBD(A)), hudobnín (ISBD(PM)), počítačových súborov (ISBD(CF)), kartografických materiálov (ISBD(CM)), článkov (ISBD(CP))

Normy ISBD (a)určujú bibliografické údaje, (b) určujú poradie bibliografických údajov v bibliografickom popise a (c) špecifikujú systém interpunkcie v bibliografickom popise.

Ustanovenia noriem ISBD sa v prvom rade týkajú záznamov v tlačенých katalógoch, záznamov v bibliografiách a bibliografických záznamov vo všetkých druhoch bibliografických príručiek. Pre účely počítačového spracovania sú údaje bibliografického popisu zahrnuté do formátu typu MARC, ktorý sa používa v knihovníctve a bibliografii. Štandardy ISBD a napr. formát UNIMARC tvoria prepojený systém, pričom UNIMARC umožňuje vstup a ISBD určujú tvoria logickú štruktúru formátu a upravujú výstup z počítačového spracovania.

Každá čiastková norma ISBD obsahuje pravidlá popisu určitého typu dokumentu alebo kategórií dokumentov. Žiadna z nich by sa nemala používať iba izolovane. Napríklad katalogizátor spracúvajúci monografiu podľa ISBD(M) môže pri popise použiť aj iné normy ISBD. Normy ISBD sa vzťahujú na súčasné dokumenty. Pre staré tlače existuje norma ISBD(A).

Cutter, C. A. 1904. *Rules for a dictionary catalog*. 4th ed, rewritten. Washington : Government Printing Office, 1904.

Hlavným *poslaním noriem ISBD* je uľahčiť medzinárodnú výmenu bibliografických informácií. Tento zámer predpokladá:

- urobiť záznamy z rôznych prameňov tak, aby ich bolo možné vymieňať, aby záznamy vytvorené v jednej krajine bolo možné zaradiť do knižničných katalógov alebo bibliografií v inej krajine;
- napomôcť porozumeniu záznamov vzhľadom na jazykové bariéry tak, aby záznamy, ktoré boli vytvorené pre používateľov v ich jazyku, mohli byť zrozumiteľné pre používateľov v inom jazyku;
- uľahčiť konverziu bibliografických údajov do strojom čitateľnej formy.

Normy ISBD poskytujú dostatok možností na dôkladný bibliografický popis.

V praxi knižníc je dôležitou otázkou úroveň podrobnosti bibliografického popisu. (Lambrecht, 1992). V tomto smere sa uplatňujú tieto všeobecné zásady:

- Knižnica popisuje dokument podľa svojich potrieb. Môže vytvoriť veľmi stručný, stredný alebo vyčerpávajúci bibliografický popis dokumentu. Neexistujú záväzné národné alebo medzinárodné pravidlá, ktoré by striktné vyžadovali určitú jednotnú úroveň podrobnosti bibliografického popisu v praxi.
- V praxi sa spravidla rešpektuje odporúčanie Medzinárodného štandardného bibliografického popisu (ISBD), podľa ktorého národné bibliografické agentúry vytvárajú úplný (vyčerpávajúci, autoritatívny) bibliografický popis. Pri počítačovom spracovaní to znamená, že na vstupe sa zaznamenajú a do príslušných polí a podpolí napr. podľa UNIMARCu sa zapíšu všetky bibliografické údaje, ktoré sa vyskytujú v dokumente na predpísaných miestach (predpísaný zdroj bibliografického popisu) alebo na iných miestach dokumentu, prípadne mimo dokumentu.
- Pokiaľ knižnica (vedecká, špeciálna, verejná a pod.) kooperuje s národnou bibliografickou agentúrou (s národnou knižnicou) pri vytváraní záznamov pre národnú bibliografiu alebo pre súborný katalóg, odporúča sa, aby podobne ako národná bibliografická agentúra, vyhotovila úplný (vyčerpávajúci, autoritatívny) bibliografický popis.
- Ostatné knižnice vytvárajú bibliografický popis podľa svojich potrieb v súlade s ISBD, resp. podľa národných katalogizačných pravidiel.
- Podľa podrobnosti sa vyhotovuje bibliografický popis na troch úrovniach:
prvá úroveň - minimálny bibliografický popis
druhá úroveň - stredný bibliografický popis
tretia úroveň - maximálny bibliografický popis

4.4.4.1 Údaje bibliografického popisu v ISBD(G)

4.4.4.2 Minimálny bibliografický popis

Tabuľka 3 Minimálny bibliografický popis

Názov údajá UNIMARC	Kapitola ISBD	Povinnosť UNIMARC
Hlavný názov	1.1	povinný údaj 200\$a
Súbežný názov	1.3	povinný údaj 200\$d
Podnázov a doplnky k názvu	1.4	povinný údaj 200\$e
Prvý údaj o pôvodcovi (zodpovednosti)	1.5	povinný údaj 200\$f
Údaj o vydaní	2.1	povinný údaj 205\$a
Ďalšie údaje o vydaní	2.4	povinný údaj 205\$b
Miesto vydania, distribúcie, atď.	4.1	povinný údaj 210\$a
Meno vydavateľa, distributéra, atď.	4.2	povinný údaj 210\$c
Dátum vydania, distribúcie atď.	4.4	povinný údaj 210\$d
Špecifické označenie typu dokumentu - Rozsah	5.1	povinný údaj 215\$a
Názov edície	6.1	povinný údaj 225\$a
Číslovanie zväzku	6.6	povinný údaj 225\$v
Medzinárodné štandardné číslo knihy (ISBN)	8.1	povinný údaj 010\$a

Schéma minimálneho bibliografického popisu podľa ISBD:

Poznámky: *Hviezdička označuje opakovateľné údaje.*

Kurzíva symbolizuje nepovinné údaje.

Poradie údajov a predpísaná interpunkcia pred údajmi sú záväzné.

Hlavný názov = *Súbežný názov : *Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o pôvodcovi. - Údaj o vydaní, *Ďalšie údaje o vydaní. - Miesto vydania, distribúcie, atď. : *Meno vydavateľa, distributéra, atď., Dátum vydania, distribúcie atď. - Rozsah. - (Názov edície ; Číslovanie zväzku). - Medzinárodné štandardné číslo

V schéme sú len údaje, ktoré sú odporúčané ISBD ako povinné pre minimálnu úroveň bibliografického popisu. Údaje sa zaznamenávajú vtedy, ak sa nachádzajú v predpísanom zdroji popisu v dokumente alebo ak ich spracovateľ zistí z iných zdrojov. V dokumente sa napríklad nemusí nachádzať Podnázov..., Ďalšie údaje o vydaní, údaje o edícii alebo Medzinárodné štandardné číslo. Ak informácie chýbajú v dokumente, alebo nie sú inak zistiteľné, nebudú ani v bibliografickom popise.

4.4.4.3 Stredný bibliografický popis

Tabuľka B Stredný bibliografický popis

Názov údajá UNIMARC	Kapitola ISBD	Povinnosť UNIMARC
Medzinárodné štandardné číslo knihy (ISBN)	8.1	povinný údaj 010\$a
Hlavný názov	1.1	povinný údaj 200\$a
Súbežný názov	1.3	povinný údaj 200\$d
Podnázov a doplnky k názvu	1.4	povinný údaj 200\$e
Prvý údaj o pôvodcovi (zodpovednosti)	1.5	povinný údaj 200\$f
Údaj o vydaní	2.1	povinný údaj 205\$a
Údaj o zodpovednosti za vydanie	2.3	voliteľný údaj 205\$f
Ďalšie údaje o vydaní	2.4	povinný údaj 205\$b
Ďalší údaj zodpovednosti za vydanie	2.5	voliteľný údaj 205\$g
Miesto vydania, distribúcie, atď.	4.1	povinný údaj 210\$a
Meno vydavateľa, distributéra, atď.	4.2	povinný údaj 210\$c
Dátum vydania, distribúcie atď.	4.4	povinný údaj 210\$d
Špecifické označenie typu dokumentu - Rozsah	5.1	povinný údaj 215\$a
Ďalšie fyzické detaily - Ilustrácie	5.2	voliteľný údaj 215\$c
Rozmery	5.3	voliteľný údaj 215\$d
Názov edície	6.1	povinný údaj 225\$a
Súbežný názov edície	6.2	voliteľný údaj 225\$d
Údaje o zodpovednosti (pôvodcovstve)	6.4	voliteľný údaj 225\$f
ISSN edície	6.5	voliteľný údaj 225\$x
Číslovanie zväzku	6.6	povinný údaj 225\$v

Schéma stredného bibliografického popisu podľa ISBD

Poznámky: *Poradie údajov a predpísaná interpunkcia sú záväzné.*
V schéme sú údaje, ktoré sú odporúčané ISBD ako povinné a voliteľné pre minimálnu úroveň bibliografického popisu.

Hlavný názov = Súbežný názov : Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o pôvodcovi. -
Údaj o vydaní / Údaj o zodpovednosti za vydanie, Ďalšie údaje o vydaní / Ďalší údaj
zodpovednosti za vydanie. - Miesto vydania, distribúcie, atď. : Meno vydavateľa, distributéra,
atď., Dátum vydania, distribúcie atď. - Rozsah : Ilustrácie ; Rozmery. - (Názov edície =
Súbežný názov edície / Údaje o zodpovednosti, ISSN edície ; Číslovanie zväzku). -
Poznámky. - Medzinárodné štandardné číslo

4.4.4.4 Maximálny bibliografický popis

Bibliografický popis tretej úrovne obsahuje všetky údaje, ktoré pre určitý druh dokumentu predpisujú katalogizačné pravidlá, resp. špecializované štandardy ISBD a ktoré sú aplikovateľné na popisovanú jednotku.

Pre monografické publikácie (čiže pre knihy a podobné popisované jednotky) by sa použili pri vstupnom spracovaní všetky údaje, ktoré sú uvedené v ISBD(M).

Schéma maximálneho bibliografického popisu podľa ISBD

Poznámky: *Hviezdička (*) označuje opakovateľné údaje.*

Kurzíva symbolizuje nepovinné údaje.

Poradie údajov a predpísaná interpunkcia pred údajmi sú záväzné.

Hlavný názov [Všeobecné označenie typu dokumentu] = Súbežný názov : Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o zodpovednosti ; *Ďalší údaj o zodpovednosti. - Údaj o vydaní = *Súbežný údaj o vydaní / Prvý údaj o zodpovednosti za vydanie ; *Ďalší údaj o zodpovednosti za vydanie, *Ďalší údaj o vydaní / Prvý údaj o zodpovednosti vo vzťahu k ďalším údajom o vydaní ; *Ďalší údaj o zodpovednosti vo vzťahu k ďalším údajom o vydaní. - Pole pre určité typy dokumentov. - Prvé miesto vydania, distribúcie atď. ; *Ďalšie miesto vydania, distribúcie atď. : *Meno vydavateľa, distribútora atď. [*Údaj o funkcii vydavateľa, distribútora atď.]), Dátum vydania, distribúcie atď. (*Miesto výroby : *Meno výrobcu,) Dátum tlače. - Rozsah : Údaj o ilustráciách ; Rozmery + *Sprievodný materiál. - (Hlavný názov edície alebo podedície = *Súbežný názov edície alebo podedície : Doplnky k názvu edície alebo podedície / Prvý údaj so vzťahom k edícii alebo podedícii ; *Ďalší údaj so vzťahom k edícii alebo podedícii, ISSN edície alebo podedície ; Číslovanie vo vnútri edície alebo podedície). - Poznámky. - Štandardné číslo : Dostupnosť a/alebo cena

4.4.5 Bibliografický záznam

Bibliografický záznam je usporiadanou množinou bibliografických údajov a ďalších údajov, ktoré odrážajú formu a obsah dokumentu. Je to základný bibliografický text, ktorý má *deskriptívnu, identifikačnú, lokalizačnú, informačnú a substitučnú funkciu*. Čiže: popisuje dokument, identifikuje dokument, informuje o tom, kde sa nachádza dokument, podáva informáciu o jeho obsahu a zastupuje dokument (Katuščák, 1994). Bibliografický záznam je predmetom zvýšenej pozornosti medzinárodnej bibliografickej komunity (Bourne, 1992).

Obsah a forma bibliografických záznamov v praxi spravidla súvisí s účelom ich využívania alebo oblasťou aplikácie (Anderson, 1989).

Bibliografické záznamy sa aplikujú v týchto oblastiach:

1. *Produkcia autoritatívnych národných záznamov a národnej bibliografie*. International Conference on National Bibliographies v r. 1977 pripravila odporúčania IFLA *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, ktoré navrhujú zriadiť národnú bibliografickú agentúru, ktorá by bola zodpovedná za prípravu úplného autoritatívneho bibliografického záznamu v súlade s prijatými štandardmi.... Treba poznamenať, že táto požiadavka je všeobecne akceptovaná, avšak z rozličných príčin pri určitých kategóriách dokumentov niektoré národné bibliografické agentúry uplatňujú jednoduchšiu úroveň bibliografického popisu, alebo kladú väčší dôraz na prístupové výrazy.

2. *Tvorba bibliografických záznamov pre medzinárodnú výmenu*. Tieto záznamy môžu mať v porovnaní so záznamami používanými na národnej úrovni špecifickú formu (*International*, 1987). Záznamy pripravené podľa UNIMARCU (*Unimarc*, 1994) a ISBD môžu mať inú formu než záznamy pripravené podľa RM UNISIST, rozdielne povinné a odporúčané údaje a pod.

3. *Tvorba záznamov pre kooperačné systémy* (napr. OCLC).

4. *Záznamy pre individuálne knižnice*. Mnoho knižníc si tvorí vlastné záznamy, čo súvisí s ich vlastnými potrebami, tradíciami, kooperačnými vzťahmi, spôsobom doplňovania, katalogizácie, výpožičiek, atď. *Bibliografický záznam*, ktorý obsahuje okrem bibliografického popisu aj záhlavie, klasifikačný znak, predmetové heslá, signatúru a pod. a je určený pre katalóg určitej knižnice sa volá *katalogizačný záznam*. Katalogizačný záznam je funkčným variantom bibliografického záznamu.

5. *Záznamy pre sekundárne informačné služby*. Tieto záznamy tvorí mnoho knižníc, ale aj iných organizácií vrátane komerčných firiem. Mnohé z nich nepoužívajú také pravidlá a štandardy ako knižnice. Tvorja záznamy so zreteľom na charakter dokumentov a vlastné potreby.

6. *Záznamy pre online informačné systémy*. Tieto záznamy môžu mať svoje špecifiká vzhľadom na to, že sú v bázach údajov prístupné cez terminály a telekomunikačné prostriedky. Dôležitejšie než formálne usporiadanie údajov je v nich informačná stránka. Väčší dôraz je v nich na obsahové informácie, preto často obsahujú úplné abstrakty alebo dokonca úplné texty dokumentov a primerané nástroje vyhľadávania informácií.

7. *Záznamy pre knižný obchod*. Ich špecifickým znakom je, že môžu byť vytvorené pred vydaním dokumentu a zdôrazňujú údaje, ktoré sú podstatné z komerčného hľadiska - cena, obsah, dostupnosť, údaje dôležité pre spojenie s vydavateľom a pod.

Katuščák, Dušan. 1994. *Bibliografická komunikácia : Výmena bibliografických údajov*. - Bratislava : Slovenská technická knižnica - Centrum VTEI SR, 1994. 249 s.

Bourne, Ross. Ed. 1992. *Seminar on Bibliographic Records : Proceedings of the Seminar held in Stockholm, 15-16 August...* Muenchen, London, New York, Paris : IFLA UBCIM, Saur, 1992. 147 s.

Anderson, Dorothy. 1989. *Standard practices in the preparation of bibliographic records*. Paris, London, New York : IFLA UBCIM, Saur, 1989.

International transfers of national MARC records. Muenchen, London, New York, Paris : IFLA, Saur, 1987. 48 s.

UNIMARC manuál. Ed. Brian P. Holt, Sally H. Mc. Callum, A.B. Long ; Prekl. a ved. red. Dušan Katuščák. - Martin : Matica slovenská, 1994. 588 s.

Obsah bibliografického záznamu je určený katalogizačnými pravidlami. V súčasnosti mnohé národné katalogizačné pravidlá vychádzajú z Medzinárodných štandardov pre bibliografický popis IFLA UBCIM (ISBD).

V moderných knižničných a bibliografických systémoch, v ktorých sa vytvára záznam pomocou počítačov sa niekedy bibliografický záznam stotožňuje s počítačovým záznamom, ktorý obsahuje návestie, adresár, údaje bibliografického popisu, prístupové výrazy (záhlavia, heslá, klasifikačné znaky, vlastnícke údaje) a pod. V automatizovaných systémoch sa bibliografický záznam vytvára tak, že na vstupe sa údaje bibliografického popisu a niektoré údaje potrebné na počítačové spracovanie zapisujú vo forme, ktorá zodpovedá napr. štruktúre formátu UNIMARC. Na výstupe príslušný softver zabezpečí vytvorenie záznamu v štruktúre, ktorú požadujú napr. odporúčania ISBD a katalogizačné pravidlá. Takto vytvorený záznam sa môže zobraziť v tradičnej okom čitateľnej forme na papieri alebo sa použije na vytváranie súborov záznamov a báz bibliografických údajov.

Rozvoj informačnej technológie, nové nosiče informácií a požiadavky používateľov sa odrážajú v *zmenách obsahu* bibliografického záznamu. Dochádza k presunu ťažiska smerom *od deskriptívno-identifikačnej funkcie k funkcii informačnej*. A to dokonca do takej miery, že pôvodne dominantná identifikačná funkcia sa v niektorých prípadoch stáva sekundárnou. Ide napríklad o bibliografické záznamy v systémoch, ktoré pracujú s úplnými textami. Dominuje v nich úplný text dokumentu a tradičné údaje o zdroji sú v podstate marginálne. Pôvodné funkcie bibliografického popisu a záznamu - identifikovať dokument a umožniť jeho získanie v prípade úplných textov - sú oslabené. Táto situácia však nie je všeobecná a tradičné bibliografie a katalógy existujú často naďalej popri elektronických a iných katalógoch a bibliografických bázach údajov.

Norma STN 01 0195 definuje katalogizačný záznam ako "druh bibliografického záznamu" funkčne určený pre knižničné katalógy. V podstate zavádza do našej praxe princípy ISBD. Na rozdiel od ISBD však kodifikuje *bibliografický záznam*, a nielen *bibliografický popis*. Presnejšie: podľa názvu a preambuly (ale aj fakticky) kodifikuje bibliografický záznam a "rieši iba vytváranie a spôsob zápisu popisných údajov". Tento prístup považujeme za diskutabilný, pretože norma nemôže predvídať a vopred kodifikovať variéty aplikácií, a teda aj foriem bibliografického záznamu, čo je jej hlavný predmet. V praxi nie je ľahké kodifikovať formu *bibliografického záznamu* v sekundárnych informačných službách, v kníhkupeckej bibliografii a v rozličných organizáciách. Samotný pojem *bibliografický popis*, ktorý je nosným pojmom ISBD sa v STN 01 0195 nepoužíva. Nepoužíva priamo ani pojem "bibliografická úroveň" a pomerne striktné, nie celkom v súlade s praxou a možným vývojom, kodifikuje *úplný záznam* pre národnú bibliografiu. Uplatňuje odlišný prístup než ISBD, pokiaľ ide o štandardizáciu bibliografického popisu podľa *typov dokumentov*. V ISBD existujú samostatné normy bibliografického popisu pre *monografie, seriály, hudobniny* a pod. V STN sa tento princíp neuplatnil. Norma ďalej dáva prednosť termínu *popisný údaj*, ale aj iným termínom (názov, popisná jednotka, súpisné údaje, periodikum, autor a i.), ktoré korešpondujú s domácou katalogizačnou praxou a pravidlami z r. 1969. Jej hlavným predmetom je *bibliografický záznam* (základný záznam, záznam pre registrujúcu národnú bibliografiu a záznam pre špeciálne účely). Kodifikuje jeho štruktúru a schému. Schéma bibliografického záznamu obsahuje všetky oblasti kodifikované v súlade s ISBD vrátane interpunkcie. Mimo toho obsah bibliografického záznamu tvoria tieto údaje:

1. Notáčny znak selekčného jazyka klasifikačného typu;
2. Vyčlenené časové a i. údaje niektorých dokumentov;
3. Lokačné údaje (sigla, signatúra);
4. Označenie druhu dokumentu kódom;
5. Ďalšie vyčlenené osobitné údaje;
6. Obsahová charakteristika;
7. Výraz predmetového alebo iného selekčného jazyka;
8. Služobné údaje.

Osobitným údajom *bibliografického záznamu* je aj "záhlavie menného záznamu", ktorého tvorbu upravuje norma STN 01 0168.

Podľa preambuly sa ustanovenia normy týkajú záznamov určených pre sekundárne dokumenty všetkých typov a foriem bez ohľadu na účel a techniku ich prípravy. Napriek tomuto zámeru je určená predovšetkým pre "okom čitateľné katalógy" a má na zreteli, pokiaľ ide o presnosť, detailnosť štruktúracie a pravidiel reprezentácie údajov bibliografického popisu, omnoho viac *tradičné* zobrazenie bibliografického záznamu než *informatizáciu katalogizácie a bibliografie*. Norma STN 01 0195 je však veľmi dôležitým východiskom pre *vypracovanie slovenských katalogizačných pravidiel kompatibilných s ISBD*, a tým aj pre *vytvorenie základných podmienok výmeny bibliografických údajov*.

4.4.6 Riadenie tvorby bibliografických záznamov MARC (bibliographic control)

Problematika metodiky tvorby bibliografického záznamu je podrobnejšie popísaná v rozličných príručkách, metodikách a manuáloch k softverom, ktoré používajú bibliografické agentúry alebo knižnice.

Pri *tvorbe bibliografického záznamu* sa postupuje podľa bibliografického formátu MARC (USMARC, UNIMARC). Samotné údaje bibliografického popisu (napr. tagy v blokoch 1XX, 2XX, 3XX, 4XX) sa zapisujú jednak podľa inštrukcií vo formáte MARC a jednak podľa ISBD, AACR2, prípadne podľa vlastných pravidiel, pokiaľ sa od ISBD a AACR2 výrazne neodlišujú. Pri tvorbe prístupových výrazov (polia bloku 1XX, 6XX, 7XX, 8XX) je potrebné osvojovať si prístupy uplatnené v AACR2, v bibliografickom formáte USMARC, UNIMARC a USMARC pre autority.

4.4.7 Záznamy jednotiek (Item Records), exempláre a zväzky (Copies & Volumes)

Pre knižnice má praktický význam tzv. item record, čiže *záznam jednotky* alebo *záznam exemplára*. Pri tvorbe bibliografického záznamu je predmetom spracovania tiež dokument (item). Medzi *bibliografickým záznamom* a *záznamom jednotky* (exemplára) je určitý rozdiel.

Bibliografický záznam (bibliographical record) je vo väčšine prípadov vytvorený o dokumente, ktorý tvorí knižničný inventár. Niektoré exempláre jednotlivého titulu majú rovnaké *bibliografické informácie*, iné typy informácií sa od exemplára k exempláru odlišujú. Preto musí existovať *záznam jednotky* (*záznam exemplára*) (tzv. item record) v ktorom sa zaznamenávajú informácie o exemplári. Treba pamätať na to, že samostatná fyzická jednotka, ktorá je predmetom záujmu bibliografa, môže byť agregovaná do vyšších celkov, súborov rozličným spôsobom. O tom čo je pre knižnicu *jednotkou* rozhoduje spravidla fyzická forma konkrétneho dokumentu.

Záznam jednotky (záznam knižničnej jednotky, záznam exemplára, item record) má niektoré údaje spoločné s bibliografickým záznamom iné sú typické len pre záznam jednotky.

Záznam jednotky v špeciálnom softveri obsahuje napríklad tieto údaje:

- **Autor** (Author) - z bibliografického záznamu
- **Názov** (Title) - z bibliografického záznamu
- **Signatúra** (Call number) - z bibliografického záznamu (alebo úroveň jednotky)
- **Počet exemplárov** (Copy number)
- **Výpožičná doba** (Loan period)
- **Počítanie výpožičiek (kumulácia)** (Circulation count - cumulative)
- **Dátum zápisu do systému** (Entry date)
- **Kód triedy jednotky** (Item class code)
- **Jednotky** (Units)
- **Cena** (Price)

- **Lokácia** (Location)
- **Dočasná lokácia** (Temporary location)
- **Dátum posledného vrátenia** (Date last checked in)
- **Počítanie výpožičiek (dočasné)** (Circulation count - temporary)
- **Počítanie dočasných výpožičiek -posledný reset** (Date temporary circulation count last reset)
- **Poznámky** (Notes)

4.4.8 Abstrakt

Abstrakt (ISO 214:1976) je súčasťou bibliografického záznamu. Je to krátka výstižná charakteristika obsahu dokumentu. Abstrakt neobsahuje dodatočný výklad obsahu dokumentu ani nevyjadruje hodnotiace stanovisko toho, kto abstrakt píše. Text abstraktu je výsledkom textotvornej operácie, v ktorej prevláda súhlasný, afirmatívny, nekontraverzný spôsob nadväzovania na text primárneho dokumentu. Abstrakt môže pripravuje spravidla samotný autor, aby pomohol čitateľovi rýchlo sa zoznámiť s obsahom práce. Abstrakt môže byť bez zmien alebo s malými úpravami použitý v sekundárnych informačných službách, kde sa pridáva k bibliografickému popisu. Synonymum termínu abstrakt je termín *referát*.

Abstrakt býva spravidla informatívny a zachováva tematické a štýlové vlastnosti primárneho dokumentu. Podľa možnosti obsahuje kvalitatívnu a kvantitatívnu informáciu obsiahnutú v dokumente. *Informatívne abstrakty* sú osobitne dôležité pri experimentálnych prácach a dokumentoch, ktoré sú venované jednej téme. O rozsiahlejších textoch, dlhších výkladoch, monografiách a podobne sa zväčša pripravujú *indikatívne abstrakty*, ktoré rámcovo a všeobecnejšie zoznamujú čitateľa s dokumentom. Niekedy je účelné vzhľadom na povahu dokumentu pripraviť kombinovaný *informatívno-indikatívny abstrakt*, ktorý jednak podáva celkovú charakteristiku obsahu a súčasne vecne informuje o niektorých častiach obsahu dokumentu.

Pojem abstrakt by sa nemal zamieňať s termínmi, ktoré s nim úzko súvisia, majú však určité znaky odlišnosti. Sú to *anotácia*, *výtah* a *súhrn*.

Anotácia je krátka poznámka alebo vysvetlivka týkajúca sa dokumentu alebo jeho obsahu, ktorá niekedy obsahuje jeho veľmi krátku charakteristiku. Anotácia sa spravidla pripája k bibliografickému odkazu (bibliografickej citácii) na dokument. *Výtah* obsahuje časť dokumentu zvolenú tak, aby výstižne charakterizovala celý dokument. *Súhrn* je krátka rekapitulácia výsledkov práce, ktorá sa spravidla nachádza na konci dokumentu a obsahuje pre čitateľa textu súhrnnú informáciu o tom, k čomu sa autor dokumentu dopracoval. Termín *súhrn* sa nemá používať ako synonymum termínu *abstrakt* preto, lebo spravidla neobsahuje napr. informácie o celi, účele práce a charakteristiku použitých metód.

Do rodiny obsahovocharakterizačných textov patrí aj termín *prehľad* (review) a *synopsis*. Prehľad na rozdiel od neutrálneho abstraktu môže obsahovať prvky interpretácie a hodnotenia vyjadrujúce postoj autora prehľadu k dokumentu.

Pokiaľ ide o termín *synopsis*, používal sa na pomenovanie *súhrnu* (resumé), ktoré pripravil sám autor, kým termínom *abstrakt* sa označovala charakteristika pripravená inou osobou. Snaha o odstránenie tohto rozdielu viedla k revízii normy ISO 214-1961 a jej nahradením normou ISO 214-1976.

V kvalitných informačných dokumentografických systémoch zameraných na abstraktové služby sú abstrakty spravidla dostatočné na to, aby plnili substitučnú funkciu. Čiže sú natoľko informatívne, že môžu do značnej miery nahradiť primárny dokument. Text sa píše súvisle ako *jeden odstavec*. Musí byť písaný tak, aby mohol prácu „zastupovať“, samostatne. Neobsahuje odkazy na samotný text práce. Používa sa odborná terminológia. Skratky a neznáme termíny sa musia stručne vysvetliť pri prvom výskyte. Obrázky, tabuľky a pod. sa používajú len v prípade, že neexistuje iná prijateľná alternatíva.

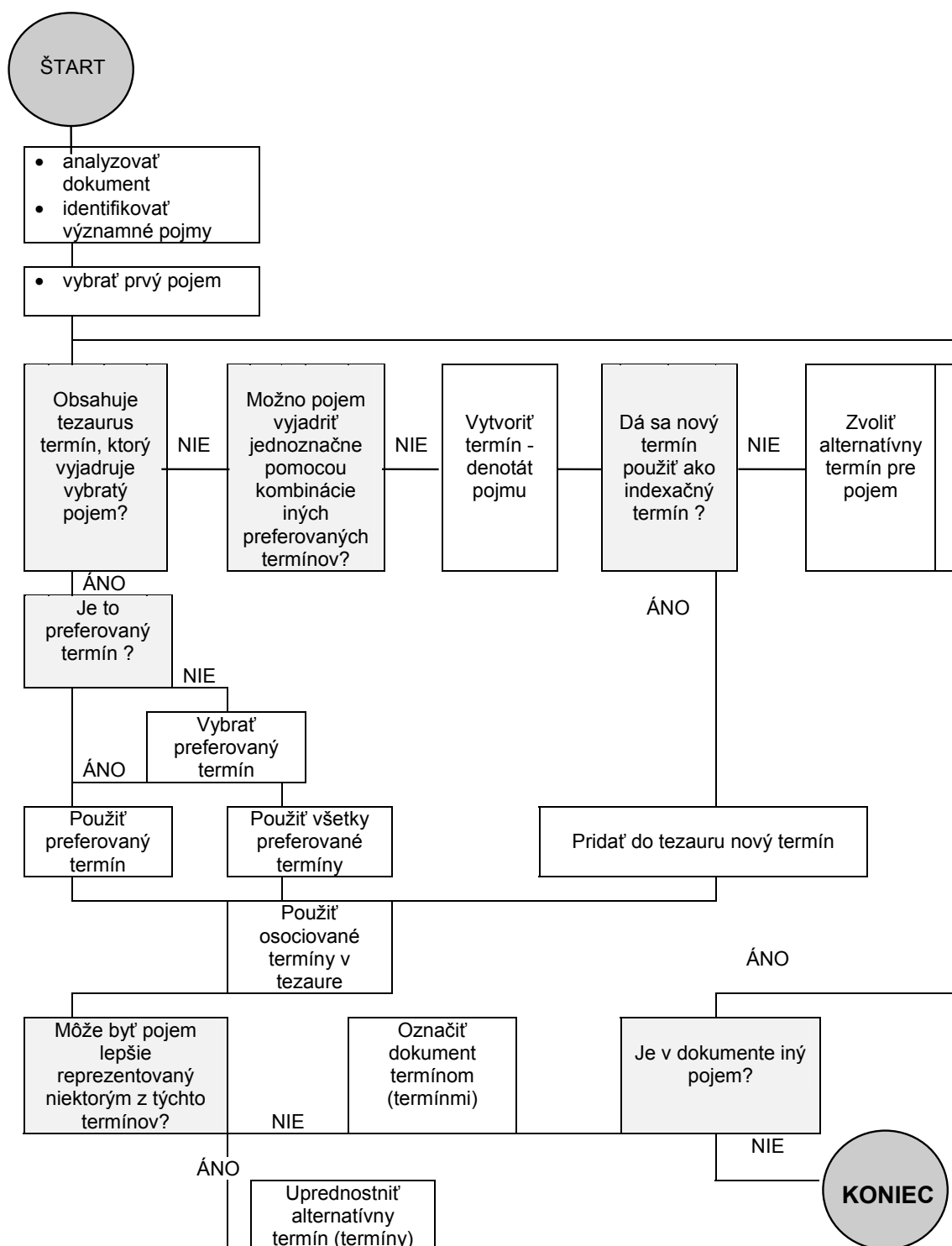
Osobitný význam majú abstrakty v špecifických druhoch dokumentov a publikácií, ako sú časopisy, výskumné správy, dizertácie, monografie, materiály z konferencií a patenty.

Z textového hľadiska abstrakt obsahuje údaje o cieľoch práce, metódach, výsledkoch a záveroch obsiahnutých v dokumente. Pre väčšinu štúdií a kapitol monografií je vyhovujúci abstrakt, ktorý obsahuje asi 250 slov. Pre kratšie state a články stačí približne 100 slov. K rozsiahlym dokumentom, ako sú výskumné správy alebo dizertácie sa pripravujú abstrakty, ktoré majú okolo 500 slov a celý abstrakt by nemal presiahnuť jednu stranu.

4.4.9 Indexovanie

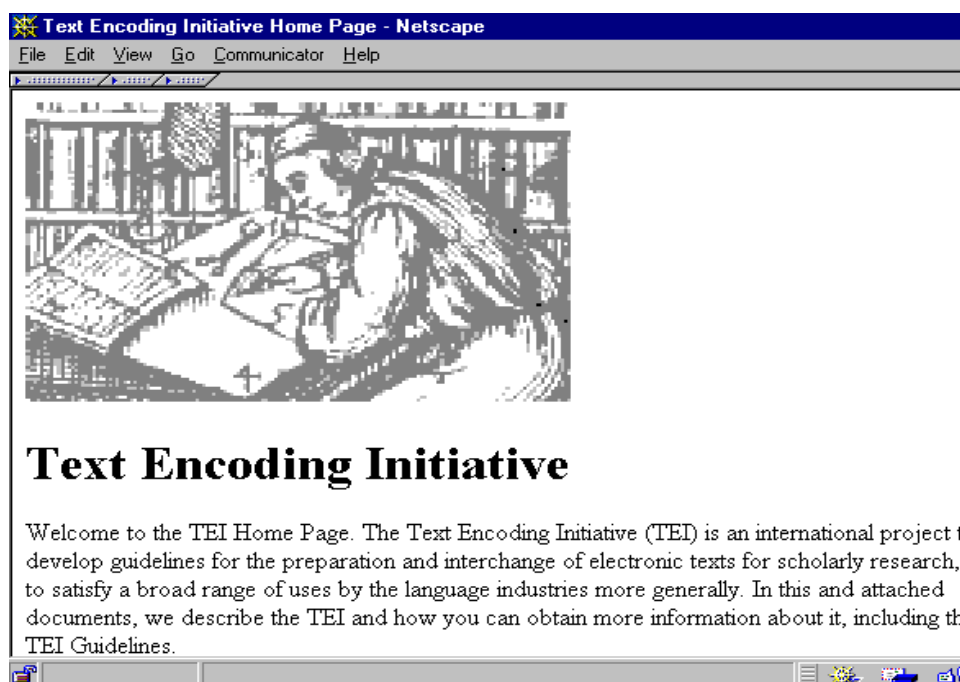
Indexovanie je proces výberania pojmov z dokumentu ich intelektuálna *analýza a transkribcia* vo forme indexačných termínov. Analýza a transkribcia sa uskutočňujú pomocou indexačných nástrojov, ako sú *tezaury* a *klasifikačné schémy* (ISO 5963:1985)

Algoritmus procesu indexovania znázorňuje obrázok.

Obrázok 13 Schéma indexovania s použitím tezauru

5 Iniciatíva kódovania textu (TEI)

Skratka TEI znamená *Text Encoding Initiative* (TEI). Volne tento názov prekladáme ako *Iniciatíva kódovania textu*. TEI je medzinárodný projekt, ktorý bol založený v roku 1987 a bol zameraný na vývoj pravidiel prípravy a výmeny elektronických textov pre oblasť vedeckého výskumu. Je však určený aj pre širšie uplatnenie a usiluje sa uspokojovať aj široké potreby využívania v oblastiach, kde sa pracuje s jazykom (v oblasti *language industries*).

Metóda TEI potvrdzuje našu staršiu metodologickú tézu o tom, že informatické aplikácie by mali stavať na komplexnom texte a jeho štruktúre a nie len na jeho jednotlivých jazykových, napríklad morfológických alebo lexikálnych zložkách.

Z metodologického hľadiska ide o *štruktúrny prístup* k textu. Text sa rozkladá značkováním na časti, na čo slúžia v aplikácii TEI špeciálne prostriedky vychádzajúce zo SGML. Teoreticky ide o podobnú stratégiu štruktúrovania textu, akú reprezentujú formáty MARC. Technika TEI je však viazaná výhradne na texty v elektronickej forme a softvery môžu túto techniku do určitej miery vykonávať súbežne s tvorbou textu v elektronickej forme. Pri TEI sa tiež vytvára metatextový obraz dokumentu avšak tento obraz je sémanticky a rozsahom v podstate identický s originálnym textom. Metatext TEI je bohatší práve len o značky dodané v procese kódovania textu podľa pravidiel TEI, kým *markovský* záznam je výsledkom komprimácie, kondenzačnej deskripcie, v dôsledku ktorej je záznam o dokumenty rozsahom menší a sémanticky chudobnejší ako dokument. Zo sémantického hľadiska sa kondenzáciou v markovskom systéme pretvára text dokumentu z úrovne *väčšej konkrétnosti* na úroveň *väčšej všeobecnosti*.

Z hľadiska informačnej práce je podstatné, že techniky rozličnej štruktúracie textov (TEI, HTML, SGML, MARC, rôzne hypertextové systémy a pod.) umožňujú konverziu, výmenu a vzájomné využívanie produktov kódovania.

Samotná myšlienka značkovania textu nie je nová. Slovo *značka*, *značkovanie* (markup) sa používalo na pomenovanie poznámok, symbolov, značiek, ktoré boli umiestnené priamo v texte a slúžili ako inštrukcia pre sadzača alebo tlačiaru, ako má vysádzať alebo upraviť

jednotlivé časti textu. Napríklad, ak bol text v predlohe podčiarknutý vlnovkou, bol to pre sadzača pokyn, aby túto časť vytlačil tučne (boldom). Na označovanie odsadenia od okraja, vynechanie riadkov, použitie zvláštného fontu sa používali rôzne špeciálne značky. Príkladom takéhoto značkovania sú napríklad aj korektorské značky. Postupne sa formátovanie a tlač textov automatizovala a termín *značkovanie* sa postupne rozšíril a pokrýva všetky druhy špeciálnych značiek, ktoré sa vkladajú do elektronických textov a slúžia na riadenie úpravy (formátovania), tlače alebo iného spracovania.

Termín *kódovanie* je v danom kontexte synonymom termínu *značkovanie*.

Zásady a odporúčania, ktoré sú rozpracované v rámci TEI a v Pravidlách TEI sú vypracované v súlade s normou ISO 8879 (1986), ktorá definuje *Štandardný všeobecný značkovací jazyk*. Využíva tiež ISO 646, ktorá definuje sedembíťovú znakovú sadu. TEI je aplikáciou normy SGML v oblasti spracovania textov, podobne ako je HTML aplikáciou SGML v prostredí WWW (domovské stránky).

SGML je medzinárodný štandard na popis a značkovanie elektronických textov. Presnejšie, je to metajazyk, formálno-popisný jazyk, ktorý v danom prípade slúži ako jazyk na *značkovanie*. Rozumie sa ním *explicitná* (jasná, jednoznačná, zreteľná, viditeľná) interpretácia textu. Nejde teda o implicitnú vlastnosť textu, ale o elementy, ktoré sa do textu dostávajú *dodatočne*, *zvonku* v procese, ktorý nie je identický s procesom tvorby textu.

V bežnom zmysle sú texty kódované napríklad tak, že obsahujú:

- interpunkčné znaky (bodka, čiarka, bodkočiarka, výkričník ...),
- veľké začiatkové písmená,
- rozmiestnenie písmen na strane,
- medzery medzi slovami.

Takáto úprava je vlastne bežným spôsobom značkovania, ktoré pomáha čitateľovi určiť začiatky a konce slov, identifikovať väčšie štrukturálne celky textu, ako sú nadpisy, odstavce, vety a pod.

Keď sa text kóduje pre počítačové spracovanie, ide v podstate o transkripciu lineárneho textu rukopisu, čiže o transformáciu. V tejto transformácii sa do textu pridávajú explicitné značky a text sa formálne delinearizuje, rozkladá, štrukturuje. Používa sa na to *značkovací jazyk*, čím sa rozumie súbor značkovacích konvencií (pravidiel), ktoré sa spolu používajú na kódovanie textov. Značkovací jazyk musí špecifikovať, ktoré značky sa majú používať, ako sa majú používať, ako sa oddeľujú od textu a čo ktorá značka znamená.

Všeobecné zásady pre značkovací jazyk poskytuje norma SGML. Je založená na troch charakteristikách, ktorými sa koncepcia SGML odlišuje od iných značkovacích jazykov:

- kladie väčší dôraz na *popisné značkovanie* ako na spracovateľské značkovanie;
- pracuje s koncepciou typu dokumentu;
- je nezávislá na systéme reprezentácie písma, ktorým je text napísaný.

Existujú softvery, ktoré sú schopné podporovať tvorbu, hodnotenie a spracovanie dokumentov SGML. Ťažiskom týchto softverov je *analýzátor syntaxe* (SGML parser). Je to časť softveru, ktorá dokáže definovať typ dokumentu (DTD) a generovať z neho softverový systém, ktorý je schopný identifikovať typ dokumentu a vyvolať procedúry pre daný typ dokumentu. Existujú softvery, ktoré sú schopné na základe syntaktickej analýzy zistiť novú kánonickú formu dokumentu a formátovať dokument podľa používateľských špecifikácií. Takúto formu môžu použiť ďalšie časti softveru, ktoré sú viac alebo menej spojené s parserom a uskutočňovať ďalšie funkcie, ako je napríklad štruktúrované editovanie, formátovanie a manažment databázy.

Hlavným a prvým krokom textovej analýzy pomocou softveru je určiť typ dokumentu (*document type definition* - DTD). Predpokladá sa, že dokument patrí k nejakému typu dokumentov. Typ dokumentu sa môže formálne identifikovať podľa toho, aké zložky, časti obsahuje, z čoho sa skladá. Čiže, analýzou štruktúry textu je možné zistiť, o aký typ dokumentu sa jedná. Napríklad dizertácia má štandardne meno autora, názov, predhovor, abstrak, obsah, kapitoly, ilustrácie, zoznam bibliografických odkazov a pod.

ISO 8879:1986 : Information processing - Text and office systems - Standard Generalized Markup Language (SGML), [Geneva] : ISO, 1986.

Ak ide o známy typ dokumentu, je možné použiť parser, čiže syntaktický analyzátor, ktorý dokáže zistiť, či dokument obsahuje všetky potrebné časti a či sú elementy správne usporiadané. Dôležité je, že rôzne dokumenty toho istého typu sa dajú spracúvať rovnakým spôsobom. Program môže byť schopný vyčleniť poznatky, ktoré sú ukryté v dokumente (knowledge encapsulated in the document structure information) a pomáhať tak používateľovi ako inteligentný pomocník.

Štruktúrovaný editor je druhom inteligentného textového procesora. Dokáže použiť informáciu extrahovanú zo spracovaného DTD a ukázať používateľovi informáciu o tom, ktoré prvky sú potrebné v jednotlivých fázach tvorby dokumentu. Dokáže tiež mimoriadne zjednodušiť prípravu dokumentu napríklad tak, že automaticky vkladá do textu tagy.

5.1 Štruktúra SGML

Štruktúru SGML tvorí jednotný konzistentný mechanizmus na značkovanie alebo identifikáciu textových štruktúrnych jednotiek, ktoré sú definované v SGML. V štruktúre sa tiež definuje, ako kombinovať štruktúrne prvky, ktoré sa vyskytujú v texte.

Štruktúru SGML tvoria:

- **elementy - textové jednotky ako štruktúrne zložky; napr.: <anthology>, <poem><title>The SICK ROSE</title>**

- **atribúty - vlastnosti elementov; napr.:**

```
<!ATTLIST poem
    id      ID              #IMPLIED
    status  (draft | revised | published) draft    >
```

alebo atribúty:CDATA (obsahuje platné znakové údaje); IDREF (odkazuje na iný prvok); NMTOKEN (hodnota je meno ako reťazec alfanumerických znakov); NUMBER (hodnotou atribútu sú len čísla) atď.

- **konektory - značky na spájanie viacerých komponentov, ako napríklad čiarka, zvislá čiara, ampersand; napr.: (TITLE?, STANZA+), <!ELEMENT (line | line1 | line2) O O (#PCDATA) >**

- **entity - označená časť dokumentu, ktorá predstavuje zámer štruktúrovania; je to určitý reťazec znakov alebo textový celok; napr.:**

```
<!ENTITY tei "Text Encoding Initiative">
```

definuje entitu, ktorá sa volá tei a ktorej hodnota je reťazec znakov "Text Encoding Initiative."

Element môže byť prázdny, alebo môže obsahovať text. Môže byť samostatný alebo súčasťou iného elementu iného typu. Ukazuje to nasledujúci príklad z básne The SICK ROSE od Williama Blakea z antológie Songs of innocence and experience (1794).

```
<anthology>
  <poem><title>The SICK ROSE</title>
    <stanza>
      <line>O Rose thou art sick.</line>
      <line>The invisible worm,</line>
      <line>That flies in the night</line>
      <line>In the howling storm:</line>
    </stanza>
    <stanza>
      <line>Has found out thy bed</line>
      <line>Of crimson joy:</line>
      <line>And his dark secret love</line>
      <line>Does thy life destroy.</line>
    </stanza>
  </poem>
  <!-- more poems go here -->
</anthology>
```

Je to jednoduchý model štruktúry textu SGML. Identifikovaný je typ dokumentu (anthology), čo znamená, že v dokumente sú básne. Každá báseň je jedným elementom, v ktorom je názov (title), strofa (stanza), riadok (line), predstavujúci verš.

5.2 Program TEI a Pravidlá TEI

Program TEI je sponzorovaný významnými korporáciami z oblasti humanitne orientovanej počítačovej lingvistiky, ale aj inými organizáciami. Je to napríklad Association for Computers and the Humanities (ACH), Association for Computational Linguistics (ACL) a Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC). Hlavnú podporu projektu poskytol U.S. National Endowment for the Humanities (NEH), Directorate XIII of the Commission of the European Communities (CEC/DG-XIII), Andrew W. Mellon Foundation a Social Science and Humanities Research Council of Canada.

Myšlienka takto orientovaného projektu vznikla v komunite počítačových lingvistov. Títo vyšli s iniciatívou vypracovať jednotnú schému kódovania pre komplexné textové štruktúry s cieľom zredukovať rôzne existujúce spôsoby kódovacej praxe, zjednodušiť strojové spracovanie a podnietiť komunikáciu elektronických textov. Riešitelia stáli pred problémom vypracovať dostatočne flexibilné nástroje, ktoré by umožnili všeobecné riešenie kódovania textu. Vychádzalo sa z dôkladnej analýzy požiadaviek na kódovanie, ktoré existujú v rôznych disciplínach a aplikáciách. Potom sa pristúpilo k systematizácii a vývoju všeobecného kódovacieho modelu a súboru kódovacích konvencií.

Výsledkom práce medzinárodných tímov, zapojených do tohto projektu sú *Pravidlá TEI na kódovanie a výmenu elektronických textov* (TEI Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange).

Na Pravidlách TEI pracovali špecializované skupiny expertov v oblastiach:

- dokumentácia textu (text documentation)
- reprezentácia textu (text representation)
- interpretácia a analýza textu (text interpretation and analysis)
- metajazyková definícia a popis existujúcich a nových schém (metalanguage definition and description of existing and proposed schemes)

Prvá verzia Pravidiel TEI (1.0) bola distribuovaná v júli 1990 pod názvom *Guidelines for the Encoding and Interchange of Machine-Readable Texts* s označením TEI P1. S malými zmenami vznikla v novembri 1990 verzia 1.1. Po rozsiahlych pripomienkach odbornej verejnosti vznikla v apríli 1992 zrevidovaná verzia TEI P2. V súčasnosti je dostupná v rôznych formách verzia Pravidiel TEI P3 z júna 1993.

Ďalší vývoj Pravidiel a celej koncepcie kódovania textu pokračuje v týchto oblastiach:

- lingvistická deskripčia a gramatické anotovanie
- historická analýza a interpretácia
- základný súbor tagov pre ďalšie typy dokumentov
- analýza rukopisov a fyzický popis textu

Pravidlá poskytujú koherentný rámec pre všetky druhy *kódovania textov*. Pravidlá nie sú závislé na hardveri, softveri a aplikáciách. V tomto rámci sa špecifikujú kódovacie konvencie pre hlavné druhy textov.

Postupne sa pravidlá budú rozširovať na ďalšie typy textov a súčasne sa budú zohľadňovať skúsenosti z využívania pravidiel. Riešitelia nebránia spolupráci s používateľmi pravidiel a s každým, koho tieto problémy zaujímajú.

Pravidlá poskytujú prostriedky, ktoré umožňujú označiť tie časti textu, ktoré je potrebné explicitne identifikovať, aby sa mohol text ľahšie spracovať počítačovým programom. Pravidlá špecifikujú súbor *značiek* (markers), ktoré s inak nazývajú aj *tagy* (tags). Tieto *značky* (tags) sa vkladajú do elektronického textu, a slúžia na *vyčlenenie* tých prvkov textu, ktoré sú predmetom záujmu.

Proces vkladania *explicitných* značiek (tagov) k *implicitným* textovým prvkom sa niekedy nazýva aj *značkovanie* (markup) alebo *tagovanie* (tagging).

Podľa pravidiel je možné tvoriť elektronické texty, ktoré sa používajú a vymieňajú medzi jednotlivcami alebo výskumnými skupinami, ktoré používajú rozličné počítačové systémy. Môžu sa tiež používať v situáciách, kde sa lokálne uchovávajú texty spracované rozličnými počítačovými programami v rozličných vstupných formátoch.

Pravidlá sa môžu aplikovať na všetky texty v prirodzenom jazyku, rôzneho typu, literárneho žánra alebo veku, bez ohľadu na ich obsah a formu. Môžu sa použiť pri pokračujúcich alebo jednorázových dielach, monografiách, štúdiách seriálových publikáciách, encyklopédiách, lingvistických zbierkach a pod. Primárne boli určené pre vedeckú a akademickú komunitu, avšak ich použitie je vhodné a užitočné aj v knižniciach, kde sa zhromažďujú dokumenty v elektronickej forme. Rovnako vo vydavateľskom sektore a u iných tvorcov a distribútorov elektronických textov.

5.3 Lokálne použitie TEI

Strojom čitateľný text sa môže spracúvať rôznymi spôsobmi. Môže ísť o činnosti, ktoré sú spojené s elektronickým textom:

- editovanie (úprava) textov, napr. textové procesory (word processors), syntax riadiace editory (syntax-directed editors)
- úprava, zobrazenie a spájanie textov v hypertextových systémoch
- formátovanie a tlač textov v systémoch DTP (desktop publishing systems), alebo v dávkovo orientovaných formátovacích programoch (batch-oriented formatting programs)
- vkladáť texty do databáz s možnosťou plnotextového prieskumu (free-text retrieval databases) alebo konvenčných databáz
- vyberať z databáz texty ako výsledky vyhľadávania alebo na naexport do iného softveru
- vyhľadávať texty podľa slov alebo výrazov (viet) (words or phrases)
- uskutočňovať obsahovú analýzu textov
- porovnávať texty
- snímať texty na účely automatického indexovania a podobné účely
- vykonávať lingvistickú analýzu textu
- vykonávať štatistickú analýzu textu
- zisťovať rytmickú dĺžku textu veršov
- spájať texty a obrázky

Tento výpočet obsahuje široký ale nie vyčerpávajúci prehľad možných aplikácií značkovania textov. Cieľom značkovania popísaného v Pravidlách TEI je kódovať texty *raz pre rozličné účely*.

5.4 Štruktúra Pravidiel TEI

Pravidlá TEI majú osem častí.

V prvej časti sú základné informácie o samotných pravidlách, krátka charakteristika základných princípov a prostriedkov SGML a popis, ako sa v TEI robí a využíva definovanie typu dokumentov (DTD - document type definition).

V druhej časti je systematický výklad nástrojov, ktoré sa v TEI používajú spoločne pre všetky typy textov: znakovú reprezentáciu; vnútornú dokumentáciu textu; tagy pre najvýraznejšie časti textu vyskytujúce sa vo všetkých druhoch textov, čiže tagy pre elementy textov, ako sú zoznamy, poznámky, zvýraznenia, citácie, krížové odkazy, technické termíny, mená, dátumy, čísla a pod. Takisto sú tu štandardné štruktúry TEI pre všetky texty.

V tretej časti sú rôzne súbory tagov, ktoré sa vzťahujú na prózu, poéziu, dramatické texty a iné inscenačné materiály, ďalej na hovorené materiály, listy, správy, tlačené slovníky, terminologické údaje. V samostatnej časti sa hovorí o používateľsky definovaných a zmiešaných súboroch tagov.

V štvrtej časti sú rozličné d (pomocné) súbory tagov, ktoré sa používajú podľa úvahy a potreby. Demonštrujú sa tu prístupy k analýze a interpretácii textov a zahrnuté sú reprezentácie hypertextových spojení (liniek) a iných nehierarchických štruktúr, ako aj špeciálne tagy na kódovanie kritických vydání a jazykových celkov.

V piatej časti sú špecializované pomocné typy dokumentov, ktoré sa používajú na kódovanie informácií o tom, akým spôsobom boli texty zakódované. Špecificky ide o záhlavie TEI (TEI header), ktoré sa posudzuje ako odlišný dokument. Ďalej je sú tu popísané techniky týkajúce sa charakteristiky písma a znakových sád.

V šiestej časti sa pojednáva o špeciálnych technikách, ktoré sú dôležité pre špecialistov. Ide tu o pojmy, používateľské modifikácie TEI DTD (definície typov dokumentov); praktické aspekty použitia značiek TEI v lokálnom spracovaní a pri výmene a vzťahy TEI s inými značkovacími štandardami.

V siedmej časti je abecedný zoznam všetkých elementov a tried elementov, ktoré sú definované v kódovacej schéme TEI.

Časť osem obsahuje odkazy na ďalšie materiály. Osobitne na popis, ako získať aktuálnu úplnú verziu TEI DTD a súbor štandardov písmových systémov (Writing System Declarations), vzory hlavných systémových nástrojov na základnú gramatickú analýzu (Feature System Declaration for basic grammatical annotation), príklady tagov a formálnu gramatiku pre podsúbory SGML použité vo výmennom formáte TEI.

6 Národné bibliografické služby

Národné bibliografické služby sa definujú ako súbor činností, ktoré sú zamerané na prípravu a sprístupňovanie bibliografických záznamov v krajine (Vitiello, 1996, s. 97). Patria k tým druhom knižničných služieb, ktoré používateľská komunita prijíma ako stabilnú a solídne etablovanú službu.

Významnou zložkou národných bibliografických služieb bola od prvopočiatkov novšej bibliografie *ústredná katalogizácia*. Knižovníci a bibliografi sa z ekonomických a praktických dôvodov venovali rozpracúvaniu a implementácii ústrednej katalogizácie. Včasná a úplná ústredná katalogizácia znamená *prípravu a poskytovanie bibliografických záznamov* a patrí medzi kľúčové otázky v rámci knižničného systému. Fungujúca ústredná katalogizácia umožňuje presúvať knižničné zdroje a zamestnancov z interných katalogizačných činností na externé služby knižnice orientované na verejnosť.

Medzi prvé krajiny, v ktorých sa knižovníci usilovali o ústrednú katalogizáciu a jednotné katalogizačné pravidlá patrí Veľká Británia. V roku 1877, na prvej konferencii britskej knižničnej asociácie zazneli hlasy, ktoré nastoľovali požiadavku tvorby národného resp. medzinárodného katalógu. Prvý praktický krok však v roku 1901 ukutočnila Kongresová knižnica v USA, ktorá začala distribuovať abonentom katalogizačné lístky. V roku 1926 využívalo služby ústrednej katalogizácie asi 4000 knižníc a úspory na katalogizácii predstavovali sumu asi 500 000 dolárov (Stephensen, 1989, s. 8-26).

Ďalšou formou poskytovania bibliografických služieb v rámci národných knižničných systémov je *tlačená národná bibliografia*, prostredníctvom ktorej sa bibliografické informácie dostávajú širšiemu okruhu používateľov a nie len knižniciam.

V dôsledku uplatňovania informačnej technológie v knižniciach však tradičná lístková ústredná katalogizácia a tlačené národné bibliografie ustupujú šíreniu bibliografických záznamov v *elektronickej forme*.

Základom národných bibliografických služieb sa stala *akvizícia dokumentov*, ktoré sa podľa určitých zásad uchovávali v národnej knižnici. Cieľom týchto služieb sa stala príprava bibliografických záznamov a ich distribúcia v národnom knižničnom systéme. Takéto poslanie bolo zreteľne artikulované na medzinárodnej konferencii národných bibliografií a národných bibliografických agentúr v Paríži v roku 1977 (Bell, 1993, s. 29-33), (Bourne, 1994, s. 64-67). Konferencia zdôraznila okrem iného potrebu výmeny bibliografických údajov na národnej úrovni. Táto *tradičná paradigma bibliografických služieb* v mnohých krajinách doznieva, napriek tomu, že nie vždy sa ju podarilo naplniť k spokojnosti samotných bibliografov a používateľov, medziiným aj knižníc, ktoré boli adresámi týchto služieb. Nastupuje paradigma nová.

Modernú paradigmatu bibliografických služieb výstižne sformuloval v roku 1990 P. Lewis, generálny riaditeľ Odboru bibliografických služieb Britskej knižnice (*European*, 1991, s. 11-19). Podľa neho je úlohou bibliografických služieb „zostavovanie a distribúcia súbežnej národnej bibliografie a iných služieb spojených s používaním súborov a databáz národných bibliografických záznamov popri ďalších autoritatívnych bibliografických údajoch a

Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996.

Stephensen, Andy: The establishment of the British National Bibliography. In *Eating the menus. Essays in honour of Peter Lewis*. Edited by Ross Bourne. London : British National Bibliographic Service, 1989, pp. 8-26. Podľa: Vitiello, Giuseppe. The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996, s. 97.

Bell, Barbara: Reviewing recommendation from the International Congress on National bibliographies, Paris, 1977. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 22(2), April/June 1993, s. 29-33.

Bourne, Ross: The role of the national bibliographic agency. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 23(4), October/December 1994, s. 64-67.

European Communities. Commission. National bibliographic services in the European Community : roles and perspectives. Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990. Ed. P. Lewis. [Luxemburg] : EC Directorate-General Telecommunication, Information Industries and Innovation, 1991, s. 11-19. (EUR 13284).

katalogizačných záznamoch“. Táto definícia zahŕňa základné črty moderných bibliografických služieb. Ktoré sú to:

a) *tvorba národnej bibliografie*,

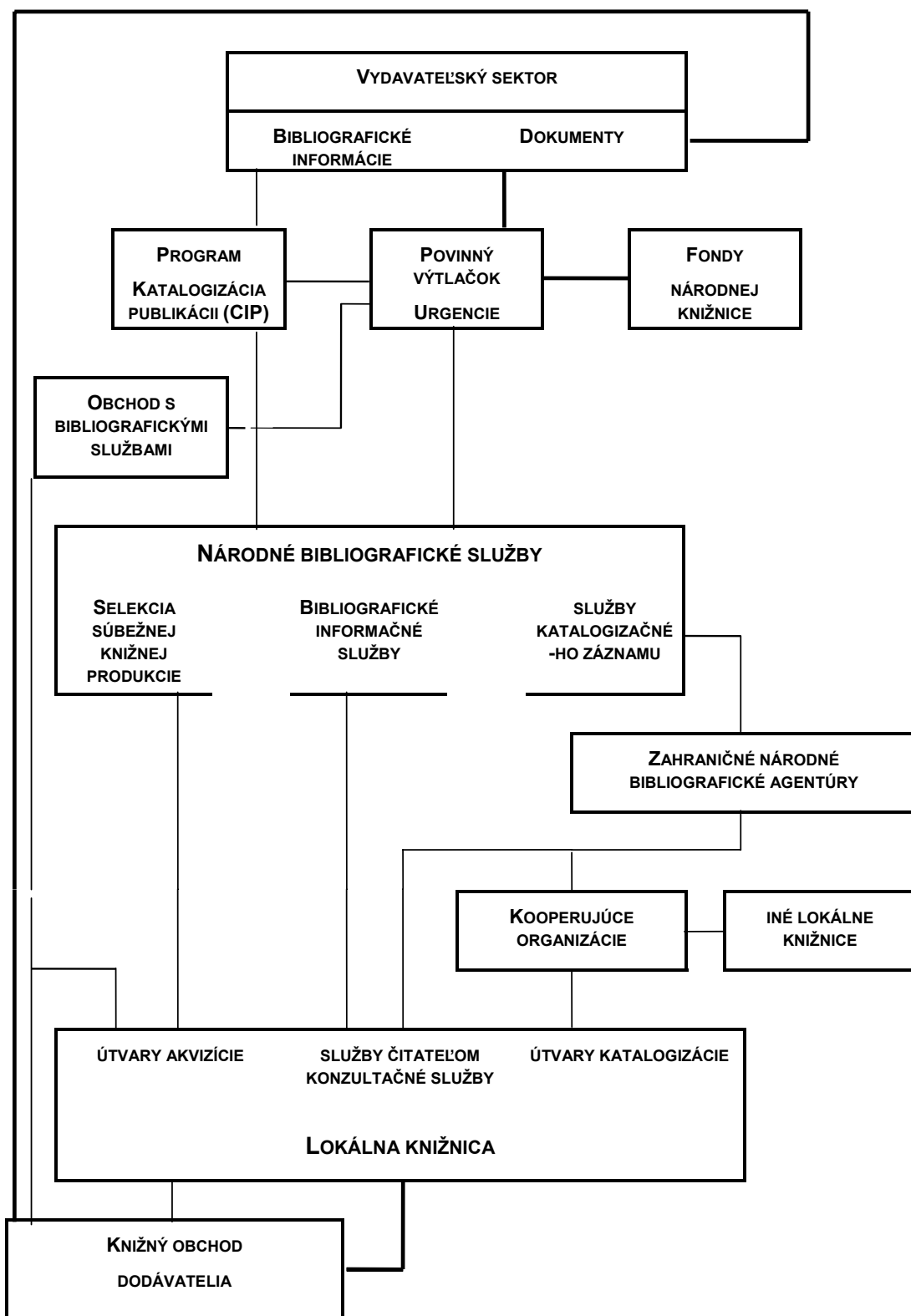
b) *možnosť výberu údajov* z národnej bibliografie a príprava bibliografických produktov; „špecializovaných výstupov“ pre skupiny klientov (deti, profesionálne skupiny...),

c) *práca v sieti*, pričom národná bibliografická agentúra funguje ako *host* vzhľadom k iným *klientom* -systémom, databázam a súborom, a to buď v „internom“ rámci systému katalogizácie v knižnici, alebo v „externom“ rámci, ktorý predstavuje napríklad *súborný katalóg*.

G. Vitiello sa domnieva, že vyššie uvedenú definíciu je vhodné doplniť o vzťah systému národných bibliografických služieb o ďalšie dva susedné systémy: *vydavateľský sektor a knižnice*, s ktorými národné bibliografické služby fungujú v totálnej synergii.(1996, s. 98). Komplexný model systému národných bibliografických služieb znázorňuje obrázok. (Lewis, 1991).

Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996, s. 98.

Národné bibliografické služby v Európe. Podľa: *European Communities. Commission. National bibliographic services in the European Community : roles and perspectives. Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990.* Ed. P. Lewis. [Luxemburg] : EC Directorate-General Telecommunication, Information Industries and Innovation, 1991. (EUR 13284).

Obrázok 14 Komplexný model systému národných bibliografických služieb

6.1 Druhy bibliografie v bibliografických službách

Bibliografia ako vedná disciplína sa vnútorne člení na *druhy bibliografie a typy bibliografie*.

Druhy bibliografie sú relatívne autonómne oblasti bibliografie, ktoré majú špecifické vedecké, organizačné a praktické postupy, predmet, metódy, formy, prostriedky a zvláštne používateľské určenie výsledkov činnosti. Typy bibliografie reprezentujú pragmatickú stránku bibliografického textu a viažu sa na konkrétne hľadisko alebo dominantný prvok pramenného dokumentu, ktorý bol pre zostavenie bibliografie ako textu najdôležitejší.

Teória bibliografie rozoznáva dva druhy bibliografie: *všeobecná bibliografia* a *špeciálna bibliografia*.

Prvým druhom je *všeobecná bibliografia*, ktorá z hľadiska obsahu, rozsahu a určenia všeobecne skúma a prakticky registruje bibliografické jednotky a sprístupňuje informácie o nich. Do všeobecnej bibliografie sa zaraďuje najmä národná súbežná a retrospektívna bibliografia. Jej charakteristickým znakom je univerzálnosť predmetu; obsahuje záznamy zo všetkých oblastí poznania a spoločenskej praxe. Jej poslaním je najvšeobecnejšia registrácia a informácia o dokumentoch. Tento druh je predmetom záujmu celosvetového programu Univerzálnej bibliografickej registrácie (UBC).

Ďalším druhom je *špeciálna bibliografia*, ktorá z hľadiska obsahu, rozsahu a určenia špeciálne skúma a prakticky registruje bibliografické jednotky a o nich sprístupňuje špeciálne informácie. Pre špeciálnu bibliografiu je charakteristický špecializovanejší postup prieskumu, získavania, spracovania, uchovávaní a sprístupňovania bibliografických informácií ako aj špeciálny príjemca. Témou špeciálnej bibliografie môže byť akýkoľvek predmet alebo jav objektívnej skutočnosti (región, vedný odbor, udalosť, osoba, vec atď.). Do špeciálnej bibliografie patrí napr. *regionálna bibliografia*, *vednoodborová bibliografia*, *personálna bibliografia*, *biobibliografia*, *vydavateľská bibliografia*, *odporúčajúca bibliografia*, *kritická bibliografia* a pod. Špeciálna bibliografia sa pestuje v knižníckom a vydavateľskom sektore. Najrozsiahlejší inštitucionalizovaný systém špeciálnej bibliografie predstavuje oblasť dokumentácie, čiže vedecko-informačný sektor.

Medzi všeobecnou a špeciálnou bibliografiou existujú rozdiely, pokiaľ ide o rozsah, formu a štýl bibliografického popisu, rozsah a obsah bibliografického záznamu.

Vo všeobecnej bibliografii (napríklad národnej) môže byť bibliografický popis úplný, vyčerpávajúci, obsahujúci všetky bibliografické údaje, ktoré sa nachádzajú v spracúvanom dokumente a obsahuje veľmi málo obsahovocharakterizačných prvkov, všeobecnejšie klasifikačné znaky a pod. V špeciálnej bibliografii (napríklad tzv. vednoodborovej) môže byť, naopak, minimálny bibliografický popis a súčasťou bibliografického záznamu môže byť abstrakt, referát alebo anotácia, deskriptory, klasifikačné znaky, indexy, kľúčové slová, ktoré podrobnejšie charakterizuje obsah dokumentu a umožňujú uskutočňovať dôkladnejší bibliografický prieskum.

Pre špeciálnu bibliografiu je charakteristická väčšia adresnosť a hlbšia charakteristika obsahu dokumentu.

6.1.1 Druhy bibliografie a informačné technológie v bibliografii

V bibliografickej teórii a praxi sa dosť často zamieňa teoreticky abstrahovaný druh bibliografie s určitým bibliografickým textom, presnejšie s tým, čo môžeme považovať za konkrétnym žáner bibliografického textu. Zdá sa, že je postačujúce považovať za *druhy bibliografie* v teoretickom zmysle bibliografiu *univerzálnu* a *bibliografiu špeciálnu*. V rámci týchto typov existujú *typy bibliografie*, napríklad súbežná bibliografia, retrospektívna bibliografia.

Ďalšie dištinkívne atribúty a kritériá pre modernú typológiu a klasifikáciu typov bibliografie sa budú pravdepodobne najviac viazať najmä na hľadiská *pôvodnosti* a *obsažnosti*. Z hľadiska bibliografických služieb tieto pragmatické kritériá reprezentujú *používateľský element*. Dôležité je, či je konkrétny bibliografický text *pôvodný*, čiže vypracovaný metódou *de visu*, alebo *odvodený* a vyskytuje sa ako výsledok bibliografického prieskumu, rešerše.

Podrobnú typológiu bibliografických súpisov vypracoval u nás K. Pech (1981, s. 45-60). Kľúčovými sú pritom rôzne hľadiská *registrácie*, čiže to, z akého aspektu je bibliografia vytvorená vzhľadom na dokumenty, ktoré sú v nej registrované. Uplatňuje tiež hľadisko *formy* bibliografických súpisov, *používateľské a spracovateľské* hľadisko. V Pechovej typológii máme k dispozícii podrobný empirický výpočet množinových bibliografických textov, preto ju uvádzame v celom rozsahu.

Tabuľka 5 Podrobná typológia bibliografických súpisov podľa K. Pecha

1	Registrované dokumenty v bibliografických súpisoch
11	<i>Obsahové hľadisko zahrnutých dokumentov v bibliografických súpisoch</i>
111	univerzálna bibliografia
112	odborná bibliografia
112.1	tematická bibliografia
113	bibliografia textov
114	personálna bibliografia
114.1	biobibliografia
114.2	autobibliografia
114.21	autobiobibliografia
12	<i>Hľadisko druhov dokumentov v bibliografických súpisoch</i>
121	bibliografia špeciálnych druhov dokumentov
121.01	bibliografia
121.02	bibliografia periodík
121.021	bibliografia novín
121.022	bibliografia časopisov
121.023	bibliografia nepravých periodík
121.03	analytická bibliografia
121.031	bibliografia článkov
121.032	bibliografia častí z dokumentov
121.04	fonobibliografia
121.041	diskografia
121.05	diagrafia
121.06	filmobibliografia
121.07	mikrofilmografia
121.08	bibliografia noriem
121.09	bibliografia patentov
121.10	bibliografia hudobní
121.11	bibliografia kartografických diel
121.12	atď.
122	bibliografické súpisy dvoch a viacerých druhov dokumentov
122.1	atď. ... druhy kombinácií dokumentov vo viacdruhovej bibliografii
13	<i>Územné hľadisko dokumentov v bibliografických súpisoch</i>
131	svetová bibliografia
132	medzinárodná bibliografia
133	územná bibliografia
133.1	štátna bibliografia
133.2	národná bibliografia
133.3	regionálna bibliografia
133.31	miestna bibliografia
133.311	bibliografia miestnej tlače
133.312	miestopisná bibliografia
14	<i>Jazykové hľadisko dokumentov v bibliografických súpisoch</i>
141	bibliografia dokumentov v jednom jazyku
141...	bibliografia dokumentov v jednotlivých jazykoch
142	bibliografia dokumentov vo viacerých jazykoch
142 ...	bibliografia dokumentov v kombinácii jednotlivých jazykov
15	<i>Časové hľadisko dokumentov v bibliografických súpisoch</i>
151	perspektívna bibliografia
152	súbežná bibliografia

Pech, Karel. 1981. Typologie druhů bibliografických soupisů a její praktické aspekty. In: *Bibliografický zborník 1978-1980*. Zost. Tomáš Trancygier a Gabriela Tyukosová. Martin : Matica slovenská, 1981.

152.1	signálna bibliografia
153	retrospektívna bibliografia
2	Formálna podoba bibliografických súpisov
21	<i>Hľadisko formy reprezentácie bibliografických súpisov</i>
211	písaná bibliografia
211.1	lístková bibliografia
211.11	bibliografická kartotéka
211.2	skrytá bibliografia
211.3	zošitová bibliografia
211.31	sekundárne peridikum
211.4	zväzková bibliografia
211.5	bibliografický leták
211.6	bibliografický plagát
211.7	bibliografická záložka
212	hovorená bibliografia
212.1	všeobecná hovorená bibliografia
212.2	tematická hovorená bibliografia
22	<i>Hľadisko periodicity bibliografických súpisov</i>
221	neperiodické bibliografia
221.1	príležitostná bibliografia
222	kumulatívna bibliografia
223	periodická bibliografia
3	Používateľské otázky bibliografických súpisov
31	<i>Hľadisko úplnosti bibliografických súpisov</i>
311	registrujúca bibliografia
312	výberpvá bibliografia
312.1	odporúčajúca bibliografia
312.11	typový katalóg
312.2	cenzúrna bibliografia
32	<i>Hľadisko určenia bibliografických súpisov</i>
321	informatívna bibliografia
321.1	vydavateľská bibliografia
321.2	nakladateľská bibliografia
321.3	kníhkupecká bibliografia
322	knihovnícka bibliografia
323	bibliografia pre širšiu verejnosť
33	<i>Hľadisko adresnosti bibliografických súpisov</i>
331	adresná bibliografia
332	bibliografia všeobecného určenia
34	<i>Hľadisko veku používateľov bibliografických súpisov</i>
341	bibliografia pre deti
342	bibliografia pre mládež
343	bibliografia pre dospelých
35	<i>Hľadisko vzdelania používateľov bibliografických súpisov</i>
351	bibliografia pre používateľov so základným vzdelaním
352	bibliografia pre používateľov so stredoškolským vzdelaním
352.1	bibliografia pre používateľov so všeobecným stredoškolským vzdelaním
352.2	bibliografia pre používateľov s odborným stredoškolským vzdelaním
353	bibliografia pre používateľov s vysokoškolským vzdelaním
36	<i>Hľadisko obsahovej charakteristiky bibliografických súpisov</i>
361	neanotovaná bibliografia
362	anotovaná bibliografia
363	referátová bibliografia
363.1	referátový časopis
363.11	dokumentačný spravodaj
364	kritická bibliografia
365	bibliografický prehľad
4	Spracovateľské otázky bibliografických súpisov
41	<i>Hľadisko rešpektovania zásady bibliografického spracovania dokumentov de visu pri spracovaní záznamov obsiahnutých v bibliografii</i>
411	primárna bibliografia
412	sekundárna bibliografia
42	<i>Hľadisko pôvodnosti spracovania záznamov obsiahnutých v bibliografických súpisoch</i>

421	aktívna bibliografia
422	pasívna bibliografia
43	<i>Hľadisko stupňa bibliografických súpisov</i>
431	bibliografia 1. stupňa
432	bibliografia bibliografií
433	bibliografia 3. stupňa

Uvedená typológia je vlastne taxatívnym vymenovaním a usporiadaním bibliografických súpisov podľa *vlastností*. Obsahuje terminológiu, ktorá sa ustálila v praxi v priebehu vývoja bibliografických služieb. Odráža bohato členenú a diverzifikovanú bibliografickú prax *pred* širokým uplatnením informačnej a komunikačnej technológie v bibliografii. Práve informačná technológia núti k zásadnému prehodnoteniu tradičných typológií a vyvoláva potrebu úplne nových pohľadov na bibliografiu a bibliografickú produkciu. Prestáva mať praktický zmysel taxatívne vymenúvanie všetkých aspektov, atribútov, kombináciou ktorých je možné zostaviť okom čitateľný *bibliografický súpis*.

Súčasnosť a budúcnosť bibliografie je spojená jedine s *informačnými a komunikačnými technológiami*. Pritom sú dôležité *počítačové záznamy* a jednotlivé *údaje* alebo *kódované informácie* v báze dát. K tvorbe bibliografických báz údajov už nie je nevyhnutné pristupovať s definitívnym anticipovaním požiadaviek bibliografického prieskumu, ako to bolo pri tradičnej *papierovej bibliografii*. Nejde už o typológiu bibliografických súpisov, ale o typológiu *báz bibliografických údajov*. Dôležitosť nadobúdajú hlavné kritériá:

- *téma, čiže vecný obsah bibliografických údajov v počítačovom zázname o dokumente*
- *reprezentácia, čiže spôsob a úroveň zaznamenania obsahu v bibliografickej báze údajov (komplexnosť, reprezentatívnosť, pôvodnosť)*

Z teoretického hľadiska bude asi vhodné uprednostniť *pred empirickou enumeratívnosťou*, ktorá vedie k výpočtu konkrétnych bibliografických produktov, *abstraktnejšiu typológiu* vychádzajúcu z *teórie textu a modelovania univerza prototextov* z hľadiska bibliografie. Inými slovami - uplatniť v typológii bibliografických textov *komunikačný a semiotický princíp*. Ukazuje sa, že ani tu nie je možné zaobísť sa bez jazykovej a semiotickej dichotómie bibliografického *znaku označovaného (obsah) a označujúceho (forma)*, známe *signifié - signifiant*. Bibliografická empiria sa na jednej strane zovšeobecnila v bibliografických formátoch MARC. Na druhej strane, akceptovanie a využívanie štruktúry MARC vyvolalo zmeny v syntaxi, sémantike a pragmatike bibliografického textu.

Z pohľadu *teórie textu*, ktorý sme rozpracovali v teórii bibliografickej komunikácie nie sú jednotlivé čiastkové aspekty a atribúty *bibliografických súpisov*, ničím iným ako aspektami *témy bibliografického textu*. Treba poznamenať, že týchto aspektov a atribútov *témy* je omnoho viac než je možné zachytiť v akejkoľvek taxatívnej typológii. Vo vyššie uvedenej tabuľke je však *téma* zrovnoprávnená s inými atribútmi. V skupine 112.1 je napríklad jeden typ súpisu bibliografie nazvaný *tematická bibliografia*. Z nášho pohľadu je to nevhodné. Univerzálnosť, odbornosť, text, osoba v personálnej bibliografii, periodikum, noviny, časopis, článok, geografické hľadisko, jazyk, čas, forma, používateľský aspekt, spracovateľský aspekt a pod., to všetko sú len *atribúty témy*, ktoré majú svoje zreteľné jazykovoštylistické charakteristiky. V elektronických bibliografických bázach údajov sú tieto a mnohé ďalšie aspekty súčasťou štruktúry bibliografického formátu (UNIMARC, USMARC). V štruktúrach týchto formátov sa nachádzajú spravidla v *návestí* bibliografického záznamu, v poliach kódovaných informácií s fixnou dĺžkou, alebo v poliach s premenlivou dĺžkou.

Napríklad v *návestí* každého počítačového bibliografického záznamu sa môže zaznamenať vo forme jednoznakového kódu informácia o tom, či je záznam nový, odvodený, opravený a pod. (pozícia 5). V ďalšej pozícii (6) sa môže zaznamenať informácia o type dokumentu, podľa ktorého sa vyhotovuje záznam (tlačený text, rukopis, partitúra, kartografický dokument, videodokument, počítačový súbor, grafika a pod.). V pozícii 7 sa môže kódovať informácia o tom, či je záznam o monografii, seriálovej publikácii, článku alebo súbore dokumentov. V inej pozícii (17) je zasa informácia o tom, či je dokument spracovaný *de visu* alebo nie.

V poli kódovaných údajov UNIMARCu (pole 100 *Všeobecné údaje o spracovaní*) sú ďalej zakódované ďalšie atribúty dokumentu: dátum vydania, používateľské určenie, jazyk dokumentu a pod. V poli 105 (*Pole kódovaných údajov: Knihy*) sú napr. kódované údaje o

ilustráciách, dedikáciách, konferenčných materiáloch, žánri dokumentu, biografických informáciách v dokumente a pod.).

Tieto a mnohé ďalšie príklady jednoznačne ukazujú, že *bibliografický počítačový záznam* má vo svojej štruktúre MARC *vyčerpávajúcu množinu atribútov*, ktoré dovoľujú vyjadriť azda všetky vlastnosti dokumentu ako aj spracovateľské aspekty. Teto je možné ľubovoľne kombinovať a využiť ich v bibliografickom prieskume a následne vybrať podľa nich z bázy podmnožinu záznamov pre potreby používateľa.

6.1.2 Národná bibliografia

Termín *národná bibliografia* sa používa spravidla na pomenovanie špecifického bibliografického systému a cieľavedome organizovanej a riadenej bibliografickej činnosti, ktorú v jednotlivých štátoch vykonávajú národné bibliografické agentúry, pôsobiace ako súčasť národných knižníc.

Základným cieľom národnej bibliografie je registrovať multiplikované a zverejnené dokumenty (monografie, seriálové publikácie, hudobniny, audiovizuálne dokumenty, kartografické dokumenty, multimédiá a pod.) a prostredníctvom analyticko-syntetických metodologických postupov pripravovať o nich bibliografické informácie pre využívanie v spoločenskej praxi.

Odborná a širšia verejnosť sa stretáva s národnou bibliografiou ako s autonómnymi dielami - *sekundárnymi dokumentami*, ktoré predstavujú súpisy špecificky usporiadaných záznamov o dokumentoch vydaných v danom štáte a obsahujú údaje popisujúce dokumenty umožňujú ich identifikáciu.

V národných bibliografiách sa môžeme dozvedieť, ktoré knihy, časopisy, hudobniny a iné dokumenty boli vydané v danej krajine.

Národná bibliografia registruje a popisuje dokumenty, ktoré boli publikované na území jednej krajiny alebo napísané v jednom či niekoľkých jazykoch, ktoré sa v danej krajine používajú. V niektorých krajinách národné bibliografie registrujú aj zahraničné publikácie vzťahujúce sa k danej krajine ako aj diela krajanov publikované v zahraničí.

V mnohých krajinách je synonymum termínu *národná bibliografia* termín *štátna bibliografia*. Termín *národná bibliografia* evokuje predstavu, že jej predmetom sú dokumenty, ktoré sa viažu na určitý národ. V skutočnosti tento termín má štátoprávne atribúty a národné bibliografie v mnohých krajinách nie sú len bibliografiami štátotvorných národov, ale štátov, teda aj národností a národnostných skupín, ktoré žijú v určitom štáte.

Národná (štátna) bibliografia v zhustenej forme odráža materiálnu a duchovnú kultúru určitého národa a občanov určitého štátu. Je pamäťou národa a odrazom jeho kultúrno-civilizačnej úrovne a vývoja.

Základným druhom národnej bibliografie je *súbežná národná bibliografia* a *retrospektívna národná bibliografia*.

Do národných bibliografií sa zaraďujú záznamy o dokumentoch, ktoré sa územne, jazykovo, autorsky a obsahom dotýkajú danej krajiny. Národné bibliografické agentúry sprístupňujú čitateľom a používateľom diela národnej bibliografie buď v tradičnej, papierovej forme alebo vo forme počítačových súboroch a na kompaktných diskoch.

Národné bibliografické agentúry pôsobiace v rámci národných knižníc tvoria súbežnú národnú bibliografiu na základe povinného výtlačku, ktorý dostáva národná knižnica.

Súbežná národná bibliografia je publikovaná periodicky vo väčších alebo menších intervaloch, registruje a popisuje dokumenty súbežne s ich vydaním alebo bezprostredne po ich vydaní (napr. *súbežná slovenská národná bibliografia*).

Retrospektívna národná bibliografia registruje a popisuje dokumenty publikované v uplynulom období a spravidla staršie než sú dokumenty vydávané a bibliograficky zaregistrované v bežnom roku (napr. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska). *Národná retrospektívna bibliografia* registruje staré tlače od toho roku, v ktorom bola v danej krajine vytlačená prvá tlač (Francúzsko 1470, Dánsko 1482, Spojené štáty 1620 atď.). Príkladom národnej retrospektívnej bibliografie je *slovenská národná retrospektívna bibliografia*.

Slovenská národná bibliografia sa v súlade s historickým vývinom slovenského národa a jeho svojbytné kultúry rozvíjala v rámci mnohonárodnej kultúry Uhorska a Rakúsko-Uhorskej monarchie. Prehľad vývinu bibliografie načrtol J. Kuzmík (1951, s. 42-74).

Na bibliografiu vzťahujúcu sa k slovenskej národnej kultúre nie je možné v období Rakúsko-Uhorska mechanicky uplatniť tie kritériá, ktoré sa používajú v súčasnosti na definovanie národnej bibliografie v suverénnych národných štátoch.

Medzi viac či menej priamych predchodcov národnej bibliografie na Slovensku možno zahrnúť tých stredovekých vzdelancov a predstaviteľov osvietenstva, národného obrozenia, reprezentantov štúrovského a matičného obdobia či reprezentantov slovenskej kultúry po vzniku československého štátu a slovenského štátu, ktorí uvedomelo a cieľavedome vytvárali bibliografické diela so zreteľom na slovacitu, hoci mnohí z nich boli aj uhorskými resp. rakúsko-uhorskými vlastencami.

Vo vývojovej línii národnej bibliografie na Slovensku zohrali iste svoju úlohu trnavské kníhtlačiarne súpisy ako aj Daniel Czwittinger a jeho *Specimen Hungariae Literatae* z roku 1711. Významné bolo pôsobenie *Prešpurských novín* od r. 1783 a latinské periodiká učených spoločností, ktoré zaznamenávali informácie o novej literatúre a tiež diela Samuela Rožňaya, Jána Čaploviča, Bohuslava Tablica, J.M. Hurbana, J. Ribaya, L. Bartolomeidesa, P. J. Šafárika, J. Palkoviča. Dôležité miesto má aj Knihopis, ktorý M. Dohnány uverejňoval v Slovenských pohľadoch a bibliografické prehľady D. Licharda, C. Zocha a S. Ormisa. O retrospektívny súpis celého slovenského písomníctva sa pokúsil M. Rešetka a M. Chrástek. M. Chrástek pokračoval v bibliografickej činnosti ako redaktor Letopisu Matice slovenskej, v ktorom uverejňuje od r. 1864 do r. 1868 Slovenský knihopis. Po ňom v práci pokračuje do r. 1873 P. Roy. V polovici 19. st. sa objavilo niekoľko pokusov o retrospektívnu slovenskú národnú bibliografiu. Reprezentantmi tohto úsilia bol najmä Michal Rešetka so svojimi Dejinami slovenskej reči a literatúry, Michal Chrástek svojou Slovenskou bibliografiou do r. 1860 a J. Kohuth svojimi Slovenskými decéniami.

Zásadný prínos do vývinu slovenskej národnej bibliografie má L.V. Rizner vďaka svojmu obdivuhodnému dielu Bibliografia písomníctva slovenského, ktorá sa stala všeobecne dostupnou vďaka J. Vlčkovi, J. Škultétymu a J.V. Ormisovi a Matici slovenskej v r. 1927-1934.

Po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie a vzniku prvej Česko-slovenskej republiky sa bibliografická činnosť rozvíjala sčasti spoločne a sčasti autonómne na Slovensku i v Čechách. Na Slovensku najmä zásluhou hlavných činníkov Matice slovenskej a Univerzitnej knižnice, kde v tomto smere tvorivo a organizačne pôsobil V. Pražák. V období slovenského štátu sa národná bibliografia fakticky inštitucionalizovala. V tom čase ju tvorivo rozvinul A. Dubay a L. Jánys ale aj A. A. Baník a P. Halaša. Pozoruhodným pokusom o systematickú registrujúcu bibliografiu bol mesačník Literárne zvesti určený najmä pre kníhkupecké účely a vychádzal najmä pričinením J. Mišianika a J. Priehradníka. Kľúčovú úlohu vo vývoji slovenskej národnej bibliografie zohral A. Dubay, vedúci Bibliografického ústavu Knižnice slovenskej univerzity v Bratislave najmä skrz dielo Bibliografický katalóg slovenskej knižnej tvorby za roky 1939-1941 a 1942-1945 a ročnú registráciu kníh s názvom Slovenská kniha, ako súčasť Bibliografického katalógu ČSR do r. 1954. Vtedajšia spolková Slovenská národná knižnica a Bibliografická spoločnosť sa zameriavala na rozpis článkov z novín a časopisov. Tieto súpisy pripravoval P. Halaša a vychádzali pod názvom Slovenská bibliografia až do r. 1954. Články z r. 1949 (vyd. 1952) boli prvýkrát usporiadané podľa Medzinárodného desatinného triedenia.

Podľa zákona SNR 4/1954 z 27. apríla 1954 sa Matica slovenská zo spolku stala štátnou inštitúciou s funkciou národnej knižnice, kníhovedného ústavu a ústredného slovenského bibliografického pracoviska. Prevzala od Bibliografického ústavu Univerzitnej knižnice vydávanie knižnej bibliografie a mesačne vydávala bibliografiu Slovenské knihy a Články v slovenských časopisoch. Do roku 1968 slovenská časť *národnej*, presnejšie *štátnej* bibliografie vychádzala ako súčasť Bibliografického katalógu ČSR.

Inštitucionalizácia slovenskej národnej bibliografie v Matici slovenskej v r. 1954 umožnila všestranný rozvoj bibliografie na Slovensku. Ďalšími dôležitými medzníkmi v jej vývoji boli bibliografické konferencie, rozvoj teórie, metodiky a koordinácie bibliografie, prijatie smernice

Kuzmík, Jozef. 1951. Prehľad bibliografie slovenskej a bibliografie inorečovej so slovenským vzťahom. In: *Knižnica*, roč. III.-IV., 1951-1952.

o slovenskej národnej retrospektívnej bibliografii, vydávanie Bibliografického zborníka, vyriešenie projektu automatizácie súbežnej slovenskej národnej bibliografie, vydanie desiatok vynikajúcich bibliografických diel atď.

Dôležitým teoretickým vkladom v otázke funkcionality bibliografie bola stať M. Kovačku o funkciách národnej bibliografie (1978, s. 121-177), vypracovaná v rámci výskumného projektu strojového spracovania slovenskej národnej bibliografie. Definoval nasledujúce funkcie národnej bibliografie, ktoré majú trvalejšiu teoretickú platnosť:

- 1 Kultúrno-spoločenská funkcia národnej bibliografie
- 2 Funkcie registračno-evidenčného typu v národnej bibliografii
 - 2.2 Odvodené registračno-evidenčné funkcie
 - 2.2.1 Bibliografická funkcia štatistická
 - 2.2.2 Bibliografická funkcia kontrolná
 - 2.2.3 Bibliografická funkcia koordinačná
- 3 Funkcie informačno-komunikačného typu v národnej bibliografii
 - 3.1 Základná bibliografická funkcia informačno-komunikačná
 - 3.2 Odvodené informačno-komunikačné funkcie
 - 3.2.1 Bibliografická funkcia knriticko-hodnotiaca
 - 3.2.2 Bibliografická funkcia poznávacia

Vývoj bibliografie po r. 1954 napriek mnohým pozitívam odrážal hospodársku a spoločensko-politickú realitu krajiny. Bibliografia, ako všetky ostatné oblasti života spoločnosti boli postihnuté dogmatizmom, preideologizovaním, nekompetentnými zásahmi ideológov do bibliografickej profesie, formalizmom, dirigizmom, centralizmom, zamedzovaním kontaktov so zahraničím, technologickým zaostávaním, nedostatočným záujmom o jazykové schopnosti knihovníkov a bibliografov, prenasledovaním iniciatívnych a tvorivých osobností a pod.

Národné knižnice Európskej únie pracujú od konca osemdesiatych rokov na vývoji spoločného projektu zverejňovania údajov na CD-ROM, na všeobecnom rešeršnom systéme a na vývoji pilotného CD-ROM vo formáte UNIMARC, ktorý spája údaje z niektorých národných bibliografií. Projekt národných bibliografií na CD-ROM je prioritnou vývojovou a kooperačnou úlohou deväťdesiatych rokov čiastočne financovanou Európskou úniou.

Distribúcia národných bibliografií na CD-ROM je nová forma sprístupňovania bibliografických údajov. V rokoch 1987-1988 začala byť britská, francúzska a nemecká národná bibliografia dostupná na CD-ROM. Priamymi účastníkmi projektu CD-ROM sú národné knižnice Veľkej Británie, Francúzska, Dánska, Portugalska, Holandska a Talianska. V rámci projektu sa musí riešiť celý rad podstatných problémov výmeny údajov: rešeršný interface, konverzia formátov MARC, znakové súbory (forsírovanie normy ISO 10646), viacjazyčný interface, prepojenie s online systémami, príprava pilotného disku vo formáte UNIMARC ako výsledok konverzie z národných formátov DANMARC, PICAMARC a pod.

Prostredníctvom uplatňovania informačnej technológie a realizácie programov retrospektívnej konverzie bibliografických a katalogizačných záznamov a súborov z papierovej do elektornickej formy sa podstatne rozširujú možnosti využívania súbežných i retrospektívnych národných bibliografií.

6.1.2.1 Súbežná národná bibliografia

Súbežná národná bibliografia je jedným z hlavných druhov všeobecnej bibliografie. Pojem zahŕňa jednak vedecko-výskumnú a vedecko-organizačnú stránku špecifickej bibliografickej činnosti a osobitného javu a jednak konkrétne bibliografické súpisy, ktoré sa vytvárajú v rámci systémov súbežných národných bibliografií v jednotlivých krajinách. Je to relatívne

Kovačka, Miloš. 1978. Funkcie súčasnej národnej bibliografie. In: *Bibliografický zborník 1975*. Zost. Dušan Katuščák. Martin : Matica slovenská, 1978.

samostatný a komplexný knižnično-informačný systém, v ktorom dominujú vlastnosti dokumentografického systému a v menšej miere aj informačného systému faktografického a radiaceho.

Systémy súbežných národných bibliografií tvoria základ celosvetového programu univerzálnej bibliografickej registrácie (UBC - Universal bibliographic control). Pripomíname, že pojem „registrácia“ akoslovenský ekvivalent pojmu „control“ (riadenie, ovládanie) nie je celkom presný, lebo vyjadruje len jednu stránku úsilia programu UBC, ktorou je bibliografické zaznamenanie existencie kníh a iných materiálov. Menej postihuje úsilie o „usmerňovanie (riadenie, ovládanie) toku a využívania dokumentov“. Preto nie je chybou, ak sa podľa kontextu používajú namiesto výrazu „registrácia“ slová „riadenie“, „usmerňovanie“, „ovládanie“. Pojem „kontrola“ je v tomto kontexte jazykovo nenáležitý.

Súpisy súbežnej národnej bibliografie sú publikované periodicky vo väčších alebo menších intervaloch, registrujú a bibliografické záznamy v nich obsiahnuté popisujú dokumenty súbežne s ich vydaním alebo bezprostredne po ich vydaní (napr. *súbežná slovenská národná bibliografia*). Súpisy môžu vychádzať napr. mesačne, štvrťročne, alebo ročne a to v papierovej, okom čitateľnej alebo digitalizovanej, strojom čitateľnej forme.

Predmetom spracovania v systéme súbežnej národnej bibliografie sú podľa stupňa dôležitosti najmä tieto úrovne:

- monografie, seriálové publikácie, oficiálne publikácie;
- tlačené hudobniny, kartografické materiály, normy, patenty, dizertácie, materiály z konferencií, vedeckovýskumné správy;
- audiovizuálne dokumenty, neknižné materiály, počítačové súbory, exteritoriká.

V niektorých systémoch súbežných národných bibliografií sú predmetom spracovania aj články z novín a časopisov.

Jednotlivé druhy dokumentov sa dostávajú do systému súbežných národných bibliografií spravidla na základe zákona o povinnom výtlačku. Predmet spracovania na medzinárodnej úrovni upravujú medzinárodné odporúčania, ako napr. medzinárodná konferencia UNESCO o zdokonalení bibliografických služieb (1950) a Medzinárodný kongres o národných bibliografiách (1977).

Bibliografické spracovanie dokumentov v súbežných národných bibliografiách výrazne ovplyvňuje medzinárodný program IFLA UBCIM. Zásadný význam majú odporúčania a konkrétne štandardy, ktorých cieľom je zjednotenie spracovateľských postupov a tým uľahčenie medzinárodnej výmeny bibliografických informácií v digitalizovanej forme. Medzi takéto štandardy a odporúčania patrí pre oblasť štruktúry záznamu v digitalizovanej forme UNIMARC manuál a pre oblasť bibliografického popisu súbor štandardov ISBD. Dôležité sú v tomto smere aj medzinárodné normy a štandardy, ktoré sa týkajú kódov krajín, kódov jazykov, transliterácie, kódových tabuliek, nosičov informácií a mnohé ďalšie.

Na Slovensku sa systematická inštitucionalizovaná práca na úseku súbežnej slovenskej bibliografie začala rozvíjať po druhej svetovej vojne v Bibliografickom ústave Knižnice slovenskej univerzity (terajšia Univerzitná knižnica v Bratislave), ktorá spracúvala periodikum Slovenská kniha ako súčasť Bibliografického katalógu ČSR do r. 1954 a v spolkovéj Slovenskej národnej knižnici Martine.

Ešte v r. 1941 bola v Martine založená *Slovenská bibliografická spoločnosť*, ktorej cieľom bolo aj vydávať slovenský *bibliografický časopis*. Prvé číslo periodika *Slovenská bibliografia* so súpisom súčasne vychádzajúcej „slovenskej, i Slovákov sa týkajúcej inojazyčnej, domácej i zahraničnej tlačovej tvorby publikovanej od 1. januára 1944“. V 1. čísle Slovenskej bibliografie A. A. Baník načrtol základný plán a štruktúru súbežnej národnej bibliografie. Jej cieľom boli od začiatku registračno-evidenčné a informačné.

Predmet súbežnej slovenskej národnej bibliografie spresnil A. A. Baník v predhovore k periodiku Slovenská bibliografia č. 1, v r. 1947 takto:

„Ak je isté, že tlačené slovo predstavuje najvýdatnejšieho nositeľa, uchovávateľa i šíriteľa každej národnej vzdelanosti vo svete, tak nemožno pochybovať ani o tom, že pre utváranie, zachovanie a šírenie novovekej

slovenskej národnej kultúry majú prvoradý význam hlavne tieto typografické skutočnosti: a) *slovenské* doma (na Slovensku a v ČSR) i v zahraničí tlačené, od Slovákov i od Neslovákov pochádzajúce texty, najmä knihy; b) *inorečová* domáca i zahraničná, od Slovákov a od Neslovákov pochádzajúca tlač, týkajúca sa *Slovákov i Slovenska*; c) *inorečová* zahraničná, Slovákov i Slovenska sa vecne netýkajúca tlač od *slovenských autorov*; a d) ostatná *inorečová*, Slovenska i Slovákov sa vecne netýkajúca, od Slovákov i od Neslovákov pochádzajúca tlač, vydaná *na území terajšieho Slovenska*. Všetky tlačené prejavy tohoto štvorakého základného druhu *tvoria spolu široký okruh takzvaných typografických slovákumov*, to jest takých tlačových jednotiek, ktoré majú priamy, prvoradý, bezprostredný vzťah k slovenskej duchovnosti..." (Baník, 1947).

V takomto význame sa pojem „slovákum“ alebo „slovacikum“ uplatňuje v celej slovenskej národnej bibliografii doteraz ako pomenovanie hlavného princípu zahŕňajúceho: územno-produkčné slovaciká, obsahové slovaciká, autorské slovaciká, územné slovaciká.

Súbežnú slovenská národnú bibliografiu spracúva od r. 1954 národná bibliografická agentúra (teraz Národný bibliografický ústav) v Matici slovenskej - Slovenskej národnej knižnici v Martine od r. 1969 pod názvom Slovenská národná bibliografia, do r. 1993 ako súčasť spoločného česko-slovenského bibliografického katalógu.

Medzníkom vo vývoji súbežnej slovenskej národnej bibliografie bol Seminár o súčasnej národnej bibliografii, konaný v Ľubochni 30.-31. 10. 1969. Na ňom predniesol P. Liba koncepciu modernej súbežnej slovenskej národnej bibliografie (Liba, 1971, s. 5-43).

V rámci súbežnej slovenskej národnej bibliografie vychádzajú v súpisovom rade a rozpisovom rade v zošitoch národnej bibliografie záznamy o tlačiach vydaných na území Slovenska na základe povinného výtlaku a o vybraných článkoch v novinách a časopisoch.

Súbežná slovenská národná bibliografia je od r. 1976 automatizovaná (Automatizovaný informačný systém slovenskej národnej bibliografie - AIS SNB). Výstupy z AIS SNB mali koncom 80-tych a v polovici 90-tych rokov takúto vecnú štruktúru vydávania:

Súpisový rad:

Séria A - Knihy (13 zošitov ročne, automatizované od r. 1976)

Séria B - Periodiká (päťročná kumulácia)

Séria C - Mapy (päťročná kumulácia)

Séria D - Dizertačné práce (ročná kumulácia)

Séria E - Špeciálne tlače (ročná kumulácia)

Séria F - Firemná literatúra (ročná kumulácia)

Séria G - Grafika (ročná kumulácia)

Séria H - Hudobniny (ročná kumulácia)

Séria I - Oficiálne dokumenty (dvojročná kumulácia)

Séria J - Audiovizuálne dokumenty (ročná kumulácia)

Z praktický príčin sa série B-J zlúčili do spoločných vydaní.

V *rozpisovom rade* vychádzajú 13 krát ročne v zošitoch výbery záznamov o článkoch z novín a časopisov.

Vo *výberovom rade* vychádza celý rad výstupov špeciálneho vednoodborového alebo vecného zamerania.

Baník, A. A. 1947. Úvodom. In: *Slovenská bibliografia* 1947, č. 1, s. [1-2]

Liba, Peter. 1971. Súčasná slovenská národná bibliografia : (Koncepcia a ideový návrh projektu). In: *Bibliografický zborník 1971*. Zost. Andrej Riško. Martin : Matica slovenská, 1971. Materiál zo Seminára o súčasnej národnej bibliografii. Ľubochňa, 30.-31. 10. 1969.

V systéme súbežnej slovenskej národnej bibliografie sa používa ako klasifikačný systém Medzinárodné desatinné triedenie. V AIS SNB sa spočiatku (od r. 1976 asi do r. 1991) používal vlastný programový systém MIPS, potom (1990-1995) systém CDS/ISIS. V r. 1995 sa začal používať systém ALEPH.

Riaditeľ Národného bibliografického ústavu M. Kovačka na margo bibliografického systému povedal:

„Zdá sa, že pojem národného bibliografického systému sa vyjasnil: národný bibliografický systém nemusí byť problematizovanou kategóriou vo vývoji slovenského knihovníctva a bibliografie. ... Sme presvedčení, že funkčnou platformou národného bibliografického systému môžu byť na ideológii nezávislé a z profesijného hľadiska autonómne knižničné subjekty so suverénnymi riadiacimi a odbornými kompetenciami, schopné rozvíjať sa a súčasne kooperovať na báze zachovania knižničnej svojbytnosti.“ (Kovačka, 1997, s. 326-327).

Budúcnosť vidí M. Kovačka v generálnej báze slovacikálnych bibliografických údajov:

„S takto formulovanou tézou sa doslova ťažiskovou kategóriou knižničného systému Slovenskej republiky stala generálna база slovacikálnych bibliografických údajov ako integrovaná databáza jestvujúcich klasických alebo automatizovaných databáz, ako aj bibliografických databáz a programov predpokladaných. Jej jadrom je naisto Slovenská národná bibliografia, všetky jej súbežné i retrospektívne systémové moduly, no rovnako i kontextové slovacikálne systémy regionálnej a vednoodborovej bibliografie.

Ak generálnu bázu slovacikálnych bibliografických údajov premietneme na horizont, tam, kde beží pomyselná čiara, ktorá oddeľuje bibliografickú realitu od bibliografickej ideality, zreteľne uvidíme, že z celkových cca 7, 5 milióna slovacikálnych dokumentov je spracovaných cca 5 miliónov a 500 000 záznamov, z toho cca 900 000 v elektronickej forme.“ (Kovačka, 1997, s. 327).

6.1.2.1.1 Slovenská národná bibliografia na CD-ROM

Počas seminára knižničných a informačných pracovníkov INFOS 97, ktorý sa konal v apríli 1997 v Jasnej pod Chopkom, Slovenská národná knižnica - Národný bibliografický ústav a *Albertina icome* Bratislava uviedli na trh očakávaný CD-ROM Slovenská národná bibliografia. Prvý disk, ktorý bol distribuovaný od apríla 1997, obsahuje viac ako 60 000 záznamov o slovacikálnej produkcii kníh od roku 1976 do roku 1997. Ďalšie aktualizácie a vydania disku sa prienahu roku 1997 rozširovali aj o záznamy slovacikálnych špeciálnych dokumentov zo série B-J súbežnej slovenskej národnej bibliografie s retrospektívou od roku 1981. Dôležitou súčasťou bázy údajov na CD-ROM sú záznamy o článkoch zo seriálov za roky 1978-1997. V roku 1997 sa uvažovalo o mesačných a štvrťročných prírastkoch.

CD-ROM s českou národnou bibliografiou obsahuje kompletnú bibliografickú produkciu od roku 1983, pričom sa ponúka produkt aktualizovaný štyrikrát do roka alebo dvanásťkrát do roka.

6.1.2.2 Retrospektívna národná bibliografia

Retrospektívna národná bibliografia patrí popri súbežnej národnej bibliografii k hlavným druhom *všeobecnej bibliografie*. Pojem zahŕňa jednak vedecko-výskumnú a vedecko-organizačnú stránku špecifickej bibliografickej činnosti a osobitného javu ale najmä konkrétne bibliografické zápisy, ktoré sa vytvárajú v rámci retrospektívnej národnej bibliografie v jednotlivých krajinách. Je to relatívne samostatný a komplexný knižnično-informačný systém,

Kovačka, Miloš. 1997. Horizonty slovenskej bibliografie : (Niekoľko aktuálnych téz). In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov 1996*. Usporiadal D. Katuščák. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

Kovačka, Miloš. 1997. Horizonty slovenskej bibliografie : (Niekoľko aktuálnych téz). In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov 1996*. Usporiadal D. Katuščák. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997.

v ktorom dominujú vlastnosti dokumentografického systému a v menšej miere aj informačného systému faktografického.

Kým systémy súbežných národných bibliografií tvoria základ celosvetového programu univerzálnej bibliografickej registrácie (UBC - Universal bibliographic control) a sú predmetom intenzívnej medzinárodnej spolupráce, (medzinárodná konferencia UNESCO o zdokonalení bibliografických služieb v r. 1950 a Medzinárodný kongres o národných bibliografiách v r.1977), oblasť retrospektívnej bibliografie je viac menej záležitosťou jednotlivých krajín. Začiatkom 90-tych rokov západné krajiny iniciovali programy retrospektívnej konverzie katalógov, program európskej databázy starých tlačí, programy mikrofilmovania a program *pamäť ľudstva*, ktoré sú pre národné retrospektívne bibliografie podnetné po koncepcnej, metodologickej i technologickej stránke.

Súpisy retrospektívnej národnej bibliografie sú spravidla výsledkami náročnej tvorivej práce, ktorá predpokladá historickú erudíciu. Vytvárané sú na základe rozsiahlej heuristiky, majú charakter objaviteľskej a tvorivej vedeckej práce.

V zásade retrospektívna bibliografia pokrýva tie dokumenty, ktoré buď nespracovala súbežná bibliografia alebo v čase vydania dokumentov súbežná bibliografia neexistovala.

Dôležitým rozlišujúcim atribútom súčasnej a retrospektívnej bibliografie je fenomén *aktuálnosti*. Poslaním retrospektívnej bibliografie je najmä kultúrno-historická a registračno-evidenčná funkcia. Jej *aktuálnosť* je v porovnaní so súbežnou bibliografiou zásade nižšia, lebo neslúži na bezprostredné informačné účely. V súbežnej bibliografii prevláda aktuálnosť, teda funkcia informačno-komunikačná. Ak diela súbežnej bibliografie aktuálne neregistrujú a neinformujú o dokumentoch, ktoré sú vydávané v priebehu roka, stávajú sa z funkčného hľadiska *de facto* dielami retrospektívnej bibliografie, nakoľko fakt vydania nezaznamenávajú a informácie o ňom nesprístupňujú súbežne, ale dodatočne.

Významná je poznávací funkcia retrospektívnej bibliografie. Nakoľko pracuje s hotovým, už vydaným materiálom, majú jej tvorcovia lepšiu možnosť odhaľovať vzťahy, súvislosti a systematicky usporiadať poznatky a informácie špecifickými vedeckými prostriedkami.

Okrem hľadiska aktuálnosti, ktoré umožňuje odlišovať v súčasnosti súbežnú a retrospektívnu bibliografiu existuje tradičné ohraničenie retrospektívnej bibliografie, ktoré sa viaže na *predmet* jej záujmu.

V prípade slovenskej retrospektívnej bibliografie patria k *predmetu* jej záujmu všetky slovacikálne dokumenty, ktoré nezaznamenala súbežná slovenská národná bibliografia. Táto hranica je však na Slovensku pohyblivá, lebo súbežná národná bibliografia napr. od r. 1944 nezaznamenala všetky typy dokumentov, takže terajšia retrospektíva sa musí vracieť do minulosti a spracovať staršie dokumenty z tohto obdobia.

Do predmetu retrospektívnej národnej bibliografie patria aj rukopisy, prvotlače (1545-1500) a staré tlače (do r. 1800 resp. 1820). Z neskoršieho obdobia všetky dokumenty, ktoré nespracovala súbežná národná bibliografia.

Druhy spracúvaných dokumentov v retrospektívnej bibliografii sú identické s dokumentmi spracúvanými v systéme súbežnej národnej bibliografie. Podľa stupňa dôležitosti sú to najmä tieto dokumenty:

- monografie, seriálové publikácie, oficiálne publikácie;
- tlačené hudobniny, kartografické materiály, normy, patenty, dizertácie, materiály z konferencií, vedeckovýskumné správy;
- audiovizuálne dokumenty, neknižné materiály, exteritoriká. V niektorých systémoch retrospektívnych národných bibliografií (napr. na Slovensku) sú predmetom spracovania aj články z novín a časopisov.

Na Slovensku sa systematická inštitucionalizovaná práca na úseku retrospektívnej národnej bibliografie začala rozvíjať po r. 1956 najmä zásluhou M. Potemru (Perspektívny plán slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie). Ďalšími dôležitými medzníkmi v jej vývoji bola *Koncepcia, zásady a obsahová náplň dlhodobého plánu Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie* (J. Štefánik, 1958). Najdôležitejšiu úlohu v jej vývoji má *Smernica a plán Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie* (Výbor pre školstvo a kultúru SNR,

1965), ďalej *Koncepcia a model retrospektívnej bibliografie* (D. Katuščák, 1975) a *Program slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie* (Ministerstvo kultúry SR, 1984). Vedeckým a organizačným medzníkom bola integrácia retrospektívnej bibliografie s výskumom dejín knižnej kultúry (B. Belák, 1986).

V súčasnosti úlohy v oblasti retrospektívnej bibliografie a výskumu dejín knižnej kultúry koordinuje Matica slovenská - Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav (M. Kovačka, A. Földváriová) a zúčastňuje najmä Univerzitná knižnica v Bratislave, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, Banskej Bystrici, Prešove, Ústredná knižnica SAV a i. Cieľom spoločného programu je

- budovať generálnu bázu údajov slovacikálnych bibliografických údajov;
- výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku.

V slovenskej retrospektívnej bibliografii sa v polovici 90-tych rokov začali používať štandardné metódy počítačového spracovania (UNIMARC, ISBD).

Generálna báza údajov slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie

Základné diela slovenskej retrospektívnej bibliografie (bibliografické súpisy).

Súpisy monografií

Čaplovič J.: *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do r.1700*. 2 zv. Martin : Matica slovenská, 1972, 1984. 1410 s. (2.600 záz.)

Rizner L.V.: *Bibliografia písomníctva slovenského od najstarších čias do konca r. 1900*. . Martin : Matica slovenská, 1929-1932. 6 zv. Reedícia 1969. (8.300 záz.)

Mišianik J.: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca 19. stor. : Doplnky k Riznerovej Bibliografii*. Zv. 7. . Martin : Matica slovenská, 1971. 323 s. (2.500 záz.)

Ormis J.V.: *Doplnky a opravy k Riznerovej Bibliografii*. Zv. 8. . Martin : Matica slovenská, 1972. 188 s. (1.200 záz.)

Fedor M.: *Bibliografia slovenských kníh 1901-1918*. . Martin : Matica slovenská, 1964. 1 zv. 728 s. (2.600 záz.)

Holanová, E. - Režná, G. - [Liba, P.]: *Bibliografia slovenských kníh 1919-1938*. . Martin : Matica slovenská, 1979-1980. 4 zv. (15.600 záz.)

Klimeková, A. a kol.: *Bibliografia českých a inorečových kníh vydaných a vytlačených na území Slovenska 1919-1938*. . Martin : Matica slovenská, 1993. (7.500 záz.)

Dubay, A.: *Bibliografický katalóg slovenskej knižnej tvorby za roky 1939-1941*. Bratislava, BÚ KSU 1948. 185 s. (2.000 záz.)

Dubay, A.: *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za roky 1942-1945*. Bratislava, 1952. 343 s. (4.000 záz.)

Dubay, A.: *Bibliografický katalóg Československej republiky : Literárna tvorba z roku 1946 bez novín a časopisov*. 2. Tvorba slovenská. Bratislava, Bibliografický ústav pri knižnici Slovenskej univerzity 1947. 89 s.

Dubay, A.: *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947*. Bratislava, 1951. 155 s. (3.000 záz.)

Ferienčíková, A.- Spišková, E.: *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za r. 1945-1955*. . Martin : Matica slovenská, 1967-1970. 4 zv. (14.400 záz.)

Jánsky, L.: *Slovenská duchovná tvorba 1939-1944*. Bratislava, 1944. 262 s.

Jankovič, V. - Škorupová, A.: *Bibliografia k dejinám Slovenska : Literatúra vydaná do roku 1965*. Bratislava; Martin : Historický ústav SAV; NBÚ; UK : 1997.

Kuzmík J.: *Bibliografia kníh vo východných rečiach týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných do r. 1955*. . Martin : Matica slovenská, 1960. 445 s. (5.136 záz.)

Kuzmík J.: *Bibliografia kníh v západných rečiach týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných od 16. stor. do r. 1955*. . Martin : Matica slovenská, 1955. 420 s. (4.100 záz.)

Kuzmík J.: *Bibliografia publikácií v európskych rečiach týkajúcich sa slovenských vecí : Doplnky do r. 1955, pokračovanie za r. 1956-1959 a súpis máp*. . Martin : Matica slovenská, 1960. 462 s. (4.100 záz.)

Kuzmík J.: *Bibliografia slovanských kníh týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných od 16. stor. do r. 1955*. . Martin : Matica slovenská, 1969. 456 s. (4.400 záz.)

Kuzmík J.: *Bibliografia publikácií k miestnym a všeobecným dejinám Slovenska*. . Martin : Matica slovenská, 1962. 729 s. Príl. (4.500 záz.)

Kuzmík J.: *Prehľad bibliografie slovenskej a inorečovej so slovenskými vzťahmi*. . Martin : Matica slovenská, 1954. 33 s. Bibl. prehľad.

Zellinger, A.: *Pantheon Tyrnaviense*. 1578-1930. Trnava, SSV 1931. 257 s.

- Kotvan, I.: *Inkunábuly archívov, múzeí a niektorých historických knižníc na Slovensku*. . Martin : Matica slovenská, 1967. 193 s. 230
- Kotvan, I.: *Inkunábuly na Slovensku*. . Martin : Matica slovenská, 1988. 221 s. (1.236 záz.)
- Kotvan, I.: *Slaviká 16. stor. v Univerzitnej knižnici v Bratislave*. Bratislava, UK 1981.
- Kotvan, I.- Frimmová, E.: *Inkunábuly SNK MS v Martine*. . Martin : Matica slovenská, 1988. 221 s. (505 záz.)
- Kotvan, I.- Frimmová, E.: *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách*. Martin : Matica slovenská, 1996. 226 s. (628 záz.).
- Klimeková, A. a kol.: *Bibliografia jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 1996.
- Radváni, H.: *Bibliografia tlačí kníhtlačiarne V. a J. K. Jelínka v Trnave v Trnave 1786-1941*. Martin : Matica slovenská, 1996.
- Saktorová, H. - Komorová, K. - Petrenková, E.: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. 1. zv. Generálneho katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Martin : Matica slovenská, 1993.
- Smetana - Telgársky, J.: *Katalóg tlačí 16. stor.* . Martin : Matica slovenská, 1981. (1.408 záz.)
- Strelka, V.: *Tlače 16. storočia v ppriaristickej knižnici v Trenčíne*. Martin : Matica slovenská, 1996.
- Šturdíková, M.: *Katalóg tlačí 16. stor. františkánskej knižnice v Hlohovci*. . Martin : Matica slovenská, 1970. 140
- Katalóg slovákumových kníh knižnice MS do r. 1918*. 3 zv. . Martin : Matica slovenská, 1964. 1646 s.(14.000 záz.)
- Podmanická, A.: *Katalóg slovacikálnych kníh vydaných do r. 1918 v knižnici MS*. Prírastky za r. 1970 - 1980. . Martin : Matica slovenská, 1984. 700 s. (8.000 záz.)
- Telgársky J.: *Katalóg slovacikálnych kníh v Knižnici MS vydaných do r. 1918*. Prírastky za r. 1970-1980. . Martin : Matica slovenská, 1984. 700 s. (4.500 záz.)
- Kolodziejský L.: *Katalóg slovacikálnych kníh do r. 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove*. . Martin : Matica slovenská, 1969. 597 s. (2.660 záz.)
- Uherková,T.: *Tlače do roku 1900 vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 1995. 253 s.
- Sopko, J.: *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1986.
- Sopko, J.: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1981.
- Sopko, J.: *Stredoslovenské latinské kódexy so slovenskou provenienciou v zahraničných knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1983.

Súpisy seriálových publikácií

- Potemra, M.: *Bibliografia slovenských novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958. 145 s.
- Potemra, M.: *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1963. 820 s.
- Kipsová M. a i.: *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov na Slovensku za r. 1919 - 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1088 s.
- Fedor M.: *Bibliografia periodík na Slovensku v r. 1939 - 1944*. Martin : Matica slovenská, 1969. 552 s.
- Lukáč, R.: *Slovenské časopisy a noviny od oslobodenia po rok 1955 : Dočasný súpis*. Košice, ŠVK 1957. 2 zv.

- Lukáč, R.: *Bibliografia časopisov vydaných na území Slovenska v rokoch 1946-1960*. Rkp.
- Janů, M.: *Bibliografia časopisov a novín vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1961-1965*. Martin : Matica slovenská 1971. 368 s.
- Gešková, Ž. - Vančová, T.: *Výročné správy škôl z územia Slovenska za roky 1701-1918 : . Provizórny súpis*. 1 zv. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1985. 355 s.
- Kipsová, M. - Vančová, T. - Gešková, Ž.: *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701-1965*. Martin : Matica slovenská, 1984. 842 s.
- Kovačičová, E. - Štvrtecký, Š.: *Almanachy, ročenky a zborníky na Slovensku v rokoch 1701-1965 : Provizórny súpis*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1983. 249 s.
- Kovačičová, E. - Štvrtecký, Š.: *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku za roky 1919-1944*. Bratislava, Univerzitná knižnica.
- Kovačičová, E. - Schlenkerová, K.: *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1919-1944*. Martin : Matica slovenská, 1991.
- Kovačičová, E. - Schlenkerová, K.: *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1945-1965*. Martin : Matica slovenská, 1995.
- Lacko, M. J.: *Slovenská bibliografia v zahraničí 1945-1965*. Cleveland; Rím, 1967. 366 s.
- Lacko, M. J.: *Slovenská bibliografia v zahraničí 1966-1975*. Cleveland; Rím, 1977. 436 s.
- Balúnová, M. a kol.: *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1945-1960*. Martin : Matica slovenská, 1995.
- Súpis článkov zo seriálových publikácií**
- Potemra, M.: *Bibliografia článkov zo slovenských periodík 1901-1918*. Zv.III. Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1901-1918. . Martin : Matica slovenská, 1969. 1006 s.
- Potemra, M.-Mihóková, M.: *Bibliografia článkov zo slovenských novín a časopisov 1901-1918*. Zv. VIII. Krásna literatúra a jazykoveda. . Martin : Matica slovenská, 1972. 1158 s.
- Potemra, M.: *Bibliografia článkov zo slovenských periodík 1901-1918*. Zv.IV.. Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918. Martin : Matica slovenská, 1993. 672 s.
- Potemra, M.: *Kultúrna a osvetová práca na Slovensku v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1983. 4 zv.
- Potemra, M.: *Slovenská historiografia v rokoch 1901-1918 : Tematická bibliografia v rámci Bibliografie zo slovenských novín a časopisov 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1980. 650 s.
- Mihóková, M.: *Maďarská historiografia na východnom Slovensku v rokoch 1901-1918 : Tematická bibliografia v rámci Bibliografie zo slovenských novín a časopisov 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1980. 2 zv.
- Dziačková Z.- Hatalová M.- Kostihová V.: *Bibliografia článkov z komunistickej a pokrokovej tlače v Československu 1918 - 1923*. Zv. III.-IV. Martin : Matica slovenská /prac. kartotéka/.
- Hamranová G.- Hatalová M. - Kostihová V.: *Bibliografia článkov z komunistickej a pokrokovej tlače v Československu 1924 - 1928*. Zv. III a IV. Martin, MS 1981 a 1984. 674 a 934 s.
- Dziačková Z.: *Bibliografia článkov z komunistickej tlače v Československu 1929-1932*. Zv. III. . Martin : Matica slovenská, 1977. 642 s.
- Galandová L.: *Bibliografia článkov z komunistickej tlače v Československu 1933-1938*. Zv. III. . Martin : Matica slovenská, 1971. 810 s.
- Galandová L. - Laco B. - Luptáková Z.: *Bibliografia článkov z komunistických a odbojárskych novín a časopisov za r. 1938 - 1945*. Martin : Matica slovenská, 1964. 217 s.
- Galandová L.: *Dramaticko-inscenačné umenie, divadlo, film, rozhlas na Slovensku 1918 - 1928. Odbor XV. Umenie. Časť 1. 1918-1928*. Zv. 1.1 a 1.2. Martin : Matica slovenská, 1979 - 1980. 773 + 1124 s.

Galandová, L.: *Dramaticko-inscenačné umenie, divadlo na Slovensku 1928 - 1938*. Odbor XV. Umenie. Časť 2. 1929 - 1938. . Martin : Matica slovenská.

Galandová, L.: *Film na Slovensku 1918 - 1938*. . Martin : Matica slovenská, 1982. 368 s.

Mikitová, M.: *Hudba na Slovensku 1918 - 1928*. Odbor XV. Umenie. Časť 3. Zv. 1. 1918-1928. . Martin : Matica slovenská, 1983. 752 s.

Káňavová, A.: *Poľnohospodárstvo na Slovensku 1918 - 1928*. Odbor XXIV. Poľnohospodárstvo. Diel 1. Zv. 1a a 1b. . Martin : Matica slovenská, 1982. 772 + 448 s.

Káňavová, A.: *Poľnohospodárstvo na Slovensku 1918 - 1928*. Odbor XXIV. Poľnohospodárstvo. Diel 2. Zv. 1c a 1d. . Martin : Matica slovenská, 1986.

Kormúth, D.: *Hospodárstvo na Slovensku 1918 - 1928*. Odbor VII. Hospodárstvo. Časť 1. Zv.1. Obchod. . Martin : Matica slovenská, 1983.

Kormúth, D.: *Hospodárstvo na Slovensku 1918 - 1928*. Odbor VII. Hospodárstvo. Časť 1. Zv.2. Družstevníctvo. Ľudové peňažníctvo. Sporiteľníctvo. . Martin : Matica slovenská.

6.2 Náčrt vývinu bibliografických služieb na Slovensku

Predpoklady pre systematické a organizované spracúvanie slovenskej literárnej produkcie sa viažu na činnosť Matice slovenskej v Martine a Univerzitnej knižnice v Bratislave. Súvisí s budovaním knižničných *fondov slovenských dokumentov* a s *právom na povinný výtlačok*.

6.2.1 Matica slovenská

Vývoj bibliografických služieb na Slovensku nie je možné oddeliť od snáh slovenských vzdelancov o *vybudovanie slovenskej národnej knižnice*. Úsilie o založenie národnej knižnice sa začína objavovať koncom 18. storočia a v prvej polovici 19. storočia. J. Kuzmík (1955, s. 36) spomína, že Juraj Ribay v roku 1793 vypracoval návrh na založenie kultúrneho ústavu slovenského, ktorého jednou úlohou by malo byť aj vytvorenie knižnice, ale tento projekt sa neuskutočnil. Ďalšie snahy o založení slovenskej národnej knižnice sú spojené s menom Martina Hamuliaka a Michala Rešetku. Práve Rešetkova slovenská knižnica, ako súkromná knižnica vzdelanca, bola budovaná cieľavedome ako národná knižnica a bola aj prístupná verejnosti. Podobný charakter mala aj knižnica Spolku literatúry československej pri Evanjelickom lýceu v Bratislave založená v roku 1802.

V novších dejinách v tomto ohľade zohrala najdôležitejšiu úlohu Matica slovenská a Univerzitná knižnica. *Matica slovenská* pritom vyrastala ako autentická národná ustanovizeň v ťažkých podmienkach uhorskej nadvlády a maďarizácie. Vznikala z vôle národne uvedomelého slovenského ľudu a vzdelancov. Celkom prirodzene sa stala už v roku 1863, teda v roku založenia Matice slovenskej *de facto* národnou knižnicou, národným literárnym archívom a národným bibliografickým ústredím. *Univerzitná knižnica* v Bratislave naproti tomu vyrástla z Alžbetínskej knižnice, ktorá bola knižnicou uhorského štátu a ako taká nebola slovenská ani nijako spojená s úsilím slovenských vzdelancov o slovenskú národnú knižnicu. Až po roku 1919 sa začalo v tejto knižnici formovať slovenské oddelenie.

V medzivojnovom období, keď oficiálnou ideológiou bola *konceptia československého národa*, Matica slovenská ako národný spolok nepôsobila ako štátom podporovaná národná knižnica. Štátnou knižnicou bola fakticky terajšia Univerzitná knižnica, ktorá historicky a kultúrne nebola primárne spojená s národnou myšlienkou, a preto bola pre československý štát prijateľnejšia. Fakticky fungovala po stránke bibliografickej ako *filialka a subdodávateľ* pražskej knižnice. Vďaka jej *štátnosti* sa však podarilo vybudovať najúplnejšie fondy z rokov 1918-1938.

Slovenská národná knižnica, vzniknávajúca v Matici slovenskej v Martine a Univerzitná knižnica v Bratislave sú najväčšie slovenské knižnice. Obidve knižnice prešli zložitým vývojom a stali sa v určitom zmysle symbolmi úrovne slovenského knihovníctva. Univerzitná knižnica zohrala v rozvoji slovenského knihovníctva a bibliografických služieb nesmierne dôležitú úlohu najmä v medzivojnovom období, teda v čase, keď túto úlohu nemohla plniť Matica slovenská a jej Biblotéka. Stala sa živou univerzálnou vedeckou knižnicou s rozsiahlym používateľským zázemím. Matica slovenská vo funkcii národnej knižnice najmä od roku 1954 má až doteraz prím vo formovaní knižničného a bibliografického systému, ktorý sa stal porovnateľný s knižničnými a bibliografickými systémami vyspelých krajín.

Ako dôsledok nenormálnych politických a administratívnych zásahov v minulých rokoch i v súčasnosti vznikla situácia, že sa akoby ustálila neúnosná koncepcia *dvoch národných knižníc*, medzi ktorými možno ahistoricky a bez odbornej kompetencie presúvať a vymieňať podľa administratívnych predstáv ich funkcie národné a štátne. Vznikom Slovenskej republiky v roku 1993 sa zrušilo napätie medzi *národným a štátnym*, preto niet nijakého dôvodu tieto atribúty podľa starých princípov oddeľovať. Slovenská národná knižnica má byť v duchu národných tradícií, so zreteľom na vysokú úroveň svojej činnosti a vzhľadom na európske integračné perspektívy zriadená *ako jedna národná a štátna knižnica oddelením z Matice slovenskej* a fungovať suverénne v duchu ústavy na občianskom a národnom princípe. Táto

Kuzmík, Jozef. 1955. *Vývoj myšlienky národnej knižnice na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1955. 36 s.

požiadavka má kľúčový význam nielen pre budúcnosť národných bibliografických služieb, ale aj pre celý národný knižničný systém Slovenska.

Musíme aj v spojitosti s bibliografickými službami poukázať na fakt, že aj v súčasnosti je stále otvorená myšlienka slovenskej ústrednej národnej a štátnej knižnice. Akékoľvek teoretické úvahy, koncepcie a profesionálne projekty v oblasti bibliografie a knihovníctva predpokladajú existenciu a stabilitu národnej knižnice a národnej bibliografickej agentúry. Bibliografia a knihovníctvo majú svoje závažné presahy do knižničnej, kultúrnej a informačnej politiky a naopak. V súčasnosti sú tieto základy opäť otrasené. Je historický a profesionálny paradox, keď v čase suverénneho slovenského štátu existujú pochybnosti o tom, že z hľadiska kultúrnej histórie, z hľadiska národno-politického a profesionálneho môže byť suverénnou slovenskou národnou knižnicou jedine knižnica, ktorá vznikla v Matici slovenskej. Pochopiteľne, je nemysliteľné, aby takáto knižnica fungovala na spolkových zásadách.

Základom národnej knižnice Matice slovenskej sa stala knižnica *Martina Hamuljaka*, ktorý ju v roku 1858 daroval pre celonárodný spolok, ktorého založenie sa pripravovalo. Ďalšou dôležitou knižnicou, ktorá sa dostala do Matice slovenskej bola knižnica *Michala Rešetku*. Z bibliografického hľadiska je pozoruhodné, že k Hamuljakovej knižnici sa zachoval *katalóg* z júna 1857. Rovnako pozoruhodné je, že Michal Chrástek už na začiatku existovania Matice slovenskej uverejnil v *Letopise Matice slovenskej* v r. 1864 výzvu, aby sa *všetky slovenské tlačou vydané knihy v jednom exemplári zasielali do Matice slovenskej*. Takto ako prvý u nás vyslovil myšlienku povinných výťažkov. Správca matičnej knižnice Franko Sasínek v Pešťbudínskych vedomostiach 6. januára 1869 vyzval na uskutočnenie zbierky na nový stánok pre knižné a ostatné zbierky Matice slovenskej. Do zatvorenia Matice slovenskej v roku 1875 mala knižnica Matice slovenskej 10.079 zväzkov, 29.623 multiplikátov, 332 rukopisov a muzeálne predmety.

Pokračovanie úsilia o slovenskú národnú knižnicu bolo spojené po zatvorení Matice slovenskej s činnosťou Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS) v Martine, do ktorej sa dostala časť matičnej zbierky. V muzeálnej slovenskej spoločnosti narástol fond do roku 1918 podľa odhadu J. Kuzmíka asi na 65.000 zväzkov. V MSS prebiehali veľmi intenzívne práce na katalógizácii. V roku 1911 výbor MSS prijal návrh Františka Richarda Osvalda, aby sa zostavil a tlačou vydal katalóg slovenských kníh, aby sa vedelo, čo knižnica má a čo ešte treba doplniť. A to je zárodok modernej myšlienky univerzálnej bibliografickej registrácie na Slovensku.

Od roku 1. januára 1919, po obnovení Matice slovenskej, sa fondy MSS a Matice slovenskej budovali paralelne, pričom väčšiu dynamiku mala pochopiteľne Bibliotéka Matice slovenskej. V roku 1926 vedenie MSS rozhodlo, že zbierky MSS (asi 65.000 zväzkov) sa vlejú do fondov Bibliotéky Matice slovenskej.

Bibliotéka Matice slovenskej začala v širšom rámci fungovať až v novej budove Matice slovenskej v roku 1927, kedy mala okolo 100.000 zväzkov. Jej fondy sa dopĺňovali väčšinou z darov.

Povinný výťažok získala 13. decembra 1939 až Slovenská národná knižnica, ktorá fungovala ako spolok v rokoch 1941-1953. Povinný výťažok preberala do založenia Slovenskej národnej knižnice 1. mája 1941 Bibliotéka Matice slovenskej. Dňa 12. marca 1947 získala Slovenská národná knižnica právo bezplatného celoštátneho povinného výťažku a začala intenzívnejšie pôsobiť v oblasti knižnej kultúry a knihovníctva na Slovensku.

Zriadenie a fungovanie Slovenskej národnej knižnice, ktorá fungovala v Martine v rokoch 1941-1953 na *spolkovom základe*, popri omnoho väčšej a významnejšej Bibliotéke Matice slovenskej *nebolo perspektívne od samého začiatku*. Skutočná slovenská národná knižnica totiž nemohla mať potrebné uznanie a podporu bez fondov a historického podložia zbierkových pracovísk Matice slovenskej a najmä jej Bibliotéky.

V rokoch 1951-1952 sa vážne uvažovalo o presune spolkovej Slovenskej národnej knižnice a o prevoze knižných fondov z Martina do Bratislavy. V apríli 1953 prerokovalo však už Kolégium povereníka školstva a kultúry návrh na zriadenie Slovenskej národnej knižnice so sídlom v Martine. Dňa 5. apríla 1954 požiadal Výbor Matice slovenskej Slovenskú národnú radu, aby zákonom vyhlásila Maticu slovenskú za štátny vedecký ústav pod názvom Matica

slovenská - slovenská národná knižnica. Tým bola zastavená činnosť spolkovéj zložky a Matica slovenská sa stala štátnou inštitúciou (Winkler, 1971).

Začiatkom roku 1954 sa spolková Slovenská národná knižnica zlúčila s Bibliotékou Matice slovenskej. Do roku 1953 tak vzrástli fondy Bibliotéky Matice slovenskej na 440 000 zväzkov. Skatalogizovaných bola len asi tretina zbierok Bibliotéky. O desať rokov neskôr, v roku 1963 mala matičná knižnica 1 602 790 zväzkov, z čoho bolo spracovaných takmer 900.000 zväzkov (Paška, 1963). Podrobnú štatistiku o vývoji Bibliotéky Matice slovenskej od roku 1927 do roku 1953 obsahuje tabuľka v štúdií J. Kuzmíka (... , s. 19). Ak by sme na Maticu slovenskú uplatnili kritériá bežné v iných krajinách, musíme do fondov Matice slovenskej ako národnej knižnice započítať aj fondy Literárneho archívu Matice slovenskej, ktoré v roku 1962 mali už úctyhodný počet 444.658 jednotiek (Maťovčík, 1963).

Začiatkom šesťdesiatych rokov mala už národná bibliografická agentúra v Matici slovenskej modernú a komplexnú štruktúru. Bolo v nej oddelenie retrospektívnej bibliografie, oddelenie špeciálnych bibliografií a oddelenie pre teóriu a koordináciu. Najmä v šesťdesiatych rokoch sa prudko rozvíjala teoretická a metodická a vedeckoorganizačná práca. Začala sa realizovať smernica o retrospektívnej bibliografii, pričom do tohto grandiózneho projektu bola zapojená popri Matici slovenskej aj Univerzitná knižnica v Bratislave a Štátna vedecká knižnica v Košiciach, ale participovali na ňom aj ďalšie knižnice a bibliografické pracoviská.

6.2.2 Univerzitná knižnica

Po vzniku Československej republiky, v septembri 1919, bol vymenovaný Ján Emler za vládneho komisára pre knižnicu československej štátnej univerzity v Bratislave. J. Emler sa vedenia knižnice ujal oficiálne 10. októbra 1919. Vtedy prevzal od vtedajšieho riaditeľa E. Kumlíka Knižnicu Alžbetínskej univerzity, založenej v r. 1914 spolu s knižnicou.

Z hľadiska kultúrnej histórie a úvah o tom, či Univerzitná knižnica môže byť slovenskou národnou knižnicou, treba mať na pamäti jej *uhorský rodokmeň*, ako aj fakt, že nikdy nebola budovaná ako slovenská národná knižnica. Etatizmus, na vlnách ktorého sa tradične viezla, nemožno stotožňovať s národným duchom a autentickou národnou kultúrnou históriou, ktorá sa, pokiaľ ide o slovenskú národnú knižnicu, spája výlučne so snahami slovenských vzdelancov spojenými s Maticou slovenskou. Malo by sa tiež vedieť, že knižnica Alžbetínskej univerzity, z ktorej vznikla terajšia Univerzitná knižnica mala okolo 70.000 kníh, medzi ktorými by sa nebolo našlo ani 20 slovenských a českých kníh. Zo štrnástich jej pracovníkov len štyria vedeli po slovensky (Ecker, 1994, s. 93-94). Je toto azda základ slovenskej národnej knižnice?

Univerzitná knižnica teda vznikla oficiálne ako štátna knižnica na základe uhorskej Knižnice Alžbetínskej univerzity 10. októbra 1919. Tento dátum je dôležitý z hľadiska vývoja bibliografických služieb na Slovensku. J. Emlerovi sa popri inom podarilo po prevzatí Univerzitnej knižnice dosiahnuť vydanie výnosu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska z 12. novembra 1919, č. 8106 adm. o odvádzaní povinného výtlačku. Takto mala *Univerzitná knižnica podľa práva zabezpečené právo na povinný výtlačok ako prvá na Slovensku*.

Spomenutý výnos bol neskôr zrušený a knižnica dostala podľa vtedy, a vlastne až do roku 1935 ešte platných uhorských zákonov, podľa § 2 zák. čl. XIV/1914 právo na tri exempláre

Winkler, Tomáš. 1971. *Matica slovenská v rokoch 1945-1954 : Z problémov a dokumentov ústredia MS*. Martin : Matica slovenská, 1971. Podľa: Národná svetlica. Zost. M. Eliáš a V. Šarluška. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 220-222.

Paška, Juraj. 1963. *Matica slovenská ako Slovenská národná knižnica a perspektívy jej rozvoja*. In: *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava, 1963.

Kuzmík, Jozef. 1955. *Vývoj myšlienky národnej knižnice na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1955.

Maťovčík, Augustín. 1963. *Miesto Literárneho archívu Matice slovenskej vo vedeckom výskume*. In: *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava, 1963.

Československá štátna univerzita bola zriadená zákonom č. 375/1919 Zb. dňom 11. júla 1919. Ešte v tom istom roku, 15. novembra 1919 bola premenovaná na Univerzitu Komenského, a to vládnym nariadením č. 595/1919 Zb.

Ecker, Juraj. 1994. *Dejiny Univerzitnej knižnice v Bratislave 1919-1985*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1994.

všetkých tlačí vydaných alebo vytlačených na Slovensku. Zmena sa uskutočnila výnosom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska z 10. novembra 1920, č. 2630 adm. Neskôr sa toto právo vzťahovalo aj na tlače a vydania z Podkarpatskej Rusi. Z troch exemplárov posielala Univerzitná knižnica po jednom univerzitným knižniciam v Brne a Prahe. Dá sa povedať, že politika povinného výtlačku funguje na Slovensku od 1. januára 1920 a že od tohto času má vďaka povinnému výtlačku zachytenú slovenskú produkciu dokumentov. Určité ťažkosti boli so získavaním českej produkcie. Zmena nastala po prijatí vládneho nariadenia č. 119/1935 Zb., kedy bol povinný výtlačok upravený jednotne s celoštátnou pôsobnosťou. Podľa nového zákona dostávala Univerzitná knižnica jeden exemplár knižnej produkcie zo Slovenska a z Podkarpatskej Rusi a na požiadanie jeden exemplár časopisov. Dokumenty vydané v náklade nad 100 exemplárov okrem luxusných a bibliofilských vydaní z Čiech si mohla Univerzitná knižnica kúpiť za polovičnú obchodnú cenu. Tento systém povinného výtlačku fungoval do r. 1938 (*Univerzitná*, 1959).

Z hľadiska vývoja bibliografických služieb je dôležité, že v roku 1920 začal existovať dokumentový základ pre systematickú súbežnú národnú bibliografiu.

Vzhľadom na charakter riadenia kultúry a ideológiu čechoslovakizmu v období predmníchovskej republiky neexistovala samostatná súbežná slovenská národná bibliografia. Slovenská produkcia bola zachytená v celoštátnej súbežnej bibliografii, ktorú vydával *Československý ústav bibliografický při Veřejné a univerzitní knihovně v Praze* a od r. 1926 *Národní knihovna*. Záznamy o dokumentoch slovenskej proveniencie vyhotovovali v Prahe na základe jedného exemplára povinného výtlačku, ktorý tam posielala Univerzitná knižnica. V celoštátnom bibliografickom katalógu je spracovaná v týždenných zošitoch produkcia z rokov 1922-1928 a z rokov 1933-1935 a v ročenkách v Bibliografickom katalógu ČSR za roky 1929-1935. V rokoch 1929 až 1933 vychádzal Bibliografický katalóg ČSR len ako ročenka. V zošitovej forme ho čiastočne suploval bibliografický časopis *Naše kniha*, ktorý vydávalo Zemědělské knihkupectví A. Neubert. Univerzitná knižnica posielala do tohto časopisu mesačné súpisy.

V roku 1935 získala pražská Univerzitná knižnica právo povinného výtlačku z celej republiky a začala spracúvať Bibliografický katalóg samostatne až do roku 1939. Počas protektorátu vychádzal Bibliografický katalóg ČSR vzhľadom na vojnu a územno-politické rozdelenie ČSR, vznik Slovenského štátu prirodzene bez slovenskej produkcie. Spolupráca s Univerzitnou knižnicou sa prerušila.

Po druhej svetovej vojne, 25. novembra 1945 vzniklo v knižnici štátom dotované centrum pre sústavné spracovávanie slovenskej národnej bibliografie - Bibliografický ústav pri Knižnici Slovenskej univerzity. 15. júna 1946 bol schválený organizačný poriadok, ktorý stanovil úlohy ústavu. Za dôležité možno považovať progresívne ustanovenie, podľa ktorého bol Bibliografický ústav povinný od roku 1946 vydávať bibliografický časopis, ktorý by prinášal podľa desiatinného triedenia usporiadané záznamy o dokumentoch súčasnej slovenskej knižnej tvorby a do šiestich mesiacov nasledujúceho roka vydať kumuláciu za predchádzajúci rok. Pri každej vedeckej knižnici sa zriaďovali bibliografické pracoviská.

V roku 1954 prešli úlohy bibliografického ústavu do Matice slovenskej.

6.3 Úlohy a funkcie národných bibliografických služieb

6.3.1 Znižovanie nákladov na katalogizáciu

Prvoradou a najdôležitejšou internou úlohou bibliografických služieb je pomôcť *znižovať náklady na katalogizáciu v knižniciach*. Na katalogizáciu sa v knižniciach vynakladajú značné prostriedky z rozpočtov knižníc. Náklady pochopiteľne stúpajú, ak sa jeden dokument katalogizuje mnohonásobne vo viacerých knižniciach. Mnoho knižníc nemá kvalifikovaný personál, ktorý by bol schopný pripravovať podľa štandardov a pravidiel bibliografické záznamy minimálnej úrovne. Medzi ciele bibliografických služieb patrí znižovanie počtu katalogizátorov a súčasne zlepšenie úrovne katalogizácie dokumentov.

Na Slovensku nemáme dostatok spoľahlivých odborných štatistík, o ktoré by sme sa mohli oprieť pri kvalifikovanom odhade *nákladov na katalogizáciu a viacnásobnú katalogizáciu v celoslovenskom meradle*. Je to zarážajúce, pretože vyčíslenie finančných nákladov na katalogizáciu v projektoch automatizácie je podľa nášho názoru jedným z najzávažnejších vnútorných vecných argumentov v prospech informatizácie knižnično-bibliografických procesov. Napriek tomu sa takýmto argumentom prakticky v projektoch automatizácie či informatizácie v knihovníctve nestretávame.

Kvalifikované odporúčania ohľadom zisťovania nákladov na budovanie katalógov a spracovanie dokumentov sú v našej literatúre ojedinelé a o to vzácnejšie. Jurčacková a Krištofičová (1997, s. 281-282) uvádzajú s odvolaním sa na normu ISO 11620 všeobecné zásady zisťovania nákladov na katalogizáciu. Pod pojmom *náklady* (recurrent expenditure) rozumejú peniaze vynaložené na zamestnancov a zdroje, ktoré sa využívajú a uhrádzajú pravidelne.

Autorky jednak potvrdzujú poznatok, že:

„pri zohľadnení počiatkových nákladov a ďalších nákladov na aktualizáciu katalógov (napr. u zväzkových katalógov) sa zistilo, že počas dlhšieho časového obdobia sa stávajú *príliš nákladnými a nepraktickými*. Porovnaním nákladov na jednotlivé dielčie činnosti vstupného spracovania dokumentov sa zistilo, že veľké náklady sú vynaložené na mzdy kvalifikovaných pracovníkov realizujúcich intelektuálnu analýzu dokumentov. To bol jeden z dôvodov, prečo sa toľko úsilia venovalo odstráneniu multiplicity pri spracovaní dokumentov a zavedeniu centralizácie spracovania“.

Informujú o tom, že metódam hodnotenia výkonu knižníc sa venuje pozornosť aj v rámci medzinárodnej normalizácie. Výbor ISO/TC 46, pracovná skupina WG 8 Štatistika predložila návrh normy *Indikátory výkonu knižníc* (Library performance indicators), ktorý však nezahŕňa spôsoby hodnotenia prínosu knižníc pre spoločnosť alebo jednotlivcov. Upozorňujú tiež na dôležitý aspekt, že totiž „výkon knižníc je potrebné brať do úvahy v súvislosti so sledovaním spokojnosti používateľov a indikátory výkonu knižníc môžu byť ovplyvnené schopnosťou používateľov orientovať sa v knižnici.“

V štúdií, žiaľ, neuvádzajú konkrétne čísla, ktoré by vyjadrovali, koľko peňazí sa vynaloží na katalogizáciu v slovenských knižniciach. Dávajú však odporúčanie, ako takéto údaje zistiť. Ide o zistenie *„nákladov na katalogizáciu jedného titulu“*. Tento indikátor predstavuje náklady na bibliografický popis dokumentu a jeho zaradenie do katalógu v porovnaní s počtom katalogizovaných titulov a možno ho vyjadriť nasledovne:

$$(A \times B) + C$$

Jurčacková, Z. - Krištofičová, E.: Organizácia katalógov a metód hodnotenia dokumentografických informácií. In *Bulletin spolku slovenských knihovníkov : Materiály z 1. slovenského knihovníckeho kongresu [Nitra, 14.-15. máj 1996]*. Ed. Dušan Katuščák. Roč. 7(1996). Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997, s. 281-282.

ISO/DIS 11620 : Information and documentation - Library performance indicators (1997-02-06 rev.)

D

Pritom: "A" je celkový počet hodín na tvorbu bibliografického popisu a záhlavia; "B" sú náklady na hodinu práce počas súmaného obdobia v pomere ku pracovnej dobe príslušných zamestnancov; "C" sú náklady na získavanie bibliografických záznamov a potrebných údajov počas sledovanej doby; "D" je počet katalogizovaných titulov počas sledovaného obdobia.

Súčasne upozorňujú na potrebu hľadať príčiny privysokých nákladov. Medzi tieto príčiny môže patriť: *úroveň manažmentu, náklady na preberanie údajov, pomer medzi prevzatými a pôvodne spracovanými údajmi, technické aspekty, využitie a vhodnosť bibliografických formátov.*

Pre celé spracovanie dokumentov sa dá použiť *indikátor výkonu: Priemerný čas spracovania dokumentu*, ktorý predstavuje stredný počet dní medzi príchodom dokumentu do knižnice a dňom, kedy je prístupný pre používateľa. Účelom je zhodnotiť, do akej miery sú rôzne formy spracovateľských procesov efektívne z hľadiska rýchlosti spracovania.

Pri výpočte nákladov je dôležité, či sa berie do úvahy len čistý čas na tvorbu katalogizačného záznamu po dostupnosť *záznamu* v papierovej alebo elektronickej forme, alebo celý čas od získania dokumentu po čas sprístupnenia *dokumentu* prostredníctvom katalogizačného záznamu. Skúsenosti ukazujú, že záznam v elektronickej forme je vyhotovený relatívne rýchlo aj v slovenských knižniciach. Býva to do štrnásť dní. Lenže samotný dokument, na ktorý sa záznam vzťahuje je prístupný často až po niekoľkých mesiacoch.

O pracovnú kvantifikáciu nákladov na katalogizáciu na Slovensku sme sa pokúsili prvý krát v roku 1985 v úvodnom projekte výskumnej úlohy IKIS a neskôr v roku 1995.

Všimnime si náklady na katalogizáciu a niektoré časové relácie s ňou spojené.

V British Library má spracovanie bibliografických záznamov vysokú prioritu. Monografie a seriály, ktoré sa získavajú cez povinný výtlačok sa spracúvajú do pätnásť dní od dodania, akademické publikácie do dvadsať dní. Ostatné dokumenty sa spracúvajú dlhšie, nikdy však nie neskôr ako za dva mesiace. Derivovaná katalogizácia či už od súkromných bibliografických dodávateľov alebo od knižníc predstavuje 58% celkového počtu dokumentov. V katalogizácii pracuje 31 katalogizátorov. Každý z nich spracuje 3 160 záznamov. Celkovo 31,1 katalogizátorov skatalogizovalo v r. 1994 98 276 jednotiek. Náklady na jeden záznam sú 14,18 ECU. Na mzdy katalogizátorov sa vynaložilo za rok 1.395 000 ECU.

Biblioteche Nazionali Centrali vo Florencii sa nepoužíva derivovaná katalogizácia a v oddelení katalogizácie pracuje 38 katalogizátorov. Tí spracovali v roku 1991 54 463 záznamov, z ktorých 38 917 bolo v skrátenej forme. Jeden pracovník vyhotoví 1 433 bibliografických záznamov. Cena jedného záznamu je 30 909 lír, čo je 14, 37 ECU. Pri osobitnej kalkulácii sa na úplný autoritatívny záznam vynaloží 33,17 ECU a za minimálny 6,88 ECU.

V Slovenskej národnej knižnici sa tvoria záznamy vlastnými silami pracovníkov knižnice. Derivovaná katalogizácia sa nepoužíva. Na tvorbe bibliografických záznamov sa podieľajú kvalifikovaní pracovníci akvizície, katalogizácie a bibliografie. Spracovanie dokumentov je organizované ako *technologická linka*. Záznam vzniká spôsobom „nabaľovania“ údajov na kostru záznamu, ktorá sa tvorí v akvizícii. K tomuto „základu“ záznamu sa pridávajú v katalogizácii ďalšie bibliografické údaje, údaje v útvaroch vecnej a mennej katalogizácie a v útvaroch súbežnej národnej bibliografie. Súčasne sa pridávajú aj údaje o exemplároch,

Katuščák, Dušan: *Informatizácia Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici : Návrh projektu*. [Martin], 1995. 20 s. - Pracovný materiál.

Podľa zákona o Britskej knižnici (1973) sa knižnica skladá z viacerých útvarov: British Museum Library, Science Reference Library, Patent Office Library, National Lending Library for Science and Technology - teraz British Library Document Supply Center, National Central Library, British National Bibliography.

Vitiello, G: *The Production and Marketing ...* 1996, s. 106.

Vitiello, G: *The Production and Marketing ...* 1996, s. 106.

vlastnícké údaje a pod. Spracovanie dokumentov sa nachádza v prechodnom období, čo súvisí s implementáciou softveru ALEPH. Dočasne sa naďalej budujú a udržiavajú popri elektronickej forme aj lístkové katalógy. V samotnej katalogizácii sa v roku 1996 skatalogizovalo v mennej katalogizácii 4.276 dokumentov, vo vecnej katalogizácii 4.562 dokumentov. Vyhotovili 141 nových záznamov o nových seriáloch. Lístkové katalógy si vyžadujú zakladanie nových lístkov a celkové spravovanie. V tom istom roku sa v generálnom katalógu, mennom čitateľskom katalógu, v katalógu ŠVK, vecnom katalógu a katalógu periodík manipulovalo celkom s 50.032 lístkami. Celkove sa do elektronickej formy previedlo v r. 1996 v procese retrokonverzie 3.683 záznamov a celkove je skonvertovaných v retrokonverzii 35.000 záznamov.

Tabuľka 6 Porovnanie nákladov na katalogizáciu v British Library (BL), Biblioteca Nazionale Centrale (BNCF) vo Florencii a v Slovenskej národnej knižnici v Martine (SNK)

	BL	BNCF	SNK ^x
Počet záznamov	98.276	54.463	70.000
Počet pracovníkov	31	38	25
Počet záznamov na pracovníka	3.160	1.433	2.800
Mzdy za rok	1.395.000 ECU	7.829.000 ECU	2.250.000 Sk
Cena za záznam			
<i>priemer</i>	14,18 ECU	14,3 ECU	
<i>národná bibliografia (maximálny záznam)</i>	33,1 ECU	19 ECU	
<i>minimálna úroveň záznamu</i>	6,88 ECU		

^x Ceny sú uvedené v ECU v kurze, ktorý platil v roku 1991.

^{x x} V počte záznamov sú zahrnuté všetky záznamy v elektronickej forme, ktoré pribudli do bázy za rok. Z počtu 70.000 bolo 5.461 monografických publikácií. Vzhľadom na technológiu spracovania dokumentov a metódu „nabaľovania“ údajov od akvizície, cez katalogizáciu a bibliografické spracovanie je počet pracovníkov stanovený odhadom.

Na národnej úrovni, teda na celom Slovensku však katalogizáciu nerobí len SNK, ale aj ďalšie, najmä univerzálne vedecké knižnice, akademické knižnice, mestské, okresné, krajské a špeciálne knižnice a dokumentačné strediská.

Môžeme predpokladať, že pre strednú knižnicu, ktorá má knižničný fond cca 1 milión dokumentov sa pre všetky druhy katalógov ročne vyhotovuje cca 10 000 katalogizačných záznamov v okom čitateľnej forme, s ktorými sa ručne manipuluje (zakladanie do katalógov, výmena lístkov, údržba katalógov a pod.). Ročne sa musí ručne prepisovať a nahrádzať cca 5 - 6 000 opotrebovaných katalogizačných záznamov v čitateľských katalógoch.

Pri prepočítaní *mzdových nákladov* spojených so základným spracovaním dokumentu, sme v roku 1995 odhadli priemerné náklady na 1 katalogizačný záznam na sumu 51 Sk.

V roku 1996 sme v rámci projektu Model knižničného systému zadali úlohu týkajúcu sa nákladov na katalogizáciu. Výsledky prieskumu Krištofičovej - Jurčackovej uskutočneného v roku 1996 v podstate potvrdili náš odhad z roku 1995. Priemerne sa jeden záznam pripraví za 80 minút a jeho priemerná cena je 44,80 Sk.

Slížová, Daniela - Prokop, Igor: [Štatistika...]. (Ústna informácia podaná dňa 12.05.1997).

Model knižničného systému. Manažér projektu Dušan Katuščák. Grant Nadácie pre občiansku spoločnosť. Financované Americkou agentúrou pre medzinárodný rozvoj (USAID). Zmluva DN/16; Projekt 9501/133. Riešenie 1996-1997.

Katuščák, Dušan: *Informatizácia Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici : Návrh projektu.* [Martin], 1995. 20 s. - Pracovný materiál u autora.

Autorky uskutočnili prieskum formou rozhovorov. Výsledky ukazuje tabuľka.

Tabuľka 7 Náklady na 1 katalogizačný záznam na Slovensku

Č.	KNIŽNICA	MINÚTY/ZÁZNAM	CENA/1 ZÁZNAM
1	OK Spišská Nová Ves	45	26,10
2	SNK MS Martin	150	87,00
3	ŠVK Banská Bystrica	74	40,70
4	OK Banská Bystrica	40	21,20
5	MsK Ružomberok	26	13,78
6	OK Liptovský Mikuláš	78	39,80
7	ÚPK Nitra	60	35,40
8	OK Nitra	60	30,60
9	Knižnica PF Bratislava	116	60,50 75% zahr.lit.
10	UK Bratislava	150	93,00
PRÍEMERNÉ HODNOTY		80 MINÚT/ZÁZNAM	44,80 Sk/ZÁZNAM

Ak by sme chceli vyčíslieť *reálnu cenu* jedného katalogizačného záznamu v jednotlivých druhoch knižníc, museli by sa do uvedenej sumy premietnuť ešte materiálové náklady, rozmnožovanie na kartón, rezanie záznamov na normalizovaný formát, ako aj mzdové náklady na úpravu a zakladanie záznamov do katalógov, plus premietnutie podielu režijných nákladov spojených so zabezpečovaním prevádzky pracovísk, náklady na technológiu a pod.

Vráťme sa k úvahám o kvantifikácii nákladov na Slovensku. Prevažná časť katalogizačných záznamov sa v rámci pôsobnosti určitej knižnice tvorí v jednotlivých odborných, okresných a mestských knižniciach multiplicitne. Ten istý dokument sa spracúva pre knižničný katalóg niekoľkonásobne. Odhadujeme cenu jedného multiplicitne vyhotoveného záznamu na cca 300 Sk.

Z uvedeného odhadu nákladov na spracovanie dokumentov v knižniciach vyplýva, že na budovanie klasických katalógov, ktoré sú nevyhnutné pre fungovanie *strednej knižnice* sa v nej každý rok vynaloží minimálne 1, 5 milióna Sk a v širšom regióne, napríklad v bývalom jednom kraji, približne 10 - 15 miliónov Sk (vyhotovenie, opravy, zakladanie, údržba...). Odhadujeme, že v celoslovenskom meradle sa na katalogizáciu a multikatalogizáciu vynaloží približne 30 - 45 miliónov Sk.

Presnejší výpočet nákladov na katalogizáciu, vyhotovovanie bibliografických a kartotečných záznamov rôznych typov knižníc si vyžaduje podrobnejšie ekonomické analýzy. V každom prípade je index nákladovosti na katalogizáciu dostatočným argumentom na realizáciu projektov informatizácie knižnice a stimulovanie kooperácie knižníc. Pravdaže za predpokladu, že knižnice môžu normálne dopĺňovať svoje fondy o nové dokumenty, majú dostatok prostriedkov na nákup literatúry, a teda „je čo spracúvať“. To sú však otázky presahujúce do knižničnej politiky, ktoré nie sú predmetom tohto výkladu.

6.3.1.1 Organizačná štruktúra

Dôležitým faktorom pri vyčíslňovaní nákladov na katalogizáciu je konkrétna *organizačná štruktúra* a *technológia spracovania* dokumentov. Veľmi záleží na tom, či je práca centralizovaná alebo decentralizovaná.

V zásade sa celá národná bibliografická služba spravidla uskutočňuje v rámci *národnej bibliografickej agentúry*, ktorá je súčasťou národnej knižnice. Z historických alebo iných dôvodov môžu existovať aj iné modely. Napríklad v Dánsku je národnou bibliografickou agentúrou privátna organizácia *Dansk Bibliotekscenter* v *Ballerup* a úzko spolupracuje s

Krištofičová, Eva - Jurčacková, Zora: *Hodnota katalogizačného záznamu*. 1997. 4 s. Rukopis článku.

verejnými knižnicami a knihovníckou asociáciou na základe kontraktu s dánskym ministerstvom kultúry. Je to však skôr výnimka. Takýto model sa totiž nepovažuje za normálny trend. Bibliografické služby je dôležité naviazať bezprostredne na najrýchlejšie dostupný povinný výťah, čiže na národnú depozitnú knižnicu, ktorou je spravidla národná knižnica. Takýto proces prebehol napríklad v Španielsku, kde sa do roku 1986 samostatný bibliografický ústav inkorporoval do národnej knižnice.

Národnú bibliografickú službu realizujú v národnej bibliografickej agentúre hlavné organizačné útvary:

- a) útvar pre povinný výťah, ktorý býva časťou útvaru akvizície depozitnej knižnice;
- b) útvar katalogizácie;
- c) útvar vydávania a marketingu.

Všimnime si útvar *katalogizácie*.

Všeobecne sa dá povedať, že ak katalogizáciu robí veľký počet samostatných organizačných jednotiek, proces katalogizácie sa spomaľuje. Potvrdzujú to skúsenosti z viacerých krajín.

V Deutsche Bibliothek sa menná katalogizácia, indexovanie a klasifikácia robí na jednom pracovisku a príprava bibliografických záznamov trvá 10-12 týždňov. V *Bibliothèque National de France* produkcia katalogizačných záznamov trvá dva mesiace a zložky, ktoré sa na tom podieľajú sú tiež v jednej organizačnej jednotke.

V *Biblioteca Nacional* v Španielsku sa záznamy produkujú do päť mesiacov. Menná katalogizácia, indexovanie a klasifikácia sú decentralizované a robia ich špecializované pracoviská, ktoré sú súčasťou „technologickej linky“.

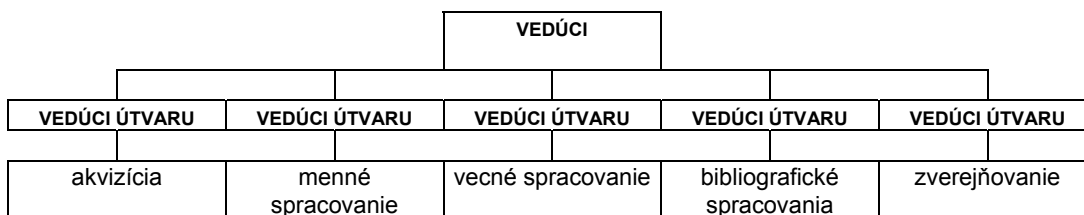
Zavádzanie informačných technológií nastrojuje závažné otázky, ktoré sa týkajú *manažmentu informatizovanej knižnice*. O všeobecných zásadách manažmentu v knižniciach existuje dostatok literatúry aj u nás. Nepodarilo sa nám však nájsť konkrétne odporúčania a modely riadenia tvorby bibliografického záznamu v podmienkach informatizovanej knižnice. Pritom ide o najpodstatnejšiu a základnú vnútroknižničnú činnosť knižníc, ktorá zásadne podmieňuje úroveň informačného prieskumu a využiteľnosti knižničného fondu.

Vo vzťahoch fenoménu informatizácie a organizačnej štruktúry knižnice možno pozorovať zaujímavý jav. Zdá sa totiž, že *informatizácia knižníc v našich podmienkach nemá zásadný vplyv na organizačnú štruktúru knižnice*. Pretrvávajú starý *predinformatizačný tradičný model riadenia*. Knižnice združené v projekte CASLIN nie sú výnimkou. Pritom sú už u nás dostupné integrované knižnično-informačné systémy tretej generácie, ktoré umožňujú informatizovať prakticky všetky profesionálne procesy v knižnici vrátane manažmentu knižnice ako celku.

Býva skôr pravidlom, ako výnimočným javom, že automatizáciu sa snažíme *prispôsobiť existujúcej organizačnej štruktúre*, a pritom maximálne zachovať *administratívnu autonómiu pracovísk* akvizície, vecnej katalogizácie, mennej katalogizácie, bibliografického spracovania a pod. Dominujú sklony k *administrovaniu* a príznačný je tiež nedostatok kooperatívnosti medzi útvarmi, na čele ktorých sú vedúci, ktorí sú si navzájom rovnocenní a nikto z nich fakticky nie je *zodpovedný za celý proces*. Môžeme sa síce stretnúť s argumentom, že v rámci technologickej linky sa dokumentuje cesta dokumentu, jeho odovzdávanie a preberanie z útvaru do útvaru. Je však evidentné, že táto dokumentácia je súčasťou administrácie a nemá priamy vplyv na rýchlosť, kvalitu a cenu záznamu.

Vitiello, G: The Production and Marketing ... 1996, s. 107.

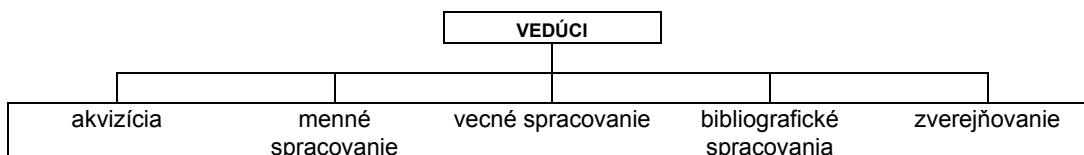
Vitiello, G: The Production and Marketing ... 1996, s. 107.

Obrázok 17 Tradičný model riadenia spracovania dokumentov v podmienkach informatizácie

V tejto hierarchii vedúci vyššej úrovne, ktorý je nad vedúcimi útvarov, riadi svojich *vedúcich*, ale neriadi *technologický proces*. Je dokonca možné, že vedúci spracovateľských pracovísk patria do úplne iných útvarov vyššej úrovne. Vytvára sa tak priestor pre administrovanie, zdĺhavé riešenie praktických problémov, možnosť obštrukcií, nejasné stanovenie spracovateľských lehôt a pod. Domnievame sa, že tento stav treba zmeniť.

Podstatnou je, podľa nášho názoru, *otázka ceny záznamu a rýchlosť vyhotovenia záznamu* od dodania dokumentu po jeho sprístupnenie používateľom v lokálnej báze, v súbornom katalógu alebo v tlačenej forme. *Bibliografický záznam* je štandardný výrobok, produkt spracovania dokumentu v knižnici. Otázka *ceny a rýchlosti kvalitného spracovania* patrí medzi najdôležitejšia. Osvojenie si tejto myšlienky môže mať svoj význam. Pritom sme sa u nás nestretli s tým, že by sa tieto aspekty systematicky a cielene monitorovali, vyhodnocovali, alebo že by boli kritériom hodnotenia kvality a efektívnosti informatizácie spracovateľských procesov. Táto úloha je spoločnou pre všetky útvary, ktoré sa na spracovaní dokumentov podieľajú. Východiskom môže byť organizačné zlúčenie spracovateľských pracovísk, aby sa celý technologický proces mohol riadiť ako jednotný systém. Na spracovaní dokumentov sa u nás ani v najväčších knižniciach nepodieľa spravidla viac ako 25 pracovníkov. To je úvar, ktorý môže riadiť jeden vedúci. Hierarchia môže existovať vo vnútri pracoviska. Je však daná pracovným zaradením a pracovnými náplňami pracovníkov. Vedúci takto môže garantovať najlepšie aj plynulé, rýchle a efektívne fungovanie technologickej linky. Aj voči tomuto návrhu možno namietat, že dotčení pracovníci robia aj *iné veci*. Otázka však potom znie, prečo to *iné* nerobia iní, keď práve títo sú zodpovední za tú najdôležitejšiu vec - včasné, kvalitné a efektívne spracovanie dokumentov, sprístupnenie záznamov ako podmienka na sprístupnenie dokumentov.

Obrázok 18 Netradičný model riadenia spracovania dokumentov v podmienkach informatizácie

S organizáciou práce v súvislostiach s informatizáciou je spojený aj ďalší, pre slovenské knižnice typický *prechodný jav*. Po nasadení informačnej technológie a po spustení prevádzky technologickej linky knižnice naďalej pokračujú vo vyhotovovaní tisícov papierových katalogizačných lístkov. S nesmiernym úsilím musia udržiavať množstvo čitateľských a pracovných katalógov, vymieňať lístky, dopĺňať nové lístky a pod. Takto sa vlastne tradičná organizačná štruktúra, prispôbená *papierovej ére* dostáva do konfliktu s požiadavkami na zmeny, ktoré si vyžaduje *elektronická éra*. Knižnice paralelne pracujú *tradične* napriek tomu, že majú k dispozícii nákladnú a efektívnu *informačnú technológiu*.

Tradičné organizačné štruktúry majú pôvod aj v tom, že pracovníci knižníc si nedostatočne uvedomujú možnosti moderných databázových systémov. Naše skúsenosti z ostatných štyroch-piatich rokov ukazujú, že spracovatelia sa pri prvých kontaktoch s automatizáciou potrebujú predovšetkým presvedčiť, či počítač dokáže urobiť presne to, čo dovtedy robili

manuálne. Veľkú pozornosť pritom venujú otázke, či počítač dokáže zabezpečiť presne takú formu výstupu na papieri, na akú si zvykli predtým. Stále akoby cieľom informatizácie nebolo tvoriť a sprístupňovať *informácie a poznatky* z databáz, ale *kopírovať* neefektívne procesy. Ďalšia naša skúsenosť tiež hovorí, že akonáhle sa knihovníci presvedčia, že počítač dokáže robiť presne to, čo predtým robili ručne, sú ochotní akceptovať efektívnejšie a logickejšie riešenie, ku ktorému navádza samotná informačná technológia a technologická metóda spracovania dokumentov.

Charakter práce sa pri spracovaní dokumentov po zavedení formátov MARC zásadne zmenil. Tradičné rozdeľovanie na katalogizačné a bibliografické spracovanie prestalo mať zmysel. Rovnako delenie záznamov na bibliografické a katalogizačné z hľadiska ich štruktúry je málo dôležité. Hlavným nástrojom spracovateľov sa stáva bibliografický formát MARC a formát MARC pre autority. Dominantnou kategóriou nie je na vstupe varieta *záznamov*, ale práca s *údajmi* - poľami, podpoľami, kódmi v štruktúre MARC. V prieskume už nedominuje len autor, názov, MDT, predmetové heslo a signatúra. Tieto tradičné prieskumové prvky sú síce naďalej zachované. Počítačové spracovanie však umožňuje uskutočňovať prieskum podľa ľubovoľného reťazca znakov nachádzajúcich sa v indexovaných položkách, poliach a podpoliach v báze údajov a pod.

6.3.2 Pomoc knižniciam pri akvizícii

Súčinnosť a *kooperácia knižničného a vydavateľského sektora* na Slovensku je, podľa nášho názoru, nedostatočne rozvinutá už niekoľko desaťročí. Celkom uvedomele sme sa snažili o začatie postupnej zmeny tohto stavu pri koncipovaní programu Prvého slovenského knihovníckeho kongresu. Ďalej by mala nasledovať konkrétna kooperácia so Združením vydavateľov a kníhkupcov a spoločné riešenie viacerých koncepčných a praktických otázok, ktorých je mnoho, a pre knižničný sektor sú neobyčajne závažné.

Komentár [DK1]:

V súlade s odporúčaniami programu UBC je napríklad potrebné realizovať *Program CIP* tak, aby čo najväčšie množstvo kníh vydávaných v určitej krajine malo predbežný bibliografický záznam už pri svojom vydaní. Praktickou ukážkou spolupráce knižničného a vydavateľského sektora je program CIP (Cataloging in Publication). V júli 1971 zahájila program CIP Congress Library. Spočiatku sa programu zúčastňovalo 27 vydavateľov a v súčasnosti má okolo 4 000 účastníkov. Ročne sa v programe CIP skatalogizuje asi 50 000 dokumentov.

Optimálnejší a ústretovejší vzťah je potrebné ustáliť pri *poskytovaní povinných výťahov* nielen pre veľké knižnice, ale aj pre verejné knižnice v okresoch, krajoch a mestách.

Rovnaká ústretovosť a súčinnosť je potrebná pri riešení zložitých problémov *copyrightu* v súvislostiach s poskytovaním knižnično-informačných služieb. V tejto otázke existuje u nás právne nejasný stav, napríklad pri kopírovaní dokumentov, prehrávaní audiálnych a audiovizuálnych dokumentov, pri akvizícii počítačových súborov a iných nepapierových dokumentov. Iným aspektom *copyrightu* je problém právneho postavenia kooperačných združení knižníc a integrovaných knižnično-informačných systémov, napríklad pokiaľ ide o vlastníctvo počítačových súborov právnickými a fyzickými osobami, práva a povinnosti partnerov a tretích osôb pri výmene a využívaní bibliografických údajov, vzťahy verejného a súkromného sektora pri výmene bibliografických údajov a pod.

Z hľadiska ochrany a konzervovania dokumentov národného kultúrneho dedičstva by bolo vhodné, aby časť nákladu slovacikálnych dokumentov bola vytlačená na *deacifikovaný papier*, aby sa neskôr na ich záchranu nemuseli vynakladať ďalšie prostriedky.

Bibliografické služby by mali s vydavateľským sektorom dohodnúť intenzívnejšie praktické vzťahy pri informovaní o *knihách v tlači*. Vydavateľské katalógy kníh v tlači sú veľmi účinným nástrojom efektívnej akvizičnej politiky knižníc. Tieto katalógy môžu slúžiť ako alternatívny zdroj katalogizácie. Pokiaľ je tlačená národná bibliografia vydávaná včas a v úplnosti, alebo

Smčik, Jozef. Vydavatelja - kníhkupci - knižnice. In: *Bulletin spolku slovenských knihovníkov : Materiály z 1. slovenského knihovníckeho kongresu [Nitra, 14.-15. máj 1996]*. Ed. Dušan Katusčák. Roč. 7(1996). Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997, s. 186-192.

Making Cataloging Hum : CIP Celebrates 25th Anniversary. LC Information Bulletin, 55(1996), 15, s. 322-323.

ak sú príslušné nové bibliografické informácie dostupné v elektronickej forme, môže národná bibliografia rovnako dobre slúžiť ako zdroj dopĺňovania knižničných fondov.

Z hľadiska spracovania dokumentov by vydavateľský sektor mal rešpektovať oprávnenú požiadavku knihovníkov, aby všetky vydávané dokumenty obsahovali štandardné vydavateľské prvky, ako je správny titulný list, označenie poradia vydania, vydavateľské údaje, dôkladne pripravenú tiráž a pod.

6.3.2.1 Povinný výťah

Predpokladom kvality bibliografických služieb je fungovanie systému povinného výťahu. V mnohých krajinách je povinný výťah upravený zákonom.

Na Slovensku sa Zákonom o povinnom výťahu, platnom od 1. septembra 1997:

„upravuje povinnosť vydavateľa periodických publikácií, vydavateľa neperiodických publikácií a výrobcu rozmnoženín audiovizuálnych diel odovzdať výťah periodickej publikácie, neperiodickej publikácie a rozmnoženiny slovenského audiovizuálneho diela určeným právnickým osobám ...“ (Zákon 212, 1997)

podľa osobitných zoznamov organizácií, ktoré sú vymenované v zákone.

Vydavateľ má bezplatne a na vlastné trovy odovzdať určitej organizácii v *deň začatia* distribúcie 1 alebo 2 exempláre vydania *periodickej publikácie* a *10 dní od začatia* distribúcie *neperiodickej publikácie* a *audiovizuálneho diela* podľa špecifikácie v zákone. Okrem toho má odovzdať jeden exemplár toho istého vydania periodickej a neperiodickej publikácie v elektronickej forme. Spôsob odovzdávania exemplárov v elektronickej forme má upraviť všeobecne záväzný právny predpis Ministerstva kultúry SR.

Zákon o povinnom výťahu je dôležitým zdrojom dopĺňovania knižničných fondov, hoci v našom zákone sa to priamo neuvádza. Rovnako je základňou pre poskytovanie *bibliografických služieb* a *pre bibliografickú registráciu*. Inštitút povinného výťahu priamo súvisí so vznikom a rozvojom bibliografických služieb a budovaním fondu depozitnej knižnice, čo sa však, žiaľ, v našom zákone tiež nenachádza.

Podľa zákona je knižnica, ktorá získava povinný výťah povinná jedine *zapožičať* ho, nie však registrovať v rámci činnosti národnej bibliografickej agentúry (UBC). Absentuje teda aspekt kultúrno-historickej a registračno-evidenčnej funkcie povinného výťahu v spojitosti s bibliografiou. Mimo toho, spomínaný zákon vychádza z prekonanej typológie dokumentov a ich delenia na *periodické* a *neperiodické* publikácie, napríklad na zákon č. 81/1966 o periodickej tlači, respektíve zo starej definície neperiodickej publikácie v starom autorskom zákone 35/1965. V zákone sa mala použiť všeobecne uznávaná typológia dokumentov vypracovaná v rámci IFLA UBCIM (monografie, seriálové publikácie, kartografické materiály, počítačové súbory, neknižné materiály apod). Žiaľ, i tento zákon ukazuje nedostatočnú úroveň teoretickej prípravy, kompetencie a rozhľadu subjektov, zodpovedných za knihovnícku legislatívu.

6.3.3 Pomoc pri vyhľadávaní a prieskume

Tretou úlohou bibliografických služieb je napomáhať pri bibliografickom prieskume a vyhľadávaní dokumentov a ich poskytovaní. Najlepším tradičným praktickým nástrojom realizácie tejto úlohy je *súborný katalóg*. Práve súborný katalóg umožňuje efektívne uskutočňovať medziknižničnú výmenu a pomáha pri poskytovaní samotných dokumentov, nakoľko sú v ňom informácie o lokáciách dokumentov, teda o tom, kde sa ktorý dokument v danom kooperačnom systéme nachádza, a kde je dostupný pre používateľa.

Ďalšie ciele národných bibliografických služieb sú:

- a) príprava autoritatívneho úplného bibliografického popisu;
- b) úplnosť bibliografickej registrácie podľa odporúčaní UBC

Zákon 212 z 3. júla 1997 o povinných výťahoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel. In: *Zbierka zákonov č. 212/1997, časťka 94*, s. 1930-1935.

c) včasnosť;

d) štandardnosť (rešpektovanie národných a medzinárodných štandardov).

Autoritatívnosť, úplnosť, včasnosť a štandardnosť sú hlavné kritériá hodnotenia efektívnosti a kvality národnej bibliografie.

6.4 Technologické aspekty národných bibliografických služieb

Úlohy a ciele národných bibliografických služieb sa nevyhnutne musia uskutočňovať s využívaním *informačnej a komunikačnej technológie*.

Informačná technológia umožňuje najmä:

a) spracovať rýchlo bibliografické informácie,

b) pripravovať rýchlo a efektívne rozličné kumulácie a špecializované výstupy,

c) sprístupňovať bibliografické informácie z vonkajších informačných zdrojov, nachádzajúcich sa mimo národnej bibliografickej agentúry.

Automatizácia zvyšuje výrobné náklady na bibliografiu. Predpokladá špeciálny personál a informačných technikov. Vzrast nákladov, ktorý je spojený so zavádzaním informačných technológií a s nákladmi na komunikáciu sa kompenzuje viacerými *výhodami*. Je to možnosť zverejňovať, sprístupňovať a vymieňať súbory bibliografických údajov v *rôznych formách*, v strojom čitateľnej forme, na magnetických páskach, na veľkokapacitných disketách, prostredníctvom on-line služieb, prostredníctvom prenosu dát na mikrofiše, a, ak je to nevyhnutné, pripravovať širokú paletu tradičných tlačенých výstupov v okom čitateľnej forme.

V ostatnom čase sa populárnou formou sprístupňovania národných bibliografií stáva jej rozširovanie na CD-ROM.

Informačná a komunikačná technológia v bibliografických službách pozitívne vplýva na zmenu obsahu práce bibliografa. Charakter práce bibliografa sa presúva smerom *od statickej tvorby bibliografických záznamov k riadeniu výmeny bibliografických údajov a k navigovaniu používateľov* v informačnom prieskume v bázach údajov národnej bibliografickej agentúry a v súbornom katalógu, v lokálnych sieťach (OPAC) a globálnych sieťach, ako je Internet a WWW.

V Univerzitnej knižnici v Bratislave sa používa analogická technológia prípravy bibliografických záznamov v rámci technologickej linky. Môžeme si to demonštrovať na praktickej ukážke.

000	-----nam0^22-----^i^450^
001	UKB950001409
005	950502
010	\$a80-7090-313-9\$bbrož.
100	\$a19950502d1995 y0sloy0103^^^ba
1010	\$aslo
102	\$aSK
105	\$ay^^^aj^^000yy
2001	\$aISBD(A)\$eMedzinárodný štandardný bibliografický popis pre staré tlače\$fOdporúčanie Projektovej skupiny pre Medzinárodný štandardný bibliografický popis starých monografických publikácií (Antiquarian)
2001	\$fSchválili Stále výbory Sekcie IFLA pre katalogizáciu a Sekcie IFLA pre vzácne knihy a rukopisy\$fPreklad a red.Dušan Katuščák
205	\$a1. vyd.
210	\$aMartin\$cMatica slovenská\$d1995
215	\$a136 s.
300	\$aMedzinár. fed. knihovn. asociácií a inštitúcií. Slov.nár. knižnica. Nár. bibliogr. ústav
320	\$aBibliografia pod čiarou. Register s. 133-136
6060	\$aISBD(A)\$xpravidlá katalogizačné
6060	\$aprávidlá katalogizačné\$xsystémy automatizované
675	\$a025.315
701-1	\$aKatuščák\$bDušan\$4730\$4340
71102	\$aProjektová skupina pre Medzinárodný štandardný bibliografický popis starých monografických publikácií\$4570
71102	\$aStály výbor Sekcie IFLA pre katalogizáciu\$4500
71102	\$aStály výbor Sekcie IFLA pre vzácne knihy a rukopisy\$4500
801-0	\$aSK\$bBAA001\$c19950502
972	\$a30.B.22979
972	\$bSL.B.10860
973	\$aPV.1001-95
973	\$aPV.1002-95
973	\$aKD.64-95
973	\$aKD.65-95
973	\$aKD.66-95
973	\$aKD.230-95
973	\$aKD.231-95
974	\$amhl\$b19950502
974	\$avci\$b950711
992	\$aa
993	\$aISBD(A)
BASE	01
BASE	17
BASE	02
LN	slo
FY	1995
SRC	\$b0000101\$d950307
ADD	1995
KAT	MG
KAT	MC
KAT	SC
KAT	PR

Obrázok 19 Vstupný záznam z technologickej linky Univerzitnej knižnice v Bratislave

6.5 Charakteristika vstupného spracovania záznamu

Na obrázku je ukážka záznamu vo formulári pre vstupné spracovanie *monografickej publikácie* vo formáte UNIMARC pre integrovaný knižničný systém ALEPH. Prebratý je z rutínnej *ostrej* bázy údajov Univerzitnej knižnice. Analogickou metódou sa postupuje aj v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

Na vytváraní záznamu sa podieľajú v *technologickej linke* pracovníci viacerých útvarov, najmä však útvaru *akvizície, katalogizácie a útvaru vecného spracovania*.

Všetky skupiny spracovateľov majú v systéme ALEPH k dispozícii v zásade dva typy formulárov. Je to jednak *úplný dynamický formulár*, ktorý obsahuje všetky polia UNIMARCu, ktoré sú potrebné pre záznam o monografickej publikácii, vrátane polí z bloku 9XX, čiže polia pre lokálne použitie, a jednak pevný formulár, ktorý obsahuje len tie polia, ktoré sa týkajú akvizície alebo vecného spracovania.

V ukážke nie sú zobrazené tie polia vstupného *úplného dynamického formulára* UNIMARCu, v ktorých neboli v danom zázname žiadne údaje. V niektorých poliach sú štandardne preddefinované hodnoty, ktoré spracovatelia menia len zriedkavo. Je to napríklad pole 000 čiže *návestie záznamu* (label) alebo pole 100 (Všeobecné údaje o spracovaní).

Na zázname sa v zjednodušenej forme ilustruje mechanizmus „nabaľovania“ údajov na „kostru“ záznamu, ktorú začínajú tvoriť pracovníci v útvaru *akvizície* a spracovanie pokračuje v *mennej a vecnej katalogizácii*.

6.5.1 Akvizícia

Polia, ktoré sú zobrazené v ukážke *tučným písmom* vyplňujú pracovníci útvaru *akvizície*.

Tabuľka 8 Údaje zapisované v podsystéme akvizície

Hlavný autor	(pole 700), ak sa v dokumente nachádza
Hlavný názov	(pole 200, podpole \$a)
Číslo časti	(pole 200, podpole \$h)
Vydanie	(pole 205, podpole \$a)
Miesto vydania	(pole 210, podpole \$a)
Vydavateľ	(pole 210, podpole \$c)
Rok vydania	(pole 210, podpole \$d)
Počet strán	(pole 215, podpole \$a)
Číslo ISBN	(pole 010, podpole \$a)
Signatúra / Signatúry	(pole pre lokálne použitie 972, podpole \$a)
Prírastkové číslo / Prírastkové čísla	(pole pre lokálne použitie 973, podpole \$a)

6.5.2 Katalogizácia menná

Ťažiskom a hlavným článkom spracovania je menná katalogizácia. Štyria pracovníci mennej katalogizácie pracujú s úplným dynamickým formulárom a zaznamenávajú všetky *údaje bibliografického popisu, riešia otázky záhlavia, pridávajú ďalšie poznámky, pracujú so zoznamom autorít, môžu vytvárať väzby medzi záznamami, riešia prístupové výrazy, určujú, pre ktoré katalógy treba vyhotoviť katalogizačné lístky a komplexne a definitívne upravujú celý záznam pre počítačové spracovanie*.

Útvar vecnej katalogizácie fakticky zodpovedá za celý záznam a hlavne za polia, ktoré sú v ukážke vytlačené *štandardným písmom*.

6.5.3 Vecné spracovanie

Ôsmi pracovníci útvaru vecného spracovania majú gestorstvo za tie polia, ktoré sa týkajú vecnej obsahovej charakteristiky dokumentu - vecnej analýzy, najmä klasifikácie a indexovania ako aj niektorých polí kódovaných údajov a prístupových výrazov.

V ukážke sú polia pripravované v útvare vecného spracovania zvýraznené *kurzívou*.

Tabuľka 9 Údaje zapisované v podsystéme vecného spracovania

Kód jazyka dokumentu	(pole 101, podpole \$a)
Kód krajiny vydania dokumentu	(pole 102, podpole \$a)
Poznámka o bibliografii a registroch	(pole 320, podpole \$a)
Preklad názvu	(pole 541 podpole \$a)
Osobné meno - heslo	(pole 600)
Korporácia - heslo	(pole 601)
Rod - heslo	(pole 602)
Autor/názov - heslo	(pole 604)
Názov - heslo	(pole 605)
Všeobecné meno - heslo	(pole 606)
Geografické heslo	(pole 607)
Kód historického obdobia	(pole 661)
MDT	(pole 675)
Kód spracovateľa, dátum	(pole 974)

7 Aspekty bibliografickej a informačnej integrácie

7.1 Informačné systémy a riadenie

Podľa Š. Kimličku (1995) môžeme rozdeliť informačné systémy na riešenie informačného a riadiaceho problému do troch veľkých skupín s prihliadnutím na ich tvorbu a využívanie:

a) *informačné systémy v oblasti administratívy a riadenia* (rôzne podnikové, inštitucionálne, rezortné a podobné systémy zamerané na personálne, finančné, marketingové s výrobné riadenie; štatistické a vykazovacie systémy a pod. spracúvajúce hlavne sociálno ekonomické informácie);

b) *informačné systémy v oblasti vedy, výskumu, vývoja a vzdelávania* (knižnično-informačné systémy, dokumentácia, faktografické systémy, expertné systémy spracúvajúce odborné a vedecké informácie, ktoré sa integrujú s predchádzajúcou skupinou do rôznych účelových systémov);

c) *informačné systémy v oblasti masovokomunikačného informovania a informačných služieb verejnosti* (agentúrne spravodajské systémy, rezervačné systémy v doprave, bankovníctve, cestovnom ruchu, doprave, videotextové systémy, elektronické časopisy a pod.).

Programy informačných politík pristupujú v mnohých krajinách k uvedeným oblastiam ako ku komplexnému problému informatizácie, ktoré sa dotýkajú jednak *oblasti informačnej technológie* a jednak *oblasti legislatívy, štandardizácie, riadenia, vzdelávania, výroby a obchodu*.

Bibliografické systémy presahujú do oblasti, charakterizovanej v bodoch b) a c).

Z hľadiska integrácie informačných systémov v zásade pre integračné tendencie platí téza, podľa ktorej *podmienkou integrácie na vyššej úrovni je integrácia na nižšej úrovni. Integrácia v informačných systémoch znamená funkčné spájanie prvkov a podsystémov, pričom cieľom tohto spájania sú nové funkcie integrovaného systému ako celku, znamená novú kvalitu, smeruje k poskytovaniu komplexných informačných služieb a k riadeniu systému znalostí*.

7.2 Informačné systémy a integrácia

V informačných systémoch dokumentačného alebo knižnično-informačného typu integrácia zaznamenala určitý vývoj, pre ktorý je príznačné, že prebiehala v súvislosti s informatizáciou, teda so zreteľom na intenzitu uplatňovania informačných technológií v oblasti vedecko-informačných a knižnično-informačných systémoch. Vývoj načrtáva Vinod Chachra (Saunders, 1996).

V oblasti automatizácie bolo napríklad pre *systémy prvej generácie* (70-te roky) príznačné, že podsystémy akvizície, katalogizácie a výpožičiek boli automatizované ako autonómne systémy, pričom sa používala špeciálna technika v osobitne vyčlenených priestoroch. Každý podsystém mal vlastné súbory údajov, ktoré medzi podsystémami neboli zdieľané. V oblasti dokumentácie existovali informačné systémy a služby zamerané na sprístupňovanie informácií z veľkých databázových centier, pričom tento systém nebol spravidla prepojený s vlastnými informačnými bázami používateľských subjektov.

Začiatkom 80-tych rokov sa objavujú *systémy druhej generácie*. Kľúčovým konceptom týchto systémov bola integrácia. Integrovali všetky *podsystémy, akvizíciu, katalogizáciu, OPAC, výpožičky*. Eliminovaná sa redundancia dát. Integrácia bola založená na dátových štandardoch, ako je napríklad formát MARC a v západných krajinách sa prijal štandard

Kimlička, Štefan. 1995. *Manažment tvorby informačných systémov*. Bratislava : SITK, 1995, s.43

Saunders, Laverna. 1996. A Virtual Interview with Vinod Chachra. In: *Computers in Libraries*, vol.16., no. 2, February 1996, s.58-63.

znakovej sady ALA. Štandardizácia na úrovni dát umožnila vytváranie kooperačných systémov, výmenu informácií nielen medzi jednotlivými podsystémami v rámci inštitúcie ale aj medzi inštitúciami, krajinami a informačnými systémami navzájom. Vznikli národné systémy MARC, boli eliminované lístkové katalógy a kartotéky, rozvinula sa retrospektívna konverzia, vznikli informačné siete a nadnárodné kooperačné systémy.

Novú kvalitu integrácie predstavujú *systémy tretej generácie* v 90-tych rokoch. Ich vznik bol podmienený existenciou vysokorýchlych sieťových systémov. Cieľom systémov tretej generácie je komplexná integrácia, ktorá sa týka organizácie, riadenia, rozširovania a sprístupňovania informácií, ktoré sa nachádzajú medzi múrmi nejakej inštitúcie či systému alebo mimo neho. Informácie nemajú len textovú formu ale majú integrovanú multimediálnu formu. Systémy tretej generácie pomáhajú vytvárať a riadiť systémy virtuálnej knižnice.

Pre integrované informačné systémy tretej generácie sú charakteristické obrovské objemy dát. Tieto systémy sú projektované pre *globálne siete*. Vyžadujú *si štandardizáciu sieťových protokolov* a uľahčenie *sprístupnenia dát cez siete*. Prístup je *geograficky distribuovaný* a globálny. Systémy tretej generácie štandardne umožňujú prístup k dátam a ich prenos cez *Internet*. Normálnym modelom v týchto systémoch je *architektúra klient/server*. Systémy tretej generácie sú schopné riešiť problémy a využívať možnosti, ktoré umožňuje rýchly rozvoj *World Wide Web*, napr. pokiaľ ide bezpečnosť dát a riadenie oprávnenia prístupu k informáciám. Systémy tretej generácie sa napokon vyznačujú tým, že sú schopné rýchlo sa *prispôsobiť* novým trendom a vývoju a sú založené na *objektovo orientovaných* technikách projektovania.

7.3 Integrácia a podniková sféra

Na úrovni podniku je informačná integrácia neoddeliteľnou súčasťou integrácie podniku v súvislosti s produktivitou. „Stále viac sa ukazuje, že hlavné ťažisko ďalšieho zvyšovania produktivity podniku už neleží v špecializácii, ale v integrácii“ (Basl, 1996, s. 24). Súčasný význam integrácie pre podnik načrtáva tabuľka *Súčasný význam integrácie pre podnik*.

Tabuľka 10 Súčasný význam integrácie pre podnik. Podľa: Informační systémy súčasného podniku. In: CW 15/96, s.21-28. - Téma týždne, s. 24. Originálny zdroj: Podnik v roku 2001, Košturiak.

PREDTÝM základ produktivity ŠPECIALIZÁCIA	TERAZ základ produktivity INTEGRÁCIA
v mechanickej výrobe možno riešiť problémy aj pomocou menej kvalifikovaných pracovníkov, špecializovaných na určitý rozsah úkonov	s rastúcou elektronizáciou strojov a zariadení sú potrební kvalifikovanejší pracovníci
pevná vojenská organizačná štruktúra	pružná zakázkovo orientovaná organizačná štruktúra
predpokladom úspechu je zvládnutie detailu	predpokladom úspechu je zvládnutie väzieb a celku
prevláda analytický prístup	požaduje sa syntéza
celkovo väčšia stabilita - jasné pravidlá v relatívne nemennom prostredí	nevyhnutná flexibilita - základným pravidlom úspešného rozvoja je schopnosť pozitívnej reakcie na zmenu

Na podnikovej úrovni prebieha integrácia podľa Basla v dvoch základných smeroch:

1) *Vnútrotná integrácia výrobcu;*

2) Integrácia výrobcu s okolím - dodávateľom a zákazníkom.

Podstata *vnútornej integrácie výrobcu* znamená vnútropodnikovú orientáciu na objednávku. Znamená to, že všetky dôležité profesie najmä v malom a strednom podniku sa integrujú k určitému konkrétnemu obchodnému prípadu, ktorého splnenie je najdôležitejšou úlohou pracovných tímov, v ktorých musia kooperovať obchodníci, konštruktéri, technológovia, výrobní pracovníci a expedícia. Všetci pracujú so spoločnými *informáciami*, ktoré ich fakticky integrujú zvnútra a umožňujú rozhodovanie v jednotlivých fázach.

Podstata *integrácie výrobcu s okolím - dodávateľom a zákazníkom* spočíva na známej japonskej filozofii *Just in Time* (JIT) integrácii výrobcu s dodávateľmi. Dodávateľ je *informovaný* o požiadavkách výrobcu a dodávajú materiál často priamo na jeho výrobné zariadenia, stávajú sa súčasťou plánovania a riadenia výroby.

Do celého výrobného procesu sa však navyše integrujú aj zákazníci, ktorý svojimi požiadavkami dotvárajú výsledný produkt. Zákazníci sa teda tiež stávajú súčasťou výrobného procesu. Zákazníci a dodávatelia sa integrujú do výrobného procesu fakticky na základe práce s informáciami. Dodávateľ na základe informácií o výrobe a zákazník na základe toho, že podľa informácií o možnostiach výroby usmerňuje orientáciu výroby na taký variant, ktorý je z hľadiska zákazníka najvhodnejší.

Informačná integrácia na podnikovej úrovni má tieto najdôležitejšie aspekty (Basl, 1996, s. 25-26):

1. Integrácia existujúceho informačného systému s novým systémom (prevod existujúcich dát do nového systému bez ohrozenia výroby a riadenia; využiteľnosť dát a techniky);
2. Integrácia nového informačného systému s budúcimi požiadavkami;

a) *datová integrácia informačných systémov* (štandardizácia logickej štruktúry údajov, prepojenie rôznych projektov a agend spracovania informácií v podniku, formát dát, prenositeľnosť obsahu, typ a veľkosť prenášaných údajov a súborov)

b) *technická integrácia informačných systémov* (štandardizácia hardwaru a operačných systémov);

3. Integrácia hardwarová (možnosti hardwaru uspokojovať nové podmienky a požiadavky podniku pri využití určitého typu softwaru - simultánny rozvoj HW a SW; výber HW so zreteľom na sieť LAN, WAN, globálne siete). Výsledky prieskumu ukazujú, že v našich podmienkach medzi najrozšírenejší HW patrí IBM, HP, DEC, Siemens);

4. Integrácia softwarová (*operačný systém* - nezávislosť HW platformy, orientácia na otvorené systémy, napr. UNIX, WINDOWS NT; možnosti úprav softwaru vyplývajúce z použitia *databázy* a programovacieho jazyka - z databáz dominujú ORACLE, INFORMIX, FOXPRO a z *programovacích jazykov* jazyk C a COBOL). Integrované informačné systémy sú komplexne integrované - prepojenie modulov, funkčné nadstavby, otvorenosť navonok).

5. Integrácia metodická (Vytváranie a využívanie jednotnej metodiky tvorby a rozvoja informačných systémov - napr. metodiky SSADM, SDM, Oracle CaseMethod, MDIS a i. Možnosť integrácie zložky aplikačného softwaru, ktoré boli vyvinuté rôznymi metódami - metóda CASE (Computer Aided Software Engeneering).

6. Funkčná integrácia (Štandardná funkčná komplexnosť informačných systémov, integrácia tých modulov, ktoré sa efektívne využívajú do nového systému, ktorý je riešený komplexnejšie a funkčne prekrýva staršie riešenie; režim oprávnení týkajúci sa správy dát, opravy, rušenia, zlučovania, využívania modulov a pod.).

Informačné systémy, ktoré sa využívajú v *podnikovej sfére* „prešli vývojom od pôvodnej väzby na jeden určitý počítač k väzbe na daný operačný systém. Dnešný trend je vytvárať informačné systémy prenosné medzi rôznymi operačnými systémami“ (Basl, 1996, , s.21-28).

Tabuľka 11 Vývoj podnikových informačných systémov. (Podľa: Basl, Jozef. Informační systémy současného podniku. In: CW 15/96, s. 25., Orig. zdroj.: PSI Berlin)

Generácia	1. generácia	2. generácia	3. generácia
Kritériá			
Spôsob spracovania	Dávkové spracovanie (batch)	Dialógové spracovanie	Možnosť voľby spracovania
Prenositelnosť	Spojenie s určitým počítačom (HW)	Spojenie s určitým operačným systémom (SW)	Prenositelnosť medzi rôznymi operačnými systémami (UNIX, OS, 400,...)
Programové prostriedky	Nížšie programovacie jazyky (Assembler)	Vyššie programovacie jazyky (COBOL)	Programovacie nástroje (4GL, CASE, ...)
Používateľské podmienky	Neinteraktívne	Štandardné masky (textový režim)	Volne konfigurovateľné masky (Windows)

7.4 Informačno-politické aspekty európskej integrácie

Kým zo všeobecného kultúrneho hľadiska sú mnohé výhrady voči európskemu integračnému procesu veľmi dôležité a oprávnené, informačný aspekt integrácie je svojim spôsobom špecifický. Zo samotnej povahy informácie ako neutrálneho spojenia signálu a znaku vyplýva, že pre informácie nie sú dôležité hranice štátov, či kultúrna identita. Integrácia informačných systémov znamená z kultúrno-civilizačného hľadiska významný prelom, najmä vzhľadom na možnosti sprístupnenia reprezentatívnych a adresných informácií na akúkoľvek tému. Ide o nový fenomén z hľadiska kultúry, vzdelania, výskumu, vedy a hospodárskeho rozvoja. Hranice štátov a kultúrna identita, to sú atribúty, ktoré informáciám možno pripísať dodatočne v interpretáciách. Nie sú však imanentnou súčasťou informácií ako takých. Zdroje informácií, tvorcovia informácií a ich príjemcovia existujú v rámci určitého kultúrneho, civilizačného prostredia. Z informatického aspektu sú však aktuálne otázky: *do akej miery sa integrácia bude dotýkať zdrojov a príjemcov informácií v členských krajinách?* Odpoveď na túto otázku nie je jednoduchá, pokiaľ nechce byť zjednodušujúca. Pragmaticky možno odpovedať poukázaním na kvantitatívnu stránku veci: *väčší priestor, väčšia produkcia informácií, rýchlejší prenos a pod. Iná je otázka kvality, intenzity produkcie, dominantnosti, otázka konkurencie, rovnocennosti, regulácie a deregulácie a dopady na ekonomiky a občanov malých krajín.* Zdá sa, že presnejšie odpovede na túto otázku budeme poznať po spresnení predstáv o politickej, ekonomickej a sociálnej podobe integrovanej Európy.

Z informatického aspektu je integrácia pozitívny proces, pretože umožňuje zlepšovať kvalitu, rozsah a pertinenciu informačných služieb. Ústrednou myšlienkou európskej integrácie môže byť idea výmeny informácií v záujme komplexných informačných služieb a nezávislého rozhodovania. Cieľom informačnej integrácie v tomto zmysle je prosperita a kvalita života občanov členských krajín.

Informatizačné programy Európskej únie (Communication, 1995)

Informačná spoločnosť je založená na troch vzájomne prepojených vrstvách:

- a) základná komunikačná sieť
- b) hlavné druhy služieb (elektronická pošta, interaktívne video a pod.)
- c) aplikácie, ktoré zasahujú širokú oblasť od telebankingu po virtuálnu medicínu.

Európska únia sa usiluje konkrétnymi činmi a projektami pripravovať podmienky pre prechod k informačnej spoločnosti a vynakladá na tento účel značné prostriedky.

INFO2000

Program je zameraný na povzbudenie rozvoja rozširovateľov *obsahových informácií*, na rozvoj nových multimediálnych produktov a služieb a na stimuláciu používateľských požiadaviek na tieto produkty a služby.

Cieľom programu INFO2000 je vytvoriť výhodné podmienky *na rozvoj európskeho priemyslu obsahových multimédií (multimedia content industry)*, doplniť ďalšie dôležité politické akcie Akčného plánu európskych komisií (COM(95)347 (Európska cesta k informačnej spoločnosti - Europe's Way to the Information Society) ako je liberalizácia telekomunikácií vytvorenie stabilných a jasných regulačných princípov. INFO2000 je sústredený na prechod od tlače k elektronickému publikovaniu a na interaktívne multimediálne služby. Uskutočňuje sa v troch hlavných líniách: 1. akcie na stimulovanie požiadaviek; 2. akcie na využitie európskeho verejného informačného sektora; 3. akcie na rozvinutie európskeho multimediálneho potenciálu.

V samotnom pojme „*priemysel obsahových multimédií*“ termín obsah zahŕňa údaje, text, zvuk, obraz alebo ich kombináciu reprezentovanú v analógovej alebo digitálnej forme na rozličných nosičoch, ako je papier, mikrofilm, magnetické alebo optické nosiče. Program INFO2000 sa týka tvorby, prepájania, rozvoja uchovávaní a distribúcie „*obsahových multimédií*“ ako aj rozličných segmentov tohto priemyslu, ktorými sú: a) tlačené publikovanie - print publishing (noviny, knihy, časopisy); b) elektronické publikovanie - electronic publishing (on-line databázy, videotextové služby, audiotextové služby, služby na báze CD a FAX, videohry); c) audiovizuálny priemysel (televízia, video, rádio, audio a kino).

Program INFO2000 prebieha v rokoch 1996-1999 a je dotovaný čiastkou 100 miliónov ECU. Priemysel obsahových informácií je významný generátor z hľadiska dôchodku a pracovných miest. V roku 1994 bol v tejto oblasti obrát 150 biliónov ECU a zamestnaných bolo okolo 2 milióny ľudí.

IT a ACTS

Program ACTS (ACTS - *Advanced Communication Technologies and Services. (Technologický rozvoj v oblasti informačných technológií, Výskum, technológia a rozvoj v oblasti komunikačných technológií a služieb)*) je zameraný na výskum orientovaný na infraštruktúru a technologický rozvoj v oblasti informačných technológií a komunikačných technológií, ako sú napr. softwareové technológie, technológie pre komponenty a subsystémy informačnej techniky, multimediálne prenosové technológie, technologická báza pre interaktívne digitálne multimediálne služby, vysokorýchle siete, mobilitu a osobnú komunikáciu, kvalitu, ochranu a bezpečnosť komunikačných systémov a služieb. Dôraz sa v programe kladie na štandardy výmenných formátov pre informačný prieskum a šírenie multimediálnych elektronických informácií. Program prebieha od roku 1994 a je dotovaný čiastkou okolo 162 miliónov ECU. Celkové náklady na program budú predstavovať čiastku 630 miliónov ECU.

Communication from the Commission : to the European Parliament and the Council concerning a multi-annual Community programme to stimulate the development of a European multimedia content industry and encourage the use of multimedia content in the emerging information society (INFO2000). Brussels : Commission of the European Communities, 30. 06. 1995. - COM(95) 149 final. - 95/0156 (CNS)

Bruine, R.F. de. *Multimedia Initiatives of the European Union*. In: EU Information Day. Multimedia content for the information society. Linz/Austria, 26 september 1995. Proceedings, s. 19-31

Building Europe's Information Society. In: Information & Technology Transfer, Vol.2/96, March 1996, s. 8-13.

Telematics

Telematický program je zameraný na aplikovaný výskum a siete a celkove na multimediálne aplikácie vo verejnom sektore. Telematický program stimuluje aplikovaný výskum v ohraničenej sfére verejného sektora:

- a) telematika pre služby vo verejnom sektore (administrácia, doprava)
- b) telematika pre vzdelávanie (výskum, knižnice, výchova, vzdelanie)
- c) telematika pre zvýšenie zamestnanosti a kvalitu života (urbanizmus a mestské sídla, zdravie, prostredie a pod.)
- d) horizontálny RTD - výskum, technológia, rozvoj (telematické inžinierstvo, jazykové inžinierstvo, informačné inžinierstvo)
- e) podpora samotného programu (šírenie výsledkov, technologických riešení, školenia a pod.). Celkove je program telematických aplikácií podporovaný čiastkou okolo 480 miliónov ECU.

MEDIA II

Program MEDIAII bol spustený v januári 1996 s podporou 310 miliónov ECU. Zameraný je nástrojom audiovizuálnej politiky ako jedného dôležitého prvku priemyslu obsahových informácií. Praktickým cieľom MEDIAII je stimulovať dynamický rast priemyslu európskych programov. Neeurópske materiály predstavujú v Európe vo filme asi 80% a v televíznom vysielaní 55-60% priestoru. Program chce stimulovať európsku produkciu multimédií a podmienky ich využívania.

RAPHAËL

Program sa uskutočňuje v rokoch 1996-2000. Je to nástroj európskej kultúrnej politiky. Program je dotovaný čiastkou 70 miliónov ECU a je orientovaný na oblasť kultúrneho dedičstva. Podporuje nadnárodné multimediálne produkty najmä v sektore múzeí a kultúrnych pamiatok a sprístupňovanie informácií o nich pomocou komunikačných technológií.

SOCRATES a LEONARDO

Tieto programy tvoria v európskom spoločenstve všeobecný rámec pre informačnú výchovu a politiku vzdelávacích akcií v oblasti vzdelávacích systémov a v ekonomickom sektore.

SME a CRAFT sektor

Program SME (SME - Small or Medium Sized Enterprise) je zameraný na podporu súčinnosti a kooperáciu členských krajín v oblasti zlepšovania trhového prostredia, zjednodušovanie administratívnych procedúr, podporu podnikateľského sektora.

7.4.1 Slovensko a európska informačná integrácia

V porovnaní s aktivitami Európskej únie v oblasti informačných technológií, multimediálneho priemyslu, telekomunikácií a v ďalších oblastiach informatizácie stojí Slovensko a napokon aj ďalšie postkomunistické krajiny v úlohe *pozorovateľov určitých rozvojových trendov a programov, na ktorých sa samo fakticky nezúčastňuje*.

Značné finančné dotácie informatizačných programov Európskej únie spôsobujú, že *priepasť medzi informačne vyspelými a informačne menej rozvinutými krajinami sa zväčšuje*. Konkrétne to napríklad znamená, že sa dostávame do pozície *klientov, zákazníkov*, pretože sa *nezúčastňujeme na výskume, vývoji a komerčnom zhodnotení výsledkov v oblasti informačných technológií a multimediálnej produkcie*. Fakticky zatiaľ *nejde o partnerstvo* alebo o pôsobenie našich subjektov v spoločnom konkurenčnom prostredí.

Nachádzame sa v situácii, v ktorej síce máme možnosť získať informácie o trendoch a konkrétnych výsledkoch spomínaných projektov, môžeme ich propagovať, prenášať tieto poznatky do systému vzdelávania, čo napríklad na našej univerzite a v slovenskej

informačnej komunite uskutočňuje na veľmi dobrej úrovni Soňa Makulová (1996). Nemôžeme však z výsledkov priamo hospodársky a kultúrne profitovať. Naša národná informačná politika je v oblasti informatizácie nedostatočná a niekto môže dokonca položiť priamo otázku, či nejaká informačná politika a informatizačná stratégia vôbec u nás existuje. Myslím na politiku, ktorá by na národnej (či štátnej) úrovni bola ekvivalentom projektom a trendom informatizačným projektom v Európskej únii. Obávame sa, že zákon o štátnom informačnom systéme je z hľadiska informatizačných trendov príliš administratívny, zameraný na byrokratické riadenie informačného procesu a nijako neodráža strategický charakter informácií a informatizácie pre rozvoj a prosperitu.

7.4.2 Nevyhnutnosť integrácie a euroskepticizmus

Úsilie o európsku integráciu je sprevádzané postojmi a obavami euroskeptikov. Ich postoje sa opierajú o obavy o stratu kultúrnej identity a usilujú sa o to, aby sa v integračných procesoch nezabúdalo na ochranu vlastných *kultúrnych koreňov malých národov*.

Pre mnohých príslušníkov malých národov je podľa euroskeptikov cudzou a príliš vzdialenou téza, podľa ktorej je primárne pre Európana vlastťou Európa a nie krajina, v ktorej sa narodil a v ktorej žije. Európsku úniu považujú za „pevnosť uzavretú do maastrichtských dohôd a schengenských colných a vízových múrov“. Domnievajú sa, že Európska únia bude „výberom z výberu a elitou z elity“ a že centralizácia ekonomickej moci, jej sústredenosť už dnes vytvára elitu, že „vzniká zárodok novej bankársko-administratívnej rasy“ s dominantným postavením vzhľadom k druhu a treťoradým európskym krajinám, teda krajinám, ktoré sú a budú druhu a treťoradými súčiastkami v európskej únii vzhľadom na svoju ekonomickú úroveň, vojenskú a politickú slabosť. Rovnako sa nazdávajú, že transformujúca sa Európa by mala hľadať *alternatívy*, ktoré by dbali na *sociálne tradície a sociálne výdobytky*, ktoré teraz opúšťa. Euroskeptici namietajú, že *bruselská administratíva* už teraz nariaďuje, ako sa má vyrábať, ako obchodovať a že dirigizmus a určitý druh násilia bude sprevádzať celý integračný európsky proces. Za najdôležitejšiu výhradu euroskeptikov však možno považovať tvrdenie, že Európa nemá „jednu-jedinú spoločnú myšlienku“ a kladú si symbolickú otázku, či myšlienka dobehnúť a predbehnúť Hong-Kong je tou európskou myšlienkou, na ktorej stojí európska integrácia (Európa, 1996).

Sústredenosť politiky a praktické kroky naznačujú, že o európskej integrácii je z hľadiska Slovenska už akoby rozhodnuté. Od občanov sa už len očakáva, že sa pridajú k vopred vybranému politickému rozhodnutiu. Žiaľ, spôsob, akým je vedená slovenská integračná kampaň je rozporuplná a čo je hlavné, sprevádzaná je *nedostatkami informácií*, na základe ktorých by sa občania mohli *nezávisle rozhodovať* pre také alebo onaké postoje. *Nedostatok informácií* o zmysle a dopade európskej integrácie na náš každodenný život sám osebe *zväčšuje počet euroskeptikov* a môže sa stať, že politické deklarácie nebudú v referende potvrdené individuálnymi hlasmi občanov.

Integrácia je objektívna tendencia, ktorá zasahuje všetky druhy informačných systémov. Domnievame sa, že *podmienkou integrácie na vyššej úrovni je integrácia na nižšej úrovni*. *Integrácia v informačných systémoch znamená funkčné spájanie prvkov a podsystémov, pričom cieľom tohto spájania sú nové funkcie integrovaného systému ako celku, znamená novú kvalitu a smeruje k poskytovaniu komplexných informačných služieb*. Integrácia v informačnom a bibliografickom sektore vytvára podmienky pre riadenie poznatkov a umožňuje informačným pracovníkom vystupovať v tomto procese vo funkcii manažérov a navigátorov. Považujeme z hľadiska bibliografie a knižnično-informačných systémov za potrebné udržiavať kontakty s integráciou a vývojom na národnej i nadnárodnej, najmä európskej úrovni. Treba sa zaujímať o integračné projekty Európskej únie v oblasti informatizácie a eliminovať nedostatočnú aktivitu Slovenska v oblasti informatizácie vo vzťahu k integračným projektom Európskej únie.

Bista, Rudolf - Makulová, Soňa. 1996. Multimédiá a ich využitie v knižniciach na príklade projektu Sprievodca po slovenských knižniciach. In: *Infos 96*. Bratislava : SSK, 1996, s. 25 - 30.

Európa musí byť Európskou. 1996. In: *Nové slovo*, r. 6. 27.05.1996, č. 21, s. 4-5, vystúpenie I. Hudeca, V. Mináča, J. Szelepcsényiho). Materiály z *Konferencie ministrov kultúry a predstaviteľov zúčastnených krajín* konanej v máji 1996 v Bratislave.

8 Manažment záznamov

Manažment záznamov, rekord manažment alebo riadenie záznamov (records management) je disciplína informačnej vedy a praktická činnosť, zameraná na organizačné a funkčné usmerňovanie riadenie záznamov viazaných na operatívne podnikateľské potreby organizácií, na rozdelenie zodpovednosti a záujmy určitej komunity (ISO/DIS 15489:1996). Manažment záznamov sa viaže najmä na oblasť dokumentácie, využíva však viaceré bibliografické postupy, ako sú napríklad formáty záznamov, klasifikácia, indexovanie a pod.

Rekord manažment zohráva dôležitú rolu vo vnútri organizácie, ako aj v organizácii vzťahov medzi organizáciou a okolitým svetom. Dôležitým novým prvkom tejto koncepcie je fakt, že zaznamenaná informácia sa považuje za *klúčový prvok* podmieňujúci efektívny chod organizácie a zabezpečujúci konzistentnosť organizačného systému. *Manažment záznamu sa stáva organickou súčasťou manažmentu organizácie*. Ďalším novým prvkom je, že na manažmente záznamu sa *podieľajú všetci pracovníci organizácie* na všetkých úrovniach a nie len, ako to často býva, len pracovníci dokumentácie, informačných stredísk alebo administratívnych archívov. *Rekord manažment* predstavuje novú koncepciu integrácie informačnej činnosti do manažmentu organizácie. Informační inžinieri a dokumentaristi majú možnosť garantovať efektívnu integráciu rekord manažmentu do činnosti všetkých zložiek a útvarov organizácie.

Z metodologického a teoretického hľadiska manažment záznamov vlastne spája to, čo u nás tradične označujeme všeobecným pojmom *projektovanie* a celú *problematiku analyticko-syntetického spracovania dokumentov*.

Pravda, manažment záznamov v modernom ponímaní má svoje špecifiká. Na jednej strane je to väzba manažmentu záznamov na špeciálne využitie v podnikateľskej sfére. V tomto smere štandard pre manažment záznamov poskytuje:

- *pravidlá implementácie stratégie manažmentu záznamov*,
- *procedúry, postupy a metodiku* na riadenie záznamov v organizácii pre potreby podnikania, a so zreteľom na právne a fiškálne požiadavky.

Na druhej strane koncepcia *manažmentu záznamov* odráža čoraz zreteľnejšie *prelínanie* univerza dokumentov a univerza záznamov, čo nachádza svoj odraz aj vo vymedzení hlavných termínov *dokument a záznam*.

Dokumenty sa v manažmente záznamov chápu ako *štrukturálne jednotky zaznamenananej informácie, ktorá je publikovaná alebo nepublikovaná a existuje v papierovej alebo elektronickej forme, a ktoré sú riadené ako diskkrétne (oddelené, jednotlivé) jednotky v informačnom systéme*.

Záznamy sú v ľubovoľnej forme *zaznamenané informácie, vrátane údajov v počítačových systémoch, vytvorené alebo získané a udržiavané organizáciou alebo osobou v rámci podnikateľskej transakcie alebo v rámci ich spravovania a ktoré evidujú tieto aktivity*.

Vecne sa koncepcia manažmentu záznamov vzťahuje na nasledujúce procesy:

- *riadenie života záznamov* či *kontinuity záznamov* (records continuum), od projektovania systému uchovávaní a údržby záznamov (recordkeeping system) po koniec existencie záznamu; riadenie života záznamu znamená konzistentný a koherentný proces riadenia záznamu počas jeho existencie,
- *poskytovanie služieb* vyhovujúcich potrebám organizácie a zabezpečiť ochranu organizácie a jej klientov,
- *zachytenie kompletnej, dôkladnej, spoľahlivej a použiteľnej dokumentácie* organizačných aktivít pre právne, evidenčné a výkazovacie účely,
- *riadenie záznamov so zreteľom na ich praktický úžitok a informačnosť* a nie preto, že by bolo *povinné* aplikovať riadenia záznamov.

Vyššie citovaný štandard predstavuje ucelený systém procesov, ktoré sa týkajú manažmentu záznamov. Štandard ako celok korešponduje s ďalšími štandardami a nástrojmi, ktoré sa týkajú moderných metód dokumentácie a byrotiky. Sú to najmä štandardy SGML 8879 (Information processing - Text and office systems - Standard generalized markup language), štandard ISO 9069 (Information processing - SGML support facilities - SGML document interchange format (SDIF) a ISO 8613 (Information processing - Text and office systems - Office document architecture (ODA) and interchange format). Okrem toho je štandard naviazaný na normy ISO, ktoré sú zamerané na kvalitu systémov (normy ISO 9001, 9002, 9003, 9004, 9004-1). Tento kontext svedčí o tom, že oblasť podnikateľského sektora sa vo vlastnom záujme intenzívne orientuje na *štandardnosť a kvalitu* vlastných informačných systémov.

8.1 Procesy manažmentu záznamov

Pripravovaný štandard o manažmente záznamov vzniká v rámci ISO na základe austrálskej národnej normy (AS 4390). Pozostáva z týchto častí:

- Manažment záznamov všeobecne
- Zodpovednosť
- Stratégie
- Spracovanie
- Hodnotenie a disponovanie
- Uchovávanie

Manažment záznamov všeobecne (Records management - General)

V tejto časti sa vymedzuje pojem *manažmentu záznamov* ako špecifickej disciplíny, vysvetľujú sa ďalšie kľúčové pojmy a štruktúra celej koncepcie vyjadrenej v štandarde.

Zodpovednosť (Responsibilities)

Zodpovednosťou sa rozumie presné stanovenie osobnej a skupinovej garancie za manažment záznamov a určenie zodpovednosti v procesoch systému spravovania a údržby záznamov na všetkých organizačných úrovniach. Konkrétne ide o vymedzenie zodpovednosti za tvorbu záznamov a formáty (creation and formats), evidovanie záznamov (evidence), udržiavanie záznamov (retention), ničenie záznamov (destruction), ochrana záznamov (custody), spracovanie po získaní (control), dostupnosť (accessibility).

Stratégie (Strategies)

Týka sa podrobných projekčných krokov, postupov a riešení, ktoré vychádzajú z celkového zmyslu manažmentu záznamov v konkrétnych podmienkach organizácie. Stratégiami sa myslí hlavne projekt, implementácia, monitorovanie a vyhodnocovanie súladu implementovaného systému s potrebami organizácie.

Spracovanie (Control)

V manažmente záznamov sa vzťahuje spracovanie na spracovateľské procesy *šité na mieru* konkrétnej organizácie. Zahŕňa procesy *registrácie, klasifikácie, indexovania, stopovania (zaznamenania pohybu - tracking)*. *Registrácia* - minimálne je to pridelenie jedinečnej a jednoznačnej identifikácie záznamu v systéme a dátumu a času registrácie. Tu sa rozhoduje aj o pripojení záznamu k inému súvisiacemu záznamu. *Klasifikácia* - prideľovanie znakov systematické triedenia tak, aby bolo možné ľahké zoskupenie príbuzných záznamov, vyhľadanie a disponovanie s nimi. V organizáciách sa do klasifikácie počíta aj prideľovanie kódov obmedzujúcich dostupnosť záznamov z dôvodov utajovania niektorých informácií. *Indexovanie* - prideľovanie znakov alebo kódov na záznamy, súbory záznamov alebo dokumenty na rôznych úrovniach systému. Slúži na vytváranie rôzne sofistikovaných indexov (registrov) od jednoduchých abecedných registrov po registre vytvárané špecializovaným indexačným softverom. *Stopovanie* - sledovanie pohybu a používania záznamu v systéme riadenia záznamov.

Hodnotenie a disponovanie (Appraisal and disposal)

Proces hodnotenia podnikateľských aktivít s cieľom rozhodnúť, o čom treba urobiť záznam a ako dlho treba záznam držať k dispozícii na použitie so zreteľom na potreby organizácie a iné požiadavky.

Uchovávanie (Storage)

Určenie interných a externých charakteristík na prostriedky uchovávania a spojené služby; stanovenie fyzických charakteristík záznamov a operačného prostredia; určenie informačného obsahu záznamov. Vymedzenie týchto požiadaviek umožní riešiť požiadavky na organizáciu systému, spracovanie, výber zariadení a prostriedkov na uchovávanie a spracovanie záznamov počas celej doby ich existencie.

9 Výmena bibliografických údajov

Výmena bibliografických údajov je špecificky bibliografický jav. Je to jeden zo základných knižničných a bibliografických procesov a praktická činnosť. Súčasne ide o globálny predmet záujmu knihovníctva spojený s úsilím o *kooperáciu, integráciu a informatizáciu knižníc*. Cieľom výmeny bibliografických údajov je *vzájomné sprístupnenie údajov o informačných súboroch a fondoch v štandardizovanej, okom alebo strojom čitateľnej forme*, a tým o zvýšenie informačného potenciálu systémov, ktoré sa na výmene zúčastňujú. Samotný pojem *výmena bibliografických údajov* je synonymum pojmu *bibliografická komunikácia* a predstavuje jej pragmatickú stránku.

Subjektmi výmeny bibliografických údajov sú jednak bibliografi, katalogizátori, indexátori, tvorcovia abstraktov, vydavатели, kníhkupci ale i dokumentaristi a iní odborníci z oblasti knihovníctva či sekundárnych informačných služieb a jednak rozličné knižničné a informačné systémy a služby, knižnice, bibliografické agentúry (1). Bibliografické údaje slúžia na charakteristiku a sprístupnenie primárnych dokumentov v knižniciach, študovniach, dokumentačných strediskách, za určitých technických podmienok aj v domácnostiach, lokálnych, regionálnych, národných a medzinárodných sieťach.

V najširšom zmysle slova sa pojmom *výmena bibliografických údajov* myslí celá škála manipulácií, operácií, úkonov a komunikácií bibliografických údajov medzi *osobami alebo systémami*. Nemusí ísť principiálne o výmenu v zmysle "niečo za niečo". O výmene sa hovorí napríklad aj v prípade "jednosmerného" alebo "jednostranného" sprístupnenia bibliografických textov, záznamov, údajov ústrednej bibliografickej agentúre kooperačnými partnermi alebo ich sprístupnenie zo strany bibliografickej agentúry bez toho, aby okamžite došlo k recipročnému kroku. Z vývojového hľadiska sa výmena bibliografických údajov rozvíja *od jednosmernej výmeny* (zdroj - používateľ, centrum - lokálna organizácia, organizačná subordinácia...) *ku viacsmernej výmene* (decentralizácia, rovnocennosť, väčší počet a aktivita kooperantov...).

Podľa *systémového* alebo *priestorového* aspektu rozoznávame dva druhy výmeny bibliografických údajov:

- *systémový aspekt* - typy výmeny: intrasystémová a intersystémová
- *priestorový aspekt* - typy výmeny: lokálna, regionálna, intranacionálna, nacionálna, internacionálna (2).

Pri uplatnení systémového pohľadu môže byť výmena intrasystémová (resp. intrainštitučná) alebo intersystémová (interinštitučná).

Výmena bibliografických údajov sa teda môže uskutočňovať rovnako v jednej inštitúcii, medzi pracoviskami podieľajúcimi sa na spracovaní dokumentov (od akvizície cez katalogizáciu po služby), čiže v jednej inštitúcii alebo v jednotlivom systéme (intrasystémová výmena, lokálna výmena). Môže sa uskutočňovať medzi inštitúciami, knižnicami, systémami na národnej úrovni, čiže môže to byť intersystémová (interinštitučná) výmena.

Pri uplatnení priestorového hľadiska sa rozoznávajú typy výmeny podľa toho, v akom bibliografickom priestore sa výmena uskutočňuje.

Všetky typy výmeny sa spravidla v praxi prelínajú a realizujú sa v rámci spoločných projektov kooperácie. Vo všetkých typoch je nevyhnutnou podmienkou efektívnej výmeny štandardizácia.

Výmenu bibliografických údajov možno považovať za vnútorný profesionálny problém a internú odbornú záležitosť knižníc, knižnično-informačných systémov a služieb, ktorý v podstate čitateľa či používateľa nemusí vôbec zaujímať. Ide však o problém, ktorého riešenie podmieňuje *úroveň poskytovania knižničných, bibliografických a informačných služieb*. Jeho podstata spočíva v *dynamizácii, komunikácii, v "spohybnení" bibliografických údajov, bibliografických záznamov a súborov a viaže sa na konkrétne riešenie katalogizačných pravidiel, na štruktúru, formát a spôsob zápisu bibliografických údajov na strojom čitateľné médium*.

Z profesionálneho hľadiska patrí problematika výmeny bibliografických údajov do hlavných knižničných disciplín v rámci *spracovania dokumentov* (akvizícia, katalogizácia,

uchovávanie, sprístupňovanie) a v rámci *spracovania informácií* (obsahová analýza, informatizácia procesov a pod.).

Výmena bibliografických údajov má na jednej strane čisto profesionálnu bibliografickú a technologickú podstatu. Na druhej strane však treba pripomenúť jej *globálny kultúrny a civilizačný význam*, najmä pokiaľ ide o výmenu na medzinárodnej úrovni. Bibliografické údaje nestačí len vyhotoviť. Treba ich dať do obehu. *Bibliografia sa realizuje v komunikácii.*

V súvislosti s výmenou bibliografických údajov nie je zanedbateľná kvalita dokumentov, ku ktorým sa údaje vzťahujú, a otázka predpokladov výmeny. Inými slovami, ide o to, či malé krajiny ako je, povedzme, Slovensko, majú čo vymieňať a či vedia, ako vymieňať, čiže či poznajú a rešpektujú pravidlá, ktoré výmenu umožňujú. Máme na mysli fakt, že veľké bibliografické agentúry (OCLC, BLCMP, LC, národné knižnice, dominantné sekundárne informačné služby) fakticky spracúvajú vlastnými silami veľkú časť svetovej produkcie dokumentov vrátane dokumentov vydaných u nás. "Bibliografické kolosy" nie sú odkázané na preberanie záznamov o dokumentoch z lokálnych systémov a agentúr. Špecialisti mnohých krajín sa o vlastnej národnej dokumentovej produkcii niekedy dozvedia rýchlejšie cez služby "bibliografických mamutov" než zo služieb vlastných národných agentúr. Niektoré národné bibliografické agentúry napríklad začínajú informatizáciu tak, že preberú podstatnú časť záznamov o vlastnom fonde v elektronickej forme z báz bibliografických gigantov. Tento fenomén evokuje otázky *"prispôsobenia sa"*, otázky *standardizácie*, efektívnych metód *kooperácie*, *priorít* a *dynamiky* národných knižnično-informačných systémov. Poznatok o účinnej expanzii a efektívnych službách veľkých bibliografických systémov a služieb by však v žiadnom prípade nemal viesť k "národnému bibliografickému pesimizmu". Napokon, veľké bibliografické systémy a služby zachytia len malú časť našej domácej produkcie dokumentov. Napr. Kongresová knižnica spracuje ročne približne 7 % dokumentov slovacikálnej proveniencie. Medzinárodné aktivity a činnosť veľkých systémov by skôr mali byť podnetom k tomu, aby sa vlastná bibliografická produkcia svojou lepšou kvalitou a rýchlosťou v týchto systémoch a službách presadila prostredníctvom *kooperácie* rovnako, ako aj v domácom prostredí.

Tieto otázky by mohli byť predmetom samostatných rozsiahlych úvah. Mať čo vymieňať, v zmysle "kvality a kvantity dokumentov a informácií", a vedieť, ako vymieňať, v zmysle "poznania a rešpektovania štandardov" - to je podstata praktického problému výmeny. Berieme ako fakt, že problém výmeny bibliografických údajov fakticky existuje, najmä pokiaľ ide o výmenu medzi organizáciami a krajinami a ponechávame bokom špekulatívne problémy a aspekty zmyslu a perspektív tejto činnosti a javu.

9.1 Rôzne typy výmeny údajov

V našej štúdii sa venujeme prednostne problému výmeny bibliografických údajov v elektronickej forme v oblasti knihovníctva a čiastočne aj v dokumentácii. Považujeme však za vhodné zmieniť sa i o ďalších aplikáciách a štandardoch, ktoré s výmenou údajov súvisia.

Pochopiteľne aj v oblastiach mimo knihovníctva existujú závažné programy "elektronickej výmeny údajov" čiže EDI (Electronic Data Interchange). EDI všeobecne znamená výmenu správ:

- medzi vzdialenými informatickými aplikáciami;
- prostredníctvom telekomunikačných prostriedkov;
- bez zásahu človeka;
- v súlade so široko akceptovanými štandardami.

Pokiaľ ide o štandardy, EDI ich využíva na reprezentáciu informácií a komunikačné štandardy.

V oblasti EDI sa aktivizujú súkromné spoločnosti i verejný sektor. Pre verejný sektor najprv Ekonomická komisia OSN pre Európu pripravila štandard GTDI (Guidelines for Trade Data Interchange TDI). V r. 1985 sa v rámci OSN zrodil štandard, ktorý má názov EDIFACT (Electronic Data Intechange for Administration, Commerce and Transport). V podstate ide o mimoriadne závažnú profesionálnu iniciatívu, ktorá štandardizuje elektronickú výmenu údajov (štruktúru, komunikáciu) a celý systém organizácie tejto výmeny v administrácii, obchode a doprave.

V porovnaní s programom výmeny bibliografických údajov (UBCIM - p. ďalej) je v programe EDI progresívnejšie to, že jeho súčasťou je i väzba na štandardizované riešenie komunikácie medzi informačnými systémami EDI (telekomunikačný protokol OSI "Open Systems Interconnection").

9.1.1 Štruktúra EDIFACT

Štandard EDIFACT sa skladá z týchto hierarchických úrovní:

- Výmeny
- Funkčné skupiny
- Správy
- Segmenty
- Údaje (Jednoduché a zložené)

Hlavným elementom štruktúry sú *správy*, ktoré korešpondujú s niektorými z rozličných dokumentov, ktoré sa používajú v obchode (napr. faktúra, objednávka, kreditný list, colná deklarácia a i.).

Na vysvetlenie možno použiť paralelu s papierovými dokumentami. Každý z nich má svoju funkciu (napr. faktúra, objednávka...) a obsahuje určitý počet štandardných údajov (dátum, odosielateľ, popis objednávky, počet, spôsob platby...).

Niekoľko dokumentov toho istého alebo aj rozdielneho typu pre rovnakého adresáta je možné umiestniť v jednom liste, ktorý sa odosiela poštou alebo iným spôsobom. Konkrétne je daná ekvivalencia takáto: ekvivalentom výmeny je list, ekvivalentom funkčnej skupiny je skupina dokumentov, ekvivalentom správy je dokument, ekvivalentom segmentu je logická skupina informácií a ekvivalentom údajov je informácia.

Prvá úroveň na *obrázku* (firma, prenos, koniec) nie je v EDIFACT štandardizovaná. Táto úroveň závisí od zvoleného spôsobu prenosu a je špecifikovaná v protokoloch príjmu. Ekvivalent spojenia pripomína poštové služby prepravujúce listové zásielky.

Elementy UNA, UNB, UNG... sú služobné segmenty, ktoré slúžia na označovanie začiatku a konca hierarchických častí výmeny (skupina, správa, segment...).

9.2 Bibliografická registrácia a bibliografická výmena

Vo svetovom meradle je výmena bibliografických údajov najmä záležitosťou ostatného polstoročia. Potreba organizovaného medzinárodného riešenia výmeny bibliografických údajov bola vyvolaná najmä obrovským *rozvojom poznania*, a tým aj rastom počtu dokumentov a informácií na jednej strane a úsilím o efektívne ovládnutie a využívanie toku dokumentov na druhej strane. Informačná explózia je sprevádzaná aj prudkým technologickým pokrokom. Je to práve informačná technika a technológia, ktorá umožňuje knižničnému a informačnému spoločenstvu relatívne účinne riešiť problém tvorby a výmeny bibliografických údajov. Národné knižnice, vedecké knižnice a bibliografické agentúry sú nútené v záujme čo najúplnejšieho zachytenia národnej produkcie dokumentov, v záujme vyhotovovania *autoritatívnych bibliografických záznamov a výmeny bibliografických údajov* rozvíjať kooperáciu s inými knižnicami, bibliografickými pracoviskami a systémami. Možno, že prvé pokusy o riešenie problému výmeny bibliografických údajov by sa dali identifikovať v úsilí knižníc a jednotlivcov o tvorbu medzinárodných bibliografií. Teda ešte pred tým, ako sa v polovici 19. st. začala od knihovníctva oddeľovať a z bibliografie rást dokumentácia (Paul Otlet a Henri Lafontaine - Office International de Bibliographie, Brusel, 1892).

9.3 UBCIM

Vytvoriť medzinárodný systém riadenej výmeny bibliografických informácií - to bol a je hlavný cieľ jedného z ťažiskových programov IFLA, ktorý bol známy pod skratkou *UBC* čiže Universal Bibliographic Control. Je to historicky najstarší ťažiskový program IFLA, ktorý bol založený v r. 1974. Tento ambiciózny program je založený na úsilí o *kooperáciu všetkých národných knižníc a národných bibliografických agentúr*, ktoré tvoria alebo zodpovedajú za tvorbu autoritatívnych bibliografických záznamov o všetkých nových publikovaných dokumentoch, za rýchle vyhotovenie záznamov a ich distribúciu v príslušnej štandardizovanej forme. V roku 1986 sa program UBC zlúčil s programom IMP (International MARC Programme) a odvtedy sa nazýva *UBCIM* (Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, čiže Všeobecná bibliografická registrácia a medzinárodný program MARC).

V súčasnosti (1992-1997) má program *UBCIM* tieto *ciele*:

- koordinácia činností zameraných na rozvoj systémov a štandardov pre bibliografickú registráciu na národnej úrovni
- koordinácia činnosti pri vypracúvaní štandardov pre medzinárodnú výmenu bibliografických údajov

Aktuálne informácie o IFLA a jej programoch sú dostupné na Internete v zdroji IFLANET na adrese:

URL: <http://www.nlc-bnc.ca/ifla/>

- podpora profesionálnej činnosti Sekcií a Divízií IFLA týkajúcich sa štandardov a formátov
- výkon funkcie clearinghousu v danej oblasti
- vývoj formátu UNIMARC a koordinácia prác na jeho zdokonaľovaní prostredníctvom expertov
- zverejňovanie projektov medzinárodných bibliografických štandardov a formátov, usporadúvanie konferencií, seminárov a pod.

Súčasné hlavné vecné oblasti záujmu UBCIM sú:

- Medzinárodné normy pre bibliografický popis - ISBD (International Standard Bibliographic Descriptions).
- Formát UNIMARC (Universal MARC format).

Tieto dve oblasti predstavujú súčasne dva podstatné aspekty komunikácie bibliografických údajov:

- *Tvorba* bibliografického záznamu v štandardizovanej forme (pravidlá ISBD).
- *Šírenie* záznamov v štandardnom formáte MARC (machine-readable catalogue).

Pre prax národných knižníc, národných bibliografických agentúr, ale aj pre mnohé iné knižnice a oblasti informačných systémov a služieb sú dôležité praktické výstupy programu UBCIM.

Medzi hlavné odporúčania normatívneho významu pre oblasť medzinárodnej spolupráce v oblasti knihovníctva patria odporúčania IFLA, ktoré sa týkajú bibliografického popisu. Ide o medzinárodné štandardy pre *bibliografický popis ISBD* (International Standard Bibliographic Description).

- **ISBD(G)** - rôzne typy dokumentov
General International Standard Bibliographic Description.
Anotovaný text. Rev.vyd. IFLA UBCIM 1992. 36 s.
ISBN 3-598-11084-7

- **ISBD(M)** - monografie
International Standard Bibliographic Description for Monographic
Publications. Rev.vyd. IFLA UBCIM 1987. 62 s.
ISBN 3-598-10953-9

- **ISBD(S)** - seriály (periodické publikácie)
International Standard Bibliographic Description for Serials.
Rev.vyd. 1988. IFLA UBCIM 1988. 76 s.
ISBN 3-598-10955-5

- **ISBD(NBM)** - neknižné dokumenty
International Standard Bibliographic Description for Non-Book
Materials. Rev.vyd. IFLA UBCIM 1987. 74 s.
ISBN 3-598-10954-7

- **ISBD(PM)** - hudobniny
International Standard Bibliographic Description for Printer
Music. 2. rev.vyd. IFLA UBCIM 1991. 73 s.
ISBN 3-598-10985-7

- **ISBD(A)** - staré tlače
International Standard Bibliographic Description for Older
Monographic Publication (Antiquarian). 2.rev.vyd. IFLA UBCIM
1991. 100 s.
ISBN 3-598-10988-1

- **ISBD(CF)** - počítačové súbory
International Standard Bibliographic Description for Computer
Files. IFLA UBCIM 1990. 98 s.
ISBN 3-598-10983-0

Podstatný význam pre výmenu bibliografických údajov má vydanie manuálu **UNIMARC** (1987) a univerzálneho formátu pre autority, či hesláre (**UNIMARC/AUTHORITIES**. Universal Format for Authorities, 1992). Dôležité je tiež sprievodca po bázach a službách MARC (International Guide to MARC Databases and Services, 1992) a metodiky týkajúce sa vecného spracovania dokumentov (Management and Use of Name Authority Files: Names of Persons, Corporate Bodies, Uniform Titles: Evaluation and Prospects, Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE), Guidelines for Subject Authority and Reference Entries) a i.

- *Strednodobý plán IFLA* (Medium Term Programme for 1992-1997) obsahuje v danej oblasti tieto konkrétne aktivity:
- Kritériá hodnotenia kvality národných bibliografických služieb;
- Štúdium technologických príčin rozdielov medzi dobre a slabšie vybavenými národnými bibliografickými agentúrami;
- Pokračovanie v práci na pravidlách pre retrospektívnu bibliografickú registráciu;
- Vypracovanie pravidiel pre medzinárodné zoznamy autorov (international authority control);
- Stanovenie kritérií testovania automatizovaných informačných báz údajov;
- Spájanie súborov autorov;
- Štúdium funkčných požiadaviek na bibliografické záznamy v online katalógoch z hľadiska používateľských potrieb;
- Mnohojazyčné a mnohoznakové súbory a záznamy;
- Pokračovanie vo výskume a zdokonaľovaní UNIMARCU (sponzoruje Komisia európskych spoločností);
- Konverzia UNIMARC/CCF a CCF/UNIMARC (sponzoruje IFLA a UNESCO);
- Zriaďovanie stáleho výboru pre UNIMARC;
- Dopracovanie UNIMARC Guidelines for Component Parts (Pravidlá UNIMARC pre články - časti dokumentov)(6).

Program UBCIM sa fakticky usiluje o *vytvorenie medzinárodnej siete MARC*, využívajúcej univerzálny formát MARC, teda UNIMARC. Ničím neobmedzovaný tok bibliografických záznamov v strojom čitateľnej forme možno považovať za kľúčový bod národnej a medzinárodnej bibliografickej registrácie a komunikácie.

9.4 Nosiče výmeny, technológia CD - ROM a výmena údajov

Medzinárodný kongres o národných bibliografiách v r. 1977 odporučil v paragrafe 12 najmä so zreteľom na stanovisko vtedajšieho Sovietskeho zväzu, aby sa bibliografia šírila aj na katalogizačných lístkoch, teda v papierovej forme. Kým v čase konania kongresu to bolo ešte prijateľné odporúčanie, v súčasnosti sa považuje sprístupňovanie národnej bibliografie takouto formou za anachronizmus.

Pri výmene údajov sa používajú najrozličnejšie médiá, papier, magnetické pásky, diskety. Vývoj smeruje jednoznačne k elektronickej a optoelektronickej forme.

V mnohých organizáciách sa údaje bežne zaznamenávajú, uchovávajú a aktualizujú v elektronickej forme. **Elektronická forma** má ekonomické i ekologické pozitíva. Badateľný je trend postupu od izolovanej tvorby a uchovávania údajov ku zlepšovaniu prístupu k informáciám. **Elektronická distribúcia** informácií zahŕňa tieto formy:

- Telekomunikácie a lokálne siete
- Magnetické pásky, disky, diskety
- Počítačové výstupy na mikrofíš
- Faksimile
- CD-ROM

Telekomunikácie sú najvhodnejšie pri menších množstvách informácií, ktoré majú krátku aktuálnosť, alebo sa často obnovujú. Ceny tohto spôsobu šírenia informácií sú pomerne vysoké a obmedzený môže byť aj okruh využitia. Táto alternatíva je vhodná najmä pre

vysokoprioritné informácie. **Magnetické médiá** sú vhodné pre malé bázy údajov vyžadujúce časté aktualizácie. Postupom narastania báz a zvyšovaním potreby kooperácie sa tento spôsob uchovávaní môže stať nepraktickým. Počítačové výstupy vo forme **mikrofilmov** alebo **mikrofišov** sa používajú, ak treba informácie veľmi často na rozličné miesta distribuovať alebo archivovať. V súčasnosti sú mikrofilmové a mikrofišové technológie veľmi dokonalé, avšak ich rozšírenie pravdepodobne nie je veľmi perspektívne. Môže to potvrdiť aj údaj o tom, že na svete je okolo 100 miliónov obchodných a osobných počítačov, zatiaľ čo čítačiek mikrofilmov a mikrofišov je len asi milión. **Faksimilná forma** je vhodná na rýchle rozširovania malých množstiev informácií na papieri.

Technológia CD-ROM (*Compact-Disc-Read Only Memory*) nachádza čoraz širšie uplatnenie v celej oblasti šírenia informácií.

V osemdesiatych rokoch bola technológia CD-ROM príliš drahá a jej aplikácie boli veľmi obtiažne. V súčasnosti sa situácia prudko mení. Čoraz jasnejšie sa ukazujú prednosti CD-ROM v mnohých sférach obchodu, telekomunikácií, vedy, vzdelávania, zábavy a pod. Podľa údajov Dataware Technologies sa v súčasnosti pripravuje asi 5 000 titulov CD-ROM pre širokú oblasť aplikácií, medzi ktorými je asi 3 000 komerčných produktov. Asi 2 000 titulov aplikácií sa vytvára v rozličných organizáciách.

Ku komerčným titulom CD-ROM patria jednak súbory so štruktúrovanými údajmi, ako sú napríklad bibliografické údaje, adresáre organizácií, úverové údaje, finančné údaje, geografické údaje, patentové informácie, adresáre osôb, štatistiky, a jednak **texty**, ako sú knihy, vládne nariadenia, právne informácie, príručky, lekárske informácie, informatívne súbory.

Predností CD-ROM je niekoľko. Medzi hlavné však patrí ich obrovská informačná kapacita. Jeden disk bol v polovici 90-tych rokov ekvivalentom asi 1 500 diskiet, 250 000 strán textu alebo 1 500 zosnímaných obrázkov.

Technológia CD-ROM má v porovnaní s uvedenými formami niekoľko špecifických *predností*:

- Digitálne médium schopné šíriť text, grafiku, údaje, zvuk, obraz (multimédiá).
- Kompatibilita s osobnými počítačmi a lokálnymi sieťami.
- Možnosť využívania viacerými používateľmi v lokálnej alebo širšej sieti.
- Informácie je možné exportovať do iných počítačov alebo programov.
- Vysoká kapacita a výrazne nižšia cena v porovnaní s inými formami.
- Ľahké využívanie, vyhľadávanie, usporiadanie.
(Vyhľadávanie na CD-ROM je 3-5-krát rýchlejšie ako on-line vyhľadávanie vo veľkých bázach údajov).
- Nízka jednotková cena.

Technológia nahrávateľného CD-ROM umožňuje domáce nahrávanie menších množstiev diskov, na čo sú potrebné prázdne platne, ktoré sú drahšie ako nahraté.

Relatívne nízka rýchlosť a vysoká kapacita systému CD-ROM si vyžaduje špeciálny softvér, aby sa dosiahli parametre porovnateľné s magnetickým diskom.

CD-ROM môže obsahovať často 100 krát viac informácií než báza údajov na bežnom osobnom počítači, je však asi 10 krát pomalší ako magnetický disk. Tento problém sa rieši na úrovni softveru i hardveru.

K bežnému stolnému počítaču je potrebné pripojiť diskovú jednotku v cene asi 400 - 800 US dolárov.

Súčasné osobné počítače majú čítačku CD-ROM už priamo zabudovanú.

Cena megabytu na rozličných nosičoch je pre rozhodovanie o nosičoch výmeny v praxi veľmi dôležitá a premenlivá. Cena sa v polovici 90-tych rokov pohybovala v týchto reláciách: vymieňateľný disk 15 US\$, ďalej ceny klesali v poradí - papier, pevný disk, disketa, mikrofiš, magnetická páska, CD-ROM 0,0024 US \$. Megabyt na CD-ROM je v porovnaní s inými elektronickými nosičmi výrazne najlacnejší.

9.4.1 Národné bibliografie na CD-ROM

Národné knižnice *Európskej únie* pracujú od konca osemdesiatych rokov na vývoji *spoločného projektu zverejňovania údajov na CD-ROM*, na všeobecnom rešeršnom systéme a na vývoji pilotného CD-ROM vo formáte UNIMARC, ktorý spája údaje z niektorých národných bibliografií. Projekt národných bibliografií na CD-ROM je prioritnou vývojovou a kooperačnou úlohou deväťdesiatych rokov čiastočne financovanou Európskou úniou.

Distribúcia národných bibliografií na CD-ROM je nová forma sprístupňovania bibliografických údajov. V rokoch 1987-1988 začala byť britská, francúzska a nemecká národná bibliografia dostupná na CD-ROM. Priamymi účastníkmi projektu CD-ROM sú národné knižnice Veľkej Británie, Francúzska, Dánska, Portugalska, Holandska a Talianska. V rámci projektu sa musí riešiť celý rad podstatných problémov výmeny údajov: rešeršný interface, konverzia formátov MARC, znakové súbory (forsirovanie normy ISO 10646 a UNICODE), viacjazyčný interface, prepojenie s online systémami, príprava pilotného disku vo formáte UNIMARC ako výsledok konverzie z národných formátov DANMARC, PICAMARC a pod.

V tejto súvislosti je zaujímavé, že donedávna z hľadiska informatizácie relatívne nerozvinutá Česká národná bibliografia, ktorej automatizácia zaostávala za automatizáciou Slovenskej národnej bibliografie zhruba desať rokov, je od začiatku roku 1994 prístupná na CD-ROM. Vďaka spolupráci Národnej knižnice v Prahe so spoločnosťou Albertina icome s.r.o. vznikol disk, ktorý obsahuje bázu údajov asi 75 000 kníh vydaných v Čechách od r. 1983, ďalej záznamy o článkoch v českých novinách a časopisoch od r.1991, záznamy o seriálových publikáciách od r. 1990 a o dizertáciách od r. 1989. Bola to pozoruhodná a sympatická výzva slovenskej bibliografii. Slovenská národná bibliografia je dostupná na CD-ROM od roku 1997.

9.5 UNISIST/PGI, sekundárne informačné služby a UBCIM

Výmena bibliografických údajov je rovnako záležitosťou knižníc, ako aj sekundárnych informačných systémov a služieb.

Tvorba a komunikácia bibliografických údajov v rámci programu IFLA UBCIM je v prvom rade vecou národných knižníc a národných bibliografických agentúr. Tu sa pozornosť síce zameriava na všetky typy dokumentov, predsa však prevažuje záujem o tlačené knihy a súborné dokumenty, ktoré sú tradične predmetom pozornosti knižníc. V niektorých krajinách národné knižnice a bibliografické agentúry nespracúvajú audiovizuálne dokumenty, hudobniny, oficiálne dokumenty, časti dokumentov, články z novín, časopisov, zborníkov a pod. UBCIM vytvára podmienky a nástroje pre tvorbu "informatívnejších" záznamov v knižniciach a bibliografických agentúrach, avšak ich špecifická orientácia na tradičné dokumenty a ich základné katalogizačné a bibliografické spracovanie sa v praxi rozširuje len veľmi pomaly.

Sektor sekundárnych informačných služieb (dokumentácia, oblasť vedeckých informácií) sa takisto ako sektor národných knižníc a bibliografických agentúr venuje výmene údajov. Väčšiu pozornosť však venuje článkom z časopisov, príprave referátov, anotácií, plným textom dokumentov, patentom, materiálom zo zhromaždení - konferencií, seminárov, kolokvií, faktovým informáciám, štatistickým informáciám, rozvoju expertných systémov a pod.

Oblasť výmeny vedeckých a technických informácií je predmetom záujmu UNESCO. V rámci tejto svetovej organizácie bol založený v r. 1971 program UNISIST čiže Medzivládny program kooperácie v oblasti vedeckých a technických informácií.

Medzi *priority* programu UNISIST patrí:

- Svetová registrácia informačných služieb.
- Príprava bibliografických noriem pre referenčné a indexačné služby, najmä citačné normy článkov v periodikách a formát zápisu údajov na magnetickú pásku (Reference manual).
- Zdokonaľovanie indexovania.
- Zverejňovanie klasifikačných schém, tabuliek.

- Tvorba svetového registra seriálových publikácií v rámci systému ISDS (International Serial Data System).

Najdôležitejšie informačné aktivity UNESCO v oblasti informácií sú sústredené od r. 1974 v programe *PGI* (General Information Programme - Všeobecný informačný program). Najvyšším orgánom PGI je Medzivládny výbor PGI.

Hlavné *oblasti záujmu* v rámci PGI sú:

- Informačná politika.
- Normalizácia a štandardizácia (najmä Common Communication Format (CCF) - Spoločný komunikačný formát) a príprava školiťov.
- Informačné služby a siete pre vedu a techniku.
- Informačné služby a siete knižníc a archívov (rozvoj vidieckych knižníc, archívny program).
- Rozvoj a zavádzanie softveru CDS/ISIS.

Oba sektory - knižničný a dokumentačný - majú svoje *špecifiká*, pokiaľ ide o obsah, formu a metódy práce. Programy PGI a UBCIM sa usilujú o koordináciu v oblastiach spoločného záujmu. Program UNESCO/PGI sa (na medzivládnej úrovni) zameriava na formát CCF a softver CDS/ISIS. Program IFLA/UBCIM sa venuje na dobrovoľnej nevládnej úrovni najmä pravidlám bibliografického popisu a formátu UNIMARC.

V tých zložkách, v ktorých sa venujú tieto sektory spracovaniu dokumentov a vytváraniu bibliografických záznamov, však majú veľa spoločného. Mostom, ktorý ich spája je *bibliografický záznam*. Preto je pochopiteľné, že sa tieto sektory usilujú o koordináciu, zjednotenie terminológie, pokiaľ ide o formu a obsah bibliografických záznamov. V oboch sektoroch treba v záujme uľahčenia výmeny bibliografických záznamov riešiť problémy štandardizácie týkajúce sa *média výmeny, organizácie a reprezentácie údajov, definovania záznamu a obsahu*.

9.6 Problémy výmeny bibliografických údajov

Napriek tomu, že v knižničnom a dokumentačnom sektore sa vďaka rozvoju kooperácie a štandardizácie medzinárodná výmena bibliografických údajov postupne rozvíja, naráža toto úsilie na rad prekážok a ťažkostí. V mnohých krajinách toto úsilie závisí od stupňa politického, ekonomického a sociálneho rozvoja.

V niektorých krajinách úsilie viazne pre nedostatok financií, inde pre absenciu informačného trhu alebo pre technologické prekážky, kvalitatívne bariéry, tradicionalizmus, nadmerné zdôrazňovanie národných špecifik a pod. Medzi "prekážky" patrí aj náročné zosúladovanie predstáv o copyrighte, o komerčných aspektoch výmeny, o podmienkach poskytovania údajov tretím stranám, o zosúladovaní technologických úrovní a prístupov jednotlivých krajín, riešení telekomunikačných problémov výmeny, o reagovaní na objavovanie sa nových typov dokumentov a nových informačných technológií a pod.

Z pohľadu knižničnej a dokumentačnej praxe možno považovať globálny cieľ programu IFLA - UBCIM za ušľachtilý a protirečivý ideál, ku ktorému vedie zaujímavá, ale strastiplná cesta.

9.7 Slovenská situácia

Pre bibliografickú komunikáciu na Slovensku sú charakteristické dve dominantné a súčasne paradoxné črty: *rozvinutosť a uzavretosť*.

Slovenská univerzálna bibliografia je v každom ohľade porovnateľná s bibliografiami najvyspelejších krajín. Takmer ideálne naplňuje ciele UBC. V niektorých ukazovateľoch presahuje štandard stanovený Medzinárodným kongresom o národných bibliografiách v r. 1977. Je komplexne informatizovaná a predmetom spracovania v nej je, na rozdiel od väčšiny inonárodných bibliografií, široký diapazón dokumentov (knihy, články, hudobníky, audiovizuálne dokumenty, oficiálne dokumenty, kartografické materiály, špeciálne tlače...).

Je pozoruhodné, že sa v nej relatívne skoro začalo so strojovým spracovaním. V tomto smere sme predstihli niektoré iné krajiny, ktoré sa považujú za rozvinuté. Rok začiatku strojového

spracovania je v rozličných krajinách odlišný. Napr.: Veľká Británia 1950, Nórsko 1971, Nemecko 1972, Francúzsko 1975, Taliansko 1975, Španielsko 1976, Švédsko 1976, Slovensko 1976, Holandsko 1981, Česko 1982 a pod.

Slovenské bibliografické diela pokrývajú celé časové obdobie od najstarších čias až po súčasnosť. V porovnaní s bibliografickou praxou v zahraničí sú unikátne naše diela článkovej retrospektívnej bibliografie.

Pri uvedených pozitívach slovenskej bibliografie paradoxne vyznieva jej "uzavretosť", nerozvinutá komunikatívnosť. Uzavretosťou myslíme fakt, že jej úroveň je znehodnocovaná nekompatibilitou a nezosúladenosťou so základnými medzinárodnými štandardmi. Osobitne treba zdôrazniť absenciu národných katalogizačných pravidiel, ktoré by dôsledne vychádzali zo štandardov ISBD a absenciu formátu typu MARC. Nerozvinuté je vypracúvanie heslárov (authority). Stojíme pred úlohou vypracovať novú, modernú knižničku "abecedu". Uvedené vecné nedostatky sú zatiaľ prekážkou pri výmene bibliografických údajov, kooperácii a integrácii na národnej a nadnárodnej úrovni. Bránia napríklad našej účasti na svetových a európskych programoch retrospektívnej konverzie, spracovania starých tlačí alebo účasti na závažnom programe sprístupnenia národných bibliografií na CD-ROM, ale i kooperácii na národnej úrovni.

Východiská z tejto situácie ukázal výskumný a realizačný program *Integrovaný knižnično-informačný systém IKIS* (1985-). V rámci IKISu bol vypracovaný *Výmenný formát* a norma *STN 01 0195 Bibliografický záznam*.

Analogickou úlohou bol v Česku projekt automatizácie knižnično-bibliografických činností, riešený vo vtedajšej štátnej knižnici ČSR. Tieto dva programy informatizácie knižníc v kontinuite na predchádzajúce snahy a výsledky v uplynulých rokoch položili základy národných sietí MARC a začali najmä v oblasti koncepcnej, technologickej a štandardizačnej reformu knihovníctva v našom regióne. Metodologickými piliermi týchto projektov bola *informačná funkcia knižníc, úsilie o komplexnú automatizáciu knižníc, presadenie účelnej decentralizácie, reálnej kooperácie* pri tvorbe národného *súborného katalógu* a dôraz na *integráciu* a podstatné zlepšenie *služieb* knižníc. Vďaka týmto i ďalším informatizačným programom a iniciatívam slovenských a českých vedeckých a verejných knižníc sa rozšíril programový systém CDS/ISIS a nezávisle na tom sa podnietil vývoj a aplikácia ďalších softvérových produktov domácich i zahraničných firiem. Pluralita a heterogénnosť ďalších informatizačných projektov nastoľuje na novej kvalitatívnej úrovni požiadavky kvalifikovaného riešenia komplexu problémov výmeny údajov v strojom čitateľnej forme v podmienkach integrovaných systémov a kooperácie.

Novú dynamiku nadobudla informatizácia knižníc v novom spoločnom česko-slovenskom projekte CASLIN (Česká a slovenská knižničná informačná sieť). Projekt CASLIN vďaka zahraničnej finančnej pomoci Mellonovej nadácie z USA reprezentuje modernejšiu informatizačnú technológiu než predchádzajúce projekty informatizácie. Súčasne však zachováva koncepčnú kontinuitu s nimi, pričom ďalší postup koriguje na základe dôkladnejšieho poznania skúseností krajín, ktoré majú s informatizáciou knižníc takmer tridsaťročné skúsenosti. Prístup projektu CASLIN založený na kontinuite a poznaní najprogresívnejších svetových trendov, je nádejný, hoci otvorené ostávajú najmä metodologické a finančné otázky plošného rozširovania siete CASLIN a softveru ALEPH na ďalšie knižnice v Česku a na Slovensku.

Výmenný formát IKIS, STN 010195, CDS/ISIS, ako aj typové projekty sú zatiaľ základné *integračné nástroje* národného knižničného systému na Slovensku, resp. národnej siete MARC (National MARC Network). Tento stav však nie je a ani nemôže byť nemenný.

Výmenný formát rešpektuje medzinárodnú normu ISO 2709, ktorá je základom formátov typu MARC. Výmenný formát má teda rovnakú štruktúru ako formáty MARC, (napr. formát UNIMARC, US MARC, UK MARC), ale nie je napr. s formátom UNIMARC kompatibilný, pokiaľ ide o kódy údajov (tagy, indikátory, kódy podpolí) a čiastočne aj pokiaľ ide o definície údajov. Táto situácia je vysvetliteľná tým, že Výmenný formát musí byť prepojený s národnými katalogizačnými pravidlami vychádzajúcimi z ISBD. **Otázka kompatibility formátov je totiž najmä otázkou kompatibility katalogizačných pravidiel.** Takéto pravidlá zatiaľ na Slovensku neexistujú. Národná knižnica a národná bibliografická agentúra zatiaľ, na konci r. 1993, netvorí a nedistribuuje bibliografické záznamy vo formáte MARC, nemôže preberať ani poskytovať záznamy tohto typu pre medzinárodnú výmenu.

Norma STN 01 0195 Bibliografický záznam rešpektuje princípy medzinárodných noriem ISBD, pokiaľ ide o tvorbu bibliografických údajov, ich usporiadanie a interpunkciu. Norma však nemôže nahradiť katalogizačné pravidlá. Niektoré riešenia v norme (terminológia, definovanie záznamov podľa určenia, celkovo zložitá kompozícia, odklon od praxe ISBD, kde sa jednotlivé normy viažu na určité typy dokumentov - monografie, seriály,...atď., nepresnosti v kodifikovaní interpunkcie, absencia ustanovení pre popis starých tlačí, nešpecifikovaná väzba na normy ISO) môžu byť diskutabilné a bude ich potrebné spresniť v nových slovenských katalogizačných pravidlách.

Podobná je situácia v oblasti špeciálnej bibliografie, v dokumentácii, v sekundárnych informačných službách. Táto oblasť je dynamickejšia než národná bibliografia. Z funkčných dôvodov sú pre ňu spravidla úplne nedostatočné domáce informačné zdroje. Domáce informačné systémy a služby musia mať bezpodmienečne takmer každodenné kontakty s reprezentatívnymi svetovými informačnými systémami a službami. Nielen ako používatelia, ale aj ako producenti informácií. Akákoľvek kooperácia je tu možná iba pri poznaní a dodržiavaní štandardov, ktoré sa v príslušných systémoch používajú. Kým vo všeobecnom knihovníctve a bibliografii je jednoznačne naliehavá požiadavka orientovať sa na štandardy ISBD a UNIMARC, v oblasti sekundárnych informačných služieb je situácia omnoho pestrejšia. Niektoré veľké informačné systémy, pokiaľ ide napr. o formát údajov (napr. INSPEC, Chemical Abstracts, AGRIS, INIS a pod.) nie sú vlastne knižničné systémy a používajú tzv. ne-MARC formáty, ktoré nevyužívajú štandard ISO 2709. Sú teda vlastne nekompatibilné s knižníckou praxou, ktorá vychádza z pravidiel ISBD a formátov MARC.

Samotný problém kompatibility a konvertibility treba však brať realisticky ako fakt, ktorý je výsledkom určitého konkrétneho vývoja a niekedy aj komerčnej stratégie budovania informačných systémov. Napokon nejde o problém neriešiteľný. Predmetom záujmu všetkých dokumentových knižničných a informačných systémov je dokument. Dokument možno popísať iba prostredníctvom určitého, presne definovateľného počtu údajov a v prípade potreby možno nájsť a definovať konkordanciu medzi údajmi a automaticky údaje konvertovať. V rozličných systémoch môžu byť údaje rôzne pomenované, môžu mať rozličné kódy avšak ich obsah je v zásade rovnaký. Z hľadiska konvertibility záznamov národnej bibliografie je dôležitá najmä úroveň podrobnosti údajov. Z pohľadu praktickej konverzie predstavujú väčšie alebo menšie problémy konverzné tabuľky, najmä ak formáty nie sú dostatočne dokumentované. Dôležitou úlohou pritom je aj zladenie odlišných znakových súborov a definovanie znakov pre cieľovú bázu údajov. Znakový súbor je potrebné často z praktických príčin zobrazenia na PC obmedziť na 256 znakov podľa kódovej stránky 850. Niektoré znaky sa v dôsledku týchto faktorov musia pri konverziách nahradiť alebo zrušiť.

9.7.1 Slovenská bibliografia a európska integrácia

Slovenská bibliografia je inštitucionalizovaná a disponuje primeraným počtom bibliografov. Je v jej vlastnom záujme, aby postupne odstraňovala jestvujúce prekážky vo výmene bibliografických údajov.

Snahy o informačnú európsku integráciu treba asi vidieť v kontexte všeobecnej hospodárskej a kultúrno-civilizačnej európskej spolupatričnosti. Informačný transfer alebo informačná integrácia je z tohto hľadiska protipólom izolacionizmu. Informácie na jednej strane integráciu podporujú a na druhej strane umožňujú formovanie regulačných mechanizmov integrácie. Európska integrácia v oblasti kultúry a vzdelania nie je možná ani potrebná. Potrebná je však kooperácia a vzájomné poznávanie. Potrebná je výmena informácií.

Kultúra i vzdelanie disponujú nástrojmi, ktoré umožňujú a podmieňujú komunikáciu v európskom informačnom priestore a sú v tomto procese nenahradiiteľné. Euroskepticizmus a rozličné spochybňovanie významu, funkčnosti a spravodlivosti Európskej únie v oblasti spoločného trhu i v iných otázkach budú zrejme trvalými sprievodnými znakmi procesu európskej integrácie. Z globálneho hľadiska je integrácia Európy otázka existenčná. V informatizácii v najširšom zmysle slova integrácia nemôže spočívať v stieraní národných kultúrnych špecifik, ale orientuje sa na definovanie komplexu podmienok a konkrétnych informačných nástrojov integrácie v oblasti publikovania dokumentov, v oblasti technických podmienok komunikácie, v oblasti distribúcie informácií a pod.

V krajinách *Európskej únie* sa v súčasnosti kladie dôraz na päť hlavných *akčných línií*:

- Podpora tvorby strojom čitateľných národných bibliografií, zdokonaľovanie existujúcich národných bibliografií a konverzia knižničných katalógov so zreteľom na ich medzinárodné využitie.
- Vzájomné prepojenie automatizovaných knižničných systémov.
- Rozvoj knižničných služieb založených na využívaní informačnej technológie.
- Podpora komercializácie produkcie a služieb knižníc.
- Stimulovanie výmeny skúseností a šírenie poznatkov medzi knihovníkmi.

Dôležitým predpokladom integrácie *slovenskej bibliografie* v európskom kontexte a úspechu v tomto smere je spresnenie a realizácia zámeru budovania *generálnej bázy slovacikálnych bibliografických údajov*. Ťažiskom tohto programu by mohli byť tieto línie:

- Stanovenie *priorít*, vypracovanie *strategického plánu* rozvoja a integrácie, priebežná korekcia cieľov so zreteľom na vnútorné potreby a medzinárodnú spoluprácu.
- Aktivizácia vlastnej *vedeckej a výskumnej činnosti*.
- Vytváranie *súborného katalógu IKIS - KZK* ako otvoreného dokumentového informačného systému .
- Revízia systému vydávania bibliografií v papierovej forme, odstúpenie od papierovej formy jej sprístupňovania, vydanie celej bázy AIS SNB na *CD-ROM*.
- Podpora *spracovateľských* programov.
- Retrospektívna *konverzia*.
- Preklad a implementácia všetkých *štandardov ISO* a iných noriem týkajúcich sa výmeny informačných údajov.
- Potrebne sú normy, ktoré sa zaoberajú *médiami a prenosom údajov, kódovaním znakov, znakovými súbormi, katalogizačnými pravidlami, formátmi údajov, heslármi osôb, korporácií, záhlaví a súbormi noriem OSI-Open Systems Interconnection*.
- Zlepšenie priamych profesionálnych *kontaktov* s najprogresívnejším bibliografickým dianím na svete.
- Široká *informatizácia* založená na princípoch integrácie, kooperácie a decentralizácie.

10 Formáty

10.1 Formáty na výmenu bibliografických údajov

Programy výmeny bibliografických údajov sa v súčasnosti môžu realizovať jedine pomocou počítačov. Tento program tvorí podstatnú zložku informatizácie knižníc, dokumentových knižničných a informačných systémov.

Aspekt informatizácie si vyžaduje, aby sa samotný obsah bibliografickej výmeny, čiže bibliografické údaje interpretoval z hľadiska *počítačového spracovania*. Ak sa majú údaje počítačovo spracovať, musia byť v *strojom čitateľnej forme*. "Tento proces je v určitom zmysle podobný prekladu z jedného jazyka do druhého jazyka. Ešte výstižnejšia je analógia s konverziou tlačeného textu do Brailleovho písma"(Gredley, 1990, s. 40). Existuje mnoho metód analýzy, usporiadania a ukladania údajov v rozličných systémoch. Spoločným cieľom týchto metód je rýchla a efektívna manipulácia s údajmi. Bibliografické systémy majú svoje jedinečné špecifické črty, ale majú mnoho spoločného aj s inými informatickými aplikáciami, základnými prístupmi, terminológiou a metódami.

10.2 Terminológia okruhu formátov bibliografických údajov

Ťažiskovým pojmom počítačového spracovania bibliografických údajov je pojem *formát bibliografických údajov*. Okrem tohto pojmu sa v danej oblasti používajú všeobecné termíny počítačového spracovania údajov: *záznam, pole, podpole, znakový repertoár, logický záznam, fyzický záznam, formát záznamu, súbor, uchovávanie údajov, prístup k údajom, štruktúra záznamu, kód* a pod. Niektoré z nich sú dôležité pre porozumenie problematiky počítačového spracovania bibliografických údajov. Viaceré termíny z tohto okruhu pripomínajú terminológiu z oblasti *bibliografického popisu, bibliografického záznamu, ISBD...* V týchto informatických pojmoch sa však odráža aspekt počítačového spracovania, preto je dôležité presne podľa kontextu rozlišovať provenienciu termínov a vyhýbať sa zámene "bibliografickej" a "informatickej" terminológie.

10.2.1 Záznam. Znakový repertoár a iné základné termíny

Základným pojmom v súvislosti s *formátom bibliografických údajov* je pojem *záznam*. Jeho synonymá sú aj pojmy *zápis, veta, logická veta*. Vo väčšine formátov sa rozlišuje význam pojmov *záznam - bibliografický záznam*. Nejde o záznam, aký poznáme v katalogizácii a bibliografii (teda "bibliografický záznam").

Pojem *záznam* v kontexte formátovej terminológie má svoje výrazné odlišnosti.

Záznam je súbor špecificky definovaných znakov. Obsahuje návestie, adresár a bibliografické údaje. Znakové sady (znakový repertoár) je súbor *povelových znakov a grafických znakov*, ako sú písmená, čísla a symboly, medzery, kód konca poľa a záznamu a ich kódová reprezentácia. Znaky a znakové sady sú vo formátoch bibliografických údajov spravidla vopred dohodnuté. Počítač pracuje s najjednoduchšími informáciami. Sú to "bity". Bit je jednotka informácie, ktorá môže mať dva stavy: 1 alebo 0 (alebo ON - OFF). Každý údaj sa v počítači reprezentuje v bitoch. (7)8 BIT = 1 BYT. Jeden BYT fakticky korešponduje s počtom BITOV, ktoré sú potrebné na kódovanie jedného znaku. Mechanizmus a možnosti kódovania obsahujú kódové tabuľky (napr.: ASCII - American Standard Code for Information Interchange a ISO 646). Norma ISO 646 je základná norma pre znaky latinky a ďalšie znaky a symboly. Používa 7 bitový kód a umožňuje pomocou kombinácií vytvoriť 128 znakov. Použitie 8 bitového kódu (štandard IBM EBCDIC - Extended Binary Coded Data for Interchange) umožňuje 256 kombinácií.

Gredley, E. 1990. *Exchanging bibliographic data : MARC and other international formats*. Ottawa, London, Chicago : CLA, LA, ALA, 1990. 329 s.

Ďalší pokrok predstavuje štandard ISO 10646 (1993). Norma špecifikuje 16 a 32 bitové znakové sady. Aplikuje sa pri reprezentácii, prenose, výmene, spracovaní, uchovávaní, vstupe a prezentácii písomnej formy jazykov (písma) používaných na celom svete a dotýka sa aj dodatočných symbolov.

Zjednodušene povedané, *počítačový záznam* je reťazec znakov, ktorý má určitú dohodnutú *formu* alebo *formát*. Všetky pojmy ako *štruktúra záznamu* (record structure), *formát záznamu* (record format), *čitateľná forma/formát* (readable form/format), sa vzťahujú na usporiadanie a identifikáciu údajov pri počítačovom spracovaní. Pojmy *formát bibliografických údajov* (bibliographic data format) a *formát bibliografického zápisu* (bibliographic record format) sa používajú na popis *usporiadania* alebo *štruktúry strojom čitateľného záznamu o dokumente* (Gredley, 1990, s.44).

Reťazec znakov v zázname sa člení na časti, ktorých obsah a poradie sú definované v nejakom štandarde alebo ustálené konvenciou, ktorá určuje presne spôsob zápisu údajov na počítačom čitateľné médium.

Počítačový zápis obsahuje aj *reťazce znakov* jednotlivých bibliografických údajov - *polia*, *podpolia* a *ďalšie údaje*. Všetky údaje majú svoje adresy, kódy, tagy polí, kódy podpolí, indikátory, aby s nimi počítač mohol pracovať. Z hľadiska informačného systému predstavujú *logický záznam*, vecný obsah počítačového záznamu. V zázname existuje tiež *fyzický záznam*, ktorý predstavuje fyzické usporiadanie a zaznamenanie informácií na médiu. Konverziu týchto záznamov (logického a fyzického) zabezpečuje softver.

Záznamy sú organizované v počítačových *súboroch*, ktoré predstavujú vlastný fyzický predmet výmeny. V počítačových systémoch môže mať záznam *pevnú* alebo *premenlivú dĺžku*.

Ak má záznam v súbore *pevnú dĺžku*, musí vždy obsahovať rovnaký počet polí a každé pole má vždy rovnakú dĺžku. Ak sa pole opakuje, musí sa opakovať v každom zázname súboru. Súbory so záznamami s pevnou dĺžkou sa aplikujú spravidla v oblastiach, kde sa dĺžka polí dá viac-menej presne definovať a dĺžky záznamov sa navzájom výrazne neodlišujú (štatické súbory, adresáre organizácií, telefónne zoznamy a pod.).

Záznamy s *premenlivou dĺžkou* sú také, ktoré nemusia mať rovnaký počet polí a polia môžu mať rozličnú dĺžku.

Vo formátoch záznamov pre bibliografickú výmenu sa osvedčila štruktúra, ktorá je *kombináciou polí s pevnou dĺžkou a polí s premenlivou dĺžkou*. Je to preto, lebo niektoré údaje sa nevyskytujú pravidelne (ISSN, ilustrácie, vydavateľ...). Iné údaje (pôvodca, vydavateľ, miesto vydania) sa zasa môžu vyskytovať v zázname viackrát a v inom vôbec nie. Niektoré polia sú spoločné pre údaje vzťahujúce sa na všetky typy dokumentov, iné sú špecifické. Od záznamu ku záznamu majú bibliografické údaje rozličnú dĺžku. Variabilita bibliografických údajov je skratka pestrejšia než v mnohých iných systémoch. Názvový údaj napríklad môže pozostávať len z jedného znaku, ale môže mať aj niekoľko sto znakov a skracovanie názvu a slov v názve nie je vždy možné. Preto je ťažké stanoviť napr. pre názov fixnú dĺžku údajov. Musela by to byť dĺžka najdlhšieho možného názvu...

10.2.2 Blok, pole, podpole, tagy polí, kódy podpolí

Popri pojme *záznam* sú dôležité pojmy *pole* a *podpole*.

Polia sa vo formátoch spravidla zoskupujú do *blokov*.

Pole je časť *záznamu*, v ktorom sú obsahové údaje vzťahujúce sa na jednu alebo niekoľko vlastností toho-ktorého dokumentu. *Polia* môžu mať *pevnú dĺžku*, čiže môžu obsahovať predpísaný počet znakov alebo *premenlivú dĺžku*, a teda môžu mať premenlivý počet znakov.

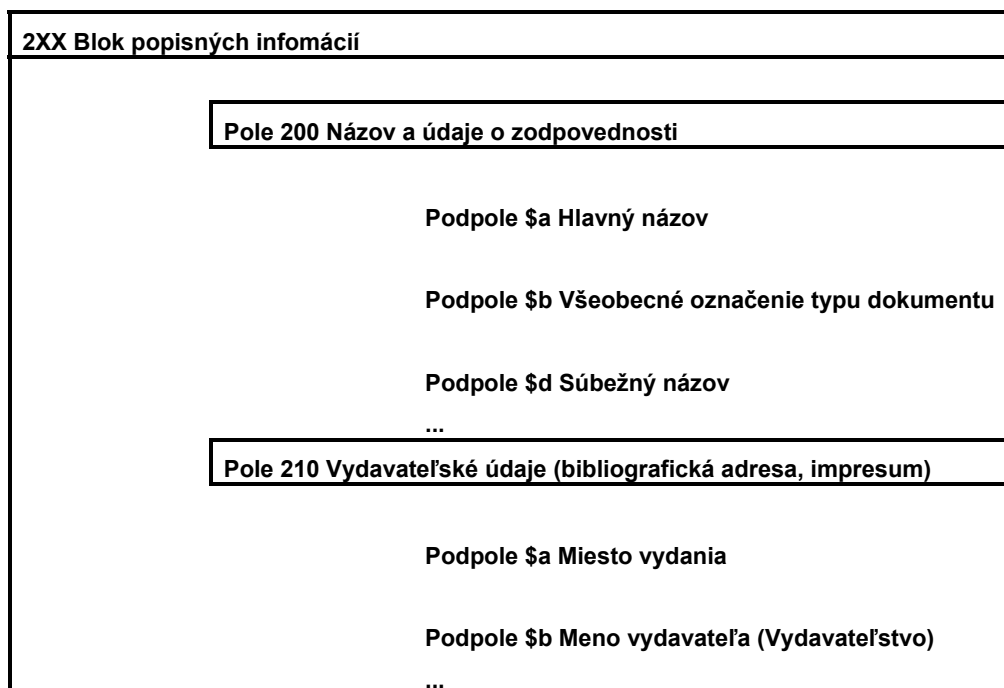
ISO/IEC 10646:1993 : Information technology - Universal Multiple-Octet Coded Character Set (UCS).

Gredley, E. 1990. *Exchanging bibliographic data : MARC and other international formats*. Ottawa, London, Chicago : CLA, LA, ALA, 1990. 329 s.

Polia majú svoje identifikátory čiže kódové označenie (napríklad trojznakový "tag" poľa: 200, 205...)

Podpolia sú časti polí. Podpolia sú také údaje, ktoré sa nemôžu vyskytovať celkom samostatne, si v štruktúre poľa vyžadujú samostatný priestor. Podpolia majú tiež svoje identifikátory čiže kódové označenie (napríklad dvojznakový kód podpoľa " \$a").

Napríklad formát UNIMARC obsahuje takého členenie bloku na polia a podpolia.

Obrázok 19 Schéma vzťahu blok, pole, podpole vo formáte UNIMARC

Niektoré formáty, napríklad formát CCF majú odlišnú stavbu. Polia nie sú zoskupené do blokov. V tomto formáte sú napríklad polia: 100 ISBN; 200 Názov a údaje o zodpovednosti. Pole 200 má tiež podpolia, avšak kód podpoľa nie je dvojznakový. Kód podpoľa v CCF je abecedný znak od A do Z a je pripojený ku trojznakovému numerickému tagu. Takže podpole: 200A Názov; 200B Údaje o zodpovednosti vo vzťahu k názvu; 200L Jazyk názvu; 200S Písmo názvu. Niektoré znaky majú konštantný význam a môžu sa použiť pri ľubovoľnom poli. Napríklad "L" je vždy kód jazyka, "S" kód písma.

10.2.3 Údaj, pole, podpole, výmenný a interný formát

Z obrázku je zrejmé, že podpolia sú fakticky totožné s bibliografickými údajmi. Lenže vzťahy medzi termínmi údaj - pole, podpole nie sú ustálené. V niektorých formátoch je údaj synonymum podpoľa (napr. CCF), inokedy synonymum poľa. V podstate záleží na konvencii v tom-ktorom systéme, ktoré časti záznamu sa považujú za údaje. Pole i podpole môže byť údajom alebo môže obsahovať viac údajov. Napríklad meno autora môže byť pole, ktoré predstavuje jeden jednoduchý neštruktúrovaný údaj (meno, priezvisko, titul, rodné dáta atď.). Môže to byť však štruktúrovaný údaj, ktorý obsahuje pre každú časť podpole (podpole pre priezvisko, podpole pre meno...). "Inými slovami, údaj je relatívny termín," vravia páni Gredley a Hopkinson (1990, s. 43).

Treba rozlišovať výmenné formáty a interné formáty. Nejasnosti v terminológii môžu spôsobiť nedorozumenia.

Počítačové spracovanie bibliografických údajov a ich výmena sú dve rozličné veci. S týmito rozdielmi súvisí aj povaha výmenných a interných formátov.

"Výmenný formát"(komunikačný formát) slúži na výmenu záznamov v strojom čitateľnej forme medzi systémami.

"Interný" (lokálny formát) je interný vzhľadom na softver, je šitý na mieru lokálneho systému a v zásade nemusí zodpovedať externým štandardom. Tvorcovia softveru môžu v internom formáte používať ľubovoľné konvencie. Z hľadiska ekonomie spracovania, compatibility a uľahčenia konverzie pomocou programov je však určitá miera súladu, pokiaľ ide o štruktúru, kódy, obsah žiaduca. Interný formát by mal úplne anticipovať a riešiť všetky požiadavky bibliografickej výmeny, pokiaľ ide o "obsah" výmeny. Dôležité je najmä to, aby interný formát nebol štruktúrovaný všeobecnejšie, než to požaduje výmenný formát. Napríklad: Ak by mal knižničný softver v internom formáte pre autora iba jeden neštruktúrovaný údaj "meno autora" a zapísal by ho ako celok "Priezvisko, meno, titul, rok narodenia a úmrtia, iný prívlastok k menu atď.", nebola by možná automatická konverzia týchto údajov napr. do štruktúry výmenného formátu, v ktorom je samostatné podpole pre priezvisko, podpole pre meno, podpole pre titul atď. Súčasne interný formát musí rátať s tvorbou väzieb medzi poľami a podpoľami, automatickým generovaním poznámok, prístupových výrazov atď. Výhodou niektorých knižničných softverov, napr. CDS/ISIS, ako aj softverov TINMAN a MINISIS je, že uľahčujú konverziu zápisov do štruktúry ISO 2709 (Gredley, 1990, s. 47, 281).

10.3 Hlavné formáty na medzinárodnú výmenu

Najdôležitejšie a vo svete najrozšírenejšie medzinárodné formáty na výmenu bibliografických a vedeckotechnických dokumentových informácií sú:

- a) UNIMARC;
- b) UNISIST Reference manual;
- c) Common Communication Format (CCF)
- d) USMARC.

Okrem uvedených formátov existujú medzinárodné výmenné formáty, ktoré viac alebo menej korešpondujú s niektorým z uvedených hlavných komunikačných formátov, sú špecializované na niektoré typy dokumentov alebo systémy, alebo majú regionálny význam. (Manuel ISDS, 1983; MEKOF-2, 1974, 1977; MEKOF-1, 1983, 1984; INTERMARC, 1975, USSR-US Common Communication Format, 1978, ISDS formát, 1974. Medzi významné výmenné formáty v celosvetovom meradle patria aj formáty systémov INSPEC, Chemical Abstracts, INIS, AGRIS.)

Formáty UNIMARC a Reference manual sa dajú použiť v každom bibliografickom centre. Reference manual sa viac používa v oblasti systémov vedeckých a technických informácií (sekundárnych informačných služieb) a UNIMARC je viac rozšírený v oblasti knižníc a národných knižníc. Údaje v týchto dvoch veľkých formátoch sú definované, usporiadané a identifikované odlišne a používajú tiež rozličné kódovanie údajov. Táto dvojkoľajnosť spôsobuje ťažkosti pri medzinárodnej výmene a výmene informácií medzi knižničnou a vedeckoinformačnou komunitou. Tento handicap má pomôcť odstrániť vo svetovom meradle Common communication format. Jeho cieľom je prepojenie formátov a oblastí používania UNIMARC a Reference manual.

10.4 Formáty a norma ISO 2709

V mnohých formátoch, ktoré vznikli pre knižničné systémy a služby a pre sekundárne informačné systémy a služby je charakteristické, že základom ich štruktúry je medzinárodná norma ISO 2709 Formát na výmenu bibliografických údajov na magnetickej páske (13). Normu používajú napríklad medzinárodné výmenné formáty UNIMARC, CCF, MEKOF. Použitie normy ISO 2709 je spoločným znakom všetkých formátov typu MARC. Lenže nie každý formát založený na štruktúre ISO 2709 je formát typu MARC...

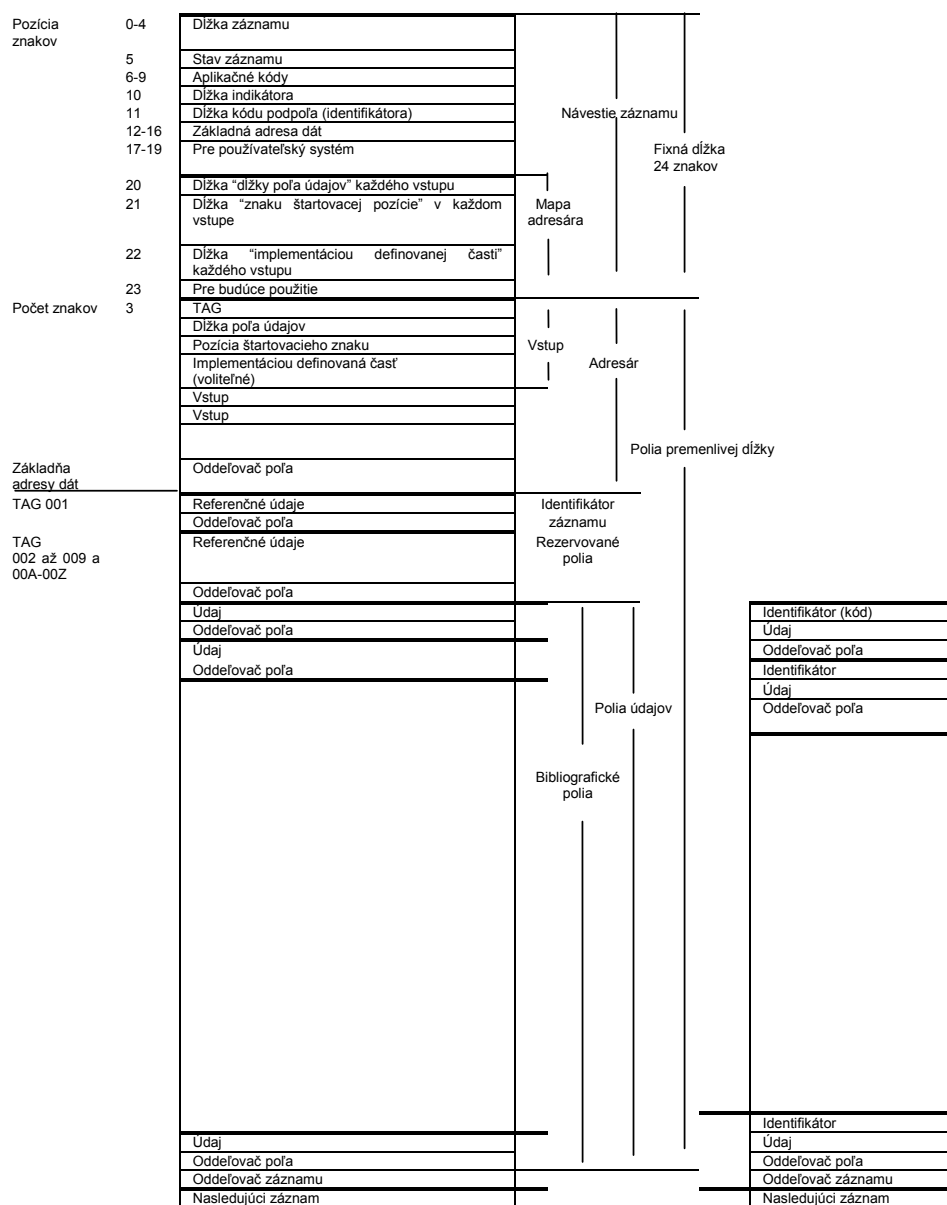
Medzinárodná norma ISO 2709 kodifikuje štruktúru záznamu na výmenu bibliografických informácií na magnetickej páske. Vznikla zovšeobecnením skúseností a štruktúry zápisu

MARC formátu Kongresovej knižnice, ktorá bola definovaná v r. 1971. Prvá verzia normy vznikla v r. 1973, druhá v r. 1981. Norma ISO 2709 mala vplyv aj na internú štruktúru niektorých softverových produktov (MINISIS, CDS/ISIS). Táto norma sa uplatňuje aj pri iných médiách (CD-ROM).

Každý zápis, ktorý rešpektuje štruktúru ISO 2709 má štyri hlavné časti:

1. Návestie zápisu;
2. Adresár;
3. Polia údajov;
4. Oddeľovače polí a záznamov.

Konkrétny názorný popis štruktúry zápisu podľa ISO 2709 uvedieme pri charakteristike formátu UNIMARC.

10.5 UNISIST Reference manual

Vznik formátu UNISIST Reference manual (UNISIST RM) je spojený s programom UNISIST. Na 14. a 15. valnom zhromaždení UNESCO v r. 1966 bol návrh programu UNISIST prijatý. V roku 1968 ho schválil generálny riaditeľ UNESCO a v spolupráci s Medzinárodnou radou vedeckých združení (ICSU) bol založený Svetový systém vedeckých informácií (World Science Information System UNISIST). V roku 1967 už ako súčasť programu vznikla pracovná skupina UNISIST-ICSU/AB pre bibliografický popis, ktorá sa dohodla na tom, že je potrebné vyvinúť formát na výmenu záznamov v strojom čitateľnej forme. V pracovnej skupine boli zástupcovia British National Bibliography, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), INSPEC a Chemical Abstract. V tom čase ešte nebolo jasné, akým smerom sa bude vývoj uberať. Existovali iba prvé verzie formátu MARC I (MARC II bol zverejnený v marci 1969).

Tvorcovia UNISIST RM zvolili tagy, ktoré sa začínajú abecedným znakom a potom majú dva číselné znaky. Kód podpoľa je číselný.

Tento formát využíva štruktúru v súlade s ISO 2709. Formát má podobu tabuľky (matrice), ktorá obsahuje zoznam polí a podpolí. V tabuľke polí je trojznakový tag poľa, názov poľa alebo údaj. Ďalej sú umiestnené kolonky pre status bibliografickej úrovne. Písmeno a označuje analytickú úroveň (analytic level), písmeno m monografickú úroveň (monographic level), písmeno s úroveň série (serial level) a písmeno c súbornú úroveň (collective level). V týchto kolonkách sú symboly, ktoré vyjadrujú, či je údaj na tej-ktorej úrovni povinný (mandatory, essential), resp. povinný len pre určité dokumenty (k-conference, p-patent, r-report, t-thesis).

10.6 UNESCO Common Communication Format

Spoločný komunikačný formát (CCF) vznikol v rámci programu UNESCO PGI v r. 1978-1986 v súlade s uzneseniami zo sympózia UNESCO PGI o výmenných formátoch, zorganizovaného Medzinárodným centrom pre bibliografický popis (UNIBID) a organizáciami IFLA, ICSU-AB, ISO a konaného v apríli 1978 na Sicílii v Taormine. Sympóziu odporučilo spoločný formát na výmenu bibliografických údajov pre oblasť knižníc i sekundárnych informačných služieb.

Na realizáciu tohto zámeru vznikla ad hoc pracovná skupina pre CCF, v ktorej boli zástupcovia vyššie uvedené organizácie a zástupcu MCVTI. Cieľom bolo vypracovať formát kompatibilný s formátmi MEKOF, UNIMARC a Reference manual. Za základ formátu bola zvolená norma ISO 2709 a jedným z cieľov bolo zohľadnenie pravidiel ISBD. Na základe analýzy všetkých hlavných výmenných formátov boli do formátu pojaté údaje spoločné z oblasti knižničných formátov i z formátov zo sféry sekundárnych informačných služieb. CCF má tri ciele:

Umožniť výmenu bibliografických záznamov medzi oblasťou knižníc a oblasťou sekundárnych informačných služieb;

Umožniť bibliografickým centráм narábať pomocou jedného programového systému so záznamami z oblasti knižníc a z oblasti sekundárnych informačných služieb;

Slúžiť ako základ formátu bibliografickej bázy údajov v danom centre.

Cieľom tvorcov CCF bolo, aby formát bol maximálne flexibilný a aby umožnil ľahkú konverziu údajov z akéhokoľvek lokálneho formátu do formátu CCF a aby sa mohol použiť priamo pri tvorbe bibliografických záznamov ako spracovateľský formát. Jeho hlavným cieľom je však byť výmenným formátom.

CCF sa snaží tieto ciele dosiahnuť tým, že stanovuje obmedzený počet povinných údajov, obsahuje dostatok flexibilných údajov na popis, obsahuje voliteľné údaje umožňujúce komplexnejší popis, umožňuje výberovú prácu s údajmi podľa zamerania pracoviska,

poskytuje nástroje na vytváranie väzieb medzi záznamami a ich časťami. Polia majú trojznakový číselný tag, obsahujú dvojznakové číselné indikátory (ako prvé dva znaky každého poľa údajov) a abecedné znaky podpolí.

10.7 Všeobecná charakteristika formátov MARC

Akronym MARC (Machine-Readable Catalogue alebo Cataloguing) znamená "strojom čitateľný katalóg alebo katalogizácia". V praxi sa skratka MARC spravidla nedešifruje a používa sa v rozličných súvislostiach. Existuje okolo dvadsať formátov typu MARC. Všeobecne sa pojmom MARC pomenúva skupina formátov, ktoré slúžia na identifikáciu a spracovanie bibliografických údajov na ich výmenu medzi bibliografickými agentúrami v rámci kooperácie na národnej alebo medzinárodnej úrovni.

Spoločným znakom formátov MARC je, že ich základom je norma ISO 2709 alebo jej národný ekvivalent a celková zhoda v týchto troch komponentoch:

- **štruktúra (structure);**
- **kódy údajov / identifikátory údajov (content designators - tagy, indikátory, kódy podpolí);**
- **definície údajov / špecifikácie údajov (data element definitions).**

Tieto tri komponenty sú podstatnými kritériami pri hodnotení compatibility formátov. Ak sú tieto komponenty identické, formáty sú kompatibilné a údaje konvertibilné. Bližšie o nich budeme hovoriť v súvislosti s formátom UNIMARC.

10.7.1 Vývoj formátov MARC

Vývoj formátov možno rozdeliť na tri etapy: 1. Vznik a vývoj formátu MARC I a MARC II (1965-1968); 2. Expanzia a konsolidácia 1969-1979; 3. Revízie formátu a integrácia 1980-. Všetky podstatné zmeny formátu MARC pre sféru knihovníctva a bibliografie sa viažu na vývoj formátov USMARC a UKMARC.

Formáty typu MARC vznikli v spojitosti s automatizáciou knižníc a spracúvania bibliografických údajov pomocou počítačov v knižniciach. Hlavnú zásluhu na vzniku a rozšírení formátu MARC má Kongresová knižnica, kde vznikol prvý návrh formátu v roku 1965. Tento sa v r. 1966 začal experimentálne používať pri výmene údajov na magnetickej páske v 16 knižniciach. Od začiatku práce na vývoji amerického formátu MARC I sledovala British Library (BL), ktorá v r. 1967 pripravila britský formát BNB MARC. Výsledkom anglo-amerického kooperácie bol v r. 1968 formát MARC II. V USA (LC) sa ďalej vyvíja a používa národný formát USMARC a vo Veľkej Británii UKMARC.

Praktické používanie týchto formátov v knižniciach (knihovníci, systémoví analytici, katalogizátori) na národnej úrovni v USA a vo Veľkej Británii podnietilo vznik iných národných alebo regionálnych formátov: INTERMARC (Francúzsko, Belgicko, frankofónna oblasť 1975), CANMARC (Kanada, 1974), MARC (Austrália, 1973), Nemecko (MAB1, 1973), DANMARC (Dánsko, 1975), IBERMARC, CATMARC (Španielsko, 1976, 1987), SWEMARC (Švédsko, 1980), SAMARC (Juhoafrická republika, 1977), ANNAMARC (Taliansko, 1977), Japan/MARC (Japonsko, 1988), Chinese MARC format (Čína, 1982), MARCAL (Latinská Amerika, 1981), MEKOF 2 a MEKOF 1 (1974, 1977- štáty bývalej Rady vzájomnej hospodárskej pomoci) a pod.

Medzi formáty typu MARC patria aj formáty veľkých referenčných a kooperačných knižnično-bibliografických systémov a služieb: napr. OCLC MARC, ktorý je rozšírenou verziou formátu USMARC, ako aj BLCMP MARC, ktorý vychádza z formátu MARC (BL).

10.8 USMARC

Formát USMARC je prakticky najrozšírenejším integrujúcim nástrojom slúžiacim na bibliografické spracovanie dokumentov. Najväčšia a najpodstatnejšia časť bibliografických záznamov v elektronickej forme na svete je vo formáte USMARC.

USMARC sa sústavne aktualizuje a prispôsobuje zmenám v spracovaní a zmenám v univerze prototextov. Dôkazom toho je napríklad promptná reakcia na objavenie sa informačných zdrojov v Internete.

Výskyt elektronických zdrojov v *Internet*e podnecuje k hľadaniu prepojenia medzi dátami v Internete a v bibliografických databázach a katalógoch. K tomuto problému sa uskutočnilo pracovné stretnutie OCLC/NCSA o metadátach v Dubline (Ohio) v marci 1995 (OCLC/NCSA Metadata Workshop). Konkrétne ide napríklad o úsilie zahrnúť tzv. hlavné dublinské metadáta (Dublin Core Metadata Elements) do formátu USMARC. Táto operácia súvisí v USMARCu s poľom 856 pre elektronické lokácie (Caplan, 1996, s. 43-58).

Naše skúsenosti ukazujú, že USMARC je vhodnejší než iné formáty na praktickú prácu. Je úzko prepojený s AACR2, čo sú napriek výhradám stále najdynamickejšie sa rozvíjajúce katalogizačné pravidlá na svete. V porovnaní s USMARCom je UNIMARC vyslovene formát vhodný na výmenu bibliografických údajov medzi organizáciami a bibliograficko-informačnými systémami.

Vedúci predstavitelia katalogizačnej politiky Kongresovej knižnice dospeli k poznaniu, že nadišiel čas preskúmať základné princípy AACR2. Súčasne sa objavuje názor, že z hľadiska budúcich potrieb komunikácie bibliografických a „autoritatívnych“ informácií sa treba zaoberať aj formátom MARC. Vedúca katalogizačnej politiky Kongresovej knižnice Barbara Tillet hovorí:

„Ľahká dostupnosť on-line materiálov a fakt, že jednotlivci môžu ľahšie a lacnejšie tvoriť v digitálnej forme, otriasajú niektoré naše základné predstavy o práve intelektuálneho vlastníctva, autorstva, publikovania a bibliografickej kontroly.“

Poukazuje pritom na dôležitosť *konceptuálneho modelovania* a využitie modelov vzťahov medzi entitami (entity-relationship model) alebo objektovo orientovaného modelovania. Takto by sa mohli identifikovať entity, atribúty a vzťahy, ktoré sú najdôležitejšie pre používateľov bibliografických informácií a možno z toho vyvodíť závery aj pre určovanie budúcich smerov katalogizácie a vývoja formátu MARC. Pokiaľ ide o bibliografický záznam, Barbara Tillet hovorí:

„Mohli by sme sa na bibliografické záznamy pozeráť ako na zoskupenia informácií o rozličných druhoch bibliografických entít s variétou vzťahov medzi nimi“ (M. Crook, 1996, s. 20-22).

Ukazuje sa teda, že žiadne sebadokonalejšie bibliografické nástroje, medzi ktoré možno oprávnenne počítať bibliografické formáty a bibliografické či katalogizačné pravidlá spracovania dokumentov nie je možné petrifikovať a považovať dosiahnutý stav za definitívny a nemenný. Príčiny zmien sú v samotnej bibliografickej komunikácii i v jej okolí. Preto treba očakávať zákonité zmeny a modifikácie v pravidlách katalogizácie i v menšej miere aj vo formátoch.

V našej situácii by sme si v tomto kontexte mali uvedomiť, že vývoj formátov a pravidiel je evolučná záležitosť. Zmeny, ktoré sa v týchto a ďalších oblastiach odohrávajú vychádzajú z dokonalého zvládnutia dostupných nástrojov na najvyššej profesionálnej úrovni. Až na základe týchto vedomostí, zručností a návykov je možné chápať a osvojovať si nové riešenia.

Vzhľadom na to, že na Slovensku neexistuje formát USMARC v žiadnej forme, uvádzame úplný prehľad polí z vydania z roku 1995 s doplnkami z roku 1996.

Caplan, P. - Guenther R. 1996. Metadata for Internet resources: the Dublin Core Metadata Elements Set and its mapping to USMARC. In: *Cataloguing & Classification Quarterly*, 22 (3/4) 1996.

Crook, M. 1996. Barbara Tillet discusses cataloguing rules and conceptual models. In: *OCLC Newsletter*, (220) Mar/Apr 96.

Tabuľka 12 USMARC Formát pre bibliografické údaje - Súhrnný prehľad polí

Leader	Návestie	Pozícia znaku	Name	Pomenovanie
		00-04	Logical record length	Logická dĺžka záznamu
		05	Record status A one character code that indicates the relation of the record of a file a Increase in encoding level c Corrected or revised d Deleted n New	Status záznamu Do pozície 05 sa zapíše jeden kód. Jeden z nasledujúcich kódov oznamuje knižnici, ktorá dostáva zápis, informácie o stave zápisu na výmennej páske. n - nový zápis Zapísaný je nový záznam c - opravený zápis Záznam už bol v počítači, teraz bol upravený, korigovaný, revidovaný d - vymazaný zápis a - zvýšenie úrovne popisu (Kód "a" označuje, že úroveň spracovania [Návestie, poz. 17] bola zvýšená. Kód "a" sa použije, ak v Návesti na poz. 17 bol kód "5", (ktorý označuje nižšiu, minimálnu úroveň) zmenený na "blank", čiže záznam je znovu spracovaný na úplnej, najvyššej úrovni.) p - zlepšenie popisu (Kód označuje, že predbežný záznam, ktorý bol vytvorený podľa CIP (v Návesti na pozícii 17 je kód "8") je práve aktualizovaný a zlepšený a popis je úplný, pričom v Návesti na poz. 17 je nový kód "blank" alebo "1".
		06	Type of record A one character code that indicates the characteristics of and defines the components of the record. a Language material b Archival and manuscripts control [OBSOLETE] c Printed music d Manuscript music e Printed map f Manuscript map g Projected medium h Microform publications [OBSOLETE] i Nonmusical sound recording j Musical sound recording k Two-dimensional nonprojectable graphic m Computer file n Special instructional material [OBSOLETE] o Kit p Mixed material r Three-dimensional artifact or naturally occurring object t Manuscript language material	Typ záznamu Použije sa jeden z kódov, ktorý označuje typ záznamu, teda kódovanú informáciu o tom, aký je dokument, o ktorom sa vyhotovuje záznam. a tlačенý text [jazykový materiál] b rukopis, archívália c tlačенá hudobnina d rukopis hudobniny e tlačенá mapa f rukopis mapy g videodokument (filmy, diapozitívy, video, priesvitky...) [premietateľný materiál] i nehudobné zvukové nahrávky j hudobné zvukové nahrávky k dvojrozmerné nepremietateľné grafické dokumenty (obrazy, kresby...) počítačové súbory, multimédia m počítačové súbory, multimédia o skladačky, súbory p zmiešané materiály r trojrozmerné artefakty a predmety [modely, ručne vyrobené predmety, exponáty, stroje, šaty ...] t rukopisný jazykový materiál
		07	Bibliographic level A one character code that indicates the bibliographic level of the record. a Monographic component part b Serial component part c Collection d Subunit m Monograph/item s Serial	Bibliografická úroveň Jednoznakový kód označuje bibliografickú úroveň záznamu. a Článok z monografie b Článok zo seriálu c Súbor d Jednotka m Monografia s Seriál
		08	Type of control # No specific type of control a Archival control	Typ riadenia # Nešpecifikovaná úroveň riadenia a Archivália
		09	Undefined character position	Nedefinovaná pozícia
		10	Indicator count	Dĺžka indikátora (2)
		11	Subfield code count	Dĺžka kódu podpoľa (2)
		12-16	Base address of data	Štartovacia pozícia (5)
		17	Encoding level A one character code that indicates the fullness of the bibliographic information and/or	Úroveň spracovania [Encoding level] # - Kompletná úroveň; úplný popis záznam bol vytvorený "s dokumentom v ruke",

			content designation of the USMARC record # Full level 1 Full level, material not examined 2 Less-than-full level, material not examined 5 Partial (preliminary) level 7 Minimal level 8 Prepublication level u Unknown z Not applicable	<i>de visu</i> (napr. v nár. bibliografii). 1 Bez dokumentu záznam nebol vytvorený "s dokumentom v ruke"; to znamená, že záznam bol napr. vytvorený podľa lístku v katalógu a spracovanie nemohlo byť uskutočnené s takou presnosťou, ako keby sa záznam pripravoval "s dokumentom v ruke". 2 Bez dokumentu záznam o dokumente bol vytvorený neúplne a bez dokumentu; takto vytvorené záznamy sú menej kompletne(môže chýbať kolácia..) 5 Čiastočný, predbežný, dočasný záznam 7 Minimálna úroveň záznam je neúplný a katalogizačné pracovisko ho môže neskôr doplniť 8 Predpublikačná úroveň záznam vytvorený pred vydaním dokumentu. (CIP). u Neznáma úroveň úplnosti z Pozícia sa nevyužíja
		18	Descriptive cataloging form Leader 18 - Descriptive Cataloging Form A one character code that indicates the descriptive cataloging form reflected in the record. Subfield \$e (Description conventions) of field 040 (Cataloging Source) may contain additional information on the cataloging conventions used. # Non-ISBD a AACR 2 i ISB p Partial ISBD (BK) [OBSOLETE] r Provisional (VM MP MU) [OBSOLETE] u Unknown	Katalogizačné pravidlá Jednoznakový kód označuje, aké katalogizačné pravidlá sa použili pri spracovaní # Nie-ISBD a AACR 2 i ISBD p Čiastočne ISBD r Dočasné u Neznáme
		19	Linked record requirement	Linkovanie
		20-23	Entry map	
		20		Dĺžka dĺžky poľa (4)
		21		Dĺžka „štart-pozícia“ (5)
		22		Dĺžka aplikačnej časti (0)
		23		Nedefinované (blank)
Directory	Adresár			
00X Control fields - General Information	00X Riadiace polia - všeobecné informácie	001	Control Number	Evidenčné číslo záznamu
		003	Control Number Identifier	Zdroj evidenčného čísla
		005	Date and Time of latest Transaction	Dátum a čas poslednej transakcie
		006	Fixed-Length Data Elements - Additional Material Characteristics	Pole fixnej dĺžky Dodatočné charakteristiky materiálu
		007	Physical Description Fixed Field - General Information	Pole fixnej dĺžky Fyzický popis všeobecne
		007/00	Category of material	Druh/kategória materiálu
		Mapa/Map (007/00 = a)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Physical medium	Nosič
		05	Type of reproduction	Typ reprodukcie
		06	Production/reproduction details	Podrobnosti produkcia/reprodukcia
		07	Positive/negative aspect	Aspekt pozitív/negatív
		Počítačový súbor Computer file (007/00 = c)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia

		03	Color	Farba
		04	Dimension	Rozmer
		05	Sound	Zvuk
		Globus/ Globe (007/00=d)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Physical medium	Nosič
		04	Type of reproduction	Typ reprodukcie
		Premie- tateľná grafika/ Projected graphic (007/00 = g)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Base of emulsion	Základ emulzie
		05	Sound on medium or separate	Zvuk na médiu alebo osve
		06	Medium for sound	Nosič zvuku
		07	Dimensions	Rozmery
		08	Secondary support material	Materiál sekundárneho nosiča
		Mikro- forma/ Micro- form (007/00 = h)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Positive/negative aspect	Aspekt pozitív/negatív
		04	Dimensions	Rozmery
		05	Reproduction ratio range	Rozpätie mierky reprodukcie
		06-08	Reproduction ratio	Mierka reprodukcie
		09	Color	Farba
		10	Emulsion on film	Emulzia filmu
		11	Generation	Generácia
		12	Base of film	Báza filmu
		Nepre- mietateľ- ná grafika/ Nonpro- jected graphic (007/00 = k)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Primary support material	Materiál primárneho nosiča
		05	Secondary support material	Materiál sekundárneho nosiča
		Filmy/ Motion pictures (007/00 = m)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Motion picture presentation format	Formát filmu
		05	Sound on medium or separate	Zvuk na médiu alebo osve
		06	Medium for sound	Nosič zvuku
		07	Dimensions	Rozmery
		08	Configuration of playback channels	Konfigurácia kanálov playbacku
		09	Production elements	Výrobné údaje
		10	Positive/negative aspect	Aspekt pozitív / negatív
		11	Generation	Generácia
		12	Base of film	Báza filmu
		13	Refined categories of color	Kategórie farby
		14	Kind of color stock or print	Druh farby
		15	Deterioration stage	Stav zachovalosti

		16	Completeness	Úplnosť
		17-22	Film inspection date	Dátum inšpekcie filmu
		Zvuková nahrávka/ Sound recording (007/00 = s)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Speed	Rýchlosť
		04	Configuration of playback channels	Konfigurácia kanálov playbacku
		05	Groove width/groove pitch	Šírka drážky/ drážka
		06	Dimensions	Rozmery
		07	Tape width	Šírka pásky
		08	Tape configuration	Konfigurácia pásky
		09	Kind of disc, cylinder or tape	Druh platne, valca, pásky
		10	Kind of material	Druh materiálu
		11	Kind of cutting	Druh strihu
		12	Special playback characteristics	Špeciálne charakteristiky playbacku
		13	Capture and storage technique	Technika skladovania
		Text/ Text (007/00 = t)		
		00	Category of material	Kategória materiálu
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		Video-nahrávka/ Video-recording (007/00 = v)		
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		02	Original versus reproduction aspect	Aspekt originál/reprodukcia
		03	Color	Farba
		04	Videorecording format	Formát videozáznamu
		05	Sound on medium or separate	Zvuk na médiu alebo osve
		06	Medium for sound	Nosič zvuku
		07	Dimension	Rozmery
		08	Configuration of playback channels	Konfigurácia kanálov playbacku
		Nešpecifikovaný materiál/ Unspecified (007/00 = z)		
		00	Category of material	Kategória materiálu
		01	Specific material designation	Špecifické označenie materiálu
		008	Fixed length data elements - General Information	Všeobecné údaje o spracovaní. Pole pevnej dĺžky
		Všetky materiály /All materials		Spoločné pre všetky materiály
		00-05	Date entered on file	Dátum zápisu do súboru
		06	Type of date/Publication status	Kód typu dátumu
		07-10	Date 1	1. dátum / začiatok vydávania
		11-14	Date 2	2. dátum/ koniec vydávania
		15-17	Place of publication, production, or execution	Kód miesta vydania, výroby, realizácie
		35-37	Language	Jazyk (kód)
		38	Modified record	Kód modifikácie záznamu
		39	Cataloging source	Zdroj katalogizácie
	(008) Fixed length	(006) Fixed length		

	data elements General information	data elements Additional Material Characteris- tics		
	Všeobecné údaje o spracovaní	Dodatoč- né charakte- ristiky materiál u Pole		
	Pole pevnnej dĺžky	Pole pevnnej dĺžky		
	Pozícia znaku	Pozícia znaku	Name	Pomenovanie
	008	006	Books	Knihy
	18-21	01-04	Illustrations	Ilustrácie
	22	05	Target audience	Používateľské určenie
	23	06	Form of item	Forma dokumentu
	24-27	07-10	Nature of contents	Povaha obsahu
	28	11	Government publication	Oficiálna publikácia
	29	12	Conference publication	Publikácia z konferencie
	30	13	Festschrift	Venovanie
	31	14	Index	Register
	32	15	Undefined	Nedefinované
	33	16	Fiction	Umelecká literatúra
	34	17	Biography	Biografia
	008	006	Computer files	Počítačové súbory
	18-21	01-04	Undefined	Nedefinované
	22	05	Target audience	Používateľské určenie
	23-25	06-08	Undefined	Nedefinované
	26	09	Type of computer file	Typ počítačového súboru
	27	10	Typ stroja	Typ stroja
	28	11	Government publication	Oficiálna publikácia
	29-34	12-17	Undefined	Nedefinované
	008	006	Maps	Mapy
	18-21	01-04	Relief	Reliéf
	22-23	05-06	Projection	Projekcia
	24	07	Prime meridian	Základný poludník
	25	08	Type of cartographic material	Typ kartografického materiálu
	26-27	09-10	Undefined	Nedefinované
	28	11	Government publication	Oficiálna publikácia
	29-30	12-13	Undefined	Nedefinované
	31	14	Index	Register
	32	15	Undefined	Nedefinované
	33-34	16-17	Special format characteristics	Špeciálne charakteristiky formátu
	008	006	Music	Hudba
	18-19	01-02	Form of composition	Forma kompozície
	20	03	Format of music	Formát hudby
	21	04	Undefined	Nedefinované
	22	05	Target audience	Používateľské určenie
	23	06	Form of item	Forma dokumentu
	24-29	07-12	Accompanying matter	Sprievodný materiál
	30-31	13-14	Literary text for sound recording	Typ literárneho textu v nehudobnom zázname
	32-34	15-17	Undefined	Nedefinované
	008	006	Serials	Seriály
	18	01	Frequency	Frekvencia
	19	02	Regularity	Pravidelnosť
	20	03	ISDS center	Centrum ISDS
	21	04	Type of serial	Typ seriálu
	22	05	Form of original item	Forma originálu
	23	06	Form of item	Forma dokumentu
	24	07	Nature of entire work	Povaha práce ako celku
	25-27	08-10	Nature of contents	Povaha obsahu
	28	11	Government publication	Oficiálna publikácia
	29	12	Conference publication	Publikácia z konferencie
	30-32	13-15	Undefined	Nedefinované
	33	16	Original alphabet or script of title	Originálny jazyk alebo písmo názvu
	34	17	Successive/latest entry	Starší/novší vstup

	008	006	Visual Materials	Vizuálne materiály
	18-20	01-03	Running time	Dĺžka trvania
	21	04	Undefined	Nedefinované
	22	05	Target audience	Používateľské určenie
	23-27	06-10	Accompanying matter	Sprievodný materiál
	28	11	Government publication	Oficiálna publikácia
	29-32	12-15	Undefined	Nedefinované
	33	16	Type of (visual) material	Typ vizuálneho materiálu
	34	17	Technique	Technika
	008	006	Mixed material	Zmiešaný materiál
	18-22	01-05	Undefined	Nedefinované
	23	06	Form of item	Forma dokumentu
	24-34	07-17	Undefined	Nedefinované

010	Library of Congress Control Number (NR)	Evidenčné číslo kongresovej knižnice
015	National Bibliography Number (NR)	Číslo národnej bibliografie
017	Copyright Registration Number (R)	Číslo copyrightu
018	Copyright Article-Fee Code (NR)	Kód copyrightu článku
020	International Standard Book Number (R)	ISBN Medzinárodné štandardné číslo knihy
022	International Standard Serial Number (R)	ISSN Medzinárodné štandardné číslo seriálu
024	Other Standard Identifier (R)	Iná štandardná identifikácia
025	Overseas Acquisition Number (R)	Číslo akvizície
027	Standard Technical Report Number (R)	Štandardné číslo technickej správy
028	Publisher Number for Music (R)	Číslo vydavateľa hudobníny
030	CODEN Designation (R)	CODEN
032	Postal Registration Number (R)	Poštové registračné číslo
033	Date/Time and Place of an Event (R)	Čas a miesto konania
034	Coded Cartographic Mathematical Data (R)	Kódované údaje - kartografické materiály - matematické údaje
035	System Control Number (R)	Systémové číslo
036	Original Study Number for Computer Data Files (NR)	Číslo štúdie počítačového súboru
037	Source of Acquisition (R)	Zdroj akvizície
040	Cataloging Source (NR)	Zdroj katalogizácie
041	Language Code (NR)	Kód jazyka
042	Authentication Code	Kód pôvodcovskej organizácie
043	Geographic Area Code (NR)	Kód geografickej oblasti GAC
044	Country of Publishing/Producing Entity Code (NR)	Kód krajiny vydania/výroby
045	Time Period of Content (NR)	Kód pokrytia časového obsahu dokumentu
046	Type of Date Code, Date, Date 1, Date 2 (B. C. Dates) (NR)	Kód typu dátumu
047	Form of Musicalcomposition Code (NR)	Kód formy hudobnej skladby
048	Number of Musical Instruments or Voices Code (R)	Kód nástrojov a hlasov v skladbe /nahrávke
050	Library of Congress Call Number (R)	Signatúra Kongresovej knižnice
051	Library of Congress Copy, Issue, Offprint Statement (R)	Údaj o exemplári, vydaní - Kongresová knižnica
052	Geographic Classification Code (R)	Kód geografickej jednotky
055	Call Numbers/Class Numbers Assigned in Canada (R)	Signatúry/ Triedy - Kanada
060	National Library of Medicine Call Number (R)	Signatúra Národnej lekárskej knižnice
061	National Library of Medicine Copy Statement(R)	Údaj o exemplári - Národná lekárska knižnica
066	Character Sets Present (NR)	Znaková sada
070	National Agricultural Library Call Number (R)	Signatúra Národnej poľnohospodárskej knižnice
071	National Agricultural Library Copy Statement (R)	Údaj o exemplári - Národná poľnohospodárska knižnica
072	Subject Category Code (R)	Kód predmetovej kategórie
074	Government Printing Office (GPO) Item Number (R)	Číslo dokumentu GPO
080	Universal Decimal Classification Number (NR)	MDT - Medzinárodné desatinné triedenie
082	Dewey Decimal Call Number (R)	Deweyho desatinné triedenie
084	Other Classification Number (R)	Iné klasifikačné číslo
086	Government Document Call / Classification Number (R)	Signatúra / klasifikácia oficiálnej publikácie
088	Report Number (R)	Číslo správy

09X	Local Call Number	Lokálna signatúra
1XX	Main Entries - General Information	Hlavné vstupy - Všeobecná informácia
100	Main Entry - Personal Name (NR)	Hlavný vstup - osobné meno
110	Main Entry - Corporate Name (NR)	Hlavný vstup - korporácia
111	Main Entry - Meeting Name (NR)	Hlavný vstup - zhromaždenie
130	Main Entry - Uniform Title (NR)	Hlavný vstup - názov
20X-24X	Title and Title-Related Fields - General Information	Názov a polia súvisiace s názvom - Všeobecná informácia
210	Abbreviated Key Title (NR)	Skrátený kľúčový názov
222	Key Title (R)	Kľúčový názov
240	Uniform Title (NR)	Združujúci názov
242	Translation of Title by Cataloging Agency (R)	Preklad názvu dodaný katalogizujúcou agentúrou
243	Collective Uniform Title (NR)	Súborný názov
245	Title Statement (NR)	Názov
246	Varying Form of Title (R)	Iné formy názvu
247	Former Title or Title Variations (R)	Názov a varianty názvu
250-28X	Edition, Imprint, Etc. Fields-General Information	Vydanie / Vydateľské údaje / Impressum - Všeobecná informácia
250	Edition Statement	Údaje o poradí vydania
254	Musical Presentation Statement	Údaj o hudobnine
255	Cartographic Mathematical Data	Kartografické dokumenty - matematické údaje
256	Computer File Characteristics	Počítačové súbory - charakteristika
257	Country of Producing Entity for Archival Films	Krajina výroby archivovaného filmu
260	Publication, Distribution, etc. (Imprint)	Vydateľské údaje / Impressum
261	Imprint Statement for Films (Pre-AACR 1 Revised)	Producent filmu
262	Imprint Statement for Sound Recordings (Pre-AACR 2)	Výrobca zvukového záznamu
263	Projected Publication Date	Plánovaný čas vydania
270	Primary Address	Hlavná adresa
3XX	Physical Description, Etc. Fields-General Information	Fyzický popis
300	Physical Description	Kolácia
306	Playing Time	Čas trvania prehrávky
307	Hours, Etc.	Hodiny...
310	Current Publication Frequency	Frekvencia aktuálna
321	Former Publication Frequency	Frekvencia normálna
340	Physical Medium	Fyzický nosič
342	Geospatial Reference Data	Geospaciálne údaje
343	Planar Coordinate Data	Planárne koordinačné údaje
351	Organization and Arrangement of Materials	Organizácia a aranžmán materiálov
352	Digital Graphic Representation	Digitálna grafická reprezentácia
355	Security Classification Control	Klasifikácia bezpečnosti
357	Originator Dissemination Control	Právo distribúcie
362	Dates of Publication and/or Volume Designation	Dátum vydania a/alebo označenie zväzku
4XX	Series Statements-General Information	Údaje o edícii - Všeobecná informácia
400	Series Statement/Added Entry-Personal Name	Edícia/ Pridaný vstup - Osobné meno
410	Series Statement/Added Entry-Corporate Name	Edícia / Pridaný vstup - Korporácia
411	Series Statement/Added Entry-Meeting Name	Edícia / Pridaný vstup - Zhromaždenie
440	Series Statement/Added Entry-Title	Edícia / Pridaný vstup - Názov
490	Series Statement	Edícia
5XX	Notes - General Information	Poznámky-Všeobecné informácie
500	General Note	Všeobecná poznámka
501	With Note	Poznámka o prívázku
502	Dissertation Note	Poznámka o dizertácii
504	Bibliography, Etc. Note	Poznámka o bibliografii
505	Formatted Contents Note	Poznámka o obsahu - formátovaná
506	Restrictions on Access Note	Poznámka o obmedzeniach prístupu
507	Scale Note for Graphic Material	Poznámka o mierke pre grafické materiály
508	Creation/Production Credits Note	Poznámka - tvorcovia (réžia, kamera, scéna...)i
510	Citation/References Note	Poznámka - citácia, odkaz
511	Participant or Performer Note	Poznámka o účinkujúcich (herci, rozprávači, účinkujúci...)
513	Type of Record and Period Covered Note	Poznámka o type správy a pokrytom období
514	Data Quality Note	Poznámka o kvalite údajov
515	Numbering Peculiarities Note	Poznámka o zvláštnostiach číslovania vydania (neformát.)

516	Type of Computer File or Data Note	Poznámka o type počítačového súboru alebo údajov
518	Date/Time and Place of an Event Note	Poznámka o čase a mieste udalosti
520	Summary, Etc. Note	Poznámka k obsahu
521	Target Audience Note	Poznámka o používateľskom určení
522	Geographic Coverage Note	Poznámka o geografickom pokrytí
524	Preferred Citation of Described Material Note	Poznámka o preferovanej citácii
525	Supplement Note	Poznámka o prílohe
530	Additional Physical Form Note	Poznámka o fyzickej forme (doplňujúca)
533	Reproduction Note	Poznámka o reprodukcii
534	Original Version Note	Poznámka o verzii originálu
535	Location of Originals/Duplicates Note	Poznámka o umiestnení originálu/duplikátu
536	Funding Information Note	Poznámka o financovaní (kontrakt, grant, projekt)
538	System Details Note	Poznámka o detailoch počítačového systému
540	Terms Governing Use and Reproduction Note	Poznámka o obmedzeniach (copyrighte, výnimky, práva vystavovať, filmové práva)
541	Immediate Source of Acquisition Note	Poznámka o zdrojoch akvizície
544	Location of Associated Archival Materials Note	Poznámka k lokácii priradených archívnych materiálov
545	Biographical or Historical Note	Biografická alebo historická poznámka
546	Language Note	Poznámka o jazyku
547	Former Title Complexity Note	Poznámka o variantných názvoch
550	Issuing Body Note	Poznámka o vydavateľovi
551	Entity and Attribute Information Note	Poznámka o totožnosti a atribútoch
555	Cumulative Index/Finding Aids Note	Poznámka o kumulatívnom registri (umiestnenie, dostupnosť)
556	Information about Documentation Note	Poznámka o dostupnosti dokumentácie
561	Provenance Note	Poznámka proveniencie
562	Copy and Version Identification Note	Poznámka k identifikácii exempláru a verzie
565	Case File Characteristics Note	Poznámka k obsahu súboru
567	Methodology Note	Poznámka k metodológii
580	Linking Entry Complexity Note	Poznámka komplexných väzbách
581	Publications about Described Materials Note	Poznámka o publikáciách o popisovaných materiáloch
583	Action Note	Poznámka o akcii
584	Accumulation and Frequency of Use Note	Poznámka ku akumulácii a frekvencii používania
585	Exhibitions Note	Poznámka o výstavách
586	Awards Note	Poznámka o oceneniach
59X	Local Notes	Lokálne poznámky
6XX	Subject Access Fields-General Information	Heslá / Prístupové výrazy / Selekčné výrazy
600	Subject Added Entry-Personal Name	Heslo- osobné meno
610	Subject Added Entry-Corporate Name	Heslo- korporácia
611	Subject Added Entry-Meeting Name	Heslo- zhromaždenie
630	Subject Added Entry-Uniform Title	Heslo- názov
650	Subject Added Entry-Topical Term	Heslo- predmet
651	Subject Added Entry-Geographic Name	Heslo- geografický názov
653	Index Term-Uncontrolled	Heslo- voľné indexovanie
654	Subject Added Entry-Faceted Topical Terms	Heslo - fazetový systém -predmet
655	Index Term-Genre/Form	Heslo- žáner/forma
656	Index Term-Occupation	Heslo- zamestnanie
657	Index Term-Function	Heslo- funkcia
658	Index Term-Curriculum Objective	Heslo- kurikulum
69X	Local Subject Access Fields	Heslo- lokálny prístupový výraz
700-75X	Added Entries- General Information	Pridané vstupy - všeobecná informácia
700	Added Entry-Personal Name	Pridaný vstup - osobné meno
710	Added Entry-Corporate Name	Pridaný vstup - názov korporácie
711	Added Entry-Meeting Name	Pridaný vstup - názov zhromaždenie
730	Added Entry-Uniform Title	Pridaný vstup - názov
740	Added Entry-Uncontrolled Related/Analytical Title	Pridaný vstup - voľné indexovanie Spojený analytický názov
752	Added Entry-Hierarchical Place Name	Pridaný vstup - osobné meno
753	System Details Access to Computer Files	Podrobnosti systému pri počítačových súboroch
754	Added Entry-Taxonomic Identification	Pridaný vstup - Taxonómia
755	Added Entry-Physical Characteristics	Pridaný vstup - Fyzické vlastnosti
76X-78X	Linking Entries-General Information	Polia väzieb - Všeobecná informácia
760	Main Series Entry	Záznam - Hlavná edícia
762	Subseries Entry	Záznam - Podedícia
765	Original Language Entry	Záznam - Jazyk originálu
767	Translation Entry	Záznam - Preklad
770	Supplement/Special Issue Entry	Záznam - Prílohy, dodatky, špeciálne vstupy
772	Parent Record Entry	Záznam - Materský/vyšší

773	Host Item Entry	Záznam - Základný dokument
775	Other Edition Entry	Záznam - Ďalšie vydania
776	Additional Physical Form Entry	Záznam - Iné fyzické formy vydania
777	Issued With Entry	Záznam - Vydané s...
780	Preceding Entry	Záznam - Predošlé vydanie...
785	Succeeding Entry	Záznam - Nasledujúce vydanie
786	Data Source Entry	Záznam - Zdroj dát
787	Nonspecific Relationship Entry	Záznam - Nešpecifikované vzťahy
800-840	Series Added Entries-General Information	Edícia/ Pridaný vstup - Všeobecná informácia
800	Series Added Entry-Personal Name	Edícia - Pridaný vstup - Osobné meno
810	Series Added Entry-Corporate Name	Edícia - Pridaný vstup - Korporácia
811	Series Added Entry-Meeting Name	Edícia - Pridaný vstup - Zhromaždenie
830	Series Added Entry-Uniform Title	Edícia - Pridaný vstup - Názov
841-88X	Holdings, Alternate Graphics, Etc. - General Information	Holdingy /Vlastnícke údaje / Alternatívna grafická forma atď. - Všeobecná informácia
850	Holding Institution	Vlastník - organizácia
852	Location	Lokácia/Umiestnenie
856	Electronic Location and Access	Adresa elektronického zdroja
880	Alternate Graphic Representation	Alternatívna grafická reprezentácia
886	Foreign MARC Information Field	Pole informácií o cudzom MARCu

10.9 Špecifické vlastnosti knihovníckych MARC formátov

Formáty MARC používané v knižničných a bibliografických systémoch majú špecifické väzby na medzinárodné katalogizačné pravidlá (napr. ISBD) a na ďalšie normy a konvencie, ktoré sa týkajú vecného spracovania ("authorities", "hesláre"), kódovania, interpunkcie, znakových repertoárov, riešenia väzieb medzi poľami a údajmi, stratégie komunikácie údajov (OSI - Open System Interconnection), strategického plánovania medzinárodnej kooperácie a rozvoja.

Mnoho krajín používa rozličné modifikácie formátov USMARC a UKMARC. Etapa vývoja národných formátov sa v zásade skončila začiatkom osemdesiatych rokov. Niektoré krajiny a systémy pokračujú ďalej vo vývoji a zavádzaní vlastných formátov.

V poslednom období existujú snahy o integráciu formátov a o zabezpečenie kompatibility a konvertibility bibliografických údajov rozličnej formátovej proveniencie.

Formáty MARC spravidla nie sú normami *de iure* hoci ich základom je medzinárodná norma ISO 2709. Formát UNIMARC je však oficiálnym formátom na výmenu bibliografických informácií v rámci Európskej únie. Sú to však normy *de facto*. Tento stav súvisí s tým, že dominantné knižnice a systémy, ako sú Library of Congress, OCLC, národné knižnice vo Veľkej Británii, Francúzsku, Nemecku, Kanade, Austrálii, Japonsku a i., prakticky sprístupňujú svoju produkciu v týchto formátoch v elektronickej alebo optoelektronickej forme (CD-ROM). Tento fakt spravidla determinuje rozhodovanie o voľbe formátu na národnej úrovni.

10.11 Kompatibilita a konvertibilita

Systémy sa považujú za kompatibilné, ak výsledok spracovania v jednom systéme je priamo použiteľný v inej organizácii, ktorá má podobný, ale nie identický systém. Dôležitým nástrojom dosiahnutia kompatibility je štandardizácia. Konvertibilita sa definuje ako vlastnosť systémov, ktorých produkty sa môžu navzájom vymieňať prostredníctvom konverzných programov.

V prípade medzisystémovej výmeny bibliografických údajov na rôznych úrovniach ide o problém konverzie. Je to finančne i technicky náročná operácia. Náklady sa majú minimalizovať používaním výmenných formátov a štandardizáciou. Výmenné formáty sú závislé od katalogizačných pravidiel. Konverzia medzi formátmi je vlastne aj konverziou medzi katalogizačnými pravidlami. Niektoré softvery, ako sme už spomenuli (ISIS, MINISIS, TINMAN), uľahčujú konverziu do štruktúry ISO 2709.

10.12 integrácia formátov USMARC, UKMARC a CANMARC

Formáty USMARC (USA), UKMARC (Veľká Británia) a CANMARC (Kanada) patria do rodiny markovských formátov, ktoré majú najviac podobností. Tieto formáty však nie sú plne kompatibilné a v procese výmeny bibliografických údajov sa musia používať konverzné programy. Odchýlky existujú aj napriek tomu, že používatelia týchto formátov sa pridŕžajú jedných katalogizačných pravidiel (AACR2).

Treba podotknúť, že s použitím týchto formátov a ich klonov sa udržiavajú v elektronickej forme desiatky a možno aj stovky miliónov bibliografických záznamov a rozhodnutie o vytvorení spoločného formátu bude mať závažný odborný, komunikačný ale aj finančný efekt. Nie je zanedbateľná ani skutočnosť, že mnoho knižničných softverov využíva tieto formáty nielen na účely výmeny s inými systémami ale ako vnútorné formáty svojich systémov.

Library of Congress, National Library of Canada a British Library sa od júna 1994 zaoberajú možnosťami vytvorenia jedného spoločného formátu.

Účastníci zainteresovaní na tvorbe spoločného formátu majú dostatok argumentov na to, aby sa usilovali o spoločný formát. Ak bude spoločný formát, môže to priniesť niekoľko výhod: zníženie nákladov na katalogizáciu, rýchle preberanie záznamov, zjednodušenie vyhľadávania v sieti, eliminovanie nákladov na udržiavanie konverzných programov, možnosť koordinácie pri riešení výmeny informácií so systémami, ktoré používajú iné formáty, zníženie nákladov na údržbu a dokumentáciu spoločného formátu. V roku 1994 sa zainteresovaní účastníci dohodli na spoločnom postupe: široká diskusia v národných grémiách o cieľoch, dôkladná analýza rozdielov medzi formátmi, vyhodnotenie rozdielov, vypracovanie návrhov na nový spoločný formát, riešenie organizačných otázok, ktoré zabezpečia všetkým zúčastneným rovnakú možnosť vplyvu a zodpovednosti za nový formát.

Účastníci projektu veľmi starostlivo posudzujú finančnú stránku vytvárania spoločného formátu najmä z hľadiska nákladov, ktoré so zjednotením formátov súvisia a koľko prostriedkov musia na tieto aktivity vynaložiť. Súčasne sa usilujú vyčíslieť, aký bude finančný prínos spoločného formátu.

Postup riešenia možno sledovať na adresách:

MARC format alignment. - URL: <gopher://marvel.loc.gov:70/00/.listarch/usmarc/dp.90.doc>

CAN/MARC changes for MARC format alignment. - URL: <gopher://marvel.loc.gov:70/00/.listarch/usmarc/dp.93.doc>

UKMARC Consultative Papers. - URL: <http://icarus.bl.uk/nbs/marc/0list.html>

10.10 Formát UNIMARC

UNIMARC (Universal MARC format) patrí do skupiny formátov typu MARC. UNIMARC je predovšetkým výmenný formát. Môže slúžiť na výmenu bibliografických údajov v rámci kooperačných knižnično-bibliografických systémov na úrovni národnej, regionálnej a medzinárodnej. Slúži najmä ako cieľový formát pri konverzii údajov z rozličných národných alebo lokálnych formátov a má umožniť medzinárodnú výmenu informácií. Objavujú sa aj snahy o použitie UNIMARCu nielen ako výmenného formátu, ale aj ako interného formátu bázy, resp. formátu, ktorý komunikuje údaje do databázy.

Vznik formátu UNIMARC

Myšlienka medzinárodného formátu MARC vznikla začiatkom sedemdesiatych rokov ako dôsledok ťažkostí pri výmene bibliografických údajov medzi národnými knižnicami, používajúcimi rôzne formáty. Reálnym základom medzinárodného formátu a globálnej medzinárodnej siete bola najmä rozvíjajúca sa kooperácia medzi Library of Congress a British National Bibliography, British Library, National Library of Canada a National Library of Australia.

Medzníkmi vzniku medzinárodného formátu boli najmä tieto podujatia: Medzinárodný seminár o formáte MARC a výmene bibliografických údajov v strojom čitateľnej forme (1971), Kongres IFLA (1972), Konferencia riaditeľov národných knižníc (1974), plán Svetového informačného systému (UNESCO a ICSU/AB) a vznik programu NATIS (UNESCO, 1974), ďalšia Porada riaditeľov národných knižníc (1975), založenie programu International MARC Network (1975), aktivity IFLA UBC (1976, 1977).

Pravdepodobne prvýkrát zaznela idea medzinárodného formátu MARC (tzv. SUPERMARC ako archetyp UNIMARCu) na spomenutom seminári v r. 1971 (R. M. Duchesne). Vecným základom pre konkrétny postup sa stala štúdia A. J. Wellsa pre IFLA UBC (The International MARC Network..., 1977), ktorá bola predložená na Konferenciu riaditeľov národných knižníc (1977).

Ďalší postup bol v znamení úsilia o koordináciu prípravy štandardov ISBD a iných medzinárodných noriem, ktoré súviseli s formátom MARC.

Gestorstvo prípravy medzinárodného formátu MARC prebrala najprv MARC Network Groups a International MARC Advisory Committee, IFLA, ISO, UNESCO, ISDS a Konferencia riaditeľov národných knižníc, ktorá rozhodla o rozšírení programu IFLA UBC a program medzinárodného formátu MARC a o vzniku UBCIM Office vo Frankfurte (Universal Bibliographic Control and International MARC)(1987). Na riešení čiastkových problémov sa podieľali rozličné medzinárodné pracovné skupiny.

Formát UNIMARC bol prvýkrát publikovaný najmä zásluhou H. D. Avram (LC) v r. 1977. Druhé vydanie formátu UNIMARC vyšlo v r. 1980 so zreteľom na niektoré odporúčania ISBD (UNIMARC: Universal MARC format, 2n rev. ed. London, IFLA International Office for UBC, 1980). V r. 1981 Konferencia riaditeľov národných knižníc iniciovala testovanie UNIMARCu, na ktorom sa zúčastnilo mnoho bibliografických agentúr. Koncom roka 1983 so zreteľom na poznatky z testovania bola publikovaná príručka UNIMARCU (Hopkinson, A., UNIMARC handbook, Londýn, IFLA International Office for UBC, 1983). S prihliadnutím na vývoj pravidiel ISBD a ďalšie skúsenosti bola zrevidovaná príručka UNIMARC handbook a v r. 1987 vyšla pod názvom UNIMARC manual.

Formát UNIMARC sa postupne začal prakticky uplatňovať v národných knižniciach v Británii, Austrálii, Kanade, Francúzsku, Nemecku, Portugalsku, Chorvátsku, Kongresovej knižnici v USA. Mal vplyv na formáty v Japonsku, Juhoafrickej republike, v Číne a na Tchaj-wane a i. Po Kongrese IFLA v r. 1988 v Sydney a v dôsledku koordinovaného postupu krajín Európskeho spoločenstva pokračuje implementácia UNIMARCu v ďalších krajinách aj so zreteľom na programy retrospektívnej konverzie katalógov.

UNIMARC manual

Ciele UNIMARCu a oblasti jeho aplikácie

Cieľom UNIMARCu je uľahčiť medzinárodnú výmenu bibliografických údajov medzi národnými bibliografickými centrami v strojom čitateľnej forme. UNIMARC môže tiež poslúžiť ako model pre rozvoj nových výmenných formátov.

UNIMARC definuje tagy, indikátory a kódy podpolí, pridelené bibliografickému záznamu v strojom čitateľnej forme. Definuje tiež logický a fyzický formát, v ktorom sú údaje záznamu uložené na magnetickej páske.

UNIMARC umožňuje spracovať monografie, seriály (periodické publikácie), kartografické dokumenty, hudobniny, zvukové záznamy, grafiku, diapozitívy, filmy a videodokumenty a predpokladá aj tagy na popis počítačových súborov.

Manuál je jednak definitívnou verziou formátu a jednak používateľskou príručkou k formátu. V štruktúre UNIMARCu (tagy, indikátory a kódy podpolí) nie je možné svojvoľne meniť. Zmeny sa môžu týkať len dodatočných polí, podpolí a kódovaných veličín. Táto možnosť sa využila napr. pri UNIMARC Guideline No.1 Component Parts : Journal Articles and Articles in Books a pri príprave formátu pre spracovanie starých tlačí.

UNIMARC sa nemôže prispôbovať katalogizačnej praxi, ktorá odporuje odporúčaniam ISBD, ani iným zvyklostiam, ktoré sú v rozpore s medzinárodnými normami tvoriacimi jeho východiská. Modifikácie sa môžu uskutočňovať iba v tagoch a podpoliach, ktoré sú v UNIMARCu riešené dočasne.

V UNIMARCu sú uvedené odkazy na formát heslára UNIMARC (UNIMARC/ Authorities : Universal format for Authorities)

UNIMARC/AUTHORITIES. Universal format for authorities / Ed. by Marie-France Plassard / Recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for Authorities. - München ; London ; New York ; Paris : Saur, 1991. Universal Bibliographic Control and International Marc Programme : UBCIM Publications ; N.F., Vol. 2. ISBN 3-598-10986-5

V prípade potreby používateľ manuálu formátu musí siahnuť po samotnom formáte heslárov. UNIMARC manuál súvisí s viacerými medzinárodnými normami ISO a rešpektuje princípy noriem ISBD.

Definície niektorých termínov UNIMARCu

Hierarchická úroveň (a. Hierarchical Level / f. Niveau hiérarchique). Veličina pridelená hlavnej bibliografickej jednotke, teda dokumentu popísanému v poli 200, v logickom zápise, ukazujúca miesto tejto jednotky vo vopred definovanej hierarchickej štruktúre. Napríklad bibliografický popis jednotlivého zväzku v sérii a bibliografický popis samotnej série možno považovať za dve rozličné hierarchické úrovne, pričom jedna úroveň je časťou druhej úrovne. Úroveň sa používajú jedine v tom prípade, ak sa bibliografický záznam tvorí pre súbor jednotiek alebo pre jednotlivé časti súboru, napríklad článok v časopise, kapitola v monografii, podedícia edície, monografie v edícii.

Indikátor (a. Indicator / f. Indicateur). Číselný alebo abecedný znak, ktorý sa nachádza v poliach s premenlivou dĺžkou. Poskytuje dodatočné informácie o obsahu poľa, o vzťahoch v danom poli, o vzťahoch s inými poľami záznamu. Obsahuje aj informácie o činnostiach, ktoré sú potrebné pri narábaní s určitými údajmi.

Kód podpoľa (a. Subfield Identifier / f. Code de sous-zone). Kód, ktorý je zostavený z dvoch znakov a ktorý identifikuje každé podpole v poli s premenlivou dĺžkou. Prvý z dvoch znakov - oddeľovač - je stále rovnaký a je definovaný v norme ISO 2709. Druhý znak - kód podpoľa - môže byť číselný alebo abecedný.

Kód údajov / Kódy údajov (a. Content Designator / f. Code de données). Kódy, ktoré umožňujú identifikovať údaje alebo poskytujú doplňujúce informácie o údajoch. Kódy údajov tvoria tagy, indikátory a kódy podpolí.

Náhradný znak (a. Fill Character / f. Caractere de remplissage). Znak, ktorý sa používa v určitých pozíciách, aby bol zachovaný reťazec znakov. Dôležitá je jeho poloha a nie hodnota.

V UNIMARCU sa ako náhradný znak používa grafický znak " | " (vertikálna čiara) podľa normy ISO 646.

Oddeľovač poľa (a. Field Separator / f. Separateur de zones). Kontrolný znak, ktorý sa používa na konci každého poľa s premenlivou dĺžkou na oddelenie nasledujúceho poľa a indikuje koniec adresára.

Podpole, p. tiež *Údaj* (a. Subfield, tiež Data Element / f. Sous-zone, tiež Élement de données). Definovaná informačná jednotka vo vnútri poľa s *premenlivou dĺžkou*.

Podpole s pevnou dĺžkou / Pevné podpole (a. Fixed Length Subfield / f. Sous-zone de longueur fixe). Podpole, ktorého dĺžka je nemenná bez ohľadu na jeho miesto vo formáte. Podpole s pevnou dĺžkou môže obsahovať jeden alebo niekoľko údajov. Podpolia s pevnou dĺžkou sa môžu vyskytovať v poliach s pevnou dĺžkou (napr. pole 100, podpole \$a) alebo v poliach s premenlivou dĺžkou (napr. pole 200, podpole \$z).

Pole (a. Field / f. Zone). Definovaný reťazec znakov, ktorý je identifikovaný tagom a ktorý obsahuje jedno podpole alebo niekoľko podpolí.

Pole s premenlivou dĺžkou / Premenné pole (a. Variable Field / f. Zone variable). Pole, ktorého dĺžka sa môže meniť. Jedno pole s premenlivou dĺžkou môže obsahovať jeden alebo niekoľko údajov alebo podpolí. Do znakov dĺžky poľa patrí text, indikátory, kódy podpolí a oddeľovače polí.

Prístupový prvok / Prístupový výraz (a. Access Point / f. Point d'accès). Meno, termín, kód a pod., ktorý sa používa pri rešeršovaní a vyhľadaní bibliografického záznamu.

Tag (a. Tag / f. Etiquette). Kód, ktorý sa skladá z troch čísel a používa sa na označenie poľa, ktoré je k nemu pripojené.

Údaj (a. Data Element / f. Élement de données). Najmenšia presne definovaná informačná jednotka. Vo vnútri poľa s premenlivou dĺžkou je údaj označený kódom podpoľa a tvorí podpole. V rámci predpoľa, adresára a podpolí s premenlivou dĺžkou sú kódované údaje identifikované svojou polohou.

Údaje ISBD (a. ISBD Data Elements / f. Données ISBD). Údaje bibliografického popisu, ktoré zodpovedajú normám popisu podľa ISBD (International Standard Bibliographic Description).

Východiskový formát (a. Source Format / f. Format source). Formát, v ktorom sú zapísané údaje v strojovo čitateľnej forme pred ich konverziou do formátu UNIMARC.

Povinné polia v UNIMARCU

001 Identifikačné číslo záznamu

100 Všeobecné údaje o spracovaní

101 Jazyk (diela)

120 Pole kódovaných údajov: kartografické materiály - všeobecne (ak sa aplikuje)

123 Pole kódovaných údajov: kartografické materiály (Mierka a súradnice)

200 Názov a údaje o zodpovednosti (\$a hlavný názov, je jediné povinné podpole)

206 Zvláštne pole pri určitých typoch dokumentov: kartograf. dokumenty, matematické údaje

801 Pole zdroja katalogizácie

Ostatné údaje uvedené v UNIMARCU nie sú povinné. Niektoré z nich sú "naliehavo odporúčané". Výber údajov na popis dokumentu a manipuláciu s údajmi závisí od katalogizačných pravidiel. Ak "autoritatívny" záznam pripravuje národná bibliografická agentúra, mal by byť čo najúplnejší (master record).

10.10.1 UNIMARC - výmenný formát

UNIMARC sa používa ako výmenný formát. Neurčuje výslovné formu, obsah a štruktúru údajov v zápisoch, ktoré vznikajú v jednotlivých individuálnych systémoch. Obsahuje odporúčania, ktoré sa týkajú formy a obsahu údajov, ktoré môžu byť predmetom výmeny.

Štruktúrovanie zápisov na magnetickej páske za účelom výmeny predstavuje spravidla poslednú etapu procesu konverzie, ktorej predchádza konverzia formy, obsahu a indikátorov obsahu do formátu UNIMARC. Organizácie, ktoré majú v úmysle používať UNIMARC pri výmene údajov by mali mať snahu zosúladiť kódy a definície polí vo svojom internom formáte s UNIMARCom, aby na minimum zredukovali problémy konverzie údajov vo chvíli, keď sa rozhodli kvôli výmene na páskach zápisy konvertovať do UNIMARCu.

V materiáloch o UNIMARCu sa spravidla hovorí o výmene bibliografických informácií na magnetických páskach. Norma ISO 2709 obsahuje spresnenie týkajúce sa média: "... Hoci sa daná medzinárodná norma týka magnetických páso, štruktúru možno použiť aj pre iné nosiče údajov".

10.10.2 Štruktúra formátu UNIMARC

UNIMARC je špecifickou aplikáciou medzinárodnej normy ISO 2709, ktorá definuje štruktúru zápisu bibliografických údajov.

Norma ISO 2709 určuje, že každý bibliografický zápis, ktorý sa pripravuje na výmenu, musí obsahovať:

- Návestie záznamu (record label), ktoré obsahuje 24 znakov.
- Adresár (directory), ktorý obsahuje pre každé pole údajov trojznakový tag, dĺžku poľa a polohu prvého znaku začiatku prvého poľa údajov.
- Polia údajov (data fields) s premenlivou dĺžkou, ktoré sa oddeľujú vždy oddeľovačmi polí (field separator).

Návestie záznamu (Record Label)	Adresár (Directory)	Polia údajov (Data Fields)	Kód záznamu	konca
------------------------------------	------------------------	-------------------------------	-------------	-------

Obrázok 21 Všeobecná štruktúra formátu UNIMARC

Údaje v poliach sa môžu označiť indikátormi a rozdeliť na podpolia. Možnosť vytvárania podpolí pripúšťa norma ISO 2709 v poznámke ku časti 3.1 - definícia bibliografického zápisu.

V každom poli, okrem poľa s tagom 00X, sú pred údajmi tzv. indikátory, skladajúce sa z dvoch znakov. Ak podľa definície poľa indikátory nie sú potrebné, miesto sa označí určitým znakom ako prázdne.

Všetky údaje polí, s výnimkou tých, ktoré majú tag 00X, musia byť umiestnené do niektorého podpoľa. Každé podpole je identifikované pomocou kódu podpoľa IS1 znakového repertoára podľa ISO 646 (pozícia v tabuľke 1/15) sprevádzaného abecedným alebo číselným znakom určeným pre každé pole.

10.10.3 Návestie záznamu (a. Record Label)

Podľa normy ISO 2709 sa každý záznam začína návestím záznamu, ktoré má 24 znakov. Návestie obsahuje údaje, ktoré sa vzťahujú na štruktúru záznamu definovanú v ISO 2709, ako aj niekoľko údajov určených pre špecifickú aplikáciu tejto normy. Tieto údaje označujú typ záznamu, jeho bibliografickú úroveň vo viacstupňovej hierarchickej štruktúre. Označujú, či je záznam úplný alebo nie a mieru použitia pravidiel ISBD v redakcii záznamu. Údaje návestia záznamu zásadne slúžia na informatické počítačové spracovanie záznamu a len veľmi nepriamo na identifikáciu samotného bibliografického záznamu.

Návestie záznamu obsahuje všeobecné informácie, ktoré umožňujú počítačové spracovanie zápisu vytvoreného v súlade s normou ISO 2709. Návestie je umiestnené na začiatku každého záznamu, je povinné a neopakovateľné.

Návestie nemá tag, ani indikátory ani kódy podpolí.

Návestie obsahuje údaje s pevnou dĺžkou. Tieto údaje sú identifikované pozíciou znaku vo vnútri podpoľa. Návestie má vždy dĺžku 24 znakov s konvenčným číslovaním od 0 do 23 takto:

Tabuľka 13 UNIMARC - návestie, údaje s pevnou dĺžkou

Pomenovanie	Počet znakov	Pozície
(1) Dĺžka záznamu	5	0-4
(2) Stav záznamu	1	5
(3) Aplikačné kódy	4	6-9
(4) Dĺžka indikátora	1	10
(5) Dĺžka kódu podpoľa	1	11
(6) Základná adresa dát	5	12-16
(7) Pre používateľský systém	3	17-19
(8) Mapa adresára	4	20-23

Znaky, ktoré sú na pozíciách 9, 10, 11, 20-23 majú špecifické hodnoty a v súčasnosti sú to konštanty, ktoré môže automaticky dopĺňať počítač. Polohy 0-4 a 12-16 obsahujú číselné údaje, ktoré indikujú počet znakov určitých polí v zápise. Tieto údaje môžu byť vypočítané automaticky pri formátovaní zápisu. Hodnoty znakov na polohách 5, 6-9, 17-19 môžu byť "prekladmi" údajov vo východiskovom zápise pomocou konverzného programu, alebo môžu byť doplnené ručne, ak je východiskovým formátom UNIMARC. Bibliograf alebo katalogizátor teda dopĺňa iba polia **5, 6, 7, 8, 17, 18**. Kódy v týchto polohách sú špecifické pre UNIMARC a nie sú určené normou ISO 2709.

Príklad návestia v UNIMARCu:

00893nas0#22002651##450

Ide o návestie nového záznamu periodickej publikácie. Zápis bol pripravený podľa lístku v súlade s ISBN bez "dokumentu v ruke".

Tabuľka 14 UNIMARC, príklad rozloženého návestia

Pozícia	Hodnota	Poznámky
0	0	Počet znakov je 893. Vpredu sú doplnené dve nuly, aby počet znakov bol päť
1	0	
2	8	Dĺžka záznamu
3	9	
4	3	
5	n	Nový záznam
6	a	Tlačený text
7	s	Súborná úroveň / Seriálová publikácia
8	0	Žiadne hierarchické vzťahy
9	#	Nedefinované
10	2	Dĺžka indikátora - vždy 2 v UNIMARCu
11	2	Dĺžka kódu podpoľa - vždy 2 v UNIMARCu
12	0	Adresa...Návestia a adresár obsahu je 265 znakov. Preto je nasledujúca adresa bázy údajov 265
13	0	
14	2	
15	6	
16	5	
17	1	Záznam bol pripravený podľa bibliografického lístka, podúroveň 1
18	#	Absolútna zhoda s ISBD
19	#	Nedefinovaná
20	4	Dĺžka dĺžky poľa" je vždy 4
21	5	Poloha prvého znaku je vždy 5
22	0	Aplikačná poloha článku adresára je vždy 0
23	#	Neurčená

Návestie
01589#am# 2200337##450#
Adresár
008,0041,00000999,0026,00041001,0019,00067010,0023,00086100,0041,00109101,0013,00150102,0007,00163
105,0018,00170200,0243,00188205,0011,00431210,0069,00442215,0010,00511314,0209,00521327,0170,00730
510,0035,00900700,0024,00935701,0029,00959702,0031,00988702,0026,01019702,0025,01045702,0027,01070
702,0027,01097702,0025,01124702,0022,01149801,0061,01171972,0019,01232@
008
\$a970420t1996####SK#####0010 1 slo#u@
999
\$a##VTLSFF4#44#970420mslo@
001
SKBBSVK19979923456@
010
##\$aISBN 80-85725-25-5@
100 101 102 105
##\$a19970525d1996***|||y0sloy0103****ba@1#\$aslo\$ceng@##\$aSK@##\$ay*****010ac@
200
0#\$aSlepačia polievka pre dušu\$epovedky, ktoré otvoria vaše srdcia a zohrejú vašu dušu\$fNapísali a zobierali
Jack Canfield a Mark Victor Hansen\$gPreložil Milan Kösegi\$gJazyková revízia textu Miriam Ghaniová\$d= Chicken
Soup for the Soul\$zeng@
205 210
##\$a1. vyd@##\$aBratislava\$cSofa\$d1996\$e[Trnava]\$gTrnavská tlačiareň Liama\$h1997@
215 314
##\$a332 s@##\$aPodakovania vydavateľstvá a jednotlivcom, ktorí poskytli materiál pre knihu (s. 15-17 a s. 325-
327). Na s. 317-325 sú mená a kontaktné adresy autorov, ktorí prospeli do knihy svojimi poviedkami a básňami@
327
##\$aObsahuje časti: 1. O láske, 2. Učme sa ľúbiť sami seba, 3. O rodičovskej starostlivosti, 4. O učení, 5. Preži svoj
sen, 6. Zdolávanie prekážok, 7. Eklektická múdrosť@
510
0#\$aChicken Soup for the Soul\$zeng@
700
#1\$aCanfield\$bJack\$4070@
701 702
#1\$aHansen\$bMark Victor\$4070@#1\$aKösegi\$bMilan\$4730@#1\$aGhaniová\$bMiriam\$4 270@#1\$aFarbula-
\$bRobert\$4050@#1\$aButterworth\$bEric\$4070@#1\$aProbstein\$bBobbie \$4070@ #1\$aBridges\$bHelice\$-
4070@#1\$aCerf\$bBennet\$4070@
801 972
#0\$aSK\$bŠtátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici\$c19970525@##\$aD 23-44-898D1@%

Poznámky a vysvetlivky k obrázku:

V počítačovej forme má záznam formu nepretržitého reťazca znakov od začiatku návestia 01589 ... až po kód konca záznamu ...@%. V skutočnosti v ňom nie sú žiadne podčiarknutia, zvýraznenia tagov a pod. Ukážka slúži na didaktické ciele.

Nakoľko sme nemali k dispozícii softver, s ktorým by bolo možné urobiť ukážku pravého záznamu UNIMARC, použili sme záznam zo systému VTLS s tagmi a podpoľami UNIMARCU. Je to korektný záznam UNIMARC, až na pole 008, ktoré je z USMARCU, a pole 999, ktoré je interným poľom VTLS.

Vysvetlivky:

symbol nedefinovanej, prázdnej pozície
\$a, \$4 kód podpoľa
@ kód konca poľa
% kód konca záznamu
001, 200 tag poľa (kód poľa)

V adresári majú položky takúto štruktúru:

700,0024,00935,
kde 700 (tri čísla) je číslo tagu (Osobné meno, hlavná intelektuálna zodpovednosť),
0024 (štyri znaky) je dĺžka poľa v bytoch (v poli 700 je 24 znakov),
00935 (päť znakov) je štartovacia pozícia (od tejto pozície sa začína pole 700)

Obrázok 22 Schéma počítačového záznamu MARC so štruktúrou ISO 2709

10.10.4 Adresár

Za návěstím zápisu nasleduje v zápise UNIMARC (podľa ISO 2709) adresár. Každý adresár zápisu sa skladá z troch častí. Prvá časť obsahuje tag poľa spolu s počtom znakov tohto poľa vrátane indikátorov, kódov podpolí, kódované alebo textové údaje a značku konca poľa. Druhá časť je dĺžka poľa, tretia časť je adresa prvého znaku, ktorá označuje začiatok polí s premenlivou dĺžkou zápisu. Prvý znak prvého poľa s premenlivou dĺžkou je na pozícii 0. Adresa tohto znaku v zápise je indikovaná v návěsti zápisu na pozícii 12 až 16.

Tag má tri znaky. Dĺžka poľa zaberá štyri znaky a adresa prvého znaku päť znakov. Každému poľu zápisu teda v adresári zodpovedá údaj, ktorý má dvanásť znakov. Adresár je ukončený kódom konca poľa.

Adresár nevytvára bibliograf, katalogizátor, ale počítač.

Adresár (Directory)						
Prvé pole			Ďalšie pole			
Príklad adresára zo skutočného záznamu na obrázku Schéma počítačového záznamu MARC so štruktúrou ISO 2709						
700	0024	00935	701	0029	00959	@
TAG (tag)	Dĺžka poľa (length of field)	Pozícia štartovacieho znaku (start position)	TAG	Dĺžka poľa	Pozícia štartovacieho znaku	Kód konca poľa
3 čísla	4 čísla	5 čísel				

Obrázok 23 Adresár záznamu v UNIMARCu

10.10.5 Polia s premenlivou dĺžkou

Polia s premenlivou dĺžkou nasledujú za adresárom a na rozdiel od spracovateľských údajov (processing data) obsahujú bibliografické údaje. Tagy nefigurujú v poliach údajov, iba sa pridávajú do adresára okrem tagov polí väzieb (pozri blok 4XX). Každé pole údajov, okrem poľa 001, obsahuje dva indikátory pre určité podpolia. Každé podpole sa začína kódom podpoľa, ktoré sa skladá z oddeľovača IS1 podľa ISO 646 a z kódu, ktorý umožňuje identifikovať toto podpole. Za kódmi podpolí nasledujú kódy alebo textové údaje, ktoré môžu mať ľubovoľnú dĺžku okrem výnimiek, uvedených v popise poľa. Posledné podpole poľa je zakončené kódom konca poľa IS2 podľa normy ISO 646. Pole 001 obsahuje len číslo zápisu, údaje a kód konca zápisu. Za posledným znakom údajov zápisu je zreteľný kód konca poľa IS2 a za ním je kód konca zápisu IS3.

Riadiace pole s premenlivou dĺžkou (Variable control field): 00X	
Príklad riadiaceho poľa zo skutočného záznamu na obrázku Schéma počítačového záznamu MARC so štruktúrou ISO 2709	
SKBBSVK19979923456	@
Údaje	Kód konca poľa

Obrázok 24 Riadiace polia s premenlivou dĺžkou v UNIMARCu

Polia s premenlivou dĺžkou (Variable field): 01X-999									
Indikátory		Kód podpoľa		Údaj			Kód podpoľa		Kód konca poľa
#	1	\$	a	Canfield			\$	b	@

Priklad poľa s premenlivou dĺžkou 700 zo skutočného záznamu na obrázku Schéma počítačového záznamu MARC so štruktúrou ISO 2709

Obrázok 25 Polia s premenlivou dĺžkou v UNIMARCu

10.11 Väzby medzi záznamami

V praxi existujú prípady, v ktorých je potrebné spojiť dve bibliografické jednotky navzájom. Uvedieme dva príklady: ak záznam popisuje preklad, väzba sa môže týkať jeho spojenia s originálom. Rovnako môže jestvovať väzba medzi záznamami o periodických publikáciách (seriáloch), ktoré majú rozličný názov, ktorý sa predtým zmenil. UNIMARC dáva možnosť urobiť takéto väzby. Služi na to blok 4XX, v ktorom je popísaná technika väzieb rozličného typu.

Praktické použitie, zaznamenanie a využívanie, polí väzieb z UNIMARCu ako aj USMARCu umožňujú len vyspelejšie softvery, ktoré používajú relačné databázy (napr. Oracle, Advanced Revelation, Informix a pod.). Inak sa musia pripravovať tzv. samonosné záznamy, ktoré obsahujú informácie o väzbách napríklad v poli poznámok.

10.12 Znakové repertoáre

Pri výmene údajov vo formáte UNIMARC sa používajú sady znakov ISO. Návestie záznamu, adresár, indikátory, kódy podpolí a iné kódy musia byť zapísané v súlade s funkčnými kódmi a grafickými znakmi znakových repertoárov ISO 646 (IRV). Techniky rozšírenia kódov, ktoré sú špecifikované v znakovom repertoári ISO 2022, sa používajú vtedy, ak je v jednom zázname potrebné použiť viac znakových sád. Znakový repertoár musí zodpovedať normám ISO, ale môžu byť tiež predmetom dohody medzi partnermi.

10.13 Opakovanie údajov

Existujú štyri prípady, v ktorých je možné údaje v rôznej forme opakovať:

- Ak sa údaje objavujú súčasne v kódovej a textovej, zobrazenej alebo nezobrazenej forme.
- Ak dokument obsahuje tú istú informáciu v rôznych jazykoch.
- Ak je potrebná katalogizácia vo viacerých jazykoch.
- Ak je kvôli výstupu potrebné opakovať tie isté údaje v iných písmach.

10.14 Forma a obsah údajov v UNIMARCu

UNIMARC je primárne výmenný formát, ktorý má umožniť zápis údajov, ktoré pochádzajú z knižníc a systémov používajúcich rozličné formáty. Nakoľko tieto údaje boli spravidla vypracované podľa rozličných katalogizačných pravidiel, nie je vždy možné presne odporučiť a popísať formu údajov vo formáte UNIMARC, alebo vymenovať informačné údaje, ktoré majú figurovať v zázname podľa UNIMARCu. No napriek tomu, že bibliografické záznamy pochádzajú z rozličných knižníc, majú mnoho bodov spoločných a určité časti záznamov sú spracované podobne. Napríklad - popisná časť záznamu podľa medzinárodných normalizovaných pravidiel bibliografického popisu (ISBD).

UNIMARC odporúča, aby popisné údaje záznamu zodpovedali pravidlám ISBD.

Formát UNIMARC sa aplikuje pri záznamoch monografií, seriálov, kartografických dokumentov, hudobných a neknižných dokumentov.

Normy ISBD dávajú pravidlá reprezentácie údajov záznamu, ktorý je určený na čítanie pre používateľa katalógu alebo bibliografie, ale neposkytujú pravidlá tvorby strojom čitateľného

zápisu, z ktorého je možné generovať okom čitateľné záznamy ISBD. UNIMARC poskytuje praktické odporúčania, ktoré majú pomôcť používateľom formátu pri rozhodovaní a zabezpečení čo najväčšej jednoty (koherentnosti) zápisov konvertovaných do UNIMARCu rôznymi knižnicami.

10.15 Interpunkcia v UNIMARCu

Aby bola zaistená konzistencia medzi používateľmi formátu UNIMARC, obsahuje manuál odporúčania týkajúce sa interpunkcie. Napríklad odporúča, aby sa interpunkcia ISBD nepoužívala na zakončovanie podpolí, pretože môže byť automaticky nahradená na základe kódov podpolí. Interpunkcia, ktorá sa týka iných častí zápisu je označená v súlade s praxou knižnice, ktorá vyhotovila zápis. Každá knižnica musí dodržiavať pevné pravidlá interpunkcie, aby mohol byť originálny zápis vybavený pre potreby používateľa zápisu údajmi o interpunkcii. Mnohé knižnice nedávajú interpunkciu na konci podpolí, v poliach selekčných prvkov vo vlastných zápisoch vo formáte MARC, nakoľko túto interpunkciu možno doplniť na výstupe podobne ako v poliach ISBD.

Tabuľka 13 Prehľad polí a podpolí formátu UNIMARC

TAG	POLE	IN 1.	IN 2.	KÓD PODPOLA	PODPOLE	Pov	OP.
1	2	3	4	5	6	7	8
	Návestie (24)	ne má	ne má	nemá	nemá	M	N
0XX	Blok identifikačných čísel						
001	Identifikačné číslo záznamu	ne má	ne má	nemá	nemá	M	N
005	Dátum posledného spracovania záznamu	ne má	ne má	nemá	nemá		N
009	Identifikácia záznamu v zdrojovom súbore						N
010	Medzinárodné štandardné číslo knihy (ISBN)	#	#			A	R
				\$a	Číslo (ISBN)	M	N
				\$b	Prívlastok		N
				\$d	Dostupnosť a/alebo cena		N
				\$z	ISBN chybné	A	R
011	Medzinárodné štandardné číslo seriálu (ISSN)	#	#			A	R
				\$a	Číslo (ISSN)	M	N
				\$b	Prívlastok		N
				\$d	Dostupnosť a/alebo cena		N
				\$y	ISSN zrušené	A	R
				\$z	ISSN chybné	A	R
012	Fingerprint	#	#				R
				\$a	Fingerprint	A	N
				\$2	Kód systému fingerprintu	M	N
				\$5	Inštitúcia aplikujúca pole		N
014	Identifikačné číslo článku (pridelené článku vydavateľom)						
020	Číslo národnej bibliografie	#	#			A	R
				\$a	Kód krajiny	M	N
				\$b	Číslo	A	N
				\$z	Chybné číslo	A	R
021	Číslo povinného výtlačku	#	#				R
				\$a	Kód krajiny		N
				\$b	Číslo		N
				\$z	Chybné číslo		R
022	Číslo oficiálneho dokumentu	#	#				R
				\$a	Kód krajiny		N
				\$b	Číslo		N
				\$z	Chybné číslo		R
040	CODEN (Seriálové publikácie)	#	#				R
				\$a	CODEN		N
				\$z	CODEN chybné		R
071	Číslo vydavateľa zvukového záznamu alebo hudobníny	0-3	0-1			A	R
				\$a	Číslo vydavateľa	M	N
				\$b	Prameň	M	N
1XX	Blok kódovaných informácií						
100	Všeobecné údaje o spracovaní	#	#			M	N
				\$a	Všeobecné údaje o spracovaní (36)	M	N
101	Jazyk dokumentu	0-2	#			A	N
				\$a	Jazyk textu	A	R
				\$b	Jazyk sprostredkujúceho textu, ak dielo nie je preložené z originálu		R
				\$c	Jazyk originálu diela		R
				\$d	Jazyk resumé		R
				\$e	Jazyk stránky o obsahu		R
				\$f	Jazyk titulného listu, ak sa odlišuje od jazyka textu		R
				\$g	Jazyk hlavného názvu, ak sa odlišuje od jazyka textu, zvukového záznamu atď.		N
				\$h	Jazyk libreta atď.		R
				\$i	Jazyk sprievodného materiálu (okrem resumé, rozboru alebo libreta...)		R

102	Krajina publikovania alebo výroby	#	#	\$j	Jazyk podnázvu (titulky filmov)	A	R
				\$a	Krajina vydania		N
				\$b	Miesto vydania		R
105	Pole kódovaného údaj: Knihy	#	#				N
				\$a	Kódované údaje - Monografie (13)		N
106	Pole kódovaného údaj: Textové materiály - fyzické vlastnosti	#	#				N
				\$a	Kódované údaje: texty - fyzická prezentácia		N
110	Pole kódovaného údaj: Seriály	#	#			A	N
				\$a	Kódované údaje o seriálovom dokumente (11)	M	N
115	Pole kódovaného údaj: obrazové projekcie, videozáznamy a filmy	#	#			A	R
				\$a	Kódované údaje - Všeobecne (20)	M	N
				\$b	Kódované údaje pre filmy - archivovanie (14)		N
116	Pole kódovaných údajov: Grafické dokumenty	#	#			A	R
				\$a	Kódované údaje grafiky	M	N
117	Pole kódovaných údajov: Trojrozmerné artefakty a reálie					A	
				\$a	Kódované údaje 3-D artefakty a reálie; Špecifické údaje	M	
120	Pole kódovaných údajov: Kartografické dokumenty - Všeobecnosti	#	#			M	N
				\$a	Kódované údaje kartografického materiálu - všeobecné informácie (13)	M	N
121	Pole kódovaných údajov: Kartografické materiály: Fyzické atribúty	#	#				N
				\$a	Kódované údaje kartografického materiálu: Fyzické atribúty (všeobecné informácie)(9)		N
				\$b	Kódované údaje leteckého snímkovania a diaľkového prieskumu: Fyzické atribúty (8)		R
122	Pole kódovaných údajov: Časové obdobie obsahu dokumentu	0-2	#				R
				\$a	Časové obdobie		R
123	Pole kódovaných údajov: Kartografické dokumenty - mierka a súradnice	0-3	#			A	R
				\$a	Typ mierky (povinné)	M	N
				\$b	Horizontálna mierka vo forme priemeru	A	N
				\$c	Vertikálna mierka vo forme priemeru reprezentatívnej funkcie	A	N
				\$d	Krajná najzápadnejšia dĺžka		N
				\$e	Krajná najvýchodnejšia dĺžka		N
				\$f	Krajná najsevernejšia šírka		N
				\$g	Krajná najjužnejšia šírka		N
				\$h	Uhlová mierka hviezdnych máp vo forme štvorciferného čísla zapisovaného sprava a doplneného nulami, ktorá udáva mierku v milimetroch na stupeň.		N
				\$i	Sklon. Severný okraj		N
				\$j	Sklon. Južný okraj		N
				\$k	Pravá vzostupnosť. Východný priestor		N
				\$m	Pravá vzostupnosť. Západný priestor		N
				\$n	Rovnodennosť		N
124	Pole kódovaných údajov: Kartografické dokumenty - špecifický popis	#	#			A	N
				\$a	Pôvod obrazu		N
				\$b	Forma kartografického dokumentu	M	R
				\$c	Technická prezentácia fotografického alebo nefotografického obrazu		R
				\$d	Pozícia základu pre fotografický alebo teledetekčný obraz		R
				\$e	Kategória teledetekčného satelitu		R

				(zodpovednosti) 1.5		
			\$h	Číslo časti 1.1.4	A	R
			\$i	Názov časti 1.1.4		R
			\$z	Jazyk súbežného /paralelného/ názvu		R
			\$v	Označenie zväzku		R
			\$5	Inštitúcia aplikujúca pole		N
205	Údaje o vydani	# #			A	R
			\$a	Údaj o vydani 2.1	M	N
			\$b	Ďalšie údaje o vydani 2.4		R
			\$d	Súbežný údaj o vydani 2.2		R
			\$f	Údaj o zodpovednosti za vydanie 2.3; 2.5		R
			\$g	Ďalší údaj zodpovednosti za vydanie 2.3; 2.5		R
206	Pole špecifických údajov: Kartografické dokumenty	# #			M	R
			\$a	Matematické údaje	M	N
207	Pole špecifických údajov: Číslovanie seriálov	# 0-1			A	N
			\$a	Číslovanie: označenie dátumu a zväzku	M	R
			\$z	Prameň informácií o číslovaní		R
208	Pole špecifických údajov: Hudobniny	# #			A	N
			\$a	Špecifické údaje o tlačenej hudobnine	M	N
			\$d	Špecifické súbežné údaje o tlačenej hudobnine		R
210	Bibliografická adresa	# #			A	N
			\$a	Miesto vydania, distribúcie, atď. 4.1	A	R
			\$b	Adresa vydavateľa, distributéra, atď. 4.2		R
			\$c	Meno vydavateľa, distributéra, atď. 4.3	A	R
			\$d	Dátum vydania, distribúcie atď. 4.4	A	R
			\$e	Miesto výroby 4.5		R
			\$f	Adresa výrobcu		R
			\$g	Meno výrobcu 4.6		R
			\$h	Dátum výroby 4.7		R
211	Údaj o pripravovanej publikácii	# #				N
			\$a	Dátum (6)		N
215	Fyzický popis / Kolácia	# #			A	N
			\$a	Špecifické označenie typu dokumentu a jeho skladba (Rozsah) 5.1	M	R
			\$c	Ďalšie fyzické detaily 5.2		N
			\$d	Rozmery 5.3		R
			\$e	Spríevodný materiál 5.4		R
225	Edícia	0-2 #			A	R
			\$a	Názov edície 6.1	M	N
			\$d	Súbežný názov edície 6.2		R
			\$e	Doplňky k názvu edície 6.3		R
			\$f	Údaje o zodpovednosti (pôvodcovstve) 6.4		R
			\$h	Číslovanie podedície 6.7	A	R
			\$i	Názov podedície 6.7	A	R
			\$v	Číslovanie zväzku 6.6	A	R
			\$x	ISSN edície 6.5	A	R
			\$z	Jazyk súbežného názvu		R
230	Pole špecifických údajov: Počítačové súbory				A	
			\$a	Popis a veľkosť súboru	M	
3XX	Blok poznámok					
300	Všeobecné poznámky	# #				R
			\$a	Text poznámky		N
301	Poznámky k identifikačným číslam	# #				R
			\$a	Text poznámky		N
302	Poznámky ku kódovaným informáciám	# #				N
			\$a	Text poznámky		N
303	Všeobecné poznámky k bibliografickému popisu	# #				R
			\$a	Text poznámky		N
304	Poznámky k názvu a údaju o	# #				

	zodpovednosti						
305	Poznámky k vydaniu a bibliografickej histórii diela	#	#	\$a	Text poznámky		N R
306	Poznámky k bibliografickej adrese	#	#	\$a	Text poznámky		N R
307	Poznámky k fyzickému popisu	#	#	\$a	Text poznámky		N R
308	Poznámky k edícii	#	#	\$a	Text poznámky		N R
310	Poznámky k väzbe a dostupnosti	#	#	\$a	Text poznámky		N R
311	Poznámky k poliam väzieb	#	#	\$a	Text poznámky		N R
312	Poznámky k ďalším názvovým údajom	#	#	\$a	Text poznámky		N R
313	Poznámky k údajom vecnej analýzy	#	#	\$a	Text poznámky		N R
314	Poznámky k pôvodcovským údajom	#	#	\$a	Text poznámky		N R
315	Poznámky k špecifickým charakteristikám dokumentu	#	#	\$a	Text poznámky		N R
316	Poznámky k exempláru v ruke - Všeobecne	#	#			M	N R
				\$a	Text poznámky	M	N R
				\$5	Inštitúcia aplikujúca pole	A	N R
317	Špecifické poznámky k exempláru - Poznámka o proveniencii a pod. (staré tlače)	#	#			A	N R
				\$a	Text poznámky	A	N R
				\$5	Inštitúcia aplikujúca pole		N R
318	Poznámka o akcii (ochrana a spracovanie staré tlače)	#	#				N R
				\$a	Akcia		N R
				\$b	Identifikácia akcie		R R
				\$c	Čas akcie		R R
				\$d	Interval akcie		R R
				\$e	Možnosť akcie		R R
				\$f	Schválenie		R R
				\$h	Schvaľovateľ (Zodpovednosť za akciu)		R R
				\$i	Metóda akcie		R R
				\$j	Miesto akcie		R R
				\$k	Vykonávateľ akcie		R R
				\$l	Stav		R R
				\$n	Rozsah akcie		R R
				\$o	Typ jednotky		R R
				\$p	Neverejná poznámka		- R
				\$r	Verejná poznámka		R R
				\$5	Inštitúcia aplikujúca pole		N R
320	Poznámka o (skrutej) bibliografii a registroch	#	#				N R
321	Poznámka o samostatných registroch, abstraktoch, citáciách	#	0-1	\$a	Text poznámky		N R
				\$a	Poznámka o registri, citáciách, analýzách		N R
				\$b	Dátumy		N R
				\$x	ISSN		N R
322	Poznámky k úvodným titulkom (filmy, videoprogramy a zvukové záznamy)	#	#				N R
323	Poznámky k interpretom (vo filmoch, videoprogramoch a zvukových záznamoch)	#	#	\$a	Text poznámky		N R
324	Poznámka o faksimile (o origináli-hard copy)	#	#			A	N R
325	Poznámka o reprodukcii	#	#	\$a	Text poznámky	M A M	N R R
326	Poznámky o periodicite (seriály)	#	#	\$a	Periodicita		R N N
				\$b	Dátumy		N R R

327	Poznámky o obsahu	0-1	#	\$a	Text poznámky		N
328	Poznámky o dizertácii	#	#	\$a	Text poznámky		R
330	Anotácia alebo resumé	#	#	\$a	Text poznámky		R
332	Preferovaná citácia popisovanej jednotky	#	#	\$a	Text poznámky		N
333	Poznámka o používateľskom určení	#	#	\$a	Zvolená forma názvu		R
336	Poznámky k typu počítačového súboru	#	#	\$a	Text poznámky		R
337	Poznámky k technickým detailom (počítačových súborov)	#	#			M	R
345	Poznámka k akvizícii	#	#	\$a	Text poznámky	M	N
				\$a	Zdroj akvizície, adresa pre predplatné		R
				\$b	Inventárne číslo		R
				\$c	Nosič		R
				\$d	Dostupnosť		R
4XX	Blok väzieb / Relačný blok						
				\$1	Relačné údaje		R
410	Väzba k edícii	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
411	Väzba k časti edície	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
421	Väzba k prílohe	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
422	Väzba prílohy k dokumentu	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
423	Vydané s ...	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
43X	Predchádzajúce názvy						
430	Nasleduje po...	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
431	Nasleduje po rozdelení ako...	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
434	Absorbcia	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
435	Čiastočná absorbcia	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
436	Zlúčenie / Fúzia	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
44X	Nasledujúce názvy						
440	Zmena	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
441	Čiastočná zmena	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
444	Absorbované	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
445	Absorbované čiastočne	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
446	Rozdelené na ... a ...	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
447	Zlúčené s ..., aby....	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
448	Návrat	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
451	Iné vydanie na rovnakom médiu	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
452	Iné vydanie na inom médiu	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
453	Preložené pod názvom	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
454	Preklad z ...	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
455	Reprodukcia z ... (čoho)	#	0-1	\$1	Relačné údaje		
456	Reprodukcia samotná	#	0-1	\$1	Relačné údaje		
46X	Úroveň						
461	Súbor	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
462	Podsúbor	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
463	Jednotka	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
464	Analytická časť / Článok	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
470	Autor/ názov recenzovanej knihy, zhromaždenia, koncertu atď.						
481	Príväzok (zviazané s týmto zväzkom)	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
482	Zviazané s...	#	0-1	\$1	Relačné údaje	A	R
488	Iné súvisiace práce	#	0-1	\$1	Relačné údaje		R
5XX	Blok ďalších názvov						
500	Názvové záhlavie	0-1	0-1			A	R
				\$a	Názvové záhlavie	M	N
				\$b	Všeobecné označenie typu dokumentu	A	R
				\$h	Číslo dielu alebo časti	A	R
				\$i	Pomenovanie dielu alebo časti	A	R
				\$k	Dátum vydania	A	N
				\$l	Podzáhlavie formy	A	N
				\$m	Jazyk (ako časť záhlavia)	A	N
				\$n	Miscellanea	A	R
				\$q	Verzia (alebo dátum verzie)	A	N
				\$r	Spôsob interpretácie (pri hudbe)	A	R
				\$s	Označenie čísla (pri hudbe)	A	R
				\$u	Kľúč (pri hudbe)	A	N
				\$v	Označenie zväzku	A	N
				\$w	Úprava (pri hudbe)	A	N

501	Združujúce názvové záhlavie	0-2	#	\$x	Vecný doplnok záhlavia (predmetové podheslo)	R
				\$y	Geografický doplnok záhlavia (geografické podheslo)	R
				\$z	Chronologický doplnok záhlavia (chronologické podheslo)	R
				\$2	Kód indexačného systému	N
				\$3	Číslo záznamu autority	N
				\$a	Združujúce názvové záhlavie	R
				\$b	Všeobecné označenie typu dokumentu	R
				\$e	Podčasť združujúceho záhlavia	N
				\$k	Dátum vydania	N
				\$m	Jazyk (ako časť záhlavia)	N
				\$r	Spôsob interpretácie (pri hudbe)	R
				\$s	Označenie čísla (pri hudbe)	R
				\$u	Kľúč (pri hudbe)	N
				\$w	Úprava (pri hudbe)	N
				\$x	Vecný doplnok záhlavia (predmetové podheslo)	R
				\$y	Geografický doplnok záhlavia (geografické podheslo)	R
				\$z	Chronologický doplnok záhlavia (chronologické podheslo)	R
				\$2	Kód indexačného systému	N
				\$3	Číslo záznamu autority	N
503	Formalizované záhlavie / Záhlavie formy	0-1	#	\$a	Formalizované záhlavie	R
				\$b	Podčasť formalizovaného záhlavia	N
				\$j	Rok	N
				\$d	Mesiac a deň	N
				\$e	Priezvisko osoby	N
				\$f	Meno osoby	N
				\$h	Prívlastok	N
				\$i	Názov časti	N
				\$m	Miesto	N
				\$n	Spresnenie miesta inštitúcie	N
				\$k	Číslovanie (arabské)	N
				\$l	Číslovanie (rímske)	N
510	Súbežný názov	0-1	#	\$a	Súbežný názov	R
				\$e	Doplňky k názvu	R
				\$h	Číslo časti	R
				\$i	Názov časti	R
				\$j	Zväzok alebo dátum vzťahujúci sa k názvu	N
				\$n	Miscellanea	N
512	Názov na obale	0-1	#	\$z	Jazyk názvu	N
				\$a	Názov na obale	R
				\$e	Doplňky názvu na obale	R
513	Názov na patitulnej strane	0-1	#	\$n	Miscellanea	R
				\$a	Názov na patitulnej strane	R
				\$e	Doplňky názvu	R
514	Stránkový názov	0-1	#	\$h	Číslo časti	N
				\$i	Názov časti	N
				\$a	Stránkový názov	R
515	Opakovaný stránkový názov	0-1	#	\$e	Doplňky názvu	R
				\$a	Opakovaný stránkový názov	R
516	Názov na chrbáte	0-1	#	\$a	Variant názvu	R
				\$e	Doplňky názvu	R
517	Ďalšie varianty názvov	0-1	#	\$a	Variant názvu	R
				\$e	Doplňky názvu	R
520	Predchádzajúci názov (Seriálové publikácie)	0-1	#	\$a	Predchádzajúci	N
				\$e	Doplňky ku predchádzajúcemu názvu	R
				\$h	Číslo časti	N

			\$i	Názov časti		N
			\$j	Zväzok alebo dátumy predchádzajúceho názvu		N
			\$n	Miscellanea		N
			\$x	ISSN predchádzajúceho názvu		N
530	Kľúčový názov (Seriálové publikácie)	0-1	#		M	R
			\$a	Kľúčový názov	M	N
			\$b	Prívlastok	A	N
			\$j	Číslo zväzku alebo dátumy spojené s kľúčovým		N
531	Skrátený názov (Seriálové publikácie)	0-1	#			R
			\$a	Skrátený názov		N
			\$b	Prívlastok		N
532	Rozšírený názov (Seriálové publikácie)	0-1	#			R
			\$a	Rozšírený názov		N
			\$z	Jazyk názvu		N
540	Umelý názov dodaný katalogizátorom	0-1	#			R
			\$a	Dodaný názov		N
541	Preklad názvu dodaný katalogizátorom	0-1	#			R
			\$a	Preklad názvu		N
			\$e	Doplňky k názvu		N
			\$h	Číslo časti		N
			\$i	Názov časti		N
			\$z	Jazyk prekladu názvu		N
545	Názov sekcie (rubrika a pod.)					
6XX	Blok vecnej analýzy					
600	Osobné meno - predmetové heslo	#	0-1			R
			\$a	Vstupný prvok		N
			\$b	Časť mena odlišná od vstupného prvku		N
			\$c	Prívlastok mena okrem dátumov		R
			\$d	Rímske číslovky		N
			\$f	Dátumy		N
			\$t	Názov diela		-
			\$x	Tematická časť hesla		R
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
601	Meno korporácie - predmetové heslo	0-1	0-2			R
			\$a	Vstupný prvok		N
			\$b	Časť (alebo meno, ak vstupný prvok je meno miesta)		R
			\$c	Doplnok mena alebo prívlastok		R
			\$d	Číslo zhromaždenia a/alebo zasadania		N
			\$e	Miesto konania zhromaždenia		N
			\$f	Dátum konania zhromaždenia		N
			\$g	Invertovaný prvok		N
			\$h	Časť pomenovania odlišná od vstupného a invertovaného prvku		N
			\$t	Názov		-
			\$x	Tematická časť hesla		R
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
602	Priezvisko - predmetové heslo	#	#			R
			\$a	Vstupný prvok		N
			\$f	Dátumy		N
			\$t	Názov		-
			\$x	Časť hesla		R
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
604	Autor/názov - predmetové heslo	#	#			R
			\$1	Relačné údaje		R
605	Názov - predmetové heslo	#	#			R
			\$a	Vstupný prvok		N
			\$h	Číslo časti		R
			\$i	Pomenovanie časti		R
			\$k	Dátum vydania		N
			\$l	Podheslo formy		N
			\$m	Jazyk (ak je časťou hesla)		N

			\$n	Ďalšie informácie		R
			\$q	Verzia (alebo údaj o verzii)		N
			\$x	Časť hesla		R
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
606	Všeobecné meno - predmetové heslo	# #	\$a	Vstupný prvok		R
			\$x	Tematická časť hesla		N
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
			\$5	Inštitúcia aplikujúca pole		N
607	Geografický názov - predmetové heslo	# #	\$a	Vstupný prvok		R
			\$x	Tematická časť hesla		R
			\$y	Geografická časť hesla		R
			\$z	Chronologická časť hesla		R
			\$2	Kód indexačného systému		N
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
610	Voľné indexovanie / voľne vytvorené predmetové heslo	0-2 #	\$a	Deskriptor		R
620	Miesto pôvodu publikácie - predmetové heslo	# #	\$a	Krajina		N
			\$b	Štát, región, provincia a pod.		N
			\$c	Oblasť, kraj, okres, župa		N
			\$d	Mesto		N
626	Hardvér/softvér - predmetové heslo	# #	\$a	Značka a model stroja		R
			\$b	Programovací jazyk		N
			\$c	Operačný systém		N
660	Geografický kód (GAC)	# #	\$a	Kód		R
661	Kód historického obdobia	# #	\$a	Kód dátumu		R
670	PRECIS	# #	\$b	Indikačné číslo predmetu		N
			\$c	Reťazec / Predmetová veta		N
			\$e	Indikačné číslo odkazu		R
			\$z	Jazyk termínov		N
675	Medzinárodné desatinné triedenie (MDT)	# #	\$a	Klasifikačný znak / Index		R
			\$v	Vydanie		N
			\$z	Jazyk vydania		N
676	Deweyho desatinné triedenie	# #	\$a	Klasifikačný znak / Index		R
			\$v	Vydanie		N
			\$z	Jazyk vydania		N
680	Triedenie Kongresovej knižnice	# #	\$a	Klasifikačný znak / Index		R
			\$b	Číslo knihy		N
686	Číslo iného triedenia	# #	\$a	Klasifikačný znak / Index		R
			\$b	Číslo knihy		R
			\$c	Klasifikačná podtrieda		R
			\$2	Kód systému		N
7XX	Blok pôvodcovských údajov / Blok intelektuálnej zodpovednosti					
700	Osobné meno - Hlavná intelektuálna zodpovednosť /Hlavný autor/	# 0-1	\$a	Vstupný prvok	A	N
			\$b	Časť mena odlišná od vstupného prvku	A	N
			\$c	Privlastky okrem dátumov	A	R
			\$d	Rímske číslovky	A	N
			\$f	Dátumy	A	N
			\$g	Rozvinuté iniciály mena		N
			\$p	Pracovisko autora článku		
			\$3	Číslo záznamu v heslári		N
			\$4	Kód funkcie		R
701	Osobné meno - Ďalší údaj o hlavnej	# 0-1		Podpolia ako v poli 700		R

		\$j	Zväzok alebo dátumy spojené s názvom	N
965	Druh záhlavia (použiť 606 so systémom kódovania podľa \$2)			
975	Pridaný vstup - fyzické charakteristiky (použiť 606 so systémom kódovania podľa \$2)			

Vysvetlenie značiek v tabuľke:

- # Symbol nedefinovaného (prázdneho indikátora)
- M Pole alebo podpole je povinné (Mandatory) pre všetky záznamy na minimálnej úrovni
- A Pole alebo podpole je podmienene povinné (ak je údaj v danom prípade aktuálny)
- N Neopakovateľný údaj
- R Opakovateľný údaj

Blok 1XX - Čísla v zátvorkách pri podpoliach označujú počet pozícií. Napr.: Všeobecné údaje o spracovaní (36)

Blok 2XX - Čísla odkazujú na príslušné odstavce v pravidlách ISBD. Napr.: Hlavný názov 1.1; 1.6

10.16 Význam polí kódovaných údajov UNIMARC pre spracovanie a bibliografický prieskum

Zaujímavé možnosti pre spracovateľa a pre účely bibliografického prieskumu obsahujú polia kódovaných údajov, ktoré sa v takom rozsahu, ako to umožňuje UNIMARC alebo USMARC u nás doteraz nevyužívali. Kvôli názornosti ako príklad vyberáme a uvádzame stručnú charakteristiku poľa 100 (UNIMARC), ktoré obsahuje všeobecné údaje o spracovaní a pole 140, ktoré obsahuje kódované údaje pre staré tlačie všeobecne. Rovnaké polia existujú napríklad pre knihy, seriály, mikroformy, kartografické materiály a pod. Ukážky chcú naznačiť, ako sa posúvajú hranice tradičnej bibliografie a aké nové možnosti poskytuje dôkladná znalosť a využívanie formátov MARC.

Používanie kódov je v modernej bibliografii súčasťou obsahovej charakteristiky dokumentov a *prideľovanie kódov patrí do procesu indexovania*.

Pole 100 Všeobecné údaje o spracovaní

Informácia o kódoch, ktoré sa nachádzajú na jednotlivých pozíciách.

Poznámka:

Medzera je tu symbolizovaná znakom „-“ vyjadruje znak 2/0 tab. ISO 646 - čiže blank.

Pozícia 0-7: 8 znakov (RRRRMMDD)

Dátum prvého vytvorenia záznamu v počítačovej forme (neskôr sa nemení). Povinné. (25. jún 1995 sa zapisuje v pozíciách 0-7: 19950625)

Pozícia 8: 1 znak (Kód typu dátumu)

Podľa konkrétneho dokumentu sa najprv do pozície 8 zapisuje niektorý z nižšie

uvedených

kódov a, b, c...

Pre knihy sa použije štandardne kód "d", článok „j“...

9-16

Dátumy

Za jednoznakovým kódom, ktorý je v pozícii 8 sa zapisuje na pozíciách 9-16 príslušný

typ

dátumu a jeho konkrétna hodnota (hodnoty)

a(živý seriál)

Pozícia 9-16:19569999. Vych. od r. 1956 doteraz)

b(mŕtvy seriál)

Pozícia 9-16: 18641933. Zač. r.1864, zanikol1933)

c(neznáma periodicitu seriálu)

Pozícia 9-16: 1985----. Zač. 1985+4 medzery

d(monografia, definitívne vydanie- neprekračuje daný rok)

Pozícia 9-16: 1994----. Monogr.vyšla v r. 1994+4 medzery)

e(reprodukcia-faximile, reprint, dotlač...)

Pozícia 9-16: 19721924.

1.dátum - rok publ.reprodukcie

2.dátum - rok publ. originálu (ak sú neznáme použiťmedzery)

f(neurčitý dátum publikovania)

Pozícia 9-16: 1. Rozpätie - ; kedy asi bol dok. vydaný.

(Uviest' najsprávnejší možný dátum a najbližší možný dátum)

g(presahujúce vydanie)

Pozícia 9-16: Rok začiatku vyd. monografie, rok

ukončenia alebo 9999, neznáme č. sa nahradia medzerami)

h(rozdielne roky vydania a copyrightu)

Pozícia 9-16: (1. dát. -rok publikovania, 2. dát -rok povolenia alebo

copyrightu)

i(rozdielne dátumy vydania a výroby-filmy, hudba)

Pozícia 9-16: (1. dát. rok sprístupnenia, zverejnenia.

2. dát. rok výroby, nahrávky...)

j(ak treba zaznamenať podrobný dátum publikovania - pri článkoch).

Pozícia 9-16: (j19950611; j199506--; 1995----

Pozícia 17-19: Používateľské určenie:

a Určené pre mládež všeobecne

b Určené pre predškolský vek do 5 rokov

c Určené pre deti od 5 do 10 rokov

d Určené pre deti od 9 do 14 rokov

e Určené pre mládež od 14 do 20 rokov

k Určené pre staršiu mládež

m Určené pre dospelých

u Používateľské určenie nešpecifikované neznáme

Nespresnená úroveň sa nahrádza náhradnými znakmi |||. ISO 646, poz. 7/12.

Príslušné kódy sa zapisujú, ak je informácia o používateľskom určení uvedená v dokumente.

Štandardne sa zapisujú tri náhradné znaky.

Pozícia 20:	Ak sa zapíše niektorý kód, na základe neho by mal softvér automaticky generovať poznámku o používateľskom určení (UNIMARC, pole 333). Hodnotu "u" netransformovať na poznámku. Kód pre oficiálne publikácie (zákony, nariadenia). Ich pôsobnosť: a(federál,národ), b(štát, provincia), c(grófstvo, okres), d(miesto, obec), e (región), f(medzivládny dok.), g (exilový dok.), h(neurčitá úroveň), u(neznáme) y (nie je to oficiálny dokument), z (iný ofic. dok.). Hodnota "y" je najfrekvencovanejšia.
Pozícia 21: stačí	Povinne sa kóduje, či znakový repertoár, ktorý je pri počítačovom spracovaní práve použitý, na popis dokumentu. Či bol modifikovaný v tom zmysle, že sa použili zvláštne znaky, grécke znaky, symboly, iné znakové sady alebo nie. 0-zápis nemodifikovaný (použije sa vtedy, ak stačí na zápis dostupný znakový repertoár) 1 - zápis modifikovaný (použije sa, ak je potrebný neštandardný znakový repertoár). Spravidla hodnota "0".
Pozícia 22-24:	Povinne sa kóduje jazyk katalogizácie (nie dokumentu) podľa prílohy A UNIMARC manuálu.
Pozícia 25:	Slovenčina: slo, čeština: cze, angličtina: eng...Na Slovensku štandardne kód "slo"
Pozícia 26-29:	Kód transliterácie. Jednoznakový kód označuje, či sa použila transliterácia. Ak áno - aká. a-translit. podľa ISO, b - iná ako ISO, c - zmiešaná, y - transliterácia sa nepoužila Povinné kódy znakových repertoárov (základný, rozšírený...) 01-ISO 646 základná latinka 02-ISO 37 základná cyrilika 03-ISO 5426 rozšírená latinka 04-ISO DIS 5427 rozšírená cyrilika 05-ISO 5428 grécke znaky 06-ISO 6438 africké znaky Pozícia 26-27 G0 (ISO 646) a pozícia 28-29 G1 (ISO 5421). Ak nie je použitá sada G1, doplniť 4 medzery. Spravidla "0103----". Pozri prílohu J UNIMARC manuálu. Použitý rozšírený znakový repertoár Ako v pozíciách 26-29. Ale: Pozícia 30-31 označuje G2 (ISO 37), pozície 32--33 označujú G3 (rozšírená cyrilika). Pozri prílohu J. Ak sa nepoužili rozšírené sady, doplniť medzery ----. Pozícia 34-35: Kód znakového systému (písma) použitého v hlavnom názve monografie alebo v kľúčovom názve seriálu. Ak je hlavný názov v latinke, použiť kód "ba". ba-latinka, ca- cyrilika, da- japončina (nespresnená), db - japončina (Kanji), dc - japončina (Kana), ea - čínština, fa - arabčina, ga - gréčtina, ha - hebrejčina, ia - Thai, ja - Devanagari, ka - korejčina, la - tamilčina, zz - iné
140 Pole kódovaných údajov: Staré tlač: Všeobecne	
<i>Poznámka:</i>	
Pole má pevnú dĺžku 28 pozícií 0-27 . Znak - symbolizuje prázdnu hodnotu - blank. Pri starých tlačiach sa vyplňa namiesto poľa 105, ktoré je pre iné knihy.	
V každej pozícii musí byť nejaká hodnota.	
Pozícia 0-3:	<u>Kódy ilustrácie.</u> 4 pozície na kódy vyjadria, že stará tlač obsahuje ilustrácie alebo spresnia typ ilustrácie. a - ilustrácie všeobecne (ak sa nepoužije presnejší kód z tohto zoznamu) b - iluminácie c - ornamentálne, ozdobné písmo, iniciály... d - miniatúry e - rubrika (záhlavie, červeno a inak zvýraznené vytlačený nadpis, titul, dôležitá pasáž, predpis
pre	vykonávanie obradov v liturgických knihách)
listy,	f - vineta (obrázok, štoček v záhlaví, na titulke; obrázok bez ostrých okrajov; ozdoba napr. rékové
veľkých	spleť vetvičiek..., drobnokresba, miniatúra, drobnomaľba, tiež ornament okolo začiatočných
	písmen alebo vo voľnom priestore)
	g - frontispis
	h - portrét
	i - veduta (kresba, maľba: obraz napr.: panoramatický pohľad na mesto s jeho dôležitými
	identifikačnými znakmi)
	j - mapy geografické
	k - mapy hviezdne, navigačné, námorné
	l - plány
	m - hudba
	n - erby
	o - genealogické tabuľky
	y - bez ilustrácií
	z - iné
	- - nevyužitá pozícia
Pozícia 4-7:	<u>Kód celostránkových ilustrácií:</u> Kódy spresňujú druh celostránkovej ilustrácie. Používajú sa
rovnaké	

	kódy ako v pozícii 0-3. Konkrétne: a, g, h, i, j, k, l, m, n, o, y, z, -
Pozícia 8:	<u>Kód techniky ilustrácie</u> a - drevorez b - litografia c - lept (leptaný štoček) d - akvatinta e - rytina, otláčok rytiny u - neznáme v - zmiešané z - iné -- - nevyužitá pozícia
Pozícia 9-16:	<u>Druh diela</u> (podľa obsahu) aa - náboženské, religiózne dielo (použíje sa pre biblické príbehy, katechizmy, pobožnosti, cirkevné piesne, chválospevy, (hymny), odpustky, litánie, rozprávania o zázrakoch, náboženské hry, kázne, modlitebné knihy, spevníky, misály, graduály, usuály, rituály, hodinky atď.). Ak je potrebné špecifické označenie, použijú sa kódy ab, ac, ad, ae . ab - katechizmus ac - náboženská literatúra (napr. hodinky, náboženské kalendáre, novény (devet'denná pobožnosť), modlitebné knihy, žaltáre (psaltériá, liturgické knihy žalmov, chorálový spevník) ad - kážeň (apokalyptické kázne, detské a príležitostné kázne) ae - modlitebné knihy (antifonár, breviár, evangelistár, graduál, hymnál (spevník), misál, pontifikál (liturgické predpisy biskupských úkonov), rituál (obradné predpisy), sakramentár (posvetná príslušenstva) atď. ba - vedecké dielo (vedecký atlas, herbár, laboratórne poznámky, farmakologické diela, liečiteľstvo atď.) bb - dišputy, dizertácie, diplomové práce ca - spoločenské diela (zdvornostné knihy, knihy o správaní, slávnostné knihy, rituály bratstiev, spoločenstiev, lóží atď.) da - právnické a diela (zákony, vyhlášky, písomné právnické podania, úradné plagáty, vývesky, oznámenia, charty, úradné povolenia, privilégia, stanovky, zakladacie listiny, zmluvy, úpravy, dohody atď.) db - politické diela ea - efeméry (reklamy, kníhkupecké, tlačiarenské a vydavateľské oznamy), aukčné a obchodné katalógy, jarmočné tlač, jednostranné tlač, reklamné letáky a brožúrky a pod. fa - referenčné diela (napr. akademické katalógy, knižničné katalógy, katalógy múzeí, almanachy, bibliografie, kalendáre, adresáre, indexy, slovníky, tezaury, schematizmy atď.). Ak treba špecifikovať presnejšie, použiť fb, fc, fd, fe, ff, fg fb - knižničný katalóg fc - bibliografia fd - kalendár fe - index, zoznam, register ff - slovník fg - encyklopédia ga - historické dielo (kronika, anály, biografia, genealógia, história miesta, rodiny, rodu, lokality, vojny, bitky...) ha - polemiky ia - diskurzívne diela (reči, prejavy, dialógy, rozhovory, listy, otázky a odpovede atď.) ja - pamätnice, pamätné diela (chvály, dedikácie, albumy, epitafy, memoriály) ka - inštruktívne diela (kód pre inštruktívne diela všeobecne; presnejšie určujú kódy kb, kc) kb - príručky, inštrukcie, návody kc - učebnice (šľabikár, antológia, chrestomatia, čítanka, gramatik) la - zápisnice, záznamy, vysvedčenia, cenníky, volebné zoznamy, subskribcie a i. ma - zábavné knižky, omaľovačky, hry, skladačky a i. na - verzie diel (adaptácie, úpravy, výťahy, úryvky, paródie, cenzurované diela, scenáre atď.) zz - iné -- - nevyužitá pozícia
Pozícia 17-18:	<u>Kód literárneho žánru</u> (ak ide o literárne dielo, inak: yy) aa - poézia ab - romanca (gesta, hrdinský príbeh, pastorále ...) ca - dráma da - libreto ea - fikcia (použiť pre fikciu, literárne dielo všeobecne; špecifický žánr označiť podľa potreby presnejšie ďalšími kódmi) eb - román ec - novela ed - bájka, povest', mýtus ef - rozprávka eg - alegória, inotaj eh - legenda ei - podobenstvo, parabola ej - poviedka fa - esej, fejtón

	ga - humor, satira
	ha - listy
	ia - miscellanea, rozličnosti
	ja - maximy, aforizmy, príslovia, anekdoty
	ka - juvenílina literatúra (pre mládež)
(hagiografie),	la - iné (použiť všeobecne pre kroniky, memoáre, denníky, životopisy, príbehy o svätých
kódy zo	cestopisy, erotická literatúra, mystická literatúra a i.) Na presnejšie určenie použiť presnejšie
	zoznamu.
	lb - kronika
	lc - memoár
	ld - denník
	le - životopis
	lf - hagiografia
	lg - cestopis
	lh - erotika
	li - mystická literatúra
	ma - rečníctvo, reč
	yy - nejde o literárny text
	zz - kombinovaný alebo iný
Pozícia 19:	<u>Kód biografie</u> (označuje typ biografie)
	a - autobiografia
	b - individuálna biografica
	c - kolektívna biografica
	d - obsahuje biografické informácie
	y - nie je to biografica
	z - kombinované alebo iná forma
Pozícia 20:	<u>Nosič knihy</u> (druh nosiča materiálu, na ktorom je kniha vytlačená či napísaná)
	a - papier všeobecne
	b - ručný papier
	c - areliový papier („ryžový“ maliarsky papier)
	d - buničinový, celulóзовý, drevitý papier
	e - velín - pergamen, jemný pergamen z teľaciny
	z - iné
Pozícia 21:	<u>Nosič ilustrovaných listov</u> (druh nosiča)
	a - papier všeobecne
	b - ručný papier
	c - areliový papier („ryžový“ maliarsky papier)
	d - buničinový, celulóзовý, drevitý papier
	e - velín - pergamen, jemný pergamen z teľaciny
	z - iné
	-- nevyužitá pozícia
Pozícia 22:	<u>Kód vodoznaku</u>
	0 - papier nemá vodoznak
	1 - papier má vodoznak
Pozícia 23:	<u>Kód devízy tlačiaru</u> (značka tlačiaru)
	0 - tlačiarova devíza sa nenachádza v dok.
	1 - devíza tlačiaru je v dokumente
Pozícia 24:	<u>Kód devízy vydavateľa</u> (vydavateľský znak)
	0 - vydavateľova devíza sa nenachádza v dok.
	1 - devíza vydavateľa je v dokumente
Pozícia 25:	<u>Kód ornamentálnej devízy</u> (ornamentálna forma devízy)
	0 - ornamentálna devíza sa nenachádza v dok.
	1 - ornamentálna devíza je v dok.
Pozícia 26-27:	Nepredpísaná (obsahuje blanky --)

Komentár [DK2]:

10.17 Tvorba a využívanie súborov autorít pri spracovaní dokumentov

V porovnaní s minulosťou na Slovensku dochádza k výrazným zmenám v oblasti spracovania dokumentov. Od roku 1993 začalo slovenské knihovníctvo prechádzať na *medzinárodné štandardy* týkajúce sa spracovania dokumentov: *ISBD (Medzinárodný štandardný bibliografický popis)* a formát *UNIMARC (Univerzálny formát MARC)*. Rok 1994 je významným predelom jednak preto, že sa slovenským a českým knihovníkom dostal do rúk úplný preklad formátu UNIMARC (UNIMARC manuál : Slovenská verzia. Prekl. a ved. red. D. Katuščák. Martin : Matica slovenská, 1994), ako aj preto, že v tomto roku sa začali vydávať v Bibliografickom ústave SNK v Matici slovenskej úplné preklady medzinárodných štandardov pre bibliografický popis ISBD. Do dnešného dňa sú vydané všetky štandardy ISBD.

Proces prechodu na medzinárodné štandardy sa na Slovensku začal trochu skôr, a to v rokoch 1985-1990, v rámci riešenia úlohy IKIS (*Integrovaný knižnično-informačný systém na báze elektronizácie*). V rámci IKISu vznikol prvý *markovský* národný formát, tzv. Výmenný formát IKIS a norma *STN 01095*, týkajúca sa bibliografického záznamu, ktorá zaviedla do nášho knihovníctva princípy ISBD.

Mení sa aj prístup k záhlaviam a heslám, ovplyvnený používaním formátov *MARC pre authority*.

Dôležitou zmenou pre slovenských používateľov moderných knižničných softverov je zavedenie pojmov *hlavný vstup* (main entry) a *pridaný vstup* (added entry). Hlavná zásada je, že *jeden záznam má jeden hlavný vstup*, ktorým je napríklad jedno osobné meno, hlavný názov, záhlavie.

Podobný význam, ako má termín *hlavný vstup* má aj pojem *hlavný prístupový výraz*, *hlavné heslo*, *hlavné záhlavie*, *heslový menovateľ*, podľa toho, či ide o hľadisko spracovania záznamov pre lístkové katalógy, alebo o vyhľadávanie v báze údajov. Podobne sa môže používať pre *pridaný vstup* aj pojem *vedľajší prístupový výraz*, *vedľajšie záhlavie*, *vedľajšie heslo*, *heslový doplnok*.

Najdôležitejšou zmenou pri spracovaní (katalogizácii a tvorbe bibliografických záznamov) je používanie formátov typu MARC (UNIMARC, USMARC), v ktorých sú tieto nové princípy zohľadnené, a predpokladá sa, že spracovatelia ich poznajú. Vstupy sa pripravujú v súlade s formátom MARC s použitím príslušných katalogizačných pravidiel. Na Slovensku nemáme moderné *katalogizačné pravidlá*, ktoré by vychádzali z odporúčaní ISBD alebo AACR2. Výstupy sa pripravujú automaticky softverom tak, že je zabezpečené záväzné poradie údajov ako aj predpísaná interpunkcia podľa ISBD.

Pokiaľ ide o tému nášho príspevku, treba zdôrazniť, že rovnako nové je aj používanie *riadených slovníkov*, tzv. *súborov autorít (heslárov)*.

10.17.1 Authority

Authority sú riadené slovníky väčšinou vo forme počítačových súborov, v ktorých sú záznamy o *osobách*, *názvoch*, *korporáciách*, *geografických jednotkách*, *predmetoch* a pod. a sú vytvorené podľa formátu pre authority, čiže napríklad podľa formátu UNIMARC pre authority alebo USMARC pre authority. Mohli by sme ich podľa poľského príkladu nazývať aj termínom *vzorové hesláre*, *autoritatívne hesláre*.

Zdôrazňujeme, že za „authority“ sa *nepovažujú ľubovoľné slovníky alebo zoznamy hesiel*, ale *len také záznamy, ktoré majú štruktúru formátu MARC*, v ktorej je možné využívať a modifikovať tieto záznamy v *databázach* a ktorá umožňuje výmenu súborov autorít medzi *informačnými a bibliografickými organizáciami*.

Medzi takéto *autoritatívne hesláre* patrí napr. zoznam hesiel LCSH (Library of Congress Subject Headings), francúzsky slovník RAMEAU, anglický PRECIS, thesaurus UNESCO, MESH a pod.

Na Slovensku zatiaľ žiadne národné súbory autorít nemáme. Z toho vyplýva aj prístup k spôsobu spracovania. Mali by sme používať tie polia USMARCu (UNIMARCu), do ktorých je možné zapisovať údaje bez používania súborov autorít. Táto otázka je sporná a nedoriešená.

Napr. v USMARCu je pre pole 600 (osobné meno ako predmetové heslo) potrebné uviesť zdroj hesla. Ak nepoužívame nejaký riadený slovník a nemôžeme uviesť zdroj hesla, treba používať iné pole, napr. 653 (pole pre voľné indexovanie). V UNIMARCu je to pole 610. Táto požiadavka je zakotvená priamo v USMARCu. (Pozri napr. pole 600, časť Field definition and scope).

10.18 Riadenie tvorby záznamov MARC

Ak chceme pochopiť a efektívne využívať modernejšie prístupy v spracovaní dokumentov, mali by sme si v prvom rade osvojiť metodologické základy týchto prístupov. Považujeme za potrebné upozorniť aspoň na tie najdôležitejšie metodologické prvky. Sú to:

- Väzba na konkrétny softver
- Riadenie dát
- Využívanie RDMS (*Relational Database Management System*)
 - Riadenie bibliografie MARC (bibliographic control)
 - Riadenie autorít MARC (authority control)
- Nový charakter informačnej integrácie

Väzba na konkrétny softver

Proces tvorby, uchovávaní a využívania údajov o dokumentoch a o autoritách je zásadne podmienený vlastnosťami a možnosťami používaného knižnično-informačného *softveru*. Rozšírenie informačnej technológie je už natoľko rozšírené a rôznorodé, že pri vysvetľovaní konkrétnych postupov nie je možné zostať na úrovni všeobecných manuálov UNIMARC a ISBD. Aplikáciu formátov MARC a pravidiel ISBD či AACR2 je účelné vždy interpretovať so zreteľom na konkrétny softver. Rozličné prístupy a možnosti, pokiaľ ide o prácu s bibliografickým formátom MARC či UNIMARC, alebo s formátom pre autority USMARC či UNIMARC jestvujú v systéme CDS/ISIS, iné v systéme Rapid Library, ďalšie v systéme ALEPH, VTLS, TINLIB, LIBRIS a pod. Riešenie tvorby bibliografických záznamov a záznamov autorít je v každom konkrétnom softveri riešené určitým špecifickým spôsobom. Takže ak chceme vysvetliť metodicky konkrétny postup v konkrétnych podmienkach, musíme vychádzať z poznania určitého konkrétneho softveru.

10.18.1 Riadenie dát

V moderných knižnično-informačných softveroch sa nepracuje so záznamom len tak, aby sa *napodobnila* tradičná knihovnícko-bibliografická činnosť a výstupy z nej, ale pracuje sa s *údajmi, dátami*. Ide primárne o riadenie dát a nie záznamov.

Využívanie RDMS (Relational Database Management System)

V spracovaní sa uskutočňujú relatívne samostatne dva hlavné *spracovateľské* procesy:

- Riadenie bibliografie MARC (bibliographic control)
- Riadenie autorít MARC (authority control)

Bibliografický záznam MARC a záznam autority MARC sú dve entity, každá v štruktúre formátu MARC a ISO 2709, s ktorými je v počítačovej forme na úrovni celku alebo na úrovni jednotlivých údajov možné manipulovať buď osve, alebo spolu. Dôkladná štruktúracia údajov s použitím formátu MARC umožňuje množstvo používateľsky definovaných výstupov.

Integritu dát, rýchlu a efektívnu manipuláciu s dátami, uchovávanie a využívanie údajov umožňuje komerčný *systém riadenie relačnej bázy dát*, napr. ORACLE a štruktúra formátov MARC.

Aktuálny *zobrazený* bibliografický alebo katalogizačný záznam, alebo lístok je len *účelovou podmnožinou údajov*, ktoré sa *vyberajú* z veľkého množstva údajov v databáze *podľa konkrétneho želania používateľa*. Komplexný počítačový záznam obsahuje ďalšie informačné prvky, ako sú kódované informácie, prvky obsahovej charakteristiky, väzby na ďalšie dokumenty a súbory, väzby na multimédiá, relácie a linky na autoritatívne údaje. Využívanie informačnej technológie a kvalitných softverov umožňuje prejsť od tradičnej *bibliografickej metaúrovne*, v ktorej dominoval *bibliografický záznam*, k *riadeniu dát a informácií*. Vytvárajú

sa možnosti na uskutočňovanie *bibliograficko-informačného prieskumu* na kvalitatívne vyššej, komplexnejšej úrovni.

Nový charakter informačnej integrácie

Moderné softvery umožňujú *informačnú integráciu* novej generácie. Odrážajú tak tendencie, ktoré sprevádzajú riešenie informačného problému spoločnosti: *orientáciu na používateľa, komplexné informačné služby, elektronizáciu, komunikáciu*.

Intrainštitučná integrácia. Ideálom integrácie už nie je *len automatizácia procesov akvizície, katalogizácie, služieb, riadenia* v rámci jednej organizačnej jednotky. Vnútroinštitučnú integráciu umožňuje v súčasnosti mnoho tradičných integrovaných knižnično-informačných softverov.

Integrácia zdrojov. Integrujú sa *vnútorné a vonkajšie knižnično-informačné zdroje* a prístup k nim prostredníctvom počítačových sietí s využitím protokolov Z39.50.

Dokumentová integrácia. Integrujú sa *druhy a typy dokumentov*. Pri využívaní relačných databáz a manipulácií s dátami sa do nového svetla dostáva tradičná rozlišovanie dokumentov podľa druhov a typov. V jednej databáze je možné spájať a uchovávať rozličné dáta a manipulovať súčasne s údajmi, ktoré sa vzťahujú na ľubovoľné dokumenty (knihy, seriály, mapy, hudobniny, články, predmety, počítačové súbory, multimédiá, archíválie a pod.).

Medziúrovňová integrácia. Integrujú sa *metainformácie s primárnymi dokumentami*; sekundárne záznamy o dokumentoch sa môžu spájať s úplnými textami primárnych dokumentov.

Obsahová integrácia. Podstatne sa zlepšuje charakter práce s *obsahom dokumentov* a možnosti rozsiahleho a kvalitného *informačného prieskumu*. V zázname typu MARC už zďaleka nejde len o možnosť tvorby tradičného štruktúrovaného bibliografického záznamu. Z hľadiska spracovania dokumentov a využitia v informačnom prieskume má formát MARC niekoľko zaujímavých a u nás ešte nerozvinutých možností a čŕt. *Prvou črtou* markovského záznamu je, že v zázname MARC sa síce na jednej strane využívajú možnosti *atomizácie* zápisu prostredníctvom využívania stoviek polí a podpolí, do ktorých sa zaznamenávajú údaje týkajúce sa dokumentu. Táto možnosť zodpovedá tradičným požiadavkám knihovníkov a bibliografov. *Druhou črtou* formátu MARC je, že umožňuje *integráciu štruktúrovaných informácií s kódovanými informáciami*. Znamená to, že štruktúrované údaje, napr. údaje bibliografického popisu, údaje vecného spracovania a pod. sa spájajú so širokou paletou údajov, ktoré sa zaznamenávajú do *polí kódovaných informácií*, a ktoré môžu byť neobvyčajne účinné v procesoch informačného prieskumu (napr. pole 105, 140, 141, ktoré sa v UNIMARCu používajú v zázname o knihách). *Tretou črtou* formátu MARC je, že je v ňom možné zaznamenať obsahové informácie v desiatkach polí *poznámok*, ktoré sa týkajú samotného dokumentu, alebo ktoré sa vzťahujú na *mimodokumentové informácie, javy, udalosti, fakty, poznatky* a pod. Poznámky môžu byť veľmi stručné, veľmi rozsiahle, môžu v nich byť dokonca úplné texty dokumentov, môžu byť štruktúrované alebo sú písané prirodzeným jazykom. *Štvrtou črtou* formátu MARC je, že obsahuje možnosti pre zaznamenanie a využívanie *väzieb medzi dokumentami* a možnosti *spojenia* záznamu o dokumente s ďalšími relevantnými *textovými alebo multimediálnymi informáciami*, ktoré môžu byť buď v *danej databáze, na lokálnom disku, v lokálnej sieti alebo kdekoľvek inde, vo vzdialenom informačnom zdroji*. Takto sa formát MARC stáva nástrojom na plnenie tradičných knihovnícko-bibliografických úloh, ale aj informačným rámcom, technologickým nástrojom, ktorý *integruje* obsahové informácie na *rozličných informačných úrovniach* a pozoruhodne tak rozširuje možnosti *spracovania a informačného prieskumu*.

V praxi nás pri spracovaní a využívaní informácií najviac zaujímajú dva procesy: *spracovanie bibliografie a spracovanie autorít*.

Spoločným atribútom *riadenia bibliografie a riadenia autorít* je formát MARC.

Pri tejto príležitosti nie je nevyhnutné zachádzať do podrobností, pokiaľ ide o podobnosti a odlišnosti medzi rozličnými odnožami a verziami formátu MARC. Stačí, keď si povieme, čo je spoločné pre *bibliografický formát MARC* a formát *MARC pre authority*.

10.18.2 Čo je v praxi formát MARC?

So zreteľom na ďalší metodický výklad si pripomenieme, že formát MARC je štandard, ktorý upravuje *štruktúru záznamu*, *kódy polí* a *podpolí* a *obsah* údajov záznamu. V podstate upravuje, ako majú byť údaje v zázname o dokumente alebo o autoritatívnom hesle pripravené na počítačové spracovanie.

Štruktúra záznamu vychádza z normy ISO 2709, resp. z americkej normy ANSI Z39.2, resp. z normy ISO 23950.

Kódy, s ktorými systém pracuje určuje záväzne priamo formáty UNIMARC alebo USMARC (tagy, kódy podpolí...). Príslušné manuály napríklad určujú, že tag sa skladá z troch znakov (napr. tag poľa 100), kód podpoľa z dvoch znakov (napr.: \$a, la, ^a).

Obsah údajov (polí, podpolí) v zázname, ktoré sú zahrnuté v USMARCu rešpektujú knihovnícko-bibliografické štandardy, ako sú štandardy *ISBD (International Standard Bibliographic Description)*, čiže *Medzinárodný štandardný bibliografický popis*) alebo AACR2 (*Anglo-American Cataloguing Rules*, 2nd edition, čiže *Anglo-americké katalogizačné pravidlá*).

The *USMARC Format for Bibliographic Data: Including Guidelines for Content Designation* alebo *UNIMARC manuál : Slovenská verzia, UNIMARC/AUTHORITY a USMARC/AUTHORITIES* definujú kódy a konvencie (tagy, indikátory, kódy podpolí, a hodnoty rozličných kódovníkov a slovníkov (jazykov, krajín, kódov fyzických charakteristík dokumentov a mnohé ďalšie), čo umožňuje identifikovať údaje v bibliografickom zázname a v zázname authority a počítačovo ich spracovať.

V celosvetovom meradle je najrozšírenejším markovským formátom formát USMARC. Nejde však len o bibliografický formát, ale o veľkú skupinu markovských nástrojov, ktoré vytvárajú konzistentný *systém nástrojov USMARC*. Do tohto systému patria aj ďalšie štandardy a pomôcky, ktoré zabezpečujú integritu systému na národnej úrovni a výmenu informácií v strojom čitateľnej forme. Napr. zoznam kódov organizácií, formát pre authority (heslá), formát pre holdingy (vlastnícke údaje), znakové sady a pod. Pokiaľ ide o UNIMARC, ten je výborným nástrojom na výmenu informácií medzi rozličnými systémami.

10.18.3 Načo je v praxi formát MARC?

MARC umožňuje vstup, čiže zápis údajov do systému, prostredníctvom formátov (obrazoviek) pre vstupné spracovanie. To sa aplikuje napr. v systéme ALEPH, CDS/ISIS, Rapid Library. Vo VTLS umožňuje USMARC na úrovni bibliografických a autoritatívnych údajov komunikáciu s databázou v podsystémoch VTLS (akvizícia, katalogizácia, výpožičky, a i.).

Na *vstupe* katalogizátor pracuje s poľami, podpoľami, indikátormi, kódmi a rozličnými pomôckami, ktoré umožňujú vlastné počítačové spracovanie údajov a ich neskoršie používanie. Koncový používateľ katalógu má spravidla prístup len k malej časti bibliografických údajov a údajov o knižničnej jednotke, ktoré sa zobrazia na katalogizačnom lístku, alebo v inom podobnom režime zobrazenia. Značná časť údajov slúži na počítačové spracovania a zostáva pred používateľom katalógu skrytá (návestie, polia kódovaných informácií, indikátory atď.).

Katalogizátor venuje hlavnú pozornosť *zápisu bibliografických údajov*. Pripomínáme, že vo svetovej knihovníckej praxi sa už dávnejšie nerobí rozdiel medzi *bibliografickým* a *katalogizačným* záznamom. Jednoducho sa ustálilo, že katalogizátor vyhotovuje bibliografický popis podľa ISBD alebo AACR2 a rešpektuje pritom pokyny manuálu USMARC alebo iného formátu. Na vyhotovení komplexného záznamu sa podieľajú pracovníci akvizície, vecnej a mennej katalogizácie, bibliografi, informační špecialisti.

ISO/DIS 23950 : Information and documentation - Information retrieval (Z39.50) - Application service definition and protocol specification. (1996-06-13).

Bibliografický záznam v elektronickej forme (MARC) je otvorený integrovaný systém údajov a vzťahov medzi nimi, pričom údajmi sú rozličné entity: od jednoduchých kódov cez štrukturované bibliografické údaje a fakty po úplné texty alebo komplexné súbory vo vzdialených informačných zdrojoch.

Pravidlá AACR2 na rozdiel od ISBD slúžia dobre aj na zápis *záhlavia* a rôznych *prístupových výrazov* vrátane *interpunkcie* v nich. Štandardy ISBD problémy záhlavia a informačných jazykov (heslá, klasifikácia) neriešia.

10.18.4 Ktoré druhy dokumentov sa dajú spracovať podľa MARCu?

Podľa formátov MARC je možné tvoriť a zapísať bibliografické záznamy o rozličných dokumentoch v určitej štruktúre. USMARC uľahčuje a zjednocuje spracovanie mnohých *druhov dokumentov*, autorít a vytváranie rozličných *typov záznamov* a záznamov na rozličných *bibliografických úrovniach*:

Podľa formátu MARC, napr. USMARCu je možné spracúvať tieto dokumenty:

Knihy	(BK) - tlačené, rukopisné alebo textové materiály či mikroformy textovej monografickej povahy
Seriály	(SE) - tlačené, rukopisné alebo textové materiály či mikroformy textovej povahy, ktoré sú vydávané postupne po častiach (časopisy, noviny, ročenky...)
Počítačové súbory	(CF) - materiály spracovateľné a uchovávateľné počítačmi a podobnými strojmi; ide o samotné počítačové súbory a programy; súbory môžu mať povahu monografie alebo seriálu
Mapy	(MP) - všetky typy kartografických materiálov (atlasy, mapové zložky, mapy na voľných listoch, glóbusy ...)
Hudobniny	(MU) - tlačené, rukopisné alebo textové hudobniny či mikroformy ako aj zvukové záznamy a nehudobné zvukové záznamy
Vizuálne materiály	(VM) - premietateľné a nepremietateľné médiá, dvojrozmerná grafika, trojrozmerné artefakty, predmety, skladačky, stavebnice
Zmiešané materiály	(MX) - archívne a rukopisné zbierky

10.19 Z čoho sa skladá MARC pre authority?

MARC pre authority, podobne ako bibliografický formát MARC, sa skladá z týchto častí:

Návestie (Leader)

Obsahuje údaje s informáciami, ktoré umožňujú spracovanie záznamu. Obsahuje čísla alebo kódy ktoré sú definované svojou pozíciou. Má pevnú dĺžku 24 znakov (00-23). Je to prvé pole v zázname USMARC (a v každom zázname MARC). Pozri ISO 2709. Údaje v návestí definujú parametre pre spracovanie záznamu o dokumente.

Adresár (Directory)

Obsahuje adresy s tagmi, dĺžkou a začiatkami umiestnenia každého poľa premenlivej dĺžky v zázname. Adresa každého poľa premenlivej dĺžky má dĺžku 12 znakov. Najprv sú umiestnené premenlivé riadiace polia a za nimi premenlivé polia údajov. Premennivé polia údajov sú usporiadané vzostupne podľa prvého znaku tagu. Koniec adresára je označený znakom konca poľa (@). Pozri ISO 2709.

Polia premenlivej dĺžky (Variable fields)

Záznam USMARC je organizovaný do polí premenlivej dĺžky. Každé pole premenlivej dĺžky je identifikované *tagom*. Tag má vždy tri znaky. Posledné pole premenlivej dĺžky v zázname sa končí znakom konca poľa (@) a znakom konca záznamu (%). Pozri ISO 2709.

Premenlivé riadiace polia - Polia 00X. Nemajú indikátory ani kódy podpolí. Obsahujú jednoduché údaje alebo sú to polia kódovaných údajov, v ktorých sú údaje definované ich pozíciou. Napr. 001, 003, 005, 006, 007, 008

Premenlivé polia údajov - Polia 0XX-9XX. Každé takéto pole obsahuje

TAG, ktorý má 3 znaky (100, 245, 300, 400 a pod.)

INDIKÁTOR, ktoré majú 2 znaky (01, 11, 09 a pod.)

KÓD PODPOLIA, ktorý má 2 znaky (\$a, \$b, \$c, \$4, \$6 a pod.)

TAG je kód polia. Tagy sú rozdelené do **10 blokov 0XX - 9XX**. Začiatkové číslo bloku je aj začiatkovým číslom všetkých polí, ktoré sa v bloku nachádzajú. Bloky 0XX - 8XX sú predpísané formátom USMARC a nemožno v nich nič meniť. Blok 9XX je určený pre lokálne použitie. Blok 9XX obsahuje niektoré polia, ktoré sa používajú v systéme CASLIN. Do bloku 9XX v USMARCu sa preberajú do VTLS potrebné polia tak, aby nedochádzalo k znásobovaniu zápisu údajov. (Vo VTLS sa použije napr. pole 973 Prírastkové číslo).

Indikátory inštruujú program o tom, čo má s údajmi robiť. Píšu sa číslami alebo (v autoritách) aj malými písmenami. Ak je hodnota indikátora v USMARCu nedefinovaná, prázdna, čiže „blank“, zapíše sa na príslušnom mieste **medzera** (ASCII SPACE). Symbolizuje sa rôznymi znakmi (napr. -, #).

Príklady záznamov MARC v štruktúre ISO 2709 obsahujú obrázky 26 a 27. Z didaktických príčin sme rozložili záznam ISO do zrozumiteľnejšej štruktúry, aby bolo možné rozlíšiť návštevu, adresár a polia premenlivej dĺžky.

01201nz###22003253##4500

0080041,00000/9990026,00041/1000157,00067/4000037,00224/4000011,00261/4000014,00272/

4000021,00286/4000019,00307/4000024,00326/4000010,00350/4000023,00360/4000025,00383/

4000018,00408/4000018,00426/4000018,00444/4000021,00462/4000012,00483/4000012,00495/

4000018,00507/4000016,00525/4000010,00541/4000017,00551/4000031,00568/6700075,00599/

6800201,00674/@970523*n*an**n*****n*aac*****u@##\$aVTLSFF4000*970529x***@

1#\$aPodjavorinská, Ľudmila\$espisovateľka\$epublicistka\$eúradníčka\$d1872-1951\$zBzince pod Javorinou\$zHorné Bzince\$zTrenčín\$zNové Mesto Nad Váhom\$zHorné Saliby@1#\$aRiznerová, Ľudmila\$grodne meno@0#\$aBožena@0#\$aDamascena@0#\$aĽ. Podjavorinská@0#\$aĽ. Šerše-Ílínová@0#\$aĽ. Špirifangulínová@0#\$aĽudka@0#\$aĽudmila Ružodolská@0#\$aĽudmila Veselo- horská@0#\$aĽudmila - ská@0#\$aĽ.

Vrzalovská@0#\$aM. Ružodolský@0#\$aMilko Ružodolský@

0#\$aNechtík@0#\$aNevädza@0#\$aPodjavorinský@0#\$aPodjavorský@0#\$aSojka@

0#\$aTeta Ľudmila@0#\$aTeta Ľudmila Podjavorinská@##\$aSlovenský biografický slovník,

Martin : Matica slovenská, 1990, zv. 5.@##\$aĽudmila Podjavorinská\$iNarodila sa

26.04.1872, Bzince pod Javorinou - Horné Bzince, okres Trenčín; zomrela 02.03.1951 - Nové

Mesto Nad Váhom, okres Trenčín; pochovaná: Bzince pod Javorinou\$5\$VK BB@%

Obrázok 26 Ukážka záznamu autority - osobné meno - Ľ. Podjavorinská VTLS/ISO 2709

NÁVESTIE
01201nz###22003253##4500
Rozložené návestie:
01201 =dĺžka záznamu
n =nový záznam
z =záznam autority
2 =indikátor 2 byty
2 =podpole 2 byty
00325 =prvé pole premenlivej dĺžky (napr. pole 008) začína na pozícii 325
3 =záznam autority ešte nedokončený
=nedefinované - prázdne pozície
4 =dĺžka poľa
5 =počiatočná pozícia znaku
00 =nedefinované (v USMARCu dve nuly, v UNIMARCu dve medzery).
ADRESÁR
0080041,00000/9990026,00041/1000157,00067/4000037,00224/4000011,00261/4000014,00272/
4000021,00286/4000019,00307/4000024,00326/4000010,00350/4000023,00360/4000025,00383/
4000018,00408/4000018,00426/4000018,00444/4000021,00462/4000012,00483/4000012,00495/
4000018,00507/4000016,00525/4000010,00541/4000017,00551/4000031,00568/6700075,00599/
6800201,00674/@
POLIA PREMENLIVEJ DĹŽKY
008 USMARC ≠ 100 UNIMARC (Všeobecné údaje o spracovaní)
970523*n*an**n*****n*aac*****u@
999 Interné pole VTLS
##\$aVTLSFF4000*970529x***@

100 USMARC 200 UNIMARC (Autoritatívna forma osobného mena)
1#\$aPodjavorinská, Ľudmila\$espisovateľka\$epublicistka\$eúradníčka\$d1872-1951\$zBzince pod Javorinou\$zHorné
Bzince\$zTrenčín\$zNové Mesto Nad Váhom\$zHorné Saliby@
400 USMARC 400 UNIMARC („Nevhodná“ forma, z ktorej sa odkazuje na autoritatívnu formu)
1#\$aRiznerová, Ľudmila\$grodne meno@
0#\$aBožena@
0#\$aDamascena@
0#\$aĽ. Podjavorinská@
0#\$aĽ. Šeršelinová@
0#\$aĽ. Špirifangulinová@
0#\$aĽudka@
0#\$aĽudmila Ružodolská@
0#\$aĽudmila Veselohorská@
0#\$aĽudmila - ská@
0#\$aĽ. Vrzalovská@0#\$aM. Ružodolský@
0#\$aMilko Ružodolský@
0#\$aNechtík@
0#\$aNevädza@
0#\$aPodjavorinský@
0#\$aPodjavorský@
0#\$aSojka@0#\$aTeta Ľudmila@
0#\$aTeta Ľudmila Podjavorinská@

801 USMARC 801 UNIMARC (Zdroj)
##\$aSlovenský biografický slovník, Martin : Matica slovenská, 1990, zv. 5.@

680 USMARC 300 UNIMARC (Poznámka)
##\$aĽudmila Podjavorinská\$iNarodila sa 26.04.1872, Bzince pod Javorinou - Horné Bzince, okres Trenčín; zomrela
02.03.1951 - Nové Mesto Nad Váhom, okres Trenčín; pochovaná: Bzince pod Javorinou\$5\$VK BB@%
Poznámka:
- symbolizuje nedefinované, prázdne pozície - symbol medzery;
* - symbolizuje definované, ale nevyžité pozície
\$ - kód podpoľa
@ - kód konca poľa
% - kód konca záznamu

Obrázok 27 Příklad záznamu autority - osobného mena v štruktúre USMARC ISO 2709; výstup z VTLS

```
00861nam**22002291i*4500
00800410000099900260004100100110006702000150007803500150009304000240010804
10008001320800016001400900012001561000170001682450081003382600040004193000
01700459653003500476700002500511700008000536973001500616-960704s1995****SK*a
****r*****000**slo*d@**$aVTLSFF4003*970529mslo@SK*04*1996@**$a8071400645@**$a
0000-93760@ $aŠVK Banská Bystrica @0 $aslo@ $a885.4-93-32@ $aA 89858@1
$aPodjavorinská, Ľudmila$d1872 - 1951 $cspisovateľka slovenská $cpublicistka$cúradníčka
$zBzince pod Javorinou$zHorné Bzince$zTrenčín$zNové Mesto nad Váhom$zHorné
Saliby.@00$aBaránok Boží$cĽudmila Podjavorinská; edit. Milan Jurčo; ilustr. Martin Benka@
$aLiptovský Mikuláš$bTranoscius$c1995@ $a58 s.$c20 cm@ $apovedky slovenské pre
mládež.@1 $aJurčo, Milan.$4edit.@1 $aBenka, Martin$cmaliar slovenský$cilustrátor
slovenský.$d1888-1971.$4ilustr.@ $am 596853 D@%
```

Obrázok 28 Ukážka záznamu: Dielo - Ľ. Podjavorinská: Baránok Boží. VTLS/ISO 2709

```
00785nam**22002171i*4500
00800410000099900260004100100110006703500150007804000240009304100080011708
00033001250900010001581000034001682450064002022600034002663000010003004400
02900310600016800339653004500507973001500552-960508s*****SK*****r*****000
***slo*d@**$aVTLSFF4001*970529mslo@SK*04*1996@**$a0001-66060@ $aŠVK Banská
Bystrica @0 $aslo@ $a885.4 Podjavorinská, Ľudmila@ $a0 277@2 $aVáclaviková-Matulay,
Margita. @00$aTvorba Ľudmily Podjavorinskej$cMargita Václaviková-Matulay.@
$aBratislava$bČas$c[ 20. stor.]@ $a71 s.@00$a(Slovenské dielo$svs. 6)@1
$aPodjavorinská, Ľudmila$d1872-1951 $cspisovateľka slovenská$cpublicistka$cúradníčka
$zBzince pod Javorinou$zHorné Bzince $zTrenčín $zNové Mesto nad Váhom$zHorné Saliby.
@ $aspisovateľky slovenské - dielo - štúdie.@ $am 593846 U@%
```

Obrázok 29 Ukážka záznamu: Kniha o tvorbe Ľ. Podjavorinskej. VTLS/ISO 2709

10.20 Ako konkrétny softver môže pracovať s formátom MARC

Zmienili sme sa o tom, že interpretáciu formátu MARC je vhodné vždy vidieť v súvislosti s konkrétnym softverom. V každom softveri môže byť odlišná filozofia práce s formátom MARC, k dispozícii bývajú rozličné databázy, ktoré dovoľujú viac alebo menej tesnú spoluprácu s formátom a pod. Preto sa pokúsime vysvetliť, *ako pracuje s formátom USMARC systém VTLS*.

Formát MARC (USMARC) „komunikuje“ alebo „prenáša“ bibliografické údaje do VTLS. V databáze VTLS sú záznamy uložené v inej forme ako sú napríklad na páske či diskete, odkiaľ sa preberajú do VTLS. Údaje, ktoré vidíme na schéme záznamu v štruktúre ISO 2709, sú zobrazené v kompaktnej textovej forme. V databáze sú však „roz distribuované“ a zoskupené podľa domén a atribútov inak. Formát, ktorý používa VTLS zachováva všetky prvky záznamu MARC a zabezpečuje integritu údajov v databáze.

Ako vlastne VTLS *ukladá a sprístupňuje záznamy* formátu MARC?

VTLS rozdeľuje záznamy MARC do *dvoch skupín údajov*:

1. autori (Autors), predmety (Subjets), názvy (Titles), Z/výrazy (Z/searches)

2. ostatné údaje

Každé pole v zázname MARCsa skladá z jednej alebo viacerých týchto skupín.

Autori, predmety, názvy a Z/výrazy majú kľúče, ktoré slúžia na ich ukladanie a vyhľadávanie v súbore údajov, ktorý sa volá **AUTHDETL**. Autori majú kľúč „A“, predmety „S“, názvy „T“ a Z/výrazy „Z“. Sú to začiatkové byty slov Author, Subject, Title, Z/search.

Jednotlivý autor, predmet, názov alebo Z/výraz je uložený v databáze len raz. Tento spôsob šetrí miesto a vytvára základňu pre riadenie autorít (authority control). Tým sa napríklad systém VTLS alebo Rapid Library odlišuje od systému CDS/ISIS, v ktorom je

napríklad meno autora zapísané v každom zázname. (Ak sa v CDS/ISIS spracúva dvadsať diel Ľudmily Podjavorinskej, meno autorky sa fyzicky zaznamená dvadsať krát. Vo VTLS je meno zapísané len raz a k záznamu sa vytvárajú linky.)

Spojenie medzi údajmi zabezpečuje prepojovací súbor **AUTHLINK**, ktorý vytvára asociácie s jedným alebo niekoľkými záznamami.

Samotná *autorita* je v prípade *autora* len tá časť záznamu, ktorá je *spoločná* pre viac záznamov. Je teda *autoritatívna* vo vzťahu k iným, *neautoritatívnym* formám mena, ktoré sa vyskytujú v iných záznamoch. „Autoritatívnu“ časť záznamu netvoria rôzne doplnky k menu autora.

Evidenčné čísla, kódy a ďalšie údaje, ktoré nemajú vplyv na sortovanie sa odkladajú do súboru dát **MARCDCTL**, ktorý slúži na uskladňovanie „pasívnejších“ údajov. Ak sú údaje z MARCDCTL indexované, hodnoty kľúčov sú ukladané v súboroch ISBNMAST, LCCNMAST, ISSNMAST, CTRLMAST. Z ich pomenovania sú zrejmé ich funkcie. Tým, že sa zaindexuje napr. ISBN, dostane sa tento údaj na úroveň „autora“, „názvu“... pokiaľ ide o vyhľadávanie a uloženie.

Niektoré pojmy a termíny:

Záznam authority (authority record) je záznam vytvorený podľa formátu pre authority. Niekedy sa volá aj „stály záznam authority“ (permanent authority record). Je to komplexný záznam, ktorý je na obrázku 2.

Záznam hesla (heading record) je záznam, ktorý sa podobá na záznam authority, pretože je zaradený v rovnakej databáze, ale je vytvorený podľa bibliografického formátu. Niekedy sa volá „dočasný záznam authority“ (temporary authority record). To sú napr. všetky mená osôb, korporácií, geografické pomenovania, predmetové heslá, ktoré sa v bibliografickom formáte zapíšu vo forme hesiel v poliach UNIMARCu 700, 702, 600, 606, 610 a pod.

Záznam pseudoautora (pseudo author record) je záznam uložený v AUTHDETL a umožňuje prístup k autorovi cez autorskú časť poľa, ktoré je kombinované z *autora* a názvu (napr. pole 7XX \a \t). Záznam pseudoautora môže byť aj v kombinácii 1XX/240.

Záznam pseudonázvu (pseudo title record) je záznam uložený v AUTHDETL a umožňuje prístup k názvu cez názvovú časť poľa, ktoré je kombinované z autora a *názvu* (napr. pole 7XX \a \t).

AUTHDETL je súbor údajov, v ktorom sú uložené heslá: autor, predmet, predmetové kategórie a názvy. Tieto heslá sa dajú vo VTLS vyhľadávať pomocou príkazov *AI*, *SI*, *ZI*, *TI*.

AUTHNOTE je súbor údajov, v ktorom sú uložené *neindexované časti záznamu autorít* (fixné polia, poznámky atď.).

AULCMAST je súbor údajov s možnosťou indexovať Evidenčné číslo Kongresovej knižnice (LCCN).

MARCDCTL je súbor údajov, v ktorom sú uložené *neindexované časti bibliografických záznamov*. Dostupnosť jednotlivých údajov riadia hodnoty vo fixnom poli VTLS „bib lvi“ (bib úrv). Napr. hodnoty x,y,z,t,u,g umožňujú záznam authority normálne vyhľadať tak, že sa zadá príkaz číslo riadka, medzera a písmeno a (t.j.: # A). Heslá v „bib lvi“ s hodnotami n,l sa v databáze ako záznamy autorít nevyskytujú. Heslá s hodnotami k,i,h,m sú prístupné cez príkaz # A a umožňujú zobrazenie autora alebo názvu zo záznamu pseudoautora alebo pseudohesla.

10.21 Riadenie autorít MARC (authority control)

Systém VTLS je založený na používaní formátu MARC a formátu MARC pre authority. Má veľmi dobre prepracovaný systém prepojenia modulu katalogizácie s využívaním súboru autorít. Katalogizácia je z veľkej časti záležitosťou využívania súborov autorít a udržiavania „poriadku“ v autoritách.

VTLS napr. z poľa 100 automaticky tvorí záznam authority. Automaticky použije prvú formu mena ako autoritatívnu, záväznú. Katalogizátor však môže prebrať do záznamu aj záznam z

nejakého riadeného slovníka. Ak sa nazbiera viac rovnakých mien, môže prístupíť k zlučovaniu, vytváraniu odkazov, na čo má VTLS dobré prostriedky.

Môžeme informovať, že sme pripravili prvý počítačový súbor autorít v štruktúre ISO 2709, ktorý obsahuje *mená osôb*, ktoré sa nachádzajú nielen v Slovenskom biografickom slovníku, ale aj mená žijúcich osôb, ktoré ešte do slovníka neboli zaradené. Ďalej obsahuje mená z rôznych iných zdrojov. Súbor autorít osobných mien je pre slovenské bibliografické, knihovnícke a dokumentačné účely prístupný v štruktúre ISO 2709. Záznam možno podľa potreby rozširovať v súlade s možnosťami formátov pre autority MARC. Možno napríklad dopĺňať informácie o *miestach* pôsobenia osoby alebo o *ďalších miestach* spojených s daným menom. Môžu sa dopĺňať ďalšie údaje týkajúce sa *díela a pôsobenia* osoby, ďalšie *biografické informácie* a vzťahy a pod. Pochopiteľne, že všetky informácie môžu byť dostupné v rámci *bibliografického prieskumu*.

The screenshot shows the VTLS EasyCAT software interface. The title bar reads "VTLS EasyCAT ŠVK BANSKÁ BYSTRICA". The menu bar includes "Súbor", "Úpravy", "Pohľad", "Okno", and "Pomoc". Below the menu is a toolbar with various icons. The main window displays a MARC record for "LOCAL.REC". The record is structured as follows:

008	970704 n an n	n aac u
100	1	Havettová, Jaroslava je animátorka filmov Ľd 1942-
400	1	Líkařová, Jaroslava Ľg rodné meno
670		Súpis zákl. biograf. dok., BiO MS

At the bottom of the window, there are tabs labeled "Record Fixed Fields", "Záznam", and "US MARC".

Obrázok 30 Vstupný záznam autority - osobného mena (VTLS)

Do autorít patria všetci **autori a predmety, združujúce názvy, názvy edícií a tzv. Z/prístupy**. V autoritách je možný systém krížových odkazov, odkazy „pozri“, „pozri tiež“ a poznámky. **Autorita je to, čo vzniklo ako záznam podľa formátu MARC pre autority**. Pre riadenie autorít sa používa USMARC Format for Authority Data. Aplikácia tohto systému je vo VTLS popísaná podrobne v dokumentácii. Uvádzame len najdôležitejšie informácie.

Záznam autority MARC sa tvorí rovnako ako **bibliografický záznam MARC**. V module EasyCAT je pre autority pripravený samostatný formulár. Zápis údajov do formulára si vyžaduje používanie formátu USMARC pre autority. Úpravy a tvorba záznamu autority je možná aj v module EasyPAC.

Záznam o autorite má rovnako ako bibliografický záznam štruktúru ISO 2709. Je to teda tiež záznam MARC.

Fixné pole pre autority

V pozícii **Bib úrv** (bib lvi) sa zvolí kód podľa typu autority (hesla, záhlavia, položky...)

x=Meno (A/); y=Predmet (S/); t=Názov edície (T/); u=Združujúci názov (uniform title) (T/)

g=Autor/názov edície (A/); z=Špeciálny výraz.

Na vyššie uvedenom obrázku je zvolený kód x, nakoľko ide o autoritu - osobné meno.

Tabuľka 14 Ekvivalenty polí vo formátoch autorít USMARC - UNIMARC

MARC formát pre autoritu - Základná štruktúra			
USMARC		UNIMARC	
001	Identifikačné číslo záznamu	001	Identifikačné číslo záznamu
1XX	Hlavné záhlavie (Established heading)	2XX	Hlavné záhlavie
4XX	Odkazy „pozri“ (See references)	4XX	Odkazy „pozri“
5XX	Odkazy „pozri tiež“ (See also references)	5XX	Odkazy „pozri tiež“
•	x00 Osobné meno	•	x00 Osobné meno
•	x10 Názov korporácie	•	x10 Názov korporácie/zhromaždenie
•	x11 Názov korporácie/ zhromaždenia	•	x10 Názov korporácie/zhromaždenie
•	x30 Unifikovaný názov	•	x30 Unifikovaný názov
•	x50 Predmet (Topical, Subject)	•	x50 Predmet (Topical, Subject)
•	x51 Geografický názov	•	x15 Geografický názov
6XX	Edície a poznámky (Series and notes)	3XX	Edície a poznámky (Series and notes)
801	Zdroj	801	Zdroj

Tabuľka 15 Využitie polí bibliografického formátu UNIMARC vo formáte autorít UNIMARC

Ekvivalenty polí	
Bibliografický formát UNIMARC	Formát UNIMARC/AUTHORITY
700, 701, 702 4XX s vloženými poľami 700, 701, 702 600 604 s vloženými poľami 700, 701, 702	200 Osobné meno
710, 711, 712 4XX s vloženými poľami 710, 711, 712 601 604 s vloženými poľami 710, 711, 712	210 Meno korporácie a akcie
710, 711, 712 4XX s vloženými poľami 710, 711, 712 601, 607 604 s vloženými poľami 710, 711, 712	215 Geografické meno
720, 721, 722 4XX s vloženými poľami 720, 721, 722 602 604 s vloženými poľami 720, 721, 722	220 Meno rodiny (rodu)
500 4XX s vloženým poľom 500 605	230 Unifikovaný názov
4XX s vloženými poľami 7XX a 500 604 s vloženými poľami 7XX a 500 7XX 500	245 Meno názov Vložené 200, 210, 215 alebo 220, 230
4XX s vloženými poľami 7XX a 501 604 s vloženými poľami 7XX a 501 7XX 501	245 Meno a skupinový unifikovaný názov Vložené 200, 210, 215 alebo 220, 235
606	250 Predmetové heslo

Vyššie uvedený výklad k aplikácii formátov USMARC, UNIMARC a formátu MARC pre autoritu potvrdzuje, že moderná bibliografia už len vzdialene pripomína metódy a formy bibliografickej práce, ktoré boli u nás známe prakticky do začiatku deväťdesiatych rokov. Z bibliografie sa stala náročná odborná disciplína s dobrým teoretickým zázemím, ktoré sa ustavične zdokonaľuje a má charakter medzinárodných projektov. Našu úlohu vidíme v ďalšom osvojovaní si najmodernejších svetových bibliografických poznatkov a nástrojov a v sústavnom poznávaní trendov, koncepcií a teórií, ktoré bibliografiu kvalitatívne posúvajú dopredu a umožňujú čoraz lepšie plniť bibliografii jej hlavné poslanie: *slúžiť pri sprístupňovaní a výmene hodnôt duchovnej kultúry*.

